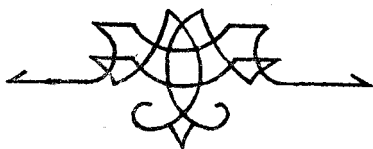

А. ТОЛСТОЙ

ИНЖЕНЕР
ГАРИННИНГ
МУЪЖИЗАСИ

РОМАН

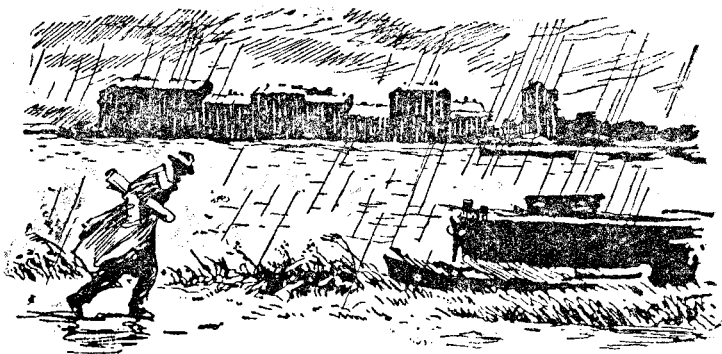
С. М. Пожарский расмлари

ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН ЛКСМ. МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ
ЎЗБ. АКАДЕМИЯСИ НАШРИАТИ
ЎЗБ. МАДАНИЙ АТ-КАТИБИ
ТАШКЕНТ - 1961

Бу роман 1926—1927 йилларда ёзилган, 1937 йилда янги боблар қўшилиб, қайтадан ишлаб чиқилган.

Автор.

Детгизнинг 1956 йил нашридан
М. Жалолов ва М. Яҳёев таржимаси

1

Парижнинг корчалонлари бу мавсумда нонушта қилгани «Мажестик» меҳмонхонасига тўпланишди. У ерда француз миллатидан бошқа барча миллат кишиларини учратиш мумкин эди. Овқат устида олди-сотдидан гаплашишлар, оркестр садолари, шиша пўкакларининг пақиллаши ва аёлларнинг шивир-шивири остида бир-бирлари билан битимга келишар эди.

Меҳмонхонанинг қимматли гиламлар тўшалган ҳашаматли залида ойнаванд айланма эшикларга яқин жойда баланд бўйли, оқ соқоли қирилган юзида ғайрат акс этиб турган, Франциянинг қаҳрамонона ўтмишини эслатадиган бир киши виқор билан у ёқдан-бу ёққа юрарди. Эғнида кенг қора фрак, оёғида ипак пайпоқ, лакланган, тасмали туфли. Кўксида кумуш занжир осилиб турибди. Бу киши олий швейцар, «Мажестик» меҳмонхонасига эгалик қилувчи акционер жамиятининг диний ишлар бўйича ўринбосари эди.

У бод касали азоб бераётган қўлларини орқасига қилиб, ойнали девор ёнига келиб тўхтади-да, кўк бочкаларда ўстирилган гуллаган дарахтлар ва пальма япроқлари орасида овқатланаётган кишиларга назар ташлади. Унинг шу туриши аквариум ичидаги ўсимлик ва ҳашоратлар ҳаётини ўрганаётган профессорга ўхшаб кетарди.

Жононлар ҳам кўнгилдагидек териришганди. Ёш дилбарлари инглиз-саксонларникидек кўк, жанубий америкаликларникидек тим қора, қуралай, французларникидек бинафша ранг кўзлари, вужудларидан барқ уриб

3

турган ёшликлари билан бошқаларни ўзларига мафтун қилардилар. Ёшлари сал ўтиб қолган хонимлар эса, ўзларига оро бериб, пардоз-андоз ва ясан-тусанга зўр берган эдилар.

Хуллас, аёлларни айбсйтиб бўлмас эди. Аммо олий швейцар ресторанда ўтирган эркаклар ҳақида бундай дея олмасди.

Паст бўйли, миқтидан келган, жун босган қўлларига узук таққан, юзлари устара юргизиб бўлмайдиган даражада гудда-дудда бўлиб кетган бу учарлар урушдан кейин қаердан, қайси гўрдан чиқишган экан?

Улар тонгни-тонгга улаб турли-туман ичимликларни ичишгани-ичишган. Уларнинг жун босган қўллари ҳавони ҳам пулга айлантирмоқчи бўлгандек жавлон урарди... Уларнинг кўпи Америкадан, тиззагача олтинга ботиб юриладиган, яна шунга қарамай содда, кўҳна дунёни арзон гаров сотиб олишга интилаётган лаънати мамлакатдан келишган эди.

2

Меҳмонхона эшиги олдига кузови қизил тахтадан ясалган узун машина — рольс-ройс оҳиста келиб тўхтади. Швейцар занжирини шарақлатиб, айланувчи эшик томон ошиқди.

Биринчи бўлиб паст бўйли, қора соқоли калта қилиб қирқилган, сергўшт бурнининг катаклари керилган, оч сариғдан келган киши кириб келди. Эғнида кенг узун пальто, қалпоғини қошигача тушириб олганди.

У гўхтади-да, подьезд устунни орқасидан автомобиль томон югуриб борган йигит билан гаплашаётган аёл ҳамроҳини сабрсизланиб кута бошлади. Аёл унга бош иргатиб, айланма эшикдан кириб кетди. Бу аёл Парижнинг энг ўткир нозанинларидан машҳур Зоя Монроз эди. У баланд бўйли, кўк кўз, хипчадан келган, эғнига оқ мовут костюм кийиб олган эди.

— Овқатланамизми, Роллинг?— деб сўради у қалпоқ кийган кишидан.

— Йўқ. Мен у билан тушки овқатгача гаплашаман.

Зоя Монроз жавобнинг терслигини кечиргандек, мийиғида кулиб қўйди. Шу вақт эшикдан автомобиль олдида Зоя Монроз билан гаплашган йигит кириб келди. Устидаги эскигина пальтосининг олди очик, қўлида

ҳасса билан юмшоқ шляпа. Йигитнинг сепкилдор юзлари ҳаяжонда. Сийрак, дағал мўйлавласи худди ёпиштириб қўйилгандек эди. У, афтидан, қўл бериб кўришмоқчи бўлди, лекин Роллинг пальтосининг чўнтагидан қўлини чиқармай, боғидан ҳам тундлик билан деди:

— Чорак соат кечикдингиз, Семёнов.

— Ушланиб қолдим... Шу ишимиз важдан... Кечирингизни ўтиниб сўрайман... Ҳаммаси бўлди...

Улар рози... Эртага Варшавага жўнашлари мумкин...

— Шу зайлда бақириб меҳмонхонани бошингизга кўтарадиган бўлсангиз сизни бу ердан ҳайдаб чиқаришади,— деди Роллинг хира кўзларини олайтириб.

— Қечирасиз, аста гапираман... Варшавада ҳамма нарса: паспортлар, кийим-кечаклар, қуро-яроғ ва бошқалар тахт қилиб қўйилган. Апрельнинг бошларида улар чегарадан ўтишади...

— Ҳозир мадемуазель Монроз иккаламиз овқатланамиз,— деди Роллинг.— Сиз ўша жанобларнинг олдига бориб, мен уларни бугун соат бешдан олдин кўрмоқчи эканлигимни айтасиз. Огоҳлантириб қўйинг, мени лақиллатгундай бўлишса, уларни полицияга тутиб бераман.

Бу суҳбат 192... йил май ойининг бошларида бўлган эди.

3

Ленинграддаги Крестовка дарёси бўйида жойлашган Эшкакчилар мактабининг бонига¹ яқин жойга саҳарда икки эшкаклик қайиқ келиб тўхтади.

¹ Бон — дарё пристанлари ва денгиз портларидаги кемаларни тутиб турадиган сузувчи тўсиқ.

5

Ундан икки киши тушди. Сув бўйида улар икки оғиз гаплашиб олишди. Бири кескин ва буйруқ бергандек гапирар, иккинчисининг кўзи эса қоронғиликда лимлим оқаётган сокин дарёда эди.

Крестовка оролидаги чакалакзорнинг нарғидан баҳор тонгининг шафақлари жилоланди.

Кейин бу икки киши қайиққа энгашди, чақилган гургурт ёруғи уларнинг юзини ёритди. Улар қайиқнинг тагидан тугунчалар олишди. Тугунчаларни индамай турган ҳалиги киши олиб, ўрмон ичига кириб ғойиб бўлди, гапирган киши эса қайиққа сакраб чиқиб қирғоқдан жилди-да, эшкак ҳалқасини ғижирлатиб, апил-тапил сузиб кетди. Қайиқдаги кишининг сояси сувдаги тонг шуъласидан ўтиб, нариги қирғоқ кўланкасига сингиб кетди. Кучсиз бир тўлқин бонга келиб урилди.

Пойгачи қайиқнинг «эшкакчиси» спартакчи Тарашкин шу кеча клубда навбатчилик қиларди. Тарашкин ёшлигига ва баҳор айёми бўлишига қарамай, ҳаётнинг учқур дамларини ҳеч нарсани ўйламай ухлаб ўтказиш ўрнига, тиззаларини қучоқлаб бонда, мудроқ босган сокин дарё бўйида ўтирарди.

У жимжит тунда хаёлга чўмиб кетди. Бунинг сабаби бор эди, чунки ҳақиқий сув нималигини билмайдиган москваликлар яккама-якка, тўрт кишилик, саккиз кишилик мусобақаларда Эшкакчилар мактабини икки йилгача ютиб чиқишса бўладими? Шўниси алам қилади-да!

Лекин спортчи мағлубият ғалабага олиб боришини биледи. Яна бундан ташқари, баҳор тонгининг гўзаллиги, ҳўл дарахт ва ўтларнинг хушбўй ҳидлари Тарашкиннинг руҳини кўтариб юборганди. Июль ойида бўладиган катта мусобақалар олдидан унинг руҳи кўтарилган бўлиши ҳам керак-да.

Бонда ўтирган Тарашкин икки эшкаклик қайиқнинг қирғоққа келиб тўхтаганини ва кейин яна кетганини кўрди. У бундай ҳодисаларга бепарво қарар эди. Лекин бу сафар унга бир нарса жуда ғалати туюлди: қирғоққа тушган иккала киши худди иккита эшкакдек бир-бирига ўхшарди. Бўйлари ҳам баб-баравар, эгниларида бир хил кенг пальто, иккаловининг бошидаги юмшоқ шляпа пешонасига тушиб турибди, чўққи соқоллари ҳам бир хил.

Гапнинг сирасини айтганда, республикамизда кечалари қуруқликдами, сувдами, ўзига ўхшаган одам би-

лан сайр қилиб юриш ман этилмаган-ку, ахир. Уша куни эрталаб қайинзордаги Эшкакчилар мактабига яқин жойда, деразаларига тахта қоқиб ташланган ярим хароба дачада бу сирли воқиа бўлиб ўтмаганида эди, Тарашкин бу чўққи соқол кишиларни эҳтимол шу ондаёқ эсдан чиқариб юборган бўларди.

4

Ороллардаги чангалзорлар устига пушти ранг тонг шафағи ёйилиб, қуёш кўтарилганда, Тарашкин мускулларини ўйнатиб, пайраҳаларни йиғишириб олиш учун клуб ҳовлисига кетди. Соат бешдан сал ошган. Дарвозанинг эшиги очилиб, нам йўлкадан велосипедини етаклаб Василий Витальевич Шельга кириб келди.

Шельга яхши машқ кўрган спортчи, мускуллари бўртиб чиққан, чаққон, ўрта бўйли, бўйни бақувват, абжир, вазмин ва тадбирли йигит эди. У жиноят қидирув бўлимида ишлар ва спортчилик маҳоратини йўқотмаслик учун машқ қилишни қўймасди.

— Хўш, ишлар қалай, ўртоқ Тарашкин? Аҳволлар яхшими?— деб сўради у, велосипедини зинага суяб қўяр экан.— Бир айланиб келай дедим... Клуб ҳовлиси жуда ивирсиб кетибди-ку, вой-буй.

У гимнастёркасини ечиб ориқ, мускулдор қўлларининг енгини шимарди-да, бон ремонт қилинганда клуб ҳовлисига уюлиб кетган нарсаларни йиғиштиришга киришди.

— Бугун заводдан йигитлар келишади, бир кечадаёқ саронжомлаб ташлаймиз,— деди Тарашкин.— Қалай, Василий Витальевич, олти кишилик командага ёзиласизми?

— Нима қилишимни ҳам билмайман,— деди Шельга қатрон бочкачани юмалатаётди.— Бир томондан москваликларни ютиш керак, иккинчидан, машғулотларга ўз вақтида қатнашолмасмикинман деб қўрқаман... Қизиқ бир ишнинг кетидан юрибмиз.

— Яна бандитлар бирор иш қилишибдими?
— Йўқ, баланддан келавер — халқаро миқёсдаги жинойят.

— Аттанг,— деди Тарашкин, сузиш мусобақасида ютиб чиққан бўлардик-да.

Шельга бондан чиқаркан, дарё бетида живир-живир ўйнаётган қуёш нурига қаради, супурги дастасини ерга бир уриб, қисқа товуш билан Тарашкинни чақирди.

— Сиз шу яқин орадаги дачаларда кимлар яшашини яхши биласизми?

— Баъзиларида қишлоқчилар қолган.

— Март ойининг ўрталарида шу дачалардан бирига ҳеч ким кўчиб келмадимми?

Тарашкин қуёш нурлари мавж уриб турган дарёга кўз қирини ташлаб, бир оёғининг тирноғи билан иккинчи оёғини қашиб қўйди.

— Ҳов анави қайинзорда деразалари михлаб ташланган дача бор,— деди у.— Тахминан тўрт ҳафта бурун, эсимда турибди, мундоғ қарасам, мўрида: тутун чиқяпти. Биз у ерда боқимсиз болалар, ё бандитлар бўлса керак деб ўйловдик.

— Уша дачада яшайдиганлардан ҳеч кимни кўрмадингизми?

— Шошманг, шошманг, Василий Витальевич, мен бугун ўшаларни кўрдим шекилли.

Тарашкин тонг отаётган пайтда ботқоқли қирғоққа қайиқда сузиб келган икки киши ҳақида сўзлаб берди.

Шельга унинг гапларини «ҳа, ҳа, гапираверинг», деб маъқуллар экан, ўткир кўзлари чақнаб кетди.

• Юр, дачани кўрсат,— деди у ва белидаги камарда осилиб турган тўппонча филофини ушлади.

5

Сийраклашиб қолган қайинзордаги дачада ҳеч ким яшамайдиганга ўшарди. Унга кираверишдаги зинапоя чириб кетган, дераза қопқоқлари устидан тахта қоқиб ташланган. Пастак болохонанинг ойналари синган, унинг бурчакларидаги сув ўтадиган қувурларни мох босиб кетган, деразаларнинг тағларида шўра ўсиб ётарди.

— Тўғри айтган экансиз, у ерда биров турадиганга ўхшайди,— деди Шельга, дарахтлар орқасидан дачани кўздан кечириб; кейин уни эҳтиёткорлик билан айланиб

чиқди.— Бугун бу ерга биров келган... Лекин улар уйга нима учун деразадан ошиб тушишди экан? Тарашкин, бу ёққа келинг-чи, бу ерда бир гап борга ўхшайди.

Улар дарҳол зинапоя олдига келишди. Унда оёқ излари кўриниб турарди. Зинанинг чап томонидаги деразада янгигина кўчириб олинган дераза эшиги илиниб турарди. Дераза ичига очилган. Дераза тагидаги нам қумда яна оёқ излари. Излар катта, афтидан, оғир одамники бўлса керак, бошқалари кичикроқ, энсиз — ғужанак қилиб босилган.

— Зинадаги излар бошқа оёқники,— деди Шельга.

У деразадан қаради, секингина ҳуштак чалиб чақирди:

— Ҳой, амаки, деразангиз очиқ қолибди, бирон нарсангизни олиб кетишмасин тагин.

Ҳеч ким жавоб бермади. Ним қоронғи уйдан чучмал, қўланса ҳид анқирди.

Шельга қаттиқроқ чақирди, деразага чиқди, тўппончасини қўлига олиб, уйга секингина сакраб тушди. Ундан кейин Тарашкин ҳам ошиб тушди.

Биринчи уй бўм-бўш эди, оёқ остида синиқ ғишлар, кўчиб тушган сувоқлар, газета парчалари ётарди. Ошхонанинг эшиги қия очиқ. Плита устида занг босган қалпоқ остида, стул ва табуреткалар устида примуслар, металл эритадиган чинни идишлар, ойнадан ва металлдан қилинган реторталар, банкалар ва рух яшиқлар турибди. Примуслардан бири ҳали ҳам вижиллаб, ўчай-ўчай деб қолган.

Шельга «Ҳов, амаки!», деб яна чақирди. У бошини қимирлатди ва ним қоронғи уйга кирадиган, дераза эшигининг ёриқларидан қуёш нури йўл-йўл бўлиб тушиб турган эшикни секингина очди.

— Мана у!— деди Шельга.

Уйнинг ичкарасидаги темир каравотда бир киши кийинган ҳолда чалқанчасига ётарди. Қўллари бошининг тагига қайрилиб, каравот симларига танғиб ташланган, оёқлари арқон билан боғланган. Пиджаги билан кўйлагининг ёқаси йиртилган, боши ғайри табиий равишда орқага ташланган, соқоли чўччайиб турарди.

— Э, ёмон қилишибди-ку уни,— деди Шельга ўлдирилган кишининг кўкрагида сопигача санчиқлик турган фин пичоғини кўздан кечираётиб.— Қаранг, роса қийнашибди...

— Василий Витальевич, қайиқда сузиб келган шу киши. Ўлдирилганига бир ярим соатдан ошгани йўқ.

— Шу ерда бўлинг, пойлаб тулинг, ҳеч нарсага тегилмасин, ҳеч ким қўйилмасин, эшитяпсизми, Тарашкин?

Орадан бир неча минут ўтгач, Шельга клубдан телефон орқали сўзлашди:

— Вокзалларга наряд юборилсин... Барча пассажирлар текширилсин. Ҳамма меҳмонхоналарга наряд юборилсин. Эрта соат олти билан саккиз ўртасида келганларнинг ҳаммаси текширувдан ўтказилсин. Агент билан ит менинг ихтиёримга юборилсин.

6

Искович ит келгунча Шельга дачани чердакдан бошлаб синчиклаб текширишга киришди.

Ҳар тарафда ахлат, гулқоғоз парчалари, занглаган консерва банкалари ётибди. Деразаларни ўргумчак уяси қоплаб кетган, бурчакларни могор босган, қўзиқоринлар ўсиб ётибди. Дача, афтидан, 1918 йилдан бери қаровсиз ётган бўлса керак. Ошхона ва темир каравот турган уйдагина одам яшаётганга ўхшарди. Ҳеч қаерда ҳаёт нишонаси кўринмайди, ўлдирилган одамнинг чўнтагидан топилган француз булкаси билан бир бўлак колбасадан бошқа егулик ҳеч нарса йўқ.

Бу ерда ҳеч ким яшамасди. Бу ерга сир тутилиши лозим бўлган аллақандай ишни бажариш учунгина келишарди. Текширув натижасида Шельга чиқарган биринчи хулоса шундай эди. Ошхонани текширилганда қандайдир кимёвий дорилар устида иш олиб борилганлиги маълум бўлди. Шельга плита устида ётган қалпоқ тагидаги бир уюм кулни текшириб, афтидан, бу ерда кимёвий тажриба қилинганга ўхшайди деб ўйлади; саҳифаларининг учлари букланган бир неча брошюрани варақлаб чиқиб, ўлдирилган киши шунчаки пиротехника¹ билан шуғулланган, деган иккинчи хулосани чиқарди у.

Бу хулоса Шельгани боши берк кўчага киритиб қўйди. У, ўлдирилган кишининг кийимини яна бир марта тинтиб чиқди, ҳеч қандай янги нарса топмади. Шунда у масалага бошқа томондан ёндошди.

¹ Пиротехника — мушак тайёрлаш ва мушакбозлик техникаси.

Дераза олдидаги оёқ излари қотиллар икки киши эканлигини, улар албатта қаршиликка дуч келамиз, чунки дачадаги киши дераза кўчирилаётганини эшитмаслиги мумкин эмас деб, таваккалга деразадан ошиб тушганликларини кўрсатарди.

Бу ҳол қотиллар нима қилиб бўлса ҳам аллақандай муҳим бир нарсани олишга ё бўлмаса, дачадаги кишини ўлдиришга уринган деган хулосага олиб келарди. Сўнгра: борди-ю, улар у кишини ўлдиришга қасд қилишган деб тахмин қилинса, бу нотўғри, чунки биринчидан, улар айтилик, уни дача йўлида пойлаб туриб ўлдиришлари ҳам мумкин эди, иккинчидан, каравотдаги ўлдирилган кишининг ҳолати у кишига қийнаб азоб берилганлигини, дарҳол пичоқ урилмаганлигини кўрсатарди. Қотиллар бу кишидан нимадир билмоқчи бўлганлар-у, лекин у киши буни айтишни истамаган.

Қотиллар у кишидан нима олмоқчи бўлган экан? Пулмикин? Ундай деса кечаси дачага пиротехника билан шуғулланишга борадиган киши ёнига катта пул олади деб ўйлаш қийин. Аниқроғи, қотиллар ўлдирилган кишининг кечаси шуғулланадиган иши билан боғлиқ бўлган қандайдир бир сирни билмоқчи бўлганлар.

Шундай қилиб, бу фикрлар Шельгани ошхонани қайтадан текшириб чиқишга ундади. У девордан яшикларни сурди ва ертўлага олиб кирадиган тўртбурчак қопқоқни кўриб қолди. Бундай қопқоқлар дачаларда, одатда ошхонанинг нақ тагига қилинар эди. Тарашкин шам қолдигини ёқди-да, полга ётиб олиб ертўлачи ёритди, Шельга чирий бошлаган ва сирғанчиқ зинаподан оҳисталик билан ертўлага тушди.

— Шамингизни бу ёққа олиб келинг-чи, — деб қичқирди Шельга қоронғиликдан, — унинг ҳақиқий лабораторияси мана бу ёқда экан.

Ертўла бутун дача майдонидек келар эди. Гишт деворлар ёнида тахтадан қилинган бир неча столлар, газли баллонлар, унча катта бўлмаган мотор ва динамо, одатда электролиз ўтказиладиган шиша ванналар, слесарлик асбоб-ускуналари, ҳамма ёқда, столлар устида кул уюмлари...

— Ие, бу ерда бунақа ишлар билан шуғулланган экан-да, — деди Шельга ҳайрон бўлиб, зинапоя деворига суяб қўйилган йўғон тўсин билан тунука тахталарни

кўздан кечираётиб. Тунука тахталарнинг ҳам, тўсинларнинг ҳам кўп жойлари пармаланган, баъзилари иккига бўлинган эди. Кесилган, пармаланган жойлар куйдирилган ва эритилганга ўхшарди.

Тиккайиб турган дуб тахтадаги бундай тешикларнинг диаметри бир миллиметрдан кам бўлиб, йўғонлиги худди укол қиладиган игнадек келар эди. Тахтанинг ўртасига катта ҳарфлар билан: «П. П. Гарин» деб ёзиб қўйилган. Шельга тахтани ағдарди, унинг орқасига — уч дюймали тахтага аллақандай номаълум йўл билан яна ўша ҳарфлар куйдириб, тешиб ёзилганди.

— Оббо шайтон-эй...— деди Шельга,— йўқ, П. П. Гарин бу ерда пиротехникадан бошқа нарса билан шуғулланган.

— Василий Витальевич, мана бу нима?— деб сўради Тарашкин бўйи бир ярим дюйм келадиган пирамидачани кўрсатиб. Унинг ости бир дюйм келадиган аллақандай кул ранг, прессланган моддадан ишланган эди.

— Қаердан топдингиз?

— Ана у ерда бир яшиги ётибди.

Шельга пирамидкани айлантирди, искаб кўрди-да, уни столга қўйди, унинг ён томонига ёндирилган гугурт чўпини суқиб, ўзи ертўланинг нариги бурчагига кетди. Гугурт ёниб битди. Пирамидка оқ кўкимтир ранг чиқариб, кўзни қамаштирадиган даражада бирдан ёниб кетди. Пирамидка беш минутдан сал ортиқроқ тутмай, деярли ҳид чиқармай ёнди.

— Бундан кейин бунақа тажриба қилмасликни тавсия қиламан,— деди Шельга,— пирамидка газли шам бўлиши мумкин. Унда биз ертўлада ҳалок бўламиз. Жуда соз, хўш, биз нимани билдик? Аниқлаб кўрайликчи: биринчидан, улар ўч олиш ёки уни талаш мақсадида ўлдиришмаган. Иккинчидан, ўлдирилган кишининг фамилияси П. П. Гарин деяйлик. Ҳозирча мана шулар. Тарашкин, балки сиз қайиқда кетган киши П. П. Гарин бўлса-чи, деб эътироз билдирарсиз. Менимча бундай бўлмаса керак. Тахтага фамилияни Гариннинг ўзи ёзган. Бу психологик жиҳатдан аниқ нарса. Борди-ю, мен, айтайлик, қандайдир бир шундай ажойиб нарса ихтиро қилган бўлсам, у ҳолда суюнганимдан сизнинг фамилиянгизни эмас, ўзимнинг фамилиямни ёзган бўлардим. Биз, ўлдирилган киши лабораторияда ишлаганлигини биламиз, демак ихтирочи ўша киши, яъни Гарин.

Шельга билан Тарашкин ертўладан чиқишди ва чекишиб, жазирама офтобда зинапояда агент билан итни кутиб ўтиришди.

7

Главпочтамтнинг чет эл телеграммалари қабул қилинадиган дарчаларидан бирига семиз қизғиш ранг қўл суқилиб, қалтираб турган телеграф бланкасини ушлаганча туриб қолди.

Телеграфист бу қўлга бир неча минут қараб қолди, охири тушунди: «Аҳа, бешинчи бармоғи — синчалоғи йўқ», кейин бланкни ўқишга киришди.

«Варшава. Маршалковская, Семёновга. Топшириқнинг ярми бажарилди, инженер жўнаб кетибди, ҳужжатларни ололмадик, буйруғингизни кутаман. Стась».

Телеграфист *Варшава* сўзининг остини қизил қалам билан чизиб қўйди. Урнидан турди-да, гавдаси билан дарчани тўсиб, панжара орқасидан мўралаб, телеграмма узатган кишига қаради. Бу барвастан келган, ўрта ёшлардаги киши бўлиб, дардчил, заъфарон юзи шицган, осилиб турган сариқ мўйлови оғзини беркитиб турарди. Сочни тақир қирилган, бошида жигар ранг духоба шапка.

— Нима гап?— сўради у қўполлик билан.— Телеграммани қабул қилинг.

— Телеграмма шифрланган,— деди телеграфист.

— Яъни қандай қилиб шифрланган? Бўлмаган гапни қўйинг! Бу савдо-сотиққа оид телеграмма, қабул қилишга мажбурсиз. Мен гувоҳномамни кўрсатаман, мен Польша элчихонасида ишлайман, заррача кечикса ўзингиз жавоб берасиз.

Тўрт бармоқли гражданнынг жаҳли чиқди, ёноқлари титради, у гапиргандан кўра кўпроқ акиллаётганга ўхшарди, лекин унинг қўли прилавка устида ҳамон қалтирамоқда эди.

— Телеграмма савдо-сотиққа оид деб қанча уринманг, барибир бўлмайди, гражданин, билдингизми,— деди унга телеграфист,— яна қайтариб айтаман — телеграмма сиёсий, шифрланган.

Телеграфист жилмайиб қўйди. Заҳил юзли жаноб эса жаҳл қилиб, овозини тобора баландлатар экан, хиз-

матчи аёл унинг телеграммасини сездирмасдан Василий Витальевич Шельганинг столи устига олиб бориб қўйди. Шельга бугунги телеграммаларнинг ҳаммасини текшираётган эди.

У «*Варшава, Маршалковская*» деб ёзилган бланкага қаради-да, залга чиқиб, жаҳли чиққан гражданинг орқасига келиб тўхтади ва телеграфистга ишора қилди. Телеграфист бурнини жийриб, панлар Польшасининг сиёсати тўғрисида бир нима деб ғулдираб қўйди-да, квитанция ёзишга киришди. Поляк жаҳли чиққандан пишиллаб, гоҳ у, гоҳ бу оёғини босиб, лакланган туфлисини ғарчиллатарди. Шельга унинг катта оёқларига диққат билан қараб турарди. У кўчага чиқадиган эшик олдида борди-да, полякни кўрсатиб, навбатчи агентга бош ирғитди:

— Кузатилсин.

Кеча искович ит билан ўтказилган текширув қайинзордаги дачадан Крестовка дарёси бўйидаги ўрмончага олиб келди. Шу ерга келганда из йўқолди: қотиллар, афтидан, қайиққа тушиб кетганга ўхшар эди. Кеча ҳеч қандай янгилик бўлмади. Жиноятчилар, афтидан, Ленинградда ҳеч ким тополмайдиган жойга беркиниб олганга ўхшайди. Телеграммаларни текширишдан ҳам ҳеч қандай натижа чиқмади. Фақат мана бу энг сўнггиси — *Варшава, Семёновга* деган телеграммадан бирор нарса чиқадиганга ўхшайди.

Телеграфист квитанцияни ёзиб, полякка узатди; у майда пул олиш учун жилеткасининг чўнтагига қўл солди. Шу вақт бланк ушлаган, қора кўзли, чўққи соқолли чиройли киши бирдан дераза олдида келиб қолди ва сержаҳл полякнинг каттакон қорнига вазмин бир ғашлик билан тикилганча, дарчанинг бўшашини кутди.

Кейин Шельга чўққи соқолли киши бирдан ўзгариб, ранги қув ўчиб кетганлигини кўрди: у тўрт бармоқли қўлни кўриб қолиб, дарҳол полякнинг юзига қаради.

Уларнинг кўзи тўқнашди. Полякнинг жағи тушиб, шишинқираган қовоқлари катта очилиб кетди. Хира кўзларида даҳшат учқунланди. Баҳайбат хамелеонники сингари башараси ўзгариб, қўрғошин тусига кирди.

Шельга энди тушунди — у полякнинг олдида турган чўққи соқолли кишини таниди: Крестовкадаги қайинзор дачада ўлдирилган кишининг қиёфадоши шу киши эди.

Поляк бўғиқ товуш билан қичқириб юборди-да, ўзини ташқарига отди. Полякни узоқдан кузатиб туриш вазифаси топширилган навбатчи агент ҳеч қандай қаршилик кўрсатмай, уни ўтказиб юборди-да, орқасидан кўчага чиқди.

Ўлдирилган кишининг қиёфадoshi дарча ёнида туриб қолди. Унинг совуқ, қора жиякли кўзлари ҳайратдан бошқа ҳеч нарсани англамас эди. У елкасини қисиб қўйди-да, поляк кўздан ғойиб бўлгач, телеграфистга бланкни узатди:

«Париж, Батиньоль Бульвари, до востребования, 555 номерга. Дарҳол анализга киришилсин, сифати эллик процент оширилсин, майнинг ўрталарида биринчи посилкани кутаман. П. П.»

— Телеграмма илмий ишга таалуқли, неорганик химия институти томонидан Парижга командировка қилинган ўртоғим ҳозир шу иш билан шуғулланипти,— деди у телеграфистга. Кейин чўнтагидан шошмасдан папирос қутисини чиқарди, папирос олиб қутига уриб қоқди-да, шошмасдан чекди.

Шельга унга одоб билан шундай деди:

— Икки оғиз гап сўрасам майлими?

Чўққи соқолли киши унга қараб қовоғини солди ва жуда мулойимлик билан жавоб берди:

— Марҳамат.

— Мен жиноят қидирув бўлимининг агентиман,— деди Шельга, карточкасини очаётиб.— Суҳбатлашиш учун холироқ жой топсак қалай бўларкин?

— Сиз мени қамоққа олмоқчимисиз?

— Асло ундай ниятим йўқ. Қайтага мен сизни огоҳлантириб қўймоқчиман, ҳозиргина шу ердан шошилиб чиқиб кетган поляк кеча Крестовкада инженер Гаринни ўлдиргандек, сизни ҳам ўлдирмоқчи.

Соқолли киши бир зум ўйлашиб қолди. Унинг юзида на мулойимлик, на хотиржамлик аломати бор эди.

— Марҳамат,— деди у,— юринг, чорак соат бўш вақтим бор.

8

Почтамтга яқин кўчада Шельганинг олдига қизариб, терлаб-пишиб кетган навбатчи агент югуриб келди:

— Ўртоқ Шельга, у кетиб қолди.

— Нимага уни қочириб юбордингиз?

— Уни автомобиль кутиб турган экан, ўртоқ Шельга.

— Сизнинг мотоциклингиз қани?

— Ҳов ана, ётибди,— деди агент, почтаamt зинасидан юз метрча нарида турган мотоциклни кўрсатиб,— у машинадан сакраб тушиб, мотоциклнинг гилдираги га пичоқ урди. Мен ҳуштак чалдим. У дарров машинага ўтирди-ю, ҳайдаб қолди.

— Автомобилнинг номерини билиб олдингизми?

— Йўқ.

— Мен устингиздан рапорт бераман.

— Қандай қилиб, ахир, машинанинг номерига атайлаб лой чаплаб қўйилган-ку!

— Яхши, жиноят қидирув бўлимига боринг, йигирма минутдан кейин мен ўша ерда бўламан.

Шельга чўққи соқолли кишига етиб олди. Улар бир неча вақт индамай боришди. Қасаба союзлари бульварига бурилишди.

— Сиз ўлдирилган кишига жуда ҳам ўхшайсиз,— деди Шельга.

— Бундай гапларни жуда кўп эшитдим, менинг фамилиям Пьянков-Питкевич,— ҳозиржавоблик билан деди чўққи соқолли киши.— Кеча кечки газетада Гариннинг ўлдирилганлиги ҳақида хабарни ўқидим. Бу даҳшат. Мен у кишини яхши билардим, ишбилармон ходим, ажойиб кимёгар эди. Мен унинг Крестовкадаги лабораториясида кўп марта бўлганман. У ҳарбий кимё соҳасида йирик кашфиёт очишга тайёрланаётган эди. Сиз тутайдиган шам деб аталадиган нарса ҳақида бирон гап эшитганмисиз?

Шельга унга кўз қирини ташлади, жавоб бериш ўрнига ундан сўради:

— Нима деб ўйлайсиз — Гариннинг ўлдирилиши Польшанинг манфаатлари билан боғлиқ эмасмикин?

— Ундай деб ўйламайман. Ўлдиришнинг сабаби анчагина чуқур. Гариннинг ишлари ҳақидаги хабарлар америка матбуотига бориб етган. Польша фақат маълумот олиб-бериб туриш пункти бўлган бўлиши мумкин.

Бульварга келган Шельга ўтиришга таклиф қилди. Ҳеч ким йўқ. Шельга портфелидан рус ва чет эл

газеталаридан қирқиб олинган хабарни олиб, тиззасига ёйди.

— Сиз, Гарин кимё соҳасида ишлаган, у ҳақдаги хабарлар чет эл матбуотига бориб етган дейсиз. Мана буларнинг баъзида айтилганлар сизнинг гапингизга тўғри келяпти, баъзилари менинг учун унчалик аниқ эмас. Мана — ўқиб кўринг:

«...Бир рус ихтирочисининг ишлари ҳақида Ленинграддан олинган хабарлар Америкада зўр қизиқиш туғдирмоқда. Тахмин қилишларича, унинг асбоби ҳозирги вақтгача маълум бўлган қурооллардан энг кучли бўлиб, жуда катта вайрон қилувчи кучга эга эмиш».

Питкевич ўқиб бўлгач, жилмайиб:

— Қизиқ, билмадим... Бу ҳақда эшитганим йўқ. Йўқ, бу Гарин ҳақида эмас,— деди.

Шельга унга иккинчи хабарни узатди.

«...Яқинда Тинч океанда Америка флотининг катта маневрлар ўтказиши муносабати билан Совет Россиясида қурилаётган жуда катта вайрон қилувчилик кучга эга бўлган қурооллар маълумми, деб ҳарбий министрликка хат юборилди».

Питкевич елкасини қисиб, «Бекор гап» деб қўйди ва Шельгадан учинчи хабарни олди:

«Кимё қироли, миллиардер Роллинг Европага жўнаб кетди. Унинг сафардан мақсади кўмир смоласи ҳамда ош тузи маҳсулотлари ишлайдиган заводлар трестини ташкил қилишдан иборат. Роллинг Парижда мухбир билан қилган суҳбатда шунга ишонч билдирдики, унинг катта концерни¹ революцион кучлар ларзага келтирган Эски Дунё мамлакатларида осойишталик ўрнатади. Роллинг, айниқса Совет Россияси ҳақида агрессив гапларни айтди. У ерда, овозаларга қараганда, иссиқлик қувватини узоқ масофага юбориш юзасидан ғалати ишлар олиб борилаётган эмиш».

Питкевич бу хабарни диққат билан ўқиб чиқди. Уйланиб қолди. Кейин қошларини чимириб, деди:

— Ҳа, Гариннинг ўлдирилиши қандайдир мана шу мақола билан боғлиққа ўхшайди.

¹ Концерн — бир ҳовуч магнатлар томонидан идора қилинадиган капиталистик корхоналарнинг йирик монополистик бирлашмаси.

— Сиз спортсменмисиз?— деб тўсатдан сўради Шельга, сўнг Питкевичнинг қўлини олиб, унинг кафтига қаради.— Мен спортни жуда яхши кўраман-да.

— Эшкак эшган бўлса қўли қадоқ бўлгандир, деб қараяпсизми, ўртоқ Шельга... Кўряпсизми мана бу икки қадоқни, бу — қайиқ ҳайдашни яхши билмаслигимни, бундан икки кун аввал Гаринни қайиқда Крестовка оролига олиб бориб қўйиш учун ҳақиқатан ҳам сурункасига икки соат қайиқ ҳайдаганимни кўрсатади... Бу маълумотлар сизни қониқтирадими?

Шельга унинг қўлини қўйиб, кулиб юборди:

— Баракалла, ўртоқ Питкевич, сиз билан жиддийроқ гаплашсак бўлар экан.

— Мен жиддий курашдан ҳеч қачон қочмайман.

— Айтинг-чи, Питкевич, ўша тўрт бармоқли полякни сиз илгари танирмидингиз?

— Унинг тўрт бармоқли қўлини кўриб таажжубланганимнинг сабабини билмоқчисиз-да, а? Жуда сезгир одам экансиз, ўртоқ Шельга. Ҳа, мен таажжубландим... Ҳатто кўрқдим ҳам.

— Нимага?

— Бунисини, энди, сизга айтмайман.

Шельга лабини тишлаб, кимсасиз бульвар томонга қараб ўтирарди.

Питкевич сўзида давом этди:

— Унинг фақат қўлигина майиб эмас, унинг бада-нида кўкрагидан кесиб ўтган катта чандиқ бор. Уни бир минг тўққиз юз ўн тўққизинчи йилда Гарин яралаган. У одамнинг оти Стась Тиклинский...

— Демак,— деди Шельга,— марҳум Гарин уч дюйм-мали тахтани қандай қилиб кесган бўлса, уни ҳам шундай яралаган экан-да?

Питкевич дарҳол суҳбатдошига юзланди, улар бир қанча вақт бир-бирларининг кўзларига тикилиб қолишди, бири хотиржам, сирли термулса, иккинчиси шодӣна, очиқ термуларди.

— Ҳар ҳолда мени қамаш ниятингиз борми, ўртоқ Шельга?

— Йўқ, қамаш қочмайди.

— Тўғри айтасиз. Мен кўп нарсани биламан. Лекин, айтишни истамаган сиримни ҳар қандай зўрлик йўли билан ҳам билиб ололмайсиз, албатта. Жиноий ишга мен аралашган эмасман, буни ўзингиз ҳам биласиз.

Хоҳласангиз — очиқчасига курашамиз? Курашнинг шартин шундай: яхшигина зарба бергандан кейин бирор жойда учрашиб, очиқчасига суҳбат қиламиз. Бу шахмат ўйинидай бир гап. Лекин бир-бирини ўлдирадиган даражада зарба бериш йўқ. Айтганча, ҳозир биз гапиршиб ўтирганимизда сиз ўлим-хавфидан омон қолдингиз, ишонаверинг — мен ҳазиллашаётганим йўқ. Агарда сизнинг ўрнингизда Стась Тиклинский ўтирган бўлганда эди иш бошқача бўларди, қарасамки, атрофда ҳеч ким йўқ, шошмасдан Сенат майдонига қараб кетардим, уни эса шу скамейкада ўлган ҳолда, бадани одам жирканадиган доғ билан қопланган ҳолда топишарди. Лекин, қайтариб айтаманки, Сизга бунақа ҳунаримни ишлатмайман. Очиқчасига курашга розимисиз?

— Бўпти, розиман, — деди Шельга кўзларини ўйнатиб. — Биринчи бўлиб мен ҳужум қиламан, — шундайми?

— Албатта, агарда мени почтамтда қўлга туширмаганингизда, менинг ўзим бу курашни таклиф қилмаган бўлардим. Тўрт бармоқли полякка келганда, уни топишга ёрдам бераман. Уни қаерда учратсам, телефон ёки телеграф орқали дарҳол хабар бераман.

— Хўп. Энди, Питкевич, менга таҳдид қилаётган нарсангизни бир кўрсатмайсизми?..

Питкевич бошини чайқаб, жилмайди: «Майли, сиз айтгандай бўлсин — очиқчасига кураш дедик-ку», дедида, ён чўнтагидан ялпоқ бир қутича олди. Унинг ичида йўғонлиги бармоқдай келадиган металл трубка бор эди.

— Мана шу холос, бир томонини боссангиз бас — ичидаги ойна қирс этади, вассалом.

9

Шельга жиноят қидирув бўлимига яқинлашар экан, худди симёгочга пешонасини уриб олгандек, бирдан тўхтади: «Яшавор-э! — деди у тинкаси қуриб, — яшавор-э! — кейин жаҳли чиқиб депсинди: — Оббо учар-э, оббо артист-э!».

Шельгани ҳақиқатан ҳам лақиллатиб кетишган эди. У, қотилнинг (энди бунга ҳеч шубҳа йўқ) ёнгинасида туриб, уни қўлга олмади-я. У, афтидан, ўлдиришнинг ипидан игнасигача билладиган киши билан гапиршса-ю, у бўлса гапни бошқа томонга буриб, айни муд-

даога келганда чурқ этмай боплаб кетса бўладими. Бу, Пьянков-Питкевичда қандайдир бир сир бор... Шельга бирдан тушунди — давлат, халқаро аҳамиятга эга бўлган сир худди шу бўлиши керак... У Пьянков-Питкевичнинг думидан тутганда, «у лаънати чап бериб қутулиб кетди-я!».

Шельга югуриб учинчи қаватга — ўз бўлимига чиқди. Стол устида газета қоғозига ўралган пакет ётарди. Деразанинг олдида этигини мойлатган семизгина, ювош бир одам ўтирарди. У шапкасини қорнига қўйиб, Шельгага салом берди.

— Бабичев,— деди у самогон ҳиди анқиб турган оғзини катта очиб,— Пушкаръ кўчасидаги йигирма тўртинчи номерли ҳовли-ётоқхонанинг домкомиман.

— Пакетни сиз келтирдингизми?

— Мен келтирдим. Ун учинчи номерли уйдан.. Бош корпусдаги эмас, қурилиш яқинидаги уйдан. Шу уйда яшовчи кишимиз йўқолиб қолди, икки кундан бери уйга келмайди. Бугун милицияни чақирдик, эшикни бузиб кирдик, қонуний бўлсин учун акт туздик,— домком қўли билан оғзини беркитди, юзлари қизарди, кўзи бир оз бўртиб, намланди, уйни самогон ҳиди тутиб кетди,— демак, бу пакет қўшимча, печка ичидан топиб олдим.

— Йўқолган кишининг фамилияси нима?

— Савельев Иван Алексеевич.

Шельга пакетни очди. Унинг ичида Пьянков-Питкевичнинг фото сурати, қалин тароқ, қайчи, қора суюқ дори — соч бўёғи солинган шишача бор эди.

— Савельев нима иш билан шуғулланарди?

— Олим эди шекилли. Канализация қувуримиз ёрилганда комитетимиз унга мурожаат қилувди, у: «Жоним билан ёрдам берардим-у, лекин мен кимёгарман-да»,— деб жавоб берган эди.

— Кечалари у ёқ-бу ёққа борадиган одати йўқмиди?

— Кечаларими? Йўқ. Кечаси юрганини билмаймиз.— Домком яна оғзини беркитди.— Тонг ёришган заҳотиёқ ҳовлидан чиқиб кетарди, бу тўғри. Лекин кечалари юришини билмаймиз, маст бўлиб юрганини ҳам кўрмаганмиз.

— Таниш-билишлари келиб турармиди?

— Бунисини сезган эмасмиз.

Шельга телефон орқали Петроград томонининг милиция бўлимини чақирди. Маълум бўлишича, Пуш-

каръ кўчасидаги йигирма тўртинчи уйда ҳақиқатан ҳам Савельев Иван Алексеевич деган киши яшар экан, ёши ўттиз олтида, инженер-кимёгар. Тамбов милицияси томонидан берилган шахсий гувоҳномага биноан Пушкаръ кўчасига февраль ойида кўчиб келган.

Шельга Тамбовга телеграф орқали талабнома юборди, кейин домком билан бирга автомобилга ўтириб, фондтанкага, жиноят қидирув бўлимидаги музхонада Қрестовкада ўлдирилган одамнинг жасади ётган жойга кетди. Домком мурдани бир кўришдаёқ таниб, илгари ўн учинчи уйда турган киши шу,— деди.

10

Тахминан шу вақтда, ўзини Пьянков-Питкевич деб танитган киши соявони кўтарилган извошда Петроград томонидаги харобазорлардан бирига келиб тўхтади, кира ҳақини тўлаб, майдон четидаги тротуардан кетди. У тахта деворнинг эшигини очди, ҳовлидан ўтиб, орқа эшикнинг тор зинапоясидан бешинчи қаватга кўтарилди. Иккита калит билан эшикни очди, бўм-бўш даҳлиздаги ягона михга пальтоси билан шляпасини илди-да, тўрт деразаси ярмигача бўр билан бўялган уйга кирди, титилиб кетган диванга ўтириб, бошини кафтлари орасига олди.

Фақат шу ерда, токчалари китоблар ва физика асбоблари билан тўлган холи уйдагина, кечадан бери ўзини изтиробга солиб юрган кучли ҳаяжон ва умидсизлик ҳаётлари оғушига ниҳоят энди чўмиши мумкин эди.

Юзларини сиқиб турган қўллари қалтирарди. У, ўлим хавфи ҳали бартараф бўлмаганлигини тушунарди. У қамалда қолганди. Фақат аллақандай арзимас имкониятларгина унга қўл келадигандай, юздан тўқсон тўққизи эса, унинг манфаатларига зид эди. «Нақадар эҳтиётсизлик, мунча эҳтиётсизлик қилмасам!», деб ширларди у.

Охири иродасини тўплаб, ўзини қўлга олди-да, ҳаяжонини босди, кир ёстиқни мушти билан туртиб сурди-да, чалқанчасига ётиб, кўзларини юмди.

Унинг ҳаддан ташқари чарчаган мияси ором олмоқда эди. Бир неча минут ўликдек қимирламай ётгач, ўзини бир оз енгил ҳис қилди. Ўрнидан туриб, стаканга маде-

ра винодидан қўйди-да, қулт этиб ютди. Винодан бада-ни қизишгач, қутулиб кетишга имкон берадиган ўша арзимас имкониятларини ўйлаб, шошмасдан уйнинг у ёғидан-бу ёғига юра бошлади. У часпакни оҳи-стагина суриб, ўроғлаб қўйилган эски гулқоғозни олди, унинг ичидан чертёж қоғозларини ажратиб думалоқлаб ўради. Токчадан бир неча китобни олди, уларни чертёж ва физика асбобларининг қисмлари билан бирга чамадонга жойлади. Минут сайин атрофга қулоқ соларкан, чамадонни пастга олиб тушиб, уни қоронғи ўтинхонада уюлиб ётган ахлат орасига беркитди. Кейин яна юқорига чиқиб, ёзув столи ичидан тўппончасини олди-да, у ёқ-бу ёғини кўздан кечириб, орқа чўнтагига солди.

Соат чоракам беш. У яна ёнбошлади, бирин-кетин чекиб, папирос қолдиқларини бурчакка ташлади. «Ҳали топишмаган кўринади!»— деди. У дивандан туриб, кейин яна уйнинг у ёғидан-бу ёғига юра бошлади.

Қоронғи тушиши билан қўпол этигини, парусин пальтосини кийиб уйдан чиқди.

11

Ярим кечада ўн олтинчи милиция бўлимининг навбатчиси телефонга чақирилди. Аллаким унинг қулоғига шошиб-пишиб деди:

— Крестовкага, аввал куни одам ўлдириб кетилган дачага дарҳол милиция наряди юборилсин...

Овоз узилди. Навбатчи трубкага қараб сўкиниб қўйди. Телефон станциясининг текширув бўлимини чақирди, маълум бўлишича, эшкакчилар мактабидан телефон қилишган экан. Эшкакчилар мактабига телефон қилди. У ернинг телефони узоқ вақт жиринглаб турди-да, охири уйқусираган одамнинг товуши эшитилди:

— Нима керак ўзи?

— Ҳозир сизлардан телефон қилишдими?

— Ҳа, телефон қилишди,— эснаб жавоб берди у.

— Ким телефон қилди?.. Сиз кўрдингизми?

— Йўқ, электримиз бузилган. Уртоқ Шельга буюрди дейишди.

Орадан ярим соат ўтгач, тўрт милиционер Крестовкадаги тахта деворли дача олдида юк машинасидан сакраб тушди. Қайинлар ортида қизғиш тонг шафағи аста сўнмоқда эди. Ҳамма ёқ жимжит, аллакимнинг

заиф инграши эшитиларди. Орқа эшикка яқин жойда пўстин кийган киши юз тубан бўлиб ётарди. Уни ағдариб кўришса қоровул экан. Унинг ёнида хлороформ шимдирилган пахта ётарди.

Кўча эшиги ланг очиқ. Эшикнинг зулфини суғурилган. Милиционерлар дачанинг ичига киришганда, ертўладан кимнингдир бўғиқ овози эшитилди:

— Ошхонанинг туйнугини очинглар, туйнугини, ўртоқлар...

Ошхонанинг девори тагига столлар, яшиклар, оғир қоплар уйиб ташланган эди. Уларни олиб ташлаб, туйнукнинг қопқоғини кўтаришди.

Ертўладан ҳамма ёғига ўргумчак уяси илашган, чанг босган, кўзлари олайган Шельга чиқиб келди.

— Дарров бу ёққа юринглар!— қичқирди у эшик орқасида ғойиб бўларкан.— Чироқни ёқинглар, тез бўлинглар!

Темир каравот турган уйда қўл фонарининг ёруғида полда ўқсиз иккита тўппонча, жигар ранг духоба шапка, кўнгилни айнитадиган сассиқ қусуқни кўрдилар.

— Эҳтиёт бўлинглар!— қичқирди Шельга.— Нафас олманглар, чиқинглар, бу — ўлим!

У орқаси билан юриб, милиционерларни эшикка сиқар экан, полда ётган одам бармоғидек темир найчага даҳшат тўла кўзларини тикканича қолди.

12

Катта-катта ишларга чечан кишилар сингари, кимё қироли Роллинг ҳам иш билан келувчиларни махсус уйда — офисда қабул қиларди. Унинг секретари иш билан келувчиларни мартабасига қараб уйга киритар, уларнинг фикрини уқиб олар ва берилган саволларга ажиб бир мулойимлик билан жавоб берарди. Стенографистка Роллинг ғояларини инсоний тил кристалларига айлантирарди. Бу сўзларнинг бир йиллик арифметик ҳисоби аниқлангудек бўлса ва уларни пулга айлантирилса, неорганик кимё қиролининг ҳар бир секунд ичида туғилган фикрлари тахминан эллик минг долларга тушади. Тўрт машинистканинг бодомсимон тирноқлари тўрт ундервуднинг клавишлари устида тинмай жавлон уради. Югурдак бола чақирилган заҳотиёқ, ўз хўжаси иродасининг қуюқлашган маҳсулидек, Роллингнинг кўз олдида ҳозир бўлади.

Роллингнинг Мальзерб бульваригадаги офиси бе-
файз, совуқ бир бино эди.
Деворларига қора штоф¹
қоқилган, полга қора боб-
рик² тўшалган, қора чарм-
ли мебель қўйилган. Устига
ойна қўйилган қора стол-
ларда реклама тўпламлари,
муқоваси жигар ранг чарм-
ли қўлланма китоблар,
кимё заводларининг про-
спектлари. Уруш майдонидан
келтирилган, занг босган
бир неча газ снарядлар ва бомбамётлар каминни бе-
за-
тиб турибди.

Қора ёнғоқ дарахтидан ишланган баланд эшикнинг
нарёғида, диаграммалар, картограммалар ва фотогра-
фиялар билан тўлган кабинет ўртасида кимё қироли
Роллинг ўтирарди. Секретарнинг ғалвиридан ўтиб,
қабулга келган кишилар, бобрик устидан оҳиста юриб
қабулхонага кириб, чарм стулларга ўтиришар ва ён-
ғоқ эшикка ҳаяжон билан қараб туришарди. У ерда,
эшикнинг нариёғида қирол кабинетининг ҳавоси ҳам
жуда қимматбаҳо эди, чунки у уйнинг ҳавоси ҳам секун-
дига эллик минг долларлик фикр билан қоришиб,
омихта бўлган эди.

Салобатли сукунат ҳукм сурган қабулхонанинг ён-
ғоқ эшигининг шар ушлаб турган панжага ўхшаш катта
бронза дастаси қимирлаб, тўқ кул ранг костюм кийган,
серсоқоллиги билан оламга танилган, ўзини ҳар қандай
одамдан устун қўювчи, ўтакетган қўрс ва заҳил юзли
кичкинагина одам пайдо бўлганда юраги ўйнамайдиган
одам бормикин, ўзи? Бу одамнинг юзи буюмларга
босиладиган машҳур муҳрнинг ўртасидан тўртта қора
чизиқ ўтказилган сариқ доирачани эслатар эди... Қирол
эшикни очар экан, иш билан келувчига худди тешиб
юборгудек бўлиб бир қаради-да, ғирт америкача талаф-
фуз билан: «Келсинлар» деди.

¹ Ш то ф — деворга қоқиладиган оғир, кашта тикилган илак мато.

² Б о б р и к — жуда қалин, момиқ гилам.

Секретарь олтин қаламчасини икки бармоғи билан ушлаганича ажиб бир мулойимлик билан сўради:

— Кечирасиз, фамилиялари нима?

— Генерал Субботин, рус... эмигрант.

Жавоб бераётган киши жаҳли чиқиб, елкасини учирди, ғижимланган рўмолчасини чиқариб, мош-гуруч мўйловини артди.

Секретарь худди энг ёқимли нарса ҳақида дўстона сўзлашаётгандек жилмайиб, қаламини блокнот устидан бир юргизиб олди-да, кейин эҳтиёткорлик билан сўради:

— Месье Субботин, сиз мистер Роллинг билан қайси масала юзасидан гапиришмоқчисиз?

— Фавқулодда, жуда муҳим масала тўғрисида.

— Мен мистер Роллингга ахборот учун қисқагина баён қилсам деган эдим.

— Нимасини айтаман,— масала оддий, шунчаки бир план... Ҳар икки томон учун манфаатли...

— Большевикларга қарши кимёвий курашга оид план, тўғри тушундимми?— деб сўради секретарь.

— Жуда тўғри... Мен шунини мистер Роллингга таклиф қилмоқчи эдим.

— Кўрқаманки,— дея жуда мулойимлик билан унинг сўзини бўлди секретарь, унинг юзида ҳатто ачиниш аломати ҳам зоҳир бўлди,— мистер Роллингга бундай планлар кўп бўлса керак деб кўрқаман. Бизга ўтган ҳафтадан бошлаб русларнинг ўзидангина большевикларга қарши кимёвий уруш ҳақида бир юз йигирма тўртта таклиф тушди. Портфелимизда Харьковга, Москвага, Петроградга бир вақтнинг ўзида ҳаводан кимёвий ҳужум қилишнинг ажойиб диспозицияси¹ бор. Диспозиция автори буфер давлатларнинг² плацдармида кучларни жуда усталик билан жойлаштирган, жуда, жуда ҳам қизиқ ишланган. Автор ҳатто аниқ смета ҳам тузиб чиққан: бу марказий шаҳарларнинг аҳолиси-

¹ Диспозиция (лотинча «жойлаштириш») — жанг олиб бориш учун қўшинларни жойлаштириш ва силжитиш плани. Бундай план жанг олдидан, саркарда томонидан тузилади.

² Буфер давлат — одатда унча катта бўлмаган, ҳарбий ва сиёсий жиҳатдан кучсиз, йирик давлатлар территорияси ўртасида жойлашган давлат.

ни ёппасига қириб ташлаш учун олти минг саккиз юз эллик тонна аччиқ газ керак экан. Жаҳлдан юзига қон тўлиб қип-қизариб кетган генерал Субботин унинг сўзини бўлди:

— Нима гап ўзи мистер, хаҳ, отингиз нима эди! Менинг планим ҳам чакки эмас, лекин у ҳам — ажойиб план экан. Ишни бошлаш керак! Қуруқ гапдан амалий ишга ўтиш керак... Нимага қараб турибсизлар?

— Қимматли генерал, қараб турганимизнинг боиси шуки, мистер Роллинг ҳали қиладиган харажатларини қоплаш йўлини топганлари йўқ.

— Қанақа харажатлар?

— Аэропланлардан олти минг саккиз юз эллик тонна аччиқ газ ташлаш мистер Роллинг учун ҳеч гап эмас, лекин бунинг учун бир оз харажат қилишга тўғри келади. Уруш пул билан бўлади, тўғри эмасми? Мистер Роллингга келтириладиган планларда фақат харажатлар кўрсатилган, холос. Лекин бу харажатларни қоплаш йўли, яъни большевикларга қарши олиб бориладиган қўпоровчилик ишларидан тушадиган даромад, афсуски, кўрсатилмаяпти.

— Ойнадек равшан... даромад... Россияни ўз қонуний ҳукмронларига олиб берадиган, унда қонуний, нормал тузум ўрнатадиган ҳар қандай киши ҳисобсиз фойда олади,— ундай одамга олтин тоғлар ҳадя қилсанг арзийди.— Генерал худди бургутдек қошлари остидан секретарга тикилди.— Аҳа! Демак, даромадини ҳам кўрсатиш керак денг?

— Шундай, рақамлар аниқ кўрсатилиши керак: сўл томонга — пассив, ўнг томонга — актив, кейин — чизик тортиб, фарқини плюс белгиси билан кўрсатиш керак. Мистер Роллингга ана шу фарқ қизиқтиради.

— Аҳа! — пишиллаб деди генерал, кейин чанг босган шляпасини бостириб, эшик томон юриб кетди.

Генерал эшикдан чиқмаган ҳам эдики, югурдак боланинг нимадандир норозилик билдирган овози эшитилди, кейин бошқа бир овоз болани шайтонга ҳавола қилди. Шундан кейин секретарь олдида пальтосининг тугмалари қадалмаган, шляпа билан ҳасса ушлаган,

оғзининг бир четига чайналган сигара қистирган Семёнов пайдо бўлди.

— Салом дўстим,— деди у шошилганича секретарга, кейин шляпаси билан ҳассасини столга ташлади,— қиролга мени навбатсиз қўйиб юборинг.

Секретарнинг олтин қаламчаси ҳавода муаллақ қолди.

— Лекин мистер Роллинг бугун жуда бандларда.

— Э, беҳуда гапни қўйсангизчи, дўстим... Автомобилда бир киши кутиб турибди, ҳозиргина Варшавадан келди... Роллингга айтинг, Гарин иши юзасидан келишибди денг.

Секретарнинг қошлари керилди, ёнғоқдан қилинган эшик орқасида ғойиб бўлди. Бир минут ўтар-ўтмас эшикни қия очиб, бошини чиқарди-да, мулойим овоз билан:— Месье Семёнов, сизни сўраяптилар,— деди, кейин шар ушлаб турган панжага ўхшаш эшик дастасини босди.

Семёнов кимё қиролига рўпара бўлди.

Семёнов заррача бўлса ҳам ҳаяжонланмади, чунки у, биринчидан, табиатан юзсиз одам эди, иккинчидан, айни вақтда унинг қиролга эмас, қиролнинг унга иши тушган эди.

Роллинг кўк кўзлари билан уни тешиб юборгудек тикилди. Семёнов бундан тап тортмай, Роллингнинг рўпарасига келиб ўтирди. Роллинг деди:

— Хўш?

— Бажардик.

— Чертёжлар қани?

— Мистер Роллинг, билсангиз, бир оз англашилмовчилик юз бериб қолди...

— Мен чертёжлар қани деб сўраяпман? Чертёжларни кўрмайпман,— ғазаб билан деди Роллинг, қўли билан столга секингина уриб.

— Қулоқ солинг Роллинг, келишиб қўйганмиз-ку, мен сизга чертёжларнигина эмас, асбобнинг ўзини ҳам келтираман деб... Мен жуда катта иш қилдим... Керакли одамларни топдим... Уларни Петроградга юбордим. Улар Гариннинг лабораториясигача киришди. Улар асбобнинг қандай ишлашини кўришди, лекин нима бало бўлди-ю, иш ўнгидан келмай қолди... Биринчидан, Гаринлар иккита экан...

— Бошданоқ шундай бўлади деб ўйлаган эдим-а,— жирканиб деди Роллинг.

— Бирини йўқ қилдик.

— Улдирдингларми?

— Истасангиз — шунга ўхшаган бир балога гирифтор қилдик. Ҳар ҳолда у ўлди. Сиз хавотирланмасангиз ҳам бўлади. Бу воқиа Петроградда бўлди, унинг ўзи совет фуқароси,— арзимаган нарса... Лекин ундан кейин худди ўшанга ўхшаган киши пайдо бўлиб қолди... Кейин биз росаям зўр бердик...

— Бир сўз билан айтганда,— унинг сўзини бўлди Роллинг, Гаринни, унга ўхшаган кишими, ҳар қалай улардан бири тирик, қанчадан-қанча пул сарфлаганимга қарамай, на чертёжларни келтиргансиз, на асбобларни.

— Хоҳласангиз Стась Тиклинскийни чақирай, у автомобилда ўтирибди, бу ишнинг бошдан-охиригача қатнашган, ҳаммасини батафсил гапириб беради.

— Тиклинский-пиклинскийингизни қўйинг, бошимга ураманми, менга чертёжлар билан асбоб керак... Қуппа-қуруқ келиб, яна гап бермаганингизга ҳайронман.

Бу сўзларнинг совуқлигига, Роллинг сўзини тамом қилиб, бу гаплардан кейин расво рус эмигрантининг кули кўкка созурилиб, энди бунинг думи тугилиб кетади, деб ўйлаб қаттиқ ўқрайганига қарамай, Семёнов ақалли пинагини ҳам бузмади, чайналган сигарасини оғзига солиб, дадил деди:

— Тиклинскийни кўрмасангиз кўрмай қўя қолинг, кўрганда ҳам нима баҳра олардингиз, лекин масала бу ерда: менга пул керак, Роллинг, йигирма минг франк бўлса бўлади. Чек берасизми ёки нақдми?

Одамни одамдан фарқ қилишда жуда катта тажрибага, билимга эга бўлишлигига қарамай, Роллинг бунақа сурбет одамни умри бино бўлиб энди кўрди. Роллингнинг сергўшт бурни устига ҳатто терга ўхшаш бир нима тошди, Семёновнинг сепкил босган башарасига сиёҳдон билан туширишдан ўзини зўрға сақлаб қолди... (Бу бемаъни суҳбатни деб қанчадан-қанча бебаҳо секундлар зое кетди-я!) Ўзини тутиб олгач, қўнғироққа қўл чўзди.

Унинг қўл ҳаракатини кузатиб турган Семёнов деди:

— Гап шундаки, қимматли мистер Роллинг, инженер Гарин ҳозир Парижда.

• Роллинг сапчиб ўрнидан турди, бурнининг катаклаги керилиб, икки қоши орасидаги томири бўртиб чиқди. У югуриб эшик олдига келиб, уйни ичидан қулфлади, кейин Семёновга яқинлашди-да, бир қўли билан креслонинг суянчиғини ушлаб, иккинчи қўлини столнинг четига тиради. Унинг юзига энгашди:

— Ёлгон гапиряпсиз!

— Ана холос, ёлгончига ҳам чиқиб қолдим... Воқиа бундай: Стась Тиклинский худди Гаринга ўхшаган кишини Петроградда почтада, телеграмма топшираётганда кўрган, телеграммадаги адресни ҳам билиб олган: Париж, Батиньоль бульвари... Тиклинский кеча Варшавадан келди, кейин иккимиз дарҳол Батиньоль бульварига бордик. Кафеда Гаринми ёки унинг қиёфадошими, ишқилиб, улардан бирига юзма-юз тўқнаш келиб қолдик.

Роллингнинг кўзлари Семёновнинг сепкил босган юзларига қадалди. Кейин у қаддини кўтарди, чуқур хўрсиниб ўпкасини бўшатди.

— Биз Совет Россиясида эмас, балки Парижда эканлигимизни жуда яхши биласиз, агарда жиноят қилгудай бўлсангиз мен сизни ўлимдан олиб қолмайман. Лекин мени алдашга ҳаракат қилгудай бўлсангиз, мен сизни мажақ-мажақ қилиб ташлайман.

У ўрнига қайтиб келди, жирканиб чек дафтарчасини очди: «Йигирма минг бермайман, беш минг ҳам бўлади...» Чекни ёзди-да, Семёновга қараб чертиб юборди, кейин тирсагини бир зум стол устига қўйиб, юзини кафтлари орасига олди.

Нозанин Зоя Монроз бекорга кимё қиролига ошна бўлган эмас. Беш йил муқаддам (ўн тўққизинчи йилда) Зоя Петрограддан Парижга қочган. У ерда богема¹ артистлари орасида гўзал ва ақлли хотин сифатида катта шуҳрат қозонди. У киноларда ўйнади, бемаза

¹ Богема — капиталстик мамлакатларда моддий аҳволлари оғир бўлиб, бетартиб ҳаёт кечирувчи зиёлилар табақаси — артистлар, машшоқлар, рассомлар ва ҳоказолар.

театрчаларда рақс тушди, ашула айтди, шундай қилиб, уруш йиллари ва ундан кейин бойиб, ҳамёнларини қаппайтириб олиб, Парижга қанот боғлаб учган чет элликларнинг борини секин-аста шилаверди.

Зоя замонга қараб иш тутадиган аёллардан эди. У ўйин-кулгидан бўшамаса ҳам сиёсатни диққат билан кузатиб боришга вақт топа оларди.

Зоя машҳур Роллингнинг Европага бормоқчи бўлганлигини эшитиб, дарҳол Нью-Йоркка жўнаб кетди. Уша ернинг ўзида катта бир газетанинг репартёрини сотиб олди. Шундан кейин газетада Нью-Йоркка Европанинг энг оқила, энг гўзал аёли, раққосалик касбини ҳозир жуда урф бўлган кимё фани билан боғлай олган, ҳатто одатдаги бриллиант ўрнига порлаб турувчи газ билан тўлдирилган хрусталь шарчалардан иборат маржон тақиб юрадиган нозанин келганлиги ҳақида хабарлар пайдо бўлди. Америкаликларнинг онгига ана шу шарчалар таъсир қилди.

Роллинг пароходда Европага жўнаб кетар экан, ажойиб кунларнинг бирида эрталаб юқори палубадаги теннис майдончасида тренер билан теннис ўйнаётган Зоя Монрозни кўриб қолди. Қошларини чимириб, бутун газеталар кўкка кўтариб мақтаган бу аёлга узоқ тикилди. Зоя унга ёқди. Уша куни кечқуруноқ овқатдан кейин, ресторанда ўтирганда Зояни ошна бўлишга таклиф қилди. Зоя похол найча орқали муздек ичимликни сирирар экан, жавоб берди:

— Раҳмат. Таклифингизни қабул қиламан. Пушаймон қилмайсиз. Дидингиз чакки эмас. Хотинларнинг икир-чикири мени кам қизиқтиради... Эсдан чиқарманг, мен революцияни бошдан кечирганман, тошма тиф касалига йўлиққанман. Қизилларга қарши курашганман... Мен шуҳратпараст хотинман. Сиз катта одамсиз. Мен сизга ишонаман. Сиз голиб чиқишингиз керак... Мен сизнинг шахсий секретарингиз бўлишни хоҳлайман.

Роллинг ўтирган баланд стулида бир айланиб, жилмайди — бу унинг жуда хурсанд бўлганлигининг аломати эди.

— Сиз тентаксиз,— деди у.— Менга шахсий секретарь бўламан деб собиқ тўрт қирол, рус династиясининг бир қанча буюк князлари югуриб юришипти... Лекин, худо ҳақи, сиз менга жуда ёқиб қолдингиз...

Уларнинг ошначилиги шундан бошланди. Роллинг маъшуқа танлашда янглишмаган эди.

Роллинг Парижда кимё заводларини трестларга¹ бирлаштириш юзасидан музокара бошлади. Америка Эски Олам саноатига катта-катта маблағ сарфлар эди. Роллингнинг агентлари ҳеч кимга сездирмасдан акциялар сотиб ола бошлади. Парижда уни «америка қўтаси» деб аташарди. Дарҳақиқат, Европа саноатчилари орасида у энг улкани эди. У ҳеч нарсадан тап тортмасдан ҳаракат қиларди. Унинг фикри-ёди пулда эди. У ўз олдиға фақат бир мақсадни — бутун дунёдаги кимё саноатини бир қўлда (ўз қўлида) тўплашни мақсад қилиб қўйган эди.

Зоя Монроз унинг характерини, кураш усулларини тезда билиб олди. У Роллингнинг кучли ва кучсиз томонини ҳам ўрганди. Роллинг сиёсатни яхши тушунмас, баъзан эса революция ва большевиклар ҳақида куракда турмайдиган гапларни айтарди. Зоя Роллингнинг ўзига билдирмасдан унинг атрофига керакли ва фойдали кишиларни тўплай бошлади. Уни журналистлар олами билан таништирди, уларнинг суҳбатига бошчилик қилди. Зоя у ҳеч эътибор бермайдиган майда журналистларни сотиб олар, искаб топардек, ҳаётнинг бурчак-бурчакларига кириб чиққан бу журналистлар эса Роллингга кўзга кўринган журналистлардан ҳам катта фойда келтирардилар.

Зоя, «Францияни кимёвий усул билан мудофаа қилиш мақсадида америка саноати билан яқин алоқада бўлиш зарурлиги тўғрисида» парламентда ўнг депутатга кичик бир доклад қилдиргандан кейин Роллинг биринчи марта унинг қўлини эркакларча, дўстона сиқиб деди:

— Жуда соз, мен сизни секретарликка оламан, ҳафтасига йигирма етти доллар оласиз.— Роллинг Зоя Монрознинг фойдали эканлигига ишонч ҳосил қилди. Энди у иш юзасидан тамомила очиқ гапиришадиган бўлиб қолди.

17

Зоя Монроз рус муҳожирларининг баъзилари билан алоқа қилиб турарди. Улардан бири Семёнов Зоядан доимий маош оларди. Семёнов уруш вақтида ўқишни

¹ Трест — капиталистик монополия формаларидан бири.

гамомлаб, инженер-кимёгар бўлиб чиққан эди, армияда аввал прапорщик, ундан кейин оқ офицер бўлди, эмиграцияда эса чакана савдо билан шуғулланарди.

У Зоя Монроз қўлида контрразведка бўлимининг бошлиғи. У Зояга Совет журнали ва газеталарини келтирар, уни ҳар хил ахборотлар, ёлғон-яшиқлардан ва миш-мишлардан хабардор қилиб турарди. Семёнов ўз вазифасини яхши бажарадиган, эпчил ва ҳеч нарсадан қайтмайдиган одамлардан.

Бир кун Зоя Монроз Роллингга ревель газетасидан қирқиб олинган бир мақолани кўрсатди. Мақолада Петроградда жуда катта вайрон қилувчилик кучига эга бўлган бир асбоб қурилаётганлиги айтилган эди. Роллинг кулди:

— Бекор гап, ҳеч ким кўрқмайди бундан. Сиз ҳар нарсага ҳам ҳовлиқаверасиз. Большевиклар бирор нарса қуришга қодир эмас.

Шунда Зоя нонуштага Семёновни таклиф қилди. Семёнов бу мақола муносабати билан қизиқ бир воқияни гапириб берди:

«...1919 йилда Петроградда, у ердан қочишимдан сал олдин кўчада кетаётиб, технология институтини бирга битирган бир ўртоғимни — поляк Стась Тиклинскийни учратиб қолдим. Елкасида қоп, оёқларига алланарсаларни ўраб олган, пальтосига бўр билан ҳар хил рақамлар ёзилган — навбатда турганлигининг аломати. Хуллас, жуда ўхшаган. Лекин ҳадеб ишшаяди, кўзини қисиб қўяди. Ҳа, нима гап ўзи? «Мен, дейди, шундай қиёмат иш топиб олдимки, асти қўявер,— фарчча мой! — миллионлаб сузадиган, миллион бўлганда қандоқ (албатта олтин ҳисобида) юз миллионлаб сузадиган иш!». Мен,— қани айтиб берчи,— деб туриб олдим. У бўлса ишшаяди, холос. Шу билан ажралишдик. Орадан икки ҳафтача ўтгандан кейин Васильевск оролига, Тиклинский яшайдиган жойга йўлим тушиб қолди. Унинг миллионлаб сузиб оладиган иши эсимга тушиб, кел, ўша миллионердан ярим кадоқ қанд олиб турай, дедим. Қирдим. Тиклинский нақ ўлим тўшагида ётипти. Қўллари билан кўкраги бинтланган.

— Ҳа, ким сени бу куйга солди?

— Шошма ҳали,— деб жавоб берди у,— азиз-авлиёлар ёр бўлиб, тузалсам бас. Уша заҳотиёқ уни ўлдираман.

— Кимни?

— Гаришни.

Кейин кўп йиллик қадрдони ишженер Гарин жуда катта вайрон қилувчилик кучига эга бўлган қандайдир асбоб учун кўмир шам тайёрлаб беришни унга таклиф қилганлигини чала-чулпа қилиб айтиб берди. У Тиклинскийни қизиқтириш учун келадиган фойдадан процент ваъда қилган. Гарин тажрибани ўтказиб бўлгандан кейин тайёр аппаратни қўлтиққа уриб, Швецияга қочиб қолишни, у ерда патент олиб, аппаратни ўзи ишлатишни кўзлаган.

Тиклинский пирамидкалар устида зўр қизиқиш билан ишлай бошлаган. Вазифа, пирамидачани мумкин қадар ихчам қилиб ишлаб, ундан имкон борича кўп иссиқлик олишдан иборат эди. Гарин асбобнинг тузилишини сир сақлаган, унинг тузилиш принципи жуда содда, шу сабабли хиёлгина бир ишора ҳам унинг сирини очиб қўяди, деган. Тиклинский унга пирамидкаларни етказиб беравергану, лекин асбобни кўрсатишни бирор марта ҳам сўраёлмаган.

Бундай ишончсизлик Тиклинскийнинг ғазабини келтирган. Шунинг учун ҳам бир-бирлари билан тез-тез жанжаллашиб туришган. Бир кун Тиклинский Гариннинг кетидан тушиб, у тажриба ўтказадиган жойгача — Петрограднинг хилват кўчаларидан биридаги ярим хароба уйгача қорама-қора бораверган. Тиклинский Гариннинг орқасидан билдирмасдан кириб олиб, қандайдир зиналар, деразалари синдирилган уйлар ичида узоқ вақт айланиб юрган ва охири, ертўлада ёниб турган пирамиданинг худди отилиб чиқаётган бўғдек вижиллашини эшитган ва таниш ҳидни туйган.

У секингина ертўлага тушади, синиқ ғиштларга қоқиниб, гурс этиб йиқилади-да, ўтгиз қадамча нарида, равоқнинг нарёғида жинчироқ ёруғи тушиб турган Гариннинг буришган юзини кўради. «Ким бу, ким у?»— жон ҳолатда қичқиради Гарин ва шу заҳотиёқ, девордан йўғонлиги кўрпа қавийдиган игнадай келадиган, кўзни қамаштиргудек ёруғ нур лип этиб, Тиклинскийнинг кўкраги билан қўлини кўндалангига кесиб ўтади.

Тиклинский тонг отганда ҳушига келади, анчагача ёрдам сўраб инграб ётади, қонга беланган ҳолда ер-

тўладан эмаклаб чиқади. Уни йўловчилар кўриб қолиб, аравачада уйига олиб бориб қўйишади. У соғайгандан кейин, Польша билан уруш бошланган эди, шунинг учун ҳам Петрограддан туёғини шиқиллатиб қолади.

Бу ҳикоя Зоя Монрозга ниҳоятда оғир таъсир қилди. Роллинг ишонмагандек, тиржайиб кўйди: у бўғувчи газнинг кучигагина ишонарди, холос. У, броненослар, қалъалар, замбараклар, катта-катта армиялар — буларнинг ҳаммасини ваҳшийликнинг қолдиғи деб биларди. Урушнинг ягона қудратли қуроллари деб аэропланлар билан кимёни айтади. Петрограддаги аллақандай асбоблар эса бемаъни сафсатадан бўлак гап эмас!

Зоя Монроз тинчимади. У Семёновни Гарин ҳақида аниқ маълумотлар олиб келиш учун Финляндияга жўнатди. Семёнов ёллаган оқ офицер чанғида рус чегарасидан ўтиб, Петроградда Гаринни топди, у билан гаплашиб, ҳатто бирга ишлашни ҳам таклиф қилди. Гарин ниҳоятда эҳтиёткорлик билан муомала қилди. Афтидан, чет элдагилар уни кузатиб турганликларини билгандай эди. У ўз аппарати ҳақида, бундай аппарати бор киши эртақлардагидек қудрат эгаси бўлади, деган мазмунда гапирди. Аппаратнинг модели устида олиб борилган тажрибалар ажойиб натижалар берди.

Гарин шам-пирамидалар устида олиб борилаётган ишларнинг тамом бўлишинигина кутарди.

Аввал баҳорнинг якшанба куни. Ёмғир ёғиб турипти. Париж кўчаларининг асфальти ойналардан ва беҳисоб фонарлардан тушаётган нурларни акс этдириб ярқирайди.

Худди қора канал ичида кетаётгандек, сон-саноқсиз чироқлар ёриғида ҳўл автомобиллар елдек учиб борар, шалаббоси чиққан зонтиклар югурар, тўқнашар, айланарди. Ёмғир зулмати бульварларнинг ҳовури, сабзавот дўконларининг иси, бензин ва упа-элликларнинг ҳиди билан аралашиб кетган эди.

Графит томлардан, балконларнинг панжараларидан, қаҳвахоналарнинг устидаги катта-катта олабайроқ соя-

вонлардан ёмғир шовуллаб оқар, хира туман орасида турли-туман томошахоналар, магазинларнинг ёниб-ўчиб турадиган электр рекламалари жимирлар, айланиб турарди.

Мартабаси мундайроқлар — эркак ва аёл приказчилар, амалдорлар, хизматчилар — ҳар ким ўз билгича ҳордиқ чиқараётир. Мартабали одамлар, корчалонлар, бадавлат кишилар ўз уйларида ғишт-печка олдида ўтирадилар. Якшанба — билганингни қил деб тамомила фуқаро ихтиёрига берилган кун эди.

Зоя Монроз кенг диванда, бир қанча болишларга кўмилиб, оёғини йиғиштириб ўтирарди. Оғзида папирос, кўзи ғишт печкадаги ўтда. Фрак кийган Роллинг оёқларини курси устига қўйганча катта креслода ўтирибди.

Унинг ғишт печкадаги ўт ёритиб турган юзлари, ғўштдор бурни, ёноқлари ва ўсиқ соқоли, коинот ҳукмдориникидек ярим юмиқ, бир оз бўртиб турган кўзларини сал ётиб турган қовоқлари қип-қизил бўлиб кетган. Роллинг мияси билан асаблари ором оладиган ва ҳафтада бир келадиган ана шу кунда ёқимли ҳисларга чўмган эди. Зоя Монроз чиройли, яланг қўлларини чўзиб деди:

— Роллинг, овқат қилганимизга икки соат бўлибди.

— Ҳа, деб жавоб берди у, — мен ҳам сизга ўхшаб, овқат ҳазм бўлгандир деб ўйлайман.

Зоянинг тиниқ, деярли хаёлчан кўзлари унинг юзини сийпаб ўтди. Зоя секингина, жиддий овоз билан унинг номини атаб чақирди. У иссиқ ўрнидан қўзғолмай жавоб берди:

— Ҳа, эшитяпман, жонгинам.

Гапиришга рухсат берилган эди. Зоя Монроз диваннинг четига сурилиб тиззаларини қучоқлади.

— Айтинг-чи, Роллинг, кимё заводларининг портлаши жуда хавфли бўладими?

— Хавфли бўлганда қандай. Тошқўмирнинг тўртинчи ҳосиласи — тротил жуда ҳам кучли портловчи модда. Кўмирнинг саккизинчи ҳосиласи пикрин кислотаси бўлади. Денгиз замбаракларининг бронтешар снарядлари учига шу кислотадан солинади. Лекин бундан ҳам кучли нарса бор — уни тетрил дейилади.

— Бу қанақа нарса, Роллинг?

— Уша тошкўмирнинг ўзи. Саксон градус иссиқликда азот кислотаси (HN O_3) билан қориштирилган бензол (C_6H_6) нитробензол ҳосил қилади. Нитробензолнинг формуласи — $\text{C}_6\text{H}_5\text{NO}_2$. Агар биз ундаги O_2 кслороднинг икки қисмини H_2 водороднинг икки қисми билан алмаштирадик, яъни нитробензолни саксон градус иссиқликда бир оз туз кислотаси билан чўян қириндисини қўшиб қориштирадик, анилин ($\text{C}_2\text{H}_5\text{NH}_2$) ҳосил қиламиз. Анилинни эллик атмосфера босимида ёғоч спирти билан қориштирадик диметил-анилин ҳосил бўлади. Кейин катта чуқур қазиб, атрофига тупроқ уямиз, ичига сарой ясаб, у ерда диметил-анилин билан азот кислотасини реакцияга киритамиз. Реакция вақтида термометрни узоқдан туриб дурбин орқали кузатиб турамыз. Диметил-анилин билан азот кислотасининг реакцияси тетрил ҳосил қилади. Худди ана шу тетрил жуда ҳам даҳшатли нарса. У реакция вақтида баъзан номаълум сабабларга кўра портлаб кетади ва катта-катта заводларнинг кулини кўкка совириб юборади. Нечора, бундан тамомила қутулиш иложини топганимиз йўқ. Унга ишимиз тушиб туради: у фосген билан қайта ишланса кўк бўёқ — кристалл-виолет ҳосил бўлади. Мен бу нарсанинг орқасидан мўмайгина пул ишлаб олганман. Сиз менга қизиқ савол бердингиз... Ҳм... Мен сизни кимёдан анчагина хабарингиз бор деб ўйлардим. Ҳм... Тошкўмир смоласидан, айтайлик, сизнинг бош офрингизни тузатадиган, айтайлик, бир қутича пиромидон тайёрлаш учун жуда кўп босқичларни ўтиш керак... Тошкўмирдан пиромидонга ёки бир шиша атирга қадар, ёки оддий фотографик препаратга қадар тротил, пикрин кислотаси деган жуда даҳшатли нарсалар, бром бензилцианид, хлор-пикрин, ди-Фенил-хлор-арсин деган ажойиб нарсалар ва ҳоказо, ва ҳоказолар, яъни урушда ишлатиладиган газлар борки, бу газ одамларнинг думоғига кириб акса урдиради, кўздан ёш оқизади, юзларидаги ниқобни олиб ташлатдиради, бўғади, қон қусдиради, яра тошдиради, тириклайин чиритиб юборади.

Ёмғир ёғиб турган ана шу яқшанба кун кечқурун Роллинг зерикиб тургани учун кимёнинг улуғ келажаги ҳақидаги мулоҳазаларга жон-дил билан берилиб кетди.

— Менимча (у ярмигача чекилган сигарасини оғзидан олиб силкиб қўйди), ўйлайманки, худо Саваоф ос-

мон билан ерни, жони бор нимаики бўлса, ҳаммасини тошкўмир смоласи билан ош тузидан яратган. Инжилда бу ҳақда очиқ-ойдин айтилган бўлмаса ҳам, ундан шундай маъно келиб чиқади. Кўмир билан туз кимнинг қўлида бўлса, дунё ҳам ўшанинг қўлида. Немислар ўн тўртинчи йилда шунинг учун ҳам уруш бошлашдики, бутун дунёдаги кимё заводларининг ўндан тўққизи Германияники эди. Немислар кўмир билан тузнинг сирини яхши билишарди, улар ўша даврдаги энг илғор миллат эди. Лекин улар, биз америкаликларнинг тўққиз ой ичида Эжвуд арсеналини¹ қура олишимизни хаёлларига ҳам келтирмаган эдилар. Бизнинг кўзимизни очган немислар бўлди, биз пулни нимага сарфлаш кераклигини тушундик, дунёга энди улар эмас, биз ҳокимлик қиламиз, чунки урушдан кейин пул ҳам бизнинг қўлимизда, кимё ҳам бизнинг қўлимизда. Биз аввал Германияни, ундан кейин, иш берадиган бошқа мамлакатларни ҳам (иш бера олмайдиганлари ўз-ўзидан ўлиб кетади, бунга қўлимиздан келган ёрдамни аямаймиз) қудратли бир фабрикага айлантирамиз... Бутун ер юзида, экватор бўйлаб, қутбдан қутбгача Америка байроғи ҳилпирайди...

— Роллинг,— деб унинг сўзини бўлди Зоя,— нима қиласиз ўзингизга ўзингиз балони орттириб... Ахир, бундай қилсангиз, улар коммунист бўлиб кетади... Вақти келганда улар, бизга энди керагингиз йўқ, энди ўзимиз учун ишлаймиз, деб айтишади. Қўйинг, мен бундай фалокатни бошимдан кечирганман. Улар сизга ўз миллиардларингизни қайтариб беришдан бош тортишади.

— Ундай бўлгудай бўлса, мен бутун Европани аччиқ вазга фарқ қилиб юбораман, жонгинам.

— Кечикасиз, Роллинг!— Зоя тиззаларини тортиб, эгилди,— гапимга ишонаверинг, Роллинг, мен сизга ҳеч қачон ёмон маслаҳат берган эмасман. Мен сиздан: кимё заводларининг портлаши хавфлими, деб сўрадим... Ишчилар, революционерлар, коммунистлар, умуман душманларимиз қўлида бу нарса жуда кучли қурол бўлади, мен буни биламан. Улар кимё заводларини, порох омборларини, аэроплан эскадрильяларини,

¹ Эжвуд арсенали — АҚШда Эжвуд яқинида жойлашган энг йирик ҳарбий-кимё sanoat маркази. Бу арсенал америка империалистлари томонидан 1917—1918 йилларда қурилган.

газ запасларини, ишқилиб портлайдиган, ёнадиган нарсаларнинг ҳаммасини узоқдан туриб портлата олишади.

Роллинг курсичадан оёқларини туширди, қизғиш қовоқлари учди. У ёшгина жувонга бир зум диққат билан тикилди.

— Менинг тушунишимча, сиз ишора қилганингиз яна ўша...

— Ҳа, Роллинг, ҳа, ўша инженер Гариннинг аппарати... Ўша ҳақдаги ҳамма хабарлар эътиборингиздан четда қолди. Лекин бу нарсанинг қанчалик жиддийлигини мен яхши биламан. Семёнов менга қизиқ бир нарсани келтирди. Семёнов уни Россиядан олган экан. Зоя қўнғироқни чалди. Малай кирди. Зоянинг амри билан малай чоғроққина бир қарағай яшик келтирди. Унда қалинлиги ярим дюйм келадиган бир бўлак пўлат бор эди. Зоя уни олиб, каминнинг ёруғига тутди. Пўлатга қандайдир ингичка қурол билан аллақандай чизиқлар, чирмоқлар тешилган, қиясига эса, худди тез ёзилган хатдек, «кучи синалди, синалди... Гарин» деб ёзилган эди. Баъзи ҳарфларнинг ичидаги металл парчалари тушиб кетган. Роллинг пўлатни узоқ томоша қилди.

— Бу «перони синашга» ўхшайди, деди у секингина, худди юмшоқ хамирга игна билан хат ёзгандек-а.

— Бу Гарин аппаратининг моделини синаб кўриляётганда, ўттиз қадам нарида туриб қилинган,— деди Зоя.— Семёновнинг айтишича, Гарин йигирма кабелть¹ узоқликда туриб дредноутни² жуда осонлик билан худди ёғдек кеса оладиган аппарат қураман деб юрар эмиш. Кечирасиз, Роллинг, қатъий талаб қиламан — сиз бу даҳшатли аппаратни қўлга киритишингиз керак.

Роллинг Америкада ҳаёт мактабини бекорга ўтмаган. У бутун умрини курашга тиккан эди.

Маълумки, машқ кучларни мускулларга баравар тақсимлайди ва уларнинг имкон борича тўла ишлашини таъминлайди. Роллинг ҳам шундай пайтларда курашга кирганида дастлаб мияси ишлаб қолди, фикризикири корхона қучоғида жавлон уриб, эътиборга сазо-

¹ Кабелть — денгиз узунлик ўлчови. 185,2 метрга тўғри келади.

² Дредноут — катта броненосец, зирҳли энг катта ҳарбий кема.

вор аллақандай бир нарса очди. Бас. Хаёл суриш та-
мом. Энди ақлни ишлатиш пайти келди — баҳолади,
таққослади, ўлчади — фойдали, деган хулоса чиқарди.
Бас. Энди навбат амалий ақлга — ҳисоблади, эътибор-
га олди, баланс чиқарди: актив. Бас. Молибден пўлат-
дан қилинган девордек мустаҳкам ирода, Роллингнинг
даҳшатли иродаси ишга тушди ва у кўзлари қонга
тўлган қўтосдек ўз мақсадига интилди, ўзи ва бошқа-
лар учун нима бўлишидан қатъи назар, айтганига
эришди.

Бугун ҳам тахминан худди шундай бўлди. Роллинг
ақл бовар қилмайдиган бу чангалзорга назар ташла-
ди, соғлом ақл: Зоя ҳақ, деди. Амалий ақл баланс чи-
қарди: энг фойдалиси чертёж билан аппаратни ўғир-
лаш, Гаринни йўқотиш. Точка. Гариннинг тақдири ҳал.
Кредит очиқ, ирода ишга тушди.

Роллинг ўрнидан турди, фишт печкадаги ўтга орқаси-
ни ўғирди-да, пешонасини тириштириб:

— Эртага Семёновни Мальзерб бульварига кута-
ман,— деди.

19

Шу кечадан кейин орадан етти ҳафта ўтди. Гарин-
нинг қиёфадоши Крестовка оролида ўлдирилди, Семё-
нов Мальзерб бульварига аппарат ва чертёжларсиз қу-
руқ келди. Роллинг унинг бошини сиёҳдон билан уриб
ёришига сал қолди. Ё Гаринни, ёки унинг қиёфадоши-
ни кеча Парижда кўришибди.

Эртаси куни, одатдагидек, кундуз соат бирларда
Зоя Мальзерб бульварига келди. Ёпиқ лимузинда Зоя-
нинг ёнида ўтирган Роллинг иягини ҳассасага тираб, тиш-
лари орасидан деди:

— Гарин Парижда экан.

Зоя ёстуққа суяниб қолди. Роллинг унга нохуш қа-
раб кўйди.

— Аслида, Семёновнинг бошини бурунроқ жотида
қирқиб юбориш керак эди-я, ифлос, сариқ чақага арзи-
майдиган қотил, сурбет, аҳмоқ одам экан,— деди Рол-
линг.— Мен унга ишониб кулгили аҳволда қолдим. Ме-
ни бир балогоа гирифтор қилмаса яхши эди...

Роллинг Семёнов иккови ўртасида бўлиб ўтган ҳам-
ма гапни Зояга айтиб берди. Гариннинг қиёфадоши

пайдо бўлганлиги Роллингни айниқса ташвишга солиб қўйганди. Роллинг ўз рақибининг эпчил одам эканлигини тушунди. Гарин ё суиқасд тайёрланаётганлигини билган, ёки, барибир суиқасддан қочиб қутула олмаслигини олдиндан сезиб, пайига тушганларга худди ўзига ўхшаган бир кишини рўпара қилиб қўйиб, изини чалкаштирган. Буларнинг ҳаммасини тушуниш жуда қийин эди. Лекин ҳаммадан ҳам тушуниш қийин бўлган жойи шундаки, нима сабабдан у Парижга келган экан?

Лимузин кўпгина автомобиллар орасида Елисей майдони бўйлаб кетиб борарди. Кун иссиқ. Енгил, оч кўк туман ичида қанотли отлар ва катта Салоннинг шиша гумбази, баланд уйларнинг ярим доира томлари, деразаларнинг устидаги соявонлар, каштанларнинг пахмоқ новдалари кўзга яққол ташланиб турипти.

Автомобиллардагилар турли вазиятда ўтириб олишган. Баъзилари ёнбошлаган, баъзилари чордана қурган, баъзилари ҳассанинг дастасини сўради — уларнинг кўпчилиги баҳорги шляпа кийган, бачкана галстук боғлаган паканадан келган учар бойваччалар эди. Улар, чет элликлар учун Парижда сероб бўлган танноз жонлонларни бирга овқатланиш учун Булон ўрмониغا олиб кетмоқда эдилар.

Юлдуз майдонига келганда Зоя Монрознинг лимузини ёлланган машинага етиб олди. Унда Семёнов билан сариқ, семиз юзли, мўйловини чанг босган бир киши ўтирарди. Уларнинг иккиси ҳам гавдасини олдинга ташлаб, майдондан ерости йўлининг остановкасига қараб бурилаётган кичкина яшил автомобилни ғазаб билан кузатиб бормоқда эди.

Семёнов ўз шоферига ўша машинани кўрсатди, лекин олдинда машиналарнинг кўплигидан унга етиб олиш қийин эди. Охири ўша томонга ўтиб, тезликда яшил автомобилчанинг олдидан кесиб чиқишди. Яшил автомобилча метрополитен олдида тўхтади. Ундан ўрта бўйли, кенг коверкот пальто кийган киши чиқди-да, ер остига кириб кетди.

Бунинг ҳаммаси Роллинг билан Зоянинг кўз ўнгида, икки-уч минут ичида бўлиб ўтди. Зоя қичқириб, шоферга машинани метрога буришни буюрди. Лимузин Семёнов ўтирган машина билан деярли бир вақтда тўхтади. Семёнов ҳассаси билан ишора қилиб, лимузиннинг ол-

дига чопиб келди, хрусталь эшикни очиб, куя-пиша деди:

— Уша одам Гарин эди. Кетиб қолди. Барибир, бугун Батиньолга, унинг олдига бораман. Муроса қилишни таклиф қиламан. Роллинг, келишиб олиш керак: аппаратни сотиб олиш учун қанча пул ажратасиз? Хотиржам бўлинг,— қонун доирасидан чиқмайман. Айтганча, рухсат берсангиз сизга Стась Тиклинскийни таништирсам. Бу киши тузук одам.

У жавоб кутмасдан, Тиклинскийни чақирди. Тиклинский ҳашаматли лимузиннинг олдига келиб бошидан шляпасини олди, эгилиб салом берди, кейин пани Монрознинг қўлини ўпди.

Роллинг уларнинг иккисига ҳам қўлини бермай, қафасдаги ёввойи мушукдек, лимузин ичида кўзларини олазарак қилиб ўтирарди. Ҳамманинг кўз ўнгида майдонда туравериш ақлдан эмас эди. Зоя чап қирғоқдаги, йилнинг шу вақтида кам одам кирадиган «Лаперуза» ресторанига бориб овқатланишни таклиф қилди.

20

Тиклинский, дам-бадам таъзим қилар, осилиб турган мўйловини силаб, Зоя Монрозга виқор билан боқар ва яширин бир очкўзлик билан овқат ерди. Роллинг деразага орқасини ўгириб, хомуш ўтирарди. Семёнов тинмай вайсарди. Зоя хотиржам кўринар, кишини мафтун қилиб жилмаяр, метрдотелга¹ кўзини қисиб, меҳмонларга кўпроқ қуй деган ишора қиларди. Метрдотель шампанский келтиргач, Зоя Тиклинскийдан ҳикояни бошлашни сўради.

У бўйнидан сочиқни олиб ташлади.

— Пан Роллингни деб биз ўз ҳаётимизни аямадик. Сестрорецк яқинида совет чегарасидан ўтдик.

— Биз деганингиз кимлар?— деб сўради Роллинг.

— Мен, кейин, пан лойиқ топсалар, менинг ёрдамчим, варшавалик бир рус, Балахович армиясининг офицери... ўтакетган шафқатсиз одам... Бу лаънати итвачча

¹ Метрдотель — меҳмонхона эгаси ёки ресторан бошқарувчиси.

офицер ярамас махлуқ экан, менга фойдасидан кўра кўпроқ зиёни тегди. Мен Гарин қаерда тажриба ўтказишини аниқлашим керак эди. Мен хароба уйда бўлдим, лаънати инженер ўз аппарати билан мени иккига бўлиб юборишига сал қолганини пани хоним билан пан биладилар, албатта. У ердан, ертўладан бир парча узунчоқ пўлат топиб олдим, уни пани Зояга берган эдим, қанчалик жонбозлик кўрсатганлигимни шундан билган бўлсалар ҳам керак. Гарин тажриба ўтказадиган жойини ўзгартирди. Мен пани Зоя билан пан Роллингнинг ишончларини оқлайман деб кунлари ҳам, тунлари ҳам мижжа қоқмадим. Мен Крестовка оролидаги ботқоқликда ўпкамни шамоллатиб қўйдим, лекин мақсадга эришдим. Гариннинг жойини топдим. Йигирма еттинчи апрель кечаси ёрдамчим билан бирга унинг дачасига билдирмасдан кириб олдик. Гаринни темир каравотга боғлаб қўйиб, урни синчиклаб тинтиб чиқдик. Ҳеч нарса йўқ... Жон-поним чиқиб кетди — аппаратдан ном-нишон ҳам йўқ... Лекин Гариннинг аппаратни дачада сақлашлигини аниқ билардим. Шунда ёрдамчим Гаринга бир оз қалтис муомала қилиб қўйди... Пани билан пан бизнинг қандай аҳволда қолганлигимизни тушунадилар, албатта... Мен пан Роллингнинг кўрсатмаларига асосан шундай қилдик, деётганим йўқ. Йўқ ёрдамчим жуда қизишиб кетди...

Роллинг тарелкага тикилиб ўтирарди. Зоя Монроз узун қўлларини дастурхон устига қўйиб, бармоқларини қирсиллатиб ўйнар, унинг бўялган тирноқлари, бриллиант, зумрад, ёқут кўзли узуклари ялтираб, кўзни қамаштирарди. Тиклинский бу бебаҳо қўлга қараб туриб илҳомланиб кетди:

— Орадан икки сутка ўтгандан кейин почтамтда Гаринни учратиб қолганимни пани билан пан билишадди. Ё, астаъфурулло, ўлди деб юрган одамнинг рўпарангдан чиқиб қолса, ҳар қандай одамнинг ҳам эсхонаси чиқиб кетар экан. Бунинг устига лаънати милиция изимдан тушиб қолса бўладими! Бизни роса лақиллатиб ке-

тишган экан: лаънати Гарин ўзининг ўрнига бошқа бир кишини рўпара қилиб кетипти. Мен дачани яна бир марта тинтиб чиқишга аҳд қилдим, чунки у ернинг тагида бирор яширин хона бўлиши керак эди. Уша кечасиёқ бир ўзим дачага бордим, дори бериб қоровулни ҳушдан кеткизиб қўйдим. Деразага чиқдим. Пан Роллингнинг кўнгилларига тагин бошқа нарса келмасин... Тиклинский ўз ҳаётини бирор идея учун тиккандан кейин, ўлса ўладики, ундан қайтмайди. Шу пайт дачадан қаттиқ тарақ-туруқ товушини эшитишим биланоқ сочларим тикка-тикка бўлди-ю, кейин яна дик этиб деразадан қайтиб тушдим. Ҳа, пан Роллинг, руслар бутун маданиятли оламга қарши ишлатиши мумкин бўлган даҳшатли қуролни уларнинг қўлидан тортиб олишга мени юбораётганингизда сизга худонинг ўзи раҳнамо бўлганлигини ўшанда билдим. Шляхта шарафи учун онт ичиб айтаманки, пани Зоя, бу тарихий дақиқа бўлди. Мен товуш келган ошхонага йиртқич ҳайвондек отилдим. Гаринни кўриб қолдим. У девор ёнига столларни, қопларни, яшиқларни уйиб ташлаётган экан. У мени кўрган заҳотиёқ, мен кўпдан бери танийдиган, одатда аппарат моделини солиб юрадиган чарм чамадонини кўтарди-да, ўзини қўшни хонага урди. Шартта тўппончамни чиқариб, унинг орқасидан югурдим. У кўчага сакраб тушишни мўлжаллаб, деразани очаётган экан. Тўппончадан ўқ уздим, у бир қўлида чамадон, иккинчи қўлида тўппонча ушлаган ҳолда уйнинг тўрига ўтиб олди, каравотни пана қилиб, ўқ уза бошлади. Ҳақиқий дуэль бўлди, пани Зоя. Уқ шапкамни тешиб кетди. У бирдан оғзи билан бурнини қандайдир латта билан беркитиб, менга металл найчани тўғрилади, ўқ отилди, ўқнинг товуши шампанский очилаётгандаги овоздан пастроқ эди. Шу заҳотиёқ бурнимга, томоғимга, кўкрагимга беҳисоб чанг кириб, аъзойи баданимни қақшата бошлади, азобнинг зўрлигидан кўзларим ёшга тўлди, акса ура бошладим, йўтал тутди, ичим тўкилаётандек бўлди, кечирасиз пани Зоя, шундай қуса бошладимки, ҳолсизланиб ағдарилиб тушдим.

— Роса эллик процентли фосген билан аралаштирилган ди-фенил-хлор-арсин экан, жўн нарса, ҳозир полицияни ана шундай газ тўлдирилган гранаталар билан қуроллантиряпмиз,— деди Роллинг.

— Шундай... пан ҳақ гапни айтадилар, бу газли гра-

ната экан. Бахтимга, визвизак шамол газни дарров учириб кетди. Ҳушимга келдим, ўлай-ўлай деб уйга етиб олдим. Мен заҳарланган, мадордан кетган эдим. Агентлар мени излаб, бутун шаҳарни ғалвир қилишди, Ленинграддан қочишдан бошқа илож қолмади, катта хавф-хатарлар, қийинчиликларни енгиб, шунга муяссар бўлдик.

Тиклинский ҳикоям тамом, энди ихтиёр ўзларингда дегандек қўлларини ёзиб, жим қолди. Зоя сўради:

— Гарин ҳам Россиядан қочганлигига ишончингиз комилми?

— Яширинмаса бўлмас эди-да. Ўша воқнадан кейин барибир жиноят қидирув бўлимига бирон жавоб беришга тўғри келарди.

— Лекин нима учун у бошқа жойни эмас, Парижни танлади?

— Унга кўмир пирамидачалар керак. Кўмир пирамидачалар бўлмаса, унинг аппарати ўқи йўқ милтиқдек бир гап. Гариннинг ўзи физик. Кимдан ҳеч балони тушунмайди. Шу пирамидачалар устида унинг закази билан мен ишлаганман. Бунинг эвазига Крестовка оролида нақ бўлмаса ҳаётдан ажрала ёзган ҳам мен бўлман. Лекин бу ерда, Парижда Гариннинг яна бир шериги бор. Батиньоль бульварига юборган телеграммаси ҳам шу шеригининг номига эди. Гарин бу ерга пирамидачалар устидаги тажрибаларни кузатиш учун келган.

— Инженер Гариннинг шериги ҳақида қандай маълумотлар тўпладингиз?— деб сўради Роллинг.

— У Батиньоль бульваридаги энг ёмон бир меҳмонхонада яшайди, кеча ўша ерга борганимизда меҳмонхона хизматчиси бизга баъзи нарсаларни айтди,— дея жавоб берди Семёнов.— У киши уйга фақат тунаш учун келар экан. Унинг ҳеч нарсаси йўқ. Уйдан чиқаётганида эғида Париж медиклари, лаборантлари ва кимёгарликка ўқиётган студентлар киядиган парусин балахон¹ бўларкан. Афтидан, ўша ерга яқин бирор жойда ишласа керак.

— Ташқи кўриниши қанақа деб сўраяпман сиздан, жин урсин сизни, унинг парусин балахони билан менинг нима ишим бор! Хизматчи унинг ташқи кўринишини айтиб бердими?— деди қичқириб Роллинг.

¹ Балахон — кенг ва узун чопон.

Семёнов билан Тиклинский бир-бирларига қараб қўйишди. Поляк қўлини кўксига қўйди.

— Агарда пан рози бўлсалар, биз ўша жанобнинг ташқи кўриниши ҳақида шу бугуноқ маълумот олиб келамиз.

Роллинг узоқ вақт индамади, қошлари бир-бирига туташди.

— Кеча Батиньоль кафесида кўрган кишингиз билан Юлдузлар майдонида ер остига қочиб қолган киши айнан бир киши — инженер Гариннинг ўзи дейишга сизда қандай асос бор? Сиз Ленинградда бир карра янглишган эдингиз. Лаббай?

Поляк билан Семёнов яна бир-бирларига қараб олишди. Тиклинский, сертакаллуфлик билан жилмайди:

— Пан Роллинг, ҳар шаҳарда Гариннинг қиёфадошлари бор деб ўйламасалар керак, ахир...

Роллинг ўжарлик билан бош иргитди. Зоя Монроз қўлларини оқ савсар мўйнага ўраб, дераза томонга бепарво қараб ўтирарди.

Семёнов деди:

— Тиклинский Гаринни жуда яхши билади, бунда хато бўлиши мумкин эмас. Ҳозир бошқа нарсани аниқлаб олиш керак, Роллинг. Бу ишни ўзимизга қўйиб беринг — худо хоҳласа бир кун эрталаб аппарат билан чертёжларни Мальзерб бульварига олиб келамиз, ёки ўзингиз ҳам биз билан бирга ишлайсизми?

— Ҳеч ҳамда! — деди тўсатдан Зоя деразадан кўзини узмай. — Мистер Роллинг инженер Гариннинг тажрибалари билан жуда қизиқадилар, мистер Роллинг ўша қашфиётга эгалик қилиш ҳуқуқини олишни истайдилар, мистер Роллинг доим қонун доирасида иш кўрадилар; агарда мистер Роллинг Тиклинский бу ерда айтган гапларнинг биронтасига ишонганларида эди, бундай муттаҳам жиноятчини ҳукумат қўлига топшириш учун дарҳол полиция комиссарига телефон қилган бўлардилар. Лекин, Тиклинский бу гапларни мумкин қадар кўпроқ пул ишлаб олиш мақсадида тўқиб чиқарганини мистер Роллинг яхши тушунадилар. Шундай бўлса ҳам майли, бундан буён ҳам баъзи юмушларимизни бажариб турар деб, олижаноблик қилиб индамай туриптилар.

Бутун овқат давомида Роллинг энди жилмайди, жи-

леткасининг киссасидан олтин тиш кавлагичини олиб, тишларининг орасига суқди. Тиклинскийнинг 'қип-қизил пешонасидаги йирик ажинларни тер босди, лунжи осилди. Роллинг деди:

— Сизларнинг вазифангиз — менга аниқ ва батафсил маълумотларни моддама-модда етказиб туриш. Бу моддалар сизга бугун кундуз соат учда Мальзерб бульваридида хабар қилинади. Сизлардан ўз ишини пухта билган изтопарларнинг иши талаб қилинади, холос. Менинг буйруғимсиз ортиқча бирор сўз ҳам демайсиз, қадам ҳам қўймайсиз.

21

Норд-Зюд линиясида — ерости темир йўлида оқ, биллур, ярқироқ поезд Париж остидаги темир йўлдан тақир-туқур қилиб елдек учиб бормоқда. Эгри-бугри туннеллар ичидаги қатор-қатор электр симлари, қалин цемент девор токчаларига қапишиб олган, учиб бораётган нур ёруғида кўриниб қолган ишчилар, парижликларнинг меъдасига теккан жирканч ичимликни мақтовчи реклама — қора ҳарфлар ичида сарғайиб кўзга ташланувчи «Дюбонэ», «Дюбонэ», «Дюбонэ» сўзлари лип-лип ўтиб турарди.

Поезд бир зум тўхтади. Ерости чироқларнинг нурига чўмган вокзал. Ранг-баранг тўғри бурчакли рекламалар: «Ажойиб совун», «Антиқа подтяжкалар», «Шер бошли Вакса», «Қизил шайтон» деган автомобиль шиналари; пошнага қоқиладиган резинкалар, арзон буюмлар сотиладиган «Лувр», «Нозанин гулчи», «Лафайетт Галереяси» деган универсаль уйлар.

Универсаль магазинларда сотувчи бўлиб ишлайдиган сўлим жувонлар, ластёр болалар, чет элликлар, пиджаклари ўзларига ёпишиб турган йигитлар, терга ботган кўйлаклари устидан тўқ қизил белбоғ боғлаган ишчилардан иборат оломон бир-бирини сиқиб, поезд томон интилади. Ойнаванд эшиклар бир лаҳзада икки томонга сурилиб очилади... Ҳамманинг бирдан «О-о-о-э» деган садоси, шляпалар бозори, чақчайган кўзлар, ағрайган оғизлар, қип-қизил, шодлик акс этиб турган жиддий чехралар вагонларга интилади. Қизғиш калта камзул кийган кондукторлар тутқични ушлаб, қорчи билан одамларни вагон ичига итардилар. Эшиклар та-

рақ этиб ёпилади. Қисқа ҳуштак овози. Поезд олов лентадек қоп-қоронғи ер остига шўнғиди.

Семёнов билан Тиклинский Норд-Зюд вагонининг ён томондаги скамейкачасида эшикка тескари қараб ўтиришарди. Поляк қизишиб деди:

— Пан шуни эйтиборга олсинларки, мен одоб юзасидан индамай турдим, бўлмаса бир жанжал кўтарардим... Жоним ҳиқилдоғимга келиб-келиб турди-ю, лекин ўзимни босдим-да... Куним миллиардерларнинг овқатига қолгани йўқ, суф-э, бунақангги овқатларга... Тағин мени ярамас деганини айтмайсизми!

— Э, парво қилманг, пан Стась. Бизга мўмайгина пул беришяпти, ахир. Биздан ҳеч нарса талаб қилишаётгани йўқ; ишимиз тинч, ҳатто кўнгилдагидек: майхона-майхона, қаҳвахонама-қаҳвахона айш қилиб юрамиз...

— Мени ҳам ҳурмат қилишсинда!

— Қўйсанг-чи, Стась, ҳеч ким ҳурмат учун пул тўламайди!..

Эшик ёнида, Тиклинский билан Семёнов гапиришиб ўтирган скамейканинг орқасида, мис штангага тирсагини қўйганча, бир вақтлар Профсоюзлар бульвариди Шельга билан бўлган суҳбатда ўзини Пьянков-Питкевич деб атаган киши турарди. Устидаги пальтосининг ёқаси кўтарилган бўлиб, юзининг пастки қисмини беркитиб турипти, шляпасини бостириб кийган. Бепарво, эринчак кўринган бу киши даҳанини ҳассанинг суяк дастасига тираб, Семёнов билан Тиклинский ўртасида бўлган гапларни диққат билан эшитиб олди, улар ўринларидан туришгач, одоб билан четга ўтиб турди ва улардан икки станция кейин — Монмартрада вагондан тушди. Шу ерга яқин почта бўлимига кириб телеграмма жўнатди:

«Ленинград. Жиноят қидирув бўлими. Шельгага. Тўрт бармоқли шу ерда. Воқилалар жуда хунук».

22

У почтамтдан чиқиб, айланма зинапояр билан Монмартранинг баландлигига олиб чиқадиган ён томондаги тор кўчага бурилди, атрофга диққат билан қараб олди-да, қоронғи қовоқхонага кирди. Газета, бир рюмка портвейн чақириб, газета ўқишга тутинди.

Орадан бир неча минут ўтгач, кўчадан парусиндан тикилган кенг, узун пальто кийган, бош яланг, малла сочли озғин киши кириб келди.

— Салом, Гарин,— деди у газета ўқиб ўтирган кишига,— мени табриклайвер... Омад...

Гарин дик этиб туриб, унинг қўлини қисди.

— Виктор...

— Ҳа, ҳа. Жуда хурсандман. Илгари қистамаган бўлсам ҳам, энди қистайман, патент олайлик.

— Асло патент олмаймиз... Юр.

Улар қовоқхонадан чиқиб, зинадан кўчага кўтарилишди, ўнгга бурилиб, ифлос уйлар ёнидан, арғамчиларга ёйилган жулдур кийим-кечаклар ҳилпираб турган, атрофи тиканли симлар билан ўралган майдон ёнидан, кустар заводча ва устахоналар ёнидан ўтиб, анча юришди.

Кун ботмоқда. Қарши томондан ҳориб-чарчаган гуруҳ-гуруҳ ишчилар келмоқда. Бу ернинг, бу тоғнинг одамлари бошқача бир авлодга ўхшайди, чеҳралари ҳам бўлакча — жиддий, озғин, шиддатли. Афтидан, француз миллати ҳаддан ташқари семириб кетишдан, дегенерациядан¹ ўзини асраш учун Парижнинг устидаги баланд тоққа чиқиб кетганга ва бу ерда пастқам шаҳарни иллатлардан тозалаш ва Лютеция² кемачасини яна серқуёш океанга буриш мумкин бўладиган соатни сабр-тоқат билан кутиб ётганга ўхшарди.

— Бу ёққа,— деди Виктор, тошдан қурилган пастаккина саройнинг эшигини американ калит билан очар экан.

23

Гарин билан Виктор Лемуар устига қопқоқ ёпилган кичикроқ гиштин қўра олдига келишди. Унинг ёнидаги столда пирамидкалар тизилишиб ётарди. Ҳар бирига ўн иккитадан чинни идишча қўйилган йўғон бронза ҳалқалар қўрага суяб қўйилган. Чинни идишчалар ҳал-

¹ Дегенерация — организмнинг биологик ва психик белгиларининг айниши.

² Парижнинг (ёки эскичасига Лютециянинг) герби олтин кемача эди. (Автор изоҳи).

қанинг гир атрофига терилган. Ленуар шамни ёқди, кейин ғалати бир жилмайиш қилиб, Гаринга қаради.

— Петр Петрович, биз бир-биримизни камида ўн беш йилдан бери биламиз, шундай эмасми? Бир қозондан ош ичганимизга ҳам талай вақт бўлди. Сиз менинг соф дил одам эканлигимга ишонгандирсиз. Мен Совет Россиясидан қочиб кетганимда сиз менга ёрдам бердингиз... Бундан — сизнинг менга бўлган муносабатингиз ёмон эмас, деган хулосага келдим. Шундай бўлгандан кейин, айтингчи, нима учун аппаратни мендан яширасиз? Мен бўлмасам, мана шу пирамидачалар бўлмаса, сизнинг қўлингиздан ҳеч нарса келмаслигини биламан-ку, ахир. Келинг, ўртоқларча...

Чинни идишчалар ўрнатилган бронза ҳалқачани диққат билан кўздан кечирар экан, Гарин сўради:

— Сирни очгин дейсизда-а?

— Ҳа.

— Бу ишга шерик бўлишни хоҳлайсизми?

— Ҳа.

— Агарда шунга эҳтиёж бўлса, бундан кейин шундай эҳтиёж бўлса керак деб ўйлайман, ишнинг муваффақиятли чиқиши учун ҳеч нарсадан қайтмасликка тўғри келади.

Ленуар ундан кўзини узмай, қўранинг бир четига ўтирди, лабларининг икки бурчаги пир-пир учди.

— Хўп, — қатъий деди у, — розиман.

Гарин тирноқлари билан иягини қашиб, индамай қолди.

— Мен сизни шерик қиламан... Лекин битта шарт бор... Буни дарҳол бажариш керак...

— Жуда соз. Ҳар қанақа шартга ҳам розиман.

— Ўзингиздан ўтар гап йўқ, Виктор, мен Парижга қалбаки паспорт билан келганман. Ҳар кеча кўноқни ўзгартириб, меҳмонхонадан меҳмонхонага кўчаман. Кеча менинг изимга тушишганини сезиб қолдим. Мени излаб топиш рус оқ гвардиячиларига топширилган. Афтидан, мени большевик агент деб ўйлашяпти. Мен у айғоқчиларни чалғитишим керак.

— Мен нима қилишим керак?

— Грим қилиб, менинг қиёфамга кирасиз. Агарда сизни ушлашса ҳужжатларингизни кўрсатасиз. Менга худди ўзимга ўхшаган қиёфадод керак. Иккимизнинг бўйимиз бир. Сочингизни бўйяйсиз, қалбаки соқол ёпиш-

тириб оласиз, бир хил кийим оламиз. Кейин, шу бугун кечқуруноқ ҳозир яшаб турган меҳмонхонадан шаҳарнинг бошқа қисмига, сизни ҳеч ким танимайдиган жойга, айтайлик, Латин кварталига кўчасиз. Қўлни беринг!

Ленуар сапчиб ўрнидан туриб, Гариннинг қўлини маҳкам қисди. Кейин у, алюминий ва темир ачитмаси (термит) билан қаттиқ мой ва сариқ фосфор аралашмасидан қандай қилиб пирамидачалар ясаганини сўзлай кетди.

Кейин, чинни идишларга ўн икки пирамидача ҳалқасини қўйиб, уларни шнур ёрдами билан ёндирди. Қўрадан кўзни қамаштирадиган ёруғ аланга кўтарилди. Ёруғлик билан иссиқликнинг зўрлигидан саройнинг ичкарисига ўтишга тўғри келди.

— Жуда қиёмат,— деди Гарин.— Ис-писи йўқ деб ишонса бўладими?

— Охиригача шу қадар зўр иссиқлик ёнади. Материаллар кимёвий жиҳатдан тоза қилинган.

— Жуда соз. Яқин кунларда ажойиб муъжизаларни кўрасиз,— деди Гарин.— Юринг, овқатланамиз. Меҳмонхонадан юкларни олиб келишга дастёрни юборамиз. Сўл қирғоқда тунаймиз. Қарабсизки, эртага Парижда иккита Гарин-да... Сизда саройнинг иккинчи калити борми?

24

Бу ерда на ярқироқ автомобиллар оқими, на магазинларнинг ойнасига қараб шарфини тузатиб турадиган олифталар, на офатижон аёллар, на индустрия қироллари бор.

Янги арраланган тахталар тахлаб ташланган, уюм-уюм чағиртошлар, кўча ўртасида ва тротуарлар ёнига қилинган лойхоналардаги гўё кесиб ташланган улкан ҳашаротга ўхшаш кўкимтир лой, беҳисоб канализация қувурлари...

Спартакчи Тарашкин шошмасдан оролга, клубга кетиб бормоқда. Димоғи чоғ. Ташқаридан қараган ки-

шига у ҳатто биров хафадек ҳам кўринади. Чунки Тарашкин бамаъни, вазмин йигит. Енгилгина ҳуштак чалиб, бамайлихотир юришини назарга олмаганда, унинг димоғи чоғлигини ташқи кўринишидан сезиб бўлмас эди.

Трамвайга етишга юз қадамча қолганда, тахлаб қўйилган ғулалар орасидан қий-чув, чинқирган товуш эшитилиб қолди. Тарашкин шаҳарда нима ҳодиса бўлса, албатта ўзига бевосита алоқадор деб биларди.

Тарашкин ғулалар тахланган жойга келганда, кенг почали шим, қалин куртка кийган уч болани кўриб қолди. Улар ўзла-

ридан кичик, оёқ яланг, бош яланг, кишини ҳайратда қолдирадиган даражада жулдур пахтали кийган тўртинчи бир болани сўкиб, савалашмоқда эди. У бечора гинг демасдан ўзини ҳимоя қиларди. Унинг озгин юзи тимдаланган, кичкина оғзи юмулган, кўзлари худди бўри боласининг кўзидек қоп-қора.

Тарашкин дарҳол икки болани ушлаб олди-да, ёқасидан тутиб, осмонга кўтарди, учинчисининг орқасига боплаб тепди, у чинқириб, ғулаларнинг нарёғига ўтиб кетди.

Қолган иккитаси эса ҳавода типирчилаб, хунук сўзлар ёғдира бошлади. Лекин Тарашкин бир-икки қаттиқроқ силкигандан кейин, улар жим бўлишди.

— Кўчада бунақангги безорилик қилишларингни бир неча марта кўрдим,— деди Тарашкин уларнинг пиқиллаб турган бурнига қараб.— Бу қанақа гап, ўзидан кичкиналарни хафа қилиш? Иккинчи марта бунақа қилганларингни кўрмайин. Тушундингларми?

«Ҳа» дейишга мажбур бўлган болалар қовоқларини солиб жавоб беришди:

— Тушундик.

Шундан кейин уларни қўйиб юборди. Улар бўлса, энди қўлимизга тушсанг кунингни кўрсатамиз деб вайсаб, қўлларини чўнтақларига солиб жўнаб қолишди.

Қалтак еган бола ҳам яширинишга уринди-ю, лекин

бир жойда турганича қолди, инграб-инграб жулдур пахталигига бурканиб ерга ўтирди.

Тарашкин боланинг тепасига келиб энгашди. Бола йиғлаётган экан.

— Оббо сен-эй!— деди Тарашкин.— Қаерда турасан ўзинг?

— Ҳеч қаерда,— жавоб берди бола бурканиб олганича.

— Ие, ҳеч қаерда деганинг нимаси, ойинг борми?

— Йўқ.

— Отанг ҳам йўқми? Шундай дегин. Етим экансан-да. Жуда соз.

Тарашкин қовоғини солиб бирпас туриб қолди. Бола бурканган ҳолича пашшадек гинғилларди.

— Овқат ейсанми?— деб сўради Тарашкин зарда билан.

— Ейман.

— Бўпти бўлмасам, юр мен билан клубга.

Бола ўрнидан турмоқчи бўлди, лекин оёқ устида туролмади. Тарашкин уни даст кўтариб, трамвайга томон олиб кетди — бола азбаройи енгиллигидан бир пуд ҳам келмас эди. Трамвай узоқ юрди. Ундан тушиб, бошқа трамвайга ўтирадиган жойда Тарашкин булка сотиб олиб берди, бола булкани чангаллаб олди-ю, оғзига тикди. Эшкакчилар мактабигача пиёда боришди. Тарашкин болани ҳовлига киргиза туриб деди:

— Лекин билиб қўй — ўғирлик қила кўрма.

— Йўқ, мен нон ўғирлайман, холос.

Бола лакланган қайиқларга шалоплаб урилиб жириллаётган сувга, ўзининг бутун гўзаллигини сувда акс этдириб турган ям-яшил мажнунтолга, мускулдор, қорайган йигитлар ҳайдаб кетаётган икки эшкакли, тўрт эшкакли қайиқларга мудроқ босган кўзларини тикиб турарди. Унинг озғин юзида бепарволик, ҳорғинлик акс этарди. Тарашкин орқасига бурилиб қараганда, у клубнинг кенг дарвозаси билан бон ўртасидаги тахта кўприкнинг остига кириб кетди, балки у ерда қунишиб дарҳол уйқуга кетган бўлса керак.

Кечқурун Тарашкин уни тахта кўприк остидан олиб чиқди, дарёда юз-қўлларини ювдириб, овқатлантиришга

олиб кетди. Болани эшкакчилар билан бирга ўтқазиди. Тарашкин ўртоқларига шундай деди:

— Бу болани клубнинг ўзида олиб қолса ҳам бўлади, ризқини топиб ер, сувга ўзимиз ўргатиб оламиз, бизга эпчилгина бир бола ҳам керак эди.

Ўртоқлари майли, тураверсин, деб рози бўлишди. Бола бу гапларни тинчгина эшитиб ўтирар, сипогарчилик билан овқат ерди. Овқатини еб бўлгач, индамасдан курсидан тушди. У ҳеч нарсдан ажабланмасди — булардан катталарини ҳам кўрган-да!

Тарашкин уни бонга олиб кетди, ўтиргизиб, гапириша бошлади:

— Отинг нима?

— Иван.

— Қаердан келдинг?

— Сибирдан. Амурнинг юқорисидан.

— Келганинга анча бўлдимми?

— Кеча келдим.

— Қандай қилиб келдинг?

— Баъзан пиёда юрдим, баъзан поезднинг остидаги яшиқларда келдим.

— Ленинградда нима қилиб юрибсан?

— Бу энди менинг ишим, — деб жавоб берди бола ва юзини тескари бурди. — Керакдирки келгандирманда.

— Айтавер, мен сенга ҳеч нарса қилмайман.

Бола жавоб бермади ва яна аста-секин пахталигига буркана бошлади. Шу кеча Тарашкин боладан ҳеч нарса билолмади.

25

Қизил ёғочдан ясалган, скрипкадек бежирим, қўш эшкакли қайиқ шишадек тиниқ сувда тор из қолдириб базур сузиб борарди. Қайиқнинг икки жуфт эшкаги сув бетиде судралиб кетарди. Оқ калта иштон кийган, кўйлакчан, елка ва куракларини офтоб урган Шельга билан Тарашкин тиззаларини кўтариб қимирламай ўтиришарди.

Денгизчилар картузи кийган, бўйнига шарф ўраган жиддий рулчи йигитнинг кўзи секундомерда.

— Момақалди роқ бўлади, — деди Шельга.

Дарё ҳавоси иссиқ, қирғоқдаги қуюқ дарахтзорда бирорта барг қимир этмайди. Дарахтларнинг бўйи ҳад-

дан ташқари чўзилиб кетганга ўхшайди. Жазирама қуёшнинг кўкимтир-биллур нурлари худди кристалдек жимир-жимир ўйнаб кўзни қамаштиради, чакка сиқилади.

— Эшкаклар эшилсин!— деб команда берди рулчи.

Эшкакчилар дарҳол икки томонга керилган тиззаларига энгашиб, эшкакларни қўлга олдилар, кейин эшкакларни сувга ботирдилар-да, оёқларини узатиб, ўтирган жойларида ўзларини орқага ташладилар.

— Бир-ки..

Эшкаклар эгилди, қайиқ пичоқ тифидек сувни кесиб суза кетди.

— Бир-ки, бир-ки, бир-ки!— дея команда берарди рулчи.

Эшкакчиларнинг гавдаси нафас олиш, нафас чиқариш вақтидаги юрак уришига ҳамоҳанг бўлиб, бир маромда ҳаракат қиларди. Мускуллар ҳам қон босими-га монанд равишда қизгин ишга тушиб кетди.

Қайиқ, уқувсизлик билан эшкак эшиб, имиллаб бо-раётган, подтяжка таққан кишиларнинг сайр қайиқлари ёнидан елдек учиб ўтди. Шельга билан Тарашкин тўғрига, рулни бошқарувчининг қаншарига қараб, мувозанат йўлини кўзлари билан чамалаб, эшкак эшишарди. Сайр қайиғидагилар эса уларнинг орқасидан:

— Оббо шайтонлар-эй!... У ёқ-бу ёқларига ҳам қарашмайди-я!— деб қолдилар, холос.

Денгиз қирғоғига яқинлашишди. Сув устида яна бирзум қимир этмай тўхтаб қолишди. Юзларидан терни артишди. Бир-ки! Яна орқага бурилиб яхт-клуб ёнидан ўтишди. У ерда Ленинград касаба союзлари пойгачи яхталарининг катта-катта, энлик елканлари жазирама иссиқда осилиб турарди. Яхт-клубнинг айвонида музика янграрди. Қирғоқ бўйлаб тортилган ола-була, ҳар хил белгилар ва байроқчалар ақалли қилт этмайди. Буғдой рангли кишилар дарё ўртасида ўзларини шлюп-кадан сувга ташлаб, сув сачратишарди.

Қайиқ чўмилаётганлар орасидан ўтиб, Невкадан сузиб кетди, кўприк остидан ўтиб, «Стрела» клубининг тўрт эшкакли аутригери¹ билан бир неча минут ёнма-ён

¹ Аутригер (инглизча) — эшкак ҳалқалари узоқ-узоқ қоқилган эшкакли қайиқ.

бориб, кейин уни ҳам орқада қолдириб кетди (рулчи орқага қараб: «Ё шатакка олайликми?», деб сўраб қўйди), кумуш ранг толларнинг кўм-кўк соясида машқ қилаётган хотин-қизлар машқ командаси аъзоларининг қизил рўмолчалари, яланғоч тиззалари кўзга ташланиб турган, қирғоқлари қуюқ дарахтзор, тор Крестовкага кириб келди-да, Эшкакчилар мактабининг бони олдида тўхтади.

Шельга билан Тарашкин бонга сакраб тушишди, тахта кўприкчага узун эшкакларни секин суяб қўйишди, кейин қайиқча энгашиб, рулчининг командаси билан, уни сувдан чиқариб, қўлда кўтарганча кенг дарвозадан ўтиб саройга олиб кириб қўйишди. Кейин душда чўмилишди. Баданлари қизаргунча артинишгандан кейин, одат бўйича бир стакандан лимонли чой ичишди. Шундан кейин улар ўзларини шу гўзал дунёни гуллатиш учун туғилган кишилардек ҳис қилишди.

26

Иккинчи қаватдаги очиқ айвонда чой ичиб ўтиришаркан, Тарашкин кечаги бола ҳақида гапириб берди:

— Эпчил, ақлли, хуллас ажойиб бола экан.— У панжарадан эгилиб туриб чақирди:— Иван, қани бу ёққа кел!

Шу заҳотиёқ зинапоядан яланг оёқ боланинг шипиллаб келаётгани эшитилди, Иван айвонга келди. У жулдур пахталикни ечган эди (пахталики санитария қондаларига биноан ошхонада ёқиб юборишганди). У эшкакчилар киядиган калта иштон, тўзиб кетган, каноплар билан боғланган мовут нимча кийиб олган эди.

— Мана у,— деди Тарашкин бармоғи билан болани кўрсатиб,— нимчангни ечиб ташла деб қанча гапирсам ҳам қулоқ солмайди. Қандай қилиб чўмиласан, қани айтчи? Нимчанг тузукроқ бўлса ҳам майлийди, ифлослигингни қара.

— Мен чўмилолмайман,— деди Иван.

— Сени ҳаммомда боплаб чўмилтириш керак, кирлаб, қоп-қора бўлиб кетибсан.

— Ҳаммомда чўмилолмайман. Мана бу ергача бўлса чўмиламан.— деди Иван киндигини кўрсатиб, кейин талмовсираб, эшикка яқин келди.

Тарашкин офтоб уриб оқариб қолган болдирини қашиб туриб, хуноби чиқиб қичқирди:

— Билганингни қил.

— Нима, сувдан қўрқасанми?— деб сўради Шельга, Бола пинагини бузмай қаради:

— Йўқ, қўрқмайман.

— Бўлмаса нега чўмилишни хоҳламайсан?

Бола бошини қўйи солиб, лабларини ўжарлик билан юмди.

— Нимчангни ечишга қўрқасанми, ўғирлаб кетишди, деб қўрқасанми?— деб сўради Шельга.

Бола елкасини қисиб, тиржайиб қўйди.

— Бўлмаса, бундай, Иван: чўмилмайман десанг — бу сенинг ишинг, лекин бундай нимча кийиб юришингга йўл қўймаймиз. Ол менинг нимчамни, ечин.

Шельга ўзининг нимчасини еча бошлади. Иван орқасига тисланди. Унинг кўз қорачиқлари жавдираб кетди. У безовталаниб, Тарашкинга бир қараб қўйди ва ичкарига, қоронғи зинапоя томон очиқ турган ойнаванд эшикка ёни билан сурила бошлади.

— Бунақа майнавозчилигингни қўй!— деб Шельга ўрнидан турди, эшикни ёлиб, калитни олди-да, эшик қаршисига ўтириб олди.— Қани, еч.

Иван худди мушук боласидек жавдираб қолди. У энди орқасини ойнага ўгириб, эшикнинг нақ олдида турарди. Унинг қошлари чимирилди. У бирдан қатъийлик билан жулдур кийимларини ечди-да, Шельгага узатди:

— Манг, ўзингизникини беринг.

Лекин Шельга энди болага эмас, унинг елкаси ёнига — эшикнинг ойнасига ғоят таажжуб билан қараб қолди.

— Беринг энди,— жаҳли чиқиб такрорлади Иван,— нимага куласиз? Ёш бола эмассиз-ку!

— Оббо, тентаг-эй!— Шельга қаҳ-қаҳ уриб кулди.— Қани, орқангни ўгирчи. (Бола худди бир нарса уни туртгандай, орқаси билан ойнага урилди). Орқангни ўгир, елкангдаги ёзувни барибир кўриб турибман.

Тарашкин дик этиб ўрнидан турди. Бола эпчиллик билан айвондан ўтиб, зинапоя панжарасидан сакраб тушди. Тарашкин жонининг борича чолиб кетаётган болани зўрға ушлаб олди. Иван ўткир тишларини унинг қўлига ботирди.

— Ҳей жиннивой! Қўй тишлама!

Тарашкин болани бағрига босди. Сочи устарада олинган бошини силади.

— Қип-қизил ёввойи бола-я. Худди сичқондек қалтирайди. Хотиржам бўл, хафа қилмаймиз сени.

Бола унинг бағрида тинчланди, фақат юраги дук-дук урарди. Бирдан у Тарашкиннинг қулогига шивирлади:

— Унга йўл қўйманг, елкамдагини ўқиш мумкин эмас. Ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Бунинг учун мени ўлдиришади.

— Ўқимаймиз, ўқимаймиз, бизга унинг қизиғи йўқ,— деб такрорлади Тарашкин кулгидан кўз ёшларини тўхтатолмай.

Шельга бу вақтда айвоннинг нариги четида турар, қизиқ бир муаммони ечаётгандек, тирноқларини тишлаб, кўзларини қисиб турарди. У бирдан югуриб келди-да, Тарашкиннинг қаршилигига эътибор бермай, болани айлантириб елкасига қаради. Унинг юзида таажжуб, ҳатто даҳшат акс этарди. Боланинг озғин елкасида, икки курагидан сал пастроғида, сиёҳ қалам билан ёзилган, баданнинг терлашидан ёйилиб, ярим ўчирилган қуйидаги ёзув бор эди:

«...Петр Гар...га... Натиж...ар жуда я...ши... Қалайи беш кил... метр чуқурликда б...лса керак деб тахмин қиламан. Текширишни давом этди... ман... Ёрдам ке... ак... Очлик... Экспедиция...ни тезроқ юбор...»:

— Гарин, бу Гарин!— деб қичқириб юборди Шельга. Шу вақтда клубнинг ҳовлисига жиноят қидирув бўлимининг мотоцикли тарақлаб, тариллаб кириб келди-ю, пастдан агентнинг овози эшитилди:

— Уртоқ Шельга, сизга шошилишч телеграмма...

Бу Гариннинг Париждан юборган телеграммаси эди.

27

Секретарь олтин қаламчасини блокнотга тегизди:

— Жанобларининг фамилиялари?

— Пьянков-Питкевич.

— Келишларидан мақсад?..

— Мистер Роллингга айтинг,— деди Гарин,— менинг зиммамга у кишига маълум бўлган инженер Гариннинг аппарати ҳақида музокара олиб бориш вазифаси юклатилган.

59

Секретарь бир зумда ғойиб бўлди. Орадан бир минутча ўтгач, Гарин ёнғоқ дарахтидан қилинган эшикдан кимё қиролининг кабинетига кирди. Роллинг ёзиш билан банд эди. У бошини кўтармасдан, ўтиришни таклиф қилди. Кейин:

— Майда пул билан бўладиган жўн ишларни секретаримнинг ўзи бажараверади.— деди-да, босмани оҳистагина ушлаб, ҳозир ёзиб ўтирган қоғозни чертиб қўйди,— шундай бўлса ҳам, сизни эшитишга тайёрман. Икки минут вақт бераман. Инженер Гарин ҳақида қандай янгиликлар бор?

Гарин оёқларини чалиштирди, кейин чўзиқ қўлларини тиззасига қўйиб деди:

— Инженер Гариннинг аппарати қандай мақсадларда қўлланилиши сизга аниқ маълумми? Гарин шуни билмоқчи.

— Ҳа,— деб жавоб берди Роллинг,— саноатда қўлланилади, менга маълум бўлишича, аппаратнинг маълум даражада аҳамияти бор. Мен концернимиз бошқармасининг баъзилари билан гаплашдим,— улар аппаратнинг патентини олишга рози бўлишди.

— Аппарат саноатда қўлланилмайди,— кескин жавоб берди Гарин,— бу аппарат вайрон қилиш мақсадлари учун белгиланган. Тўғри, бу аппарат металлургия ва тоғ саноатида муваффақият билан фойдаланилиши мумкин. Лекин, ҳозирги вақтда инженер Гариннинг нияти бошқа.

— Сиёсийми?

— Э... Сиёсат инженер Гаринни кам қизиқтиради. У худди ўзининг дидига мос ижтимоий тузум ўрнатишни ният қилган.

— Қаерда ўрнатишга?

— Ҳамма ерда, беш қитъанинг ҳамма ерида, албатта.

— Оҳо!— деди Роллинг.

— Инженер Гарин коммунист эмас, хотиржам бўлинг. Лекин у бутунлай сизники ҳам эмас. Яна қайтариб айтаманки, унинг планлари жуда катта. Инженер Гариннинг аппарати унга ҳатто ақлга ҳам сизгайдиган орзуларни рўёбга чиқаришга имконият беради. Аппарат қурилиб бўлди, уни бугуннинг ўзида ҳам кўрса бўлади.

— Ҳм!— деди Роллинг.

— Гарин сизнинг фаолиятингизни кузатиб борди, мистер Роллинг, фаолият доирангиз ёмон эмас, лекин

сизга катта бир ғоя етишмайди, деб ўйлайди. Хўп, ана — кимё концернингиз бор дейлик. Боринг — ҳавода кимё уруши бўлди, дейлик. Боринг — Европа Америка бозорига айланди ҳам... Лекин буларнинг ҳаммаси бачкана нарса, марказий бир ғоя йўқ-да. Инженер Гарин сизга ҳамкорлик қилишни таклиф қиляпти.

— Аҳмоқ сизми ёки уми?— деб сўради Роллинг.

Гарин кулди, бурнининг учини бармоғи билан босиб, артиб қўйди.

— Менинг гапимга икки минут эмас, тўққиз ярим минут қулоқ солаётганингизнинг ўзи ҳам катта гап.

— Мен инженер Гаринга ихтиро қилган аппаратининг патенти учун эллик минг франк таклиф қилишга тайёрман,— деди Роллинг яна ёзишга киришиб.

— Таклифингизни қандай тушунса бўлади: сиз аппаратни ё зўрлик билан, ё куч билан қўлга киритмоқчисиз, Гаринни эса Крестовка оролидаги ёрдамчисига ўхшатиб бир ёқли қилмоқчисиз, шундайми?

Роллинг дарҳол ручкани қўйди, ёноқларидаги икки қизил доғгина унинг жуда ҳаяжонланганлигини билдирарди. У кулдондан тутаб турган сигарасини олди, креслога суяниб, маъносиз, хира кўзларини Гаринга тикди.

— Борингки, инженер Гаринни худди шундай ҳам қилдим, хўш, нима бўпти?

— Нима бўларди, Гарин янглишган бўлиб чиқади-да.

— Нимага?

— Сизни учига чиққан муттаҳам деб ўйлаб,— Гарин бу сўзларни Роллингга қайсарлик билан илжайиб қараб туриб, дона-дона қилиб айтди.

Роллинг лабининг бир четидан кўк тутун чиқараркан. оғзидан сигарасини олиб секингина силкиб қўйди.

— Келадиган даромаднинг юз процентини ўзим олишим мумкин бўлгани ҳолда, уни инженер Гарин билан иккига бўлиб ўтиришнинг ўзи қип-қизил аҳмоқлик,— деди у.— Энди, гапни қисқа қилайлик, мен юз минг франк таклиф қиламан, бундан бир сантим ҳам ошмайман.

— Тўғриси айтганда, сиз нима учундир адашяпсиз. Сиз ҳеч нима ютқизмайсиз-ку! Агентларингиз бўлмиш Семёнов билан Тиклинский Гарин яшайдиган жойни излаб топишди. Полицияга чақиб беринг-қўйинг, уни большевикларнинг жосуси деб дарҳол қамашади. Аппарат билан чертёжларни бўлса яна ўша Тиклинский билан Семёновларнинг ўзи ўғирлаб келишади. Булар-

нинг ҳаммаси сизга кўп деганда беш мингга тушади. Гаринни бўлса, кейинчалик чертёжларни ёддан тикла-масин учун, ҳар қачон ҳам Польша орқали Россияга сургун қилиб юбориш мумкин. Чегаранинг ўзидаёқ уни таппа босишади. Ҳам осон, ҳам арзон. Юз минг франк тўлаб ўтирасизми?

Роллинг ўрнидан турди-да, Гаринга кўз қирини таш-лади, лакланган туфлиларини ялтиратиб, кумуш ранг, юмшоқ гилам устида у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. У бирдан қўлини чўнтагидан чиқариб, бармоқларини қир-силлатди.

— Бунақангги найранглар менинг чўнтагимдан ту-шиб қолган,— деди у,— ёлғон гапиряпсиз. Мен турли комбинацияларнинг кейин келадиган беш йўлини ол-динданоқ ўйлаб қўйганман. Ҳеч қанақа хавфли жойи йўқ. Сиз икки чақага ҳам арзимайдиган фирибгарсиз, холос. Гарин ўйини мот ўйин. У буни билади, сизни бўлса даллолликка юборган. Мен унинг патентига ақал-ли икки луидор ҳам бермайман. Гарин топилди, қўлга тушди. (У бирдан соатига қараб, яна уни тезлик билан нимчасининг чўнтагига солиб қўйди). Жўнанг бу ердан, жин урсин сизни!

Шу вақт Гарин ҳам ўрнидан турган ва бошини қуйи солиб стол ёнида турарди. Роллинг уни сўкиб, жинга рўпара қилаётганда, у қўли билан сочини силаб, ку-тилмаганда тузоққа тушган одамдек, эшитилар-эши-тилмас овоз билан деди:

— Яхши, мистер Роллинг, ҳамма шартларингизга розиман. Сиз айтган юз минг...

— Бир сантим ҳам бермайман!— қичқирди Рол-линг.— Яхшиликча жўнаб қолинг, бўлмаса ҳайдаб чи-қаришади..

Гарин ёқасини ушлаганча кўзлари тиниб, гандирак-лаб кетди. Роллинг бақариб берди:

— Найранг кетмайди! Жўна!

Гарин хириллаб, ёнбоши билан столга суяниб қолди. Унг қўли хат ёзилган қоғозларга урилди ва титраб-қақшаб уларни тортабошлади. Роллинг югуриб келиб, электр қўнғироқни босди. Бир зумда секретарь пайдо бўлди.

— Мана бу нусхани ҳайдаб чиқаринг.

Секретарь худди қоплондек эгилди, ингичка мўйло-ви тикка-тикка бўлиб кетди, юпқа пиджаги ичидаги

мускуллари тўлишди... Лекин Гарин Роллингга эгилиб, қуллуқ қилиб, ёнбоши билан столдан узоқлашмоқда эди. У мрамар зинапоядан югуриб тушиб, Мальзерб бульварига чиқди, соявони кўтарилган ёлланма машинага сакраб чиқиб, адрес айтиб қичқирди, икки деразани кўтариб кўк пардаларни туширди ва қаҳ-қаҳ уриб кулди.

Пиджагининг чўнтагидан гижимланган қоғозни олди ва тиззасига қўйиб эҳтиёткорлик билан текислади. Роллинг катта блокнотдан йиртиб олинган бу шилдирама қоғозга шу бугун қиладиган ишларини катта-катта ҳарфлар билан ёзиб қўйган эди. Афтидан, Гарин кабинетга кирган вақтда, Роллингнинг хавфсираган қўллари унинг махфий фикрларини билдириб, ўз-ўзидан ёза бошлаганга ўхшар эди. Бир-бирининг остига уч марта: «Гобеленлар кўчаси, олтмиш уч, инженер Гарин» деб ёзилган эди. (Бу Виктор Ленуарнинг янги адреси бўлиб, уни Семёнов ҳозиргина телефон орқали айтган эди). Кейин: «Беш минг франк — Семёновга...» деб ёзилган.

— Омад! Оббо шайтон-эй! Ана омад!— дея шивирлади Гарин тиззасидаги қоғозни эҳтиёткорлик билан текислар экан.

28

Гарин орадан ўн минут ўтгач, Сен-Мишель бульварига келганда машинадан тушди. «Пантеон» кафесининг деразалари кўтарилган эди. Ичкарида стол ёнида Виктор Ленуар ўтирарди. У Гаринни кўргач қўлини кўтариб, бармоқларини қирсиллатди.

Гарин шошилиб унинг столи ёнига, ёруққа тескари қараб ўтирди. Гўё у ойнанинг қаршисига ўтирганга ўхшарди: Виктор Ленуарнинг соқоли ҳам уникидай чўзинчоқроқ, юмшоқ шляпа, капалак нусха галстук, йўл-йўл пиджак.

— Табриклайвер — омад! Жуда катта омад!— деди Гарин, кўзларини ўйнатиб.— Роллинг ҳаммасига рози. Олдиндан бўладиган харажатларни якка ўзи кўтарадиган бўлди. Аппарат ишга тушиши биламоқ даромаднинг ярми унга, ярми бизга бўлади.

— Контрактга қўл қўйдингми?

— Икки-уч кундан кейин қўл қўямиз. Аппаратни икки-уч кундан кейин намойиш қилишга тўғри келади. Роллинг аппаратнинг ишини ўз кўзим билан кўргандан кейингина қўл қўяман, деган шарт қўйди.

— Битта шампанскийга эрийдиган бўлдингда?

— Иккита, учта дюжина десанг ҳам йўқ демайман.

— Шундай бўлса ҳам, даромадимизнинг ярмини ўша акула ютадиган бўлганлигига ачинаман-да, деди Ленуар хизматкорни чақириб:— Бир бутилка Ирруа келтиринг, энг қуруғидан.

— Сармоясиз барибир ишимизни авж олдиrolмай-миз. Эҳ, Виктор, қани энди Камчаткадаги корхоналарим бўлса, бунақанги Роллинглардан ўнтасини бир пулга олмас эдим.

— Камчаткада қанақа корхоналар бор?

Хизматкор вино билан иккита бокал келтирди. Гарин сигара тутатиб, похол стулга суянди, тебраниб, кўзларини қисиб гапира кетди:

— Эсингдами, Манцев Николай Христофорович деган бир геолог бор эди? Ун бешинчи йилда у мени Петроградда ахтариб топди. Эндигина Узоқ Шарқдан қайтган экан, ҳарбий хизматга олинишдан қўрқиб, фронтдан олиб қол деб, мендан ёрдам сўради.

— Манцев инглиз олтин компаниясида хизмат қилармиди?

— Ленада, Алданда, кейин Колимада разведка ишларини олиб борган. Ажойиб нарсаларни гапириб берди. Улар нақ оёқлари остидан ўн беш килограммлаб соф олтин топишар экан... Худди ўшанда менда бир ғоя, бутун ҳаётимнинг маъноси бўлган улкан бир ғоя туғилди... Бу ўтакетган бемаънилик, ҳатто ақлсизлик бўлса ҳам, мен унга ишонаман. Ишонганимдан кейин мени шайтоннинг ўзи ҳам йўлдан тўхтатолмайди. Би ласанми, қимматли дўстим, дунёда мен юрак-юрагим дан истаган ягона нарса — ҳукмронлик қилиш. Унақа нгги подшолар, императорлардай ҳукмронлик қилиш эмас — бу майда, бемаъни, зериктирадиган нарса. Йўқ менинг истагим — мутлоқ ҳукмрон бўлиш... Вақти кел ганда сенга ўз режаларимни айтиб бераман. Ҳукмрон лик қилиш учун олтин керак, менинг кўнглимдагида ҳукмронлик қилиш учун индустрия, биржа ва бошқа қиролларнинг ҳаммасидаги олтиндан ҳам кўп олтин керак...

— Ҳақиқатан ҳам режаларинг жуда зўр,— хурсандлик билан кулиб деди Ленуар.

— Лекин мен тўғри йўлдан кетяпман. Бутун оламин мана шу қўлимга оламан!— Гарин кичкинагина қўлини мушт қилди.— Ишонган тоғим — бу гениал Манцев Николай Христофорович, кейин Роллинг, аниқроғи — унинг миллиардлари, учинчидан менинг гипер-болоидим...

— Хўш, Манцев нима бўлди?

— Ушанда, ўн бешинчи йилда, мен бутун бор-йўғимни сарфлаб, сотиб олишдан кўра кўпроқ сурбетлик қилиб Манцевни ҳарбий хизматдан олиб қолдим ва унча катта бўлмаган экспедиция билан Камчаткага, шайтоннинг ўзи ҳам тополмайдиган чекка бир жойга юбордим... Ўн еттинчи йилгача менга хат ёзиб турди: ишлари жуда оғир, қийин эди, ундай шароитга ит ҳам чидай олмас эди... Ўн саккизинчи йилдан бошлаб ўзингдан ўтар гап йўқ, унинг изи йўқолди.. Ҳамма нарса унинг қидириш ишларига боғлиқ.

— У ерда нима истаяпти ўзи?

— У ҳеч нарса истаётгани йўқ. Манцев менинг назарий тахминларимни тасдиқлаши керак, холос. Тинч океаннинг қирғоқ бўйлари — Осиё ва Америка қирғоқ бўйлари океан остига чўккан қадимий қитъа ўлкасидан иборат. Бунчалик ҳаддан ташқари оғирлик эритма ҳолда бўлган чуқур тоғ жинсларининг тақсимланишига таъсир қилган бўлиши керак... Жанубий Америкада — Анд ва Кордильердаги ҳаракатдаги вулқонларнинг занжири, Япония ва Камчатканинг вулқонлари, Қалайи минтақанинг эриган жинслари бўлган олтин, симоб, қалайи ва бошқалар ер шарининг бошқа жойларига қараганда Тинч океаннинг қирғоқларида ер юзасига жуда яқин эканлигини тасдиқлайди...¹ Тушундингми, энди?

— Тушунмадим, Қалайи минтақанинг сенга нима кераги бор?

— Оламга ҳукмронлик қилиш учун, азизим... Қани, ичайлик. Муваффақият учун...

¹ Ер пўстлоғи билан ернинг қаттиқ марказий ўзаги орасида Қалайи минтақа деб аталадиган эриган металл қатлами мавжуддир, деган тахмин бор. (Автор изоҳи).

Одатда универсаль магазинларининг сотувчи хотинлари киядиган қора ипак кофточка, қисқа юбка, оддийгина қалпоқча кийган Зоя Монроз автобусдан сакраб тушди-да, гавжум кўчани кесиб ўтиб, катта икки кўча муюлишидаги «Глобус» кафесига кирди.

Бўш стол ахтариб топди. Папирос чекди. Гарсонга¹ бир литр қизилидан келтиришни буюриб, вино қуйилган стакан олдида қўлини ёноғига тираб ўтирди.

— Яхши эмас, бўтам, ичадиган бўлиб кетяпсан,— деди қаригина бир актёр унинг ёнидан ўтаётиб елкасига енгилгина қоқар экан.

Зоя уч папиросни чекиб бўлди. Ниҳоят у кутаётган киши — тор, дўнг пешонали, кўзлари совуқ боқувчи, қовоғи солиқ, тўлагина киши шошмасдан кириб келди. Мўйловининг учлари кўтарилган, рангли ёқаси бақувват бўйнини сиқиб турипти. У жуда башанг кийинган, лекин олифталикдан асар ҳам йўқ. Ўтирди. Зоя билан қисқагина саломлашди. У атрофга қараганда, баъзи бировлар кўзларини ерга тикишди. Бу киши ўтмишда ўғри, кейин машҳур Боно шайкасида бандитлик қилган Гастон Ўрдак Бурун эди. Урушда унтер-офицер унвонини олди. Ҳарбий хизматдан бўшагандан кейин эса тинчгина ишга — турли-туман сирли, ҳеч ким билмайдиган, хуфяки ишларга ўтган бўлиб, комиссионерлик қилиб юарди.

У Зоя Монрозни жуда ҳурмат қиларди. У тунги ресторанларда Зоя билан учрашиб қолган пайтларда уни такаллуф билан танца тушишга таклиф қилар, қўлини ўпарди. У Париж аёллари ичида фақат Зоягагина шундай хушмуомала қиларди. Зоя у билан дўстона муносабатда эди, шунинг учун ҳам у вақт-вақти билан Зоянинг энг қалтис топшириқларини бажариб турарди.

Гастон нордон винони симириб, тамаки тутунидан афтини бужмайтириб ўтираркан, Зоянинг сўзларини тинглар эди. Зоя гапини тамомлаб, бармоқларини қирсиллатди. Гастон деди:

— Лекин хавфли иш экан-да.

¹ Гарсон — Францияда ресторанда ёки кафеда хизмат қилувчи официант.

— Гастон, агарда шу ишни бажарсангиз, умрбод таъминланган одам бўласиз.

— Ҳар қанча пул бўлса ҳам энди қуруқ ишни ҳам, ҳўл ишни ҳам бўйнимга олмайман: у вақтлар ўтиб кетди. Эндиликда бандитлар полицияда хизмат қиладиган, ғирт ўғрилар эса газета нашр қиладиган, сиёсатдон бўлиб кетишган. Агарда сиз мени пулга ёлламоқчи бўлсангиз, йўқ, кўнмайман. Сизнинг учун бўлса — бу бошқа гап. Бунда мен жонимни тикиб, таваккал деб ишга киришишим мумкин.

Зоя лола ранг лабларининг четидан папирос тутунини чиқариб, мулойимлик билан жилмайди ва чиройли қўлларини Ўрдак Буруннинг енгига қўйди.

— Яхши, бўлмаса менинг учун шу ишни қилинг...

30

Роллингнинг машинаси Монмартрда тунги ресторанининг ўнга деразасидан ёруғлик тушиб турган тор кўчада тўхтади.

Паст, шипи ҳам, деворлари ҳам ойнадан ишланган, иссиқ, папирос ва сигараларнинг тутунига тўлган залда серпантин, учиб юрган шарлар, ранг-баранг майда қоғоз пистонлар орасида қоғоз ленталарга чирманган, жуфт-жуфт бўлиб танца тушаётган кишилар сиқилиб, туртиниб чайқалишади.

Рояль даранглайди. Скрипкалар чийиллайди, фингиллайди. Уч негр терлаб-пишиб тоғорани урар, автомобиль карнайини пуфлар, тахтачаларни тарақлатар, қўнғироқ чалар, тарелкаларни шақирлатар, турк ноғорасини уриб чаларди.

— Йўл беринглар, болаларим, кимё қиролига йўл беринглар!— дея жонининг борича қичқириб бораётган метрдотель зўрга жой топиб, энсиз стол ёнига Зоя билан Роллингни ўтиргизди. Уларга қараб шарлар, ранг-баранг қоғоз пистонлар, серпантин ёғилди.

— Сизга одамлар қарашяпти.— деди Роллинг.

Зоя кўзини ярим юмиб, шампанский ичарди.

У секингина қайрилиб қаради — кимнингдир худди қалам билан чизиб қўйилгандек тим қора кўзлари маъюсона завқ билан унга тикилиб турарди. Ким экан у? Французга ҳам ўхшамайди, инглизга ҳам ўхшамайди. Зоя бу кишини қаердадир кўрганга ўхшайди.

Малай танцага тушаётганлар орасидан туртиниб чиқиб, унга кичик бир хат узатди. Зоя ажабланиб, диванга суянди. Сигара сўраётган Роллингга кўз қирини ташлаб олиб, хатни ўқиди:

«Зоя, сиз гоятда мулоимлик билан қараётган киши — Гарин... Қўлингизни ўпиб: Семёнов».

Зоянинг ранги қув ўчиб кетган бўлса керак, шўвқин-сурон орасида, яқинроқ жойда ўтирган кимдир: «Уни қаранг, хонимнинг мазаси қочиб қолди» деб юборди. Шунда у бўш бокални узатди.

ди, малай унга шампанский қўйди.

Роллинг деди:

— Семёнов нима деб ёзибди сизга?

— Кейин айтаман.

— У сизга сурбетлик билан қараётган жаноб ҳақида бирон нима ёзиб юборибдими? Кеча менинг олдимда бўлган киши шу. Мен уни ҳайдаб чиқардим.

— Роллинг, наҳотки сиз уни танимаётган бўлсангиз?.. Эсингизда борми, Юлдуз майдоида... Бу — Гарин.

Роллинг пишилларди, холос. У чўнтагидан сигара чиқарди: «Аҳа» деб қўйди. Бирдан юзлари, кабинетидаги кул ранг гиламларида тез-тез юриб, курашнинг беш йўлини олдиндан ўйлаб топадиган пайтдаги қиёфага кирди. Унда дадиллик билан бармоқларини қирсиллатиб қўярди. Ҳозир у лабини буриб Зояга ўтирилди.

— Кетдик, тузукроқ гаплашиб олишимиз керак.

Эшик олдига келганда Зоя орқасига қайрилиб қаради: тутун ва бир-бирига чирмашиб кетган серпантин орасидан у яна Гариннинг чақнаб турган кўзларини кўрди. Кейин — нима учундир боши айланиб, ҳеч нарса тушуна олмади — Гариннинг юзи иккита бўлиб қолганга ўхшаб кетди: унинг олдида, танцага тушаётганларга орқасини ўгириб ўтирган аллаким унинг олдида сурилди ва икковлари ҳам Зояга қарашди. Ёки ойна алдадимекин?..

Зоянинг кўзи бир зум тинди, кейин у едрилиб би-таётган қаҳвахона гиламидан пастга, автомобилга чоп-

ди. Роллинг уни кутиб турган эди. Автомобилнинг эшигини ёпгач, у Зоянинг қўлини ушлади:

— Мен сизга ўша сохта Пьянков-Питкевич билан учрашганимда бўлган гапнинг ҳаммасини айтмаган эдим... Баъзи нарсаларни ҳали ҳам тушунмайман: ўзини тутқаноқ тутгандек қилиб кўрсатиш унга нима учун керак бўлди экан? Наҳотки, менда заррача бўлса ҳам ачиниш бор деб ўйлаган бўлса... Нима учун столга ётиб олди экан?..

— Роллинг? Сиз бунга айтмаган эдингиз...

— Ҳа, ҳа... Соатни тушириб юборди... Қоғозларимни ғижимлаб юборди.

— Қоғозларингизни ўғирламоқчи бўлдими?

— Нима? Ўғирламоқчи?— Роллинг индамай қолди.— Йўқ, бундай бўлмаган эди. У мувозанатини йўқотиб, қўлини бьюварга уриб олди... У ерда бир неча варақ қоғоз бор эди.

— Ҳеч нарсангиз йўқолмаганига ишончингиз комилми?

— Ҳеч нарсага арзимайдиган, ёзилган қоғозлар эди. Улар ғижимланиб кетипти, кейин уларни саватга ташлаб юбордим.

— Ўтиниб сўрайман, бўлган гапларнинг майда-чуйдасигача эсланг...

Лимузин Сена кўчасига келиб тўхтади. Роллинг билан Зоя ётоқхонага киришди. Зоя дарҳол кўйлагини ечиб, кенг, нақшли, бургут оёқли, соявони кимхоб каравотга — бир вақтлар Наполеон Биринчининг ўзи ётган каравотлардан бирига ётди. Роллинг шошмасдан ечиниб гиламда у ёқдан-бу ёққа юрар ва олтин суви юргизилган стулларда, столчаларда, камин полкаларда кийимларини бир-бир қолдириб, кеча Гариннинг келганлигини майда-чуйдасигача батафсил гапириб берди.

Зоя бу гапларни тирсагига суяниб эшитди. Роллинг иштонини еча бошлаб, бир оёқда сакрай кетди. Шу вақтда у қиролга ўхшамасди. Кейин ётиб, деди: «Бўлган гаплар мана шу» ва атлас кўрпани бурнига қадар тортиди. Кўкимтир чироқ ҳашаматли ётоқхонани, ҳар тарафга ташланган кийимларни, каравотнинг стунчалари устидаги севги худосини тасвирловчи олтин ҳайкалчаларни ва Роллингнинг кўрпадан чиқиб турган серғўшт бурнини ёритиб турарди. Боши ёстиққа ботган, оғзи ярим очиқ — кимё қироли пинакка кетган эди.

Шу буруннинг пишиллаши Зояга айниқса халақит берарди. У қўлини кўзига қўйди. Унинг кўзи олдидан Гариннинг оппоқ, жиддий, чиройли, иродали юзи ҳеч кетмасди. Зоя уни йўқотиш учун бошини чайқади, лекин бўлмади, бу юз чайқалиб турувчи қоғоз ленталар орасидан ҳамон унга тикилиб турарди... «Уйқусизлик бошланди энди» ўйлади Зоя. Шу заҳотиёқ ўткир бир фикр уни бошидан товонигача тешиб ўтгандек сўлди: «Гастон ҳозир уникида...»

Зоя секингина кўрпа остидан чиқди, шошиб пайпоғини кийди. Роллинг уйқусираб бир нима деб ингради-ю, ёнбошига ағдарилди.

Зоя югуриб, кийинадиган хонага кирди. Ёмғир ёққанда киядиган пальтосини кийиб, белини маҳкам боғлади. Пул солинган сумкасини олиш учун ётоқхонага қайтиб кирди...

— Роллинг,— секингина чақирди у,— Роллинг... Ҳалок бўлдик...

Лекин Роллинг яна инграб қўйди, холос. Зоя вестибюлга тушди ва баланд кўча эшигини зўр-базўр очди, Сена кўчаси бўм-бўш. Мансардаларнинг томлари устидаги энсиз ёруғликда сарғиш ой ғира-шира кўриниб турибди. Зоянинг юраги сиқилди. У маст уйқуда ётган шаҳар устидаги бу ой шарига тикилди... «Э, худойим, э худойим, қандай қўрқинчли, қандай қоронғилик...». У икки қўли билан қалпоқчасини бостириб кийди-да, қирғоқ бўйига жадал юриб кетди.

31

Гобеленлар кўчасидаги уч қаватли кўҳна олтмиш учинчи бинонинг бир томони майдон бўлиб, шу томондаги деразалар фақат учинчи қаватда — мансарда¹да эди. Бошқа, яланг девор эса паркка туташарди. Бинонинг кўчага қараган томонидаги биринчи қаватида извошчилар ва шоферлар кафеси жойлашган. Учинчи қаватдаги — мансардадаги уйлар доимий истиқомат қилувчиларга ижара қўйиларди. У ёққа дарвоза ва узун туннель орқали кириларди.

Вақт кечаси соат бирдан ошган. Гобеленлар кўчасидаги деразаларнинг биронтасида ҳам чироқ кўрин-

¹ Мансарда — чердакдаги том нишоблари орасидаги ту-
рар жой.

майди. Кафе ёпилган, ҳамма стуллар столлар устига йиғиштириб қўйилган. Зоя дарвоза олдида тўхтаб олти-миш учинчи нсмерга бир лаҳза кўз ташлаб олди. Эти увишди. Таваккал. Қўнғироқни чалди. Арқон шитирлаб, дарвоза қия очилди. Зоя лип этиб қоронғи дарво-захонага ўтди. Узоқдан хизматкор хотиннинг: «Кечаси ухлаш керак. вақтида қайтиш керак» деб вайсагани эшитилди. Лекин ким келганлигини сўрамади.

Зояни даҳшатли бир ҳаяжон босди. Унинг олдида пастак зим-зиё туннель чўзилиб кетганди. Газ билан ёнадиган чироқ қора ёғли бўёқ билан бўялган ғадир-будур деворни ёритиб турибди. Семёновнинг айтиши-ча, туннелнинг охири — чапга — айланма зина билан юқорига — учинчи қаватга — чапда ўн биринчи хона эди.

Зоя туннель ўртасига келганда тўхтади. Назарида, узоқда, ўнг томонда аллаким бир мўралаб, яна ғойиб бўлгандек туюлди. Қайтсаммикин? Қулоқ солди — «тиқ» этган товуш йўқ. У муюлишдаги бадбўй саҳнга югуриб келди. Юқоридан, аллақаердан хирагина ёруғ тушиб турган торгина айланма зина шу ердан бошланар эди. Зоя ёпишқоқ зина панжарасига тегиб кетишдан қўрқиб, оёқ учида юриб борар эди.

Ҳамма уйқуда. Иккинчи қаватнинг саҳнидаги су-воқлари тушиб кетган равоқ қоронғи коридорга олиб чиқарди. Зоя юқорига кўтарилар экан, ўгирилиб орқасига бир қаради, равоқнинг нариги ёғидан аллаким яна қараб ғойиб бўлгандек туюлди... Лекин бу Гастон ўрдак Бурун эмасди... «Йўқ, йўқ, Гастон ҳали келмаган, бу ерда бўлиши мумкин эмас, ҳали улгурмаган...»

Зоя учинчи қават саҳнига чиққанда нафасини ростлаб олди. Гарин уйида бўлмаса, Зоя уни шу ерда эрталабгача кутади. Агар уйида бўлса, Гариннинг Мальзерб бульвариди стол устидан олиб кетган нарсасини қўлга киритмай кетмайди.

Зоя қўлқопини ечди, қалпоқчаси остидан чиқиб турган сочларини секин тўғрилади-да, чапга қайрилиб, тирсак бўлиб бурилган коридордан юриб борди. Бешинчи эшикка оқ бўёқ билан катта қилиб II рақами ёзиб қўйилганди. Зоя тутқични босди, эшик осонгина очилди.

Кичкина хонага очиқ деразадан ой нури тушиб турибди. Ерда очиқ чамадон ётибди. Тўзғиб кетган қоғозлар оппоқ-оппоқ бўлиб кўзга ташланади. Умиваль-

ник билан комод ўртасида кўйлакчан бир одам деворга суялиб ўтирибди, унинг яланғоч тиззалари кўтарилган, яланг оёқлари шишиб кетганга ўхшайди... Юзининг ярмини ой нури ёритиб турибди, катта очиқ кўзлари йилт-йилт қиларди, тишлари оппоқ — бу одам гўё кулиб тургандек эди. Зоя нафас олмай оғзини салгина очди-да, қимир этмай кулиб турган чехрага тикилди, бу — Гарин эди.

Бугун эрталаб Зоя «Глобус» кафесида Гастон Ўрдак Бурунга: «Гариннинг чертёжлари билан аппарати-ни ўғирлайсан, агар иложини топсанг ўзини ҳам ўлдирасан»,— деган эди. Зоя бугун кечқурун шампанский бокали устида ҳалқа-ҳалқа бўлиб чиқаётган тутун орасидан Гариннинг кўзларини кўрганни, шу одам «кел» деб имлаши биланоқ ҳамма нарсадан воз кечиб, жон деб унинг кетидан кетишга рози бўлганлигини кўнглидан ўтказди. Тунда хавф-хатар туғилишини англаб, бу ишдан Гастонни хабардор қилиш учун уни топишга ошиққан Зоя ҳаяжон ичида кечаси Париж кўчаларида югуриб, ниҳоят нега Гобеленлар кўчасига келиб қолганини ўзи ҳам фаҳмламаган эди. Бу ақлли, бағри тош ва шафқатсиз хотинни ўзи ўлимга маҳкум этган кишисининг эшигини очишга қандай туйғулар мажбур қилган экан?

У Гариннинг тишларига, бақрайган кўзларига тикилди. Бўғиқ товуш билан бирдан аста қичқириб юборди. Унга яқин келиб энгашди. У ўлик эди. Юзлари кўкариб мўматалоқ бўлиб кетган. Бўйнидаги тирналган ерлари шишиб ётибди. Бу ўша ўйноқи кўз, ипақдек майин соқол, нур ёғилиб турган жозибадор чехра эди... Зоя умивальникнинг муздек мраммарини ушлаб, зўр-базўр ўрнидан турди. У нима учун келганини ҳам унутди. Оғзига захри қотилдек сўлакай тўлди. «Сал бўлмаса, ўзимдан кетиб ҳушсиз ағдарилардим» деб ўйлади у ва сўнгги кучини тўплаб, ҳиқилдоғини бўғаётган ёқасининг тугмасини юлиб олди. Эшик томон юрди. Эшикда Гарин турар эди.

Бу одамнинг тишлари ҳам ерда ётган кишиники сингарни ялтирар, нигоҳи ҳам ўшаникидек табассумли эди. У бармоғини кўтариб, жим дегандек пўписа қилди. Зоя тушунди. Қичқириб юбормаслик учун оғзини қўли билан беркитди. Юраги худди сувдан чиқариб ташлан-

ган балиқдек типирчилар эди... «Тирик экан, саломат экан...»

— Анави ўлдирилган мен эмасман,— деди пичирлаб Гарин, бармоғини ўқталиб.— сизлар менинг ёрдамчим Виктор Ленуарни ўлдирдинглар... Энди Роллингнинг боши кетади...

— Тирик экансиз, саломат экансиз.— деди бўғиқ товуш билан Зоя.

— Бу ерда нима қилиб юрибсиз?..

— Гастонни қидириб келган эдим...

— Кимни, кимни дедингиз?

— Сизни ўлдиришга юборган одамимни...

— Шундай бўлишини олдиндан сезган эдим.— деди у, Зоянинг кўзларига тикилиб.

Зоя худди уйқусирагандек жавоб берди:

— Гастон сизни ўлдирган бўлса, мен ҳам ўзимни ўлдирардим...

— Тушунмадим...

Зоя унинг кетидан шуурсиз ҳолда латиф ва сўниқ товуш билан такрорлади:

— Ўзим ҳам тушунмаяпман...

Бу суҳбат эшик олдида бўлиб ўтди. Деразадан кўриниб турган ой графит том орқасига оғаётган эди. Гарин уйга кўз югуртириб чиқар экан, оҳиста деди:

— Роллинг ёзган қоғозни олгани келувдингизми?

— Ҳа. Раҳм қилинг.

— Кимга? Роллинггами?

• Йўқ. Менга. Раҳм қилинг,— деб яна такрорлади у.

Гарин бирдан аллақандай шарпани эшитгандай ҳушёр тортди.

— У Зояни шартга эшикнинг нарёғига етаклаб кетди. Гарин Зоянинг қўлини тирсагидан юқорироқ жойдан маҳкам ушлаб олганича равоқ орқасидаги зинапояга қаради...

— Юринг. Мен сизни бу ердан парк орқали кўчага чиқариб қўяман... Менга қаранг, сиз ажойиб хотинсиз,— деди у; унинг кўзлари жонсарақлик билан чақнарди.— Йўлимиз бир экан... Биляпсизми?

У Зоя билан айланма зинадан югуриб пастга тушди. Зоя қаршилик қилмади.

Гарин пастки қаватнинг саҳнида аллақандай қорон-

ғи жойга бурилди, мум гугурт¹ ёқиб, афтидан, кўп йиллардан бери очилмай ётган занг босган бир қулфни зўр-базўр очди.

— Кўрдингизми? Ҳаммасини олдиндан тайёрлаб қўйганман.

Улар паркни қоронғи қилиб турган, шабнам инган дарахтлар остидан чиқишди. Худди шу пайт кўчадан дарвозага полиция отряди кириб кетди. Бу отрядни чорак соат бурун Гариннинг ўзи телефон орқали чақирган эди.

32

Шельга Крестовкадаги дачада «бой берган пиёдасини» жуда яхши эслаб қолган эди. Шельга ўшанда (Қасаба союзлар бульвариди) Пьянков-Питкевич ертўлага бекитган нарсасини олиб кетиш учун дачага яна бир марта албатта келишини билган эди. Ўша кунни қош қорайиши биланоқ Шельга дачага кириб олди-да, қоровулни безовта қилмасдан махфий фонарь билан ертўлага тушди. «Пиёда» дарҳол бой берилди: люкдан икки қадам наридаги ўчоқ бошида Гарин турган эди. Шельга пайдо бўлишидан бир лаҳзагина бурун у чамадони билан ертўладан сакраб чиқди-да, эшик орқасидаги деворга қапишганча тураверди. У Шельганинг устидан ертўла қопқоғини гурсиллатиб ёпди-ю, кўмир солиб қўйилган қопларни унинг устига қалаштираверди. Шельга фонарчасини кўтариб люкнинг ёриқларидан тўкилаётган ахлатларга қараб, истеҳзоли жилмайиб тураверди. У ярашмоқчи бўлиб гап очишга аҳд қилди. Лекин бирдан тепа жимжит бўлиб қолди: тез узоқлашиб бораётган оёқ товуши, кейин ўқ овози, сўнг даҳшатли қичқириқ эшитилди. Бу — тўрт бармоқли киши билан бўлган олишув эди. Бир соатдан кейин милиция етиб келди.

Шельга пиёдани бой бериб, яхши юриш қилган эди. У дачадан милиция автомобилида тўппа-тўғри яхт-клубга учди, клуб навбатчисини уйғотди, у сочлари тўзғиган, овози бўғиқ денгизчи эди, унинг башарасига тикилиб:

¹ Мум гугурт — мумга ўралган гугурт-шам, узоқ ёнади.

— Шамол қаёқдан?— деб сўради.
Денгизчи ўйлаб-нетиб ўтирмай:
— Зюд-вест¹ — деб жавоб берди.
— Тўлқин неча балл?
— Беш.
— Ҳамма яхталар ўз жойида эканига кафилмисиз?
— Кафилман.
— Яхталарга қоровул қўйилганми?
— Петька, қоровул.
— Бонларни кўздан кечиришга рухсат этинг.
— Хўп бўлади,— жавоб берди навбатчи уйқу аралаш, денгизчилар киядиган камзулининг энгларига қўлларини зўрға суқиб.

— Петька!— деб қичқирди у, хириллаб, Шельгага эргашиб клуб айвонига чиқар экан. (Ҳеч ким жавоб бермади)— Аллақаерда донг қотиб ётганга ўхшайди, хумпар,— деди денгизчи шамолдан сақланиш учун ёқасини кўтариб.

Қоровулни сал нарироқда, буталар орасидан топишди — у қўй терисидан қилинган пўстиннинг ёқасига бурканиб олганича баралла хуррак отиб ётган экан. Денгизчи бир нарса деб сўкинди. Қоровул гингшиб ўрнидан турди. Улар зангори тусдаги сув бетида мачталар тебраниб турган бонга боришди. Тўлқин авжида. Шамол ғувилларди.

— Яхталарнинг ҳаммаси ўз жойида эканлигига аминмисиз?— деб яна сўради Шельга.

— «Орион» йўқ, холос, у Петергофда... Ҳа, яна иккита қайиқни Стрельнага ҳайдаб кетишган.

Шельга тахталар сочилиб ётган бон ёнига келди ва у ерда қайиқ боғлайдиган бир бўлак занжирни кўтарди, унинг бир учи ҳалқага боғланган бўлиб, иккинчи учи кесилганлиги аниқ билиниб турар эди. Навбатчи занжирни синчиклаб кўздан кечирди. Зюйдвесткани² бурнига туширди. Ҳеч нарса демади. Яхталарни бармоғи билан санаб бон ёқалаб бораверди. Қўли билан шамолни шарт кесиб, шитоб билан қичқирди:

— Петька, ўлгудай лапашангсан-да! Сени қўланса сувга ўттиз марта чўктириб ўлдирганнинг ҳақи кетади,

¹ З ю д - в е с т — жануби-ғарбий.

² З ю й д в е с т к а — денгизчиларнинг ёғин-чочинда киядиган қалпоғи.

кўзинг қаёқда эди! «Бибигонда»ни уриб кетишибди-ку, тагин энг яхши пойгачи қайиқни-я!

Петька «воҳ» деганича анқайиб қолди, қўй терисидан қилинган энги билан икки биқинига урди. Энди бу ерда қиладиган иш ҳам қолмади. Шельга гаванга жўнади.

У тезюрар пойлоқчи катерда очиқ денгизга жадаллаб чиқиб олгунича камида уч соатча вақт ўтди. Тўлқин кучли эди. Катер сувни ёриб борарди. Дурбин ойнаси сув чангидан хиралашади. Қуёш чиққач, анча наридаги фин сувларидаги қирғоқ яқинида бир елкан кўзга ташланди. Бу — сув остидаги тошларга урилаётган шўрлик «Бибигонда» эди. Палубада ҳеч ким йўқ. Қоидага мувофиқ катердан бир неча марта ўқ узишди, охири қуппа-қуруқ қайтиб келишга тўғри келди.

Уша қуни кечаси Гарин яна бир пиёдани ютиб, чегара орқали чет элга қочган эди. Бу ўйинда тўрт бармоқли кишининг иштироки борлигини фақат Гарин билан Шельга биларди. Шельга гавандан қайтар экан, бўлган воқияларни эслаб, бундай мулоҳаза юритди:

«Гарин сирли аппаратини чет элда ё сотиб юборади, ё ўзи ишлатади. Бу ихтиро Иттифоқимиз учун ҳозирча йўқолган ҳисоб, яна ким билсин, бу қурол келгусида бизга катта зарар келтирса-я. Лекин, чегаранинг нарёғида Гариннинг кушандаси — тўрт бармоқли киши бор. У билан кураш ҳали тугамаганлиги учун Гарин аппаратини юзага чиқаришга журъат қила олмайди. Агар бу курашда Гарин томонида турилса оқибат натижада ютиб чиқиш ҳам мумкин. Ҳар ҳолда «энг хунуги, тўрт бармоқли кишини Ленинградда дарҳол қамоққа олиш керак эди (бу эса Гаринга жуда қўл келган бўларди). Хулосаси аниқ». Шельга гавандан тўппа-тўғри уйига келди, қуруқ жўйлак-иштон кийди, жинойт-қидирув бўлимига телефон қилиб «иш ўз-ўзидан тугаганлиги»ни айтди. Телефоннинг қулоғини илиб қўйди-да, ётди.

У газ билан заҳарланган, балки ярадор қилинган тўрт бармоқли кишининг ҳозир бор кучи билан Ленинграддан қочаётганлигини ўйлаб, мийиғида кулиб ётди. Шельга «бой берган пиёда»сига ана шундай жавоб берди.

Мана, Париждан телеграмма келди: «Тўрт бармоқли шу ерда, воқилалар жуда хунук». Бу ёрдам сўраб қилинган нидо эди.

Шельга ўйлаган сари Парижга учиши зарур эканлиги аниқ бўла борди. У телефон орқали пассажир аэропланларининг қачон учиши ҳақидаги маълумотни олдида, энди қоронғи тушаётган айвонга келди. Бу ерда Тарашкин билан Иван ўтирарди. Етим бола орқасидаги сиёҳ қалам билан битилган ёзувни ўқиб олишганларидан кейин мўмингина бўлиб қолди, Тарашкиндан бир зум айрилмади.

Дарахт шохлари зилол сувда ўйнаётган бўлса ҳам одамларнинг овози, эшакларнинг шалп-шулпи, хотинларнинг кулгиси эшитилиб турарди. Аллақандай қушчалар ҳаяжонли товуш билан тун бўйи сайраб чиқадиган, булбуллар навоси аримайдиган ороллардаги йўғон-йўғон дарахтлар остида антиқа ишлар бўлиб турарди. Жамики жонли мавжудот қор-ёмғир ва узоқ қишнинг шиддатли шамолларидан қутулиб ҳаётга ошиққан жўшқин бир ташналик билан ана шу туннинг латиф нашъасини суриш учун бош кўтарган эди. Тарашкин бир қўлини Ивановнинг елкасига ташлаб, зинапояга тирсагини қўйганча қимирламай, олачалпак орасидан қайиқлар унсиз сузаётган сувга тикилиб турарди

— Хўш, Иван, қалай,— деди Шельга стулни суриб боланинг юзига энгашар экан,— сенга қаер кўпроқ ёқадди, у ерми, бу ерми? Узоқ Шарқда ёмон, оч-ноҳор юргандирсан-а?

Иван Шельгага бақрайиб қолди. Унинг кўзлари ғира-ширада чолларникидек маъюс кўринди. Шельга нимчасининг чўнтагидан конфет чиқариб, Ивановнинг оғзига тутди. Конфет лиқ этиб лунжига тушди.

— Биз, Иван, болаларга яхши муомала қиламиз. Ишлашга мажбур қилмаймиз, орқасига хат ёзмаймиз, етти минг чақиримча жойга вагон тагидаги яшикка тушириб жўнатмаймиз. Кўряпсанми, оролимиз қандай яхши, ундаги нарсаларнинг ҳаммаси кимники эканлигини биласанми? Биз буларнинг барини болаларга умрбод берганмиз. Дарё ҳам, ороллар ҳам, қайиқлар ҳам, нон билан колбаса ҳам, еб тўйиб олсангчи, ол, ҳаммаси сеники...

— Бундақанда болани бузиб қўясиз,— деди Тарашкин.

— Асло бузмайман, у ақлли бола. Сен, Иван, қаерликсан?

— Биз Амурданмиз,— Иван нохуш жавоб берди.— Онам ўлиб кетган, отамни урушда ўлдиришди.

— Унақа бўлса қандай кун кечирдинг?

— Одамларникида хизмат қилдим, ишладим.

— Кичкина бўлсанг ҳам-а?

— Нима қилибди... Отбоқарлик қилдим...

— Хўп, кейинчи?

— Кейин мени ушлаб олишди...

— Ким ушлади?

— Баъзи одамлар. Уларга бола керак экан — да-рахтларга чиқиш, қўзиқорин, ёнғоқ териш, овқат учун олмахонларни тутиш, нима иш буюришса, шунга югуриш зарур экан...

— Демак, сени экспедицияга олишибди-да? (Иван кўзини пир-пир учуриб қўйди-ю, индамади). Узоқми, жавоб беравер, қўрқма. Биз сени тутиб бермаймиз... Энди бизга ука бўлиб қолдинг.

— Саккиз кечаю саккиз кундуз пароходда суздик... Тирик қолмасмиз деб ўйлагандик. Яна саккиз кун яёв юрдик. Олов пуфлаб турган тоққа келганимиз-да...

— Хўш, хўш,— деди Шельга,— демак, экспедиция Камчаткага йўл олган экан-да.

— Албатта, Камчаткага-да... Биз у ерда ёмон-ёмон уйчаларда турдик... Революция ҳақида узоқ вақтгача ҳеч нарса эшитмадик. Эшитганимиздан кейин уч киши кетиб қолди, ундан кейин яна иккитаси жўнади, ейдиган нарсамиз қолмади. Фақат у билан мен қолдик...

— Хўш, хўш, «у» деганинг ким? Оти нима?

Иван яна маъюс бўлиб қолди. Шельга анча вақтгача уни юпатди, қуйи эгилган, сочи олинган бошини силади...

— Сизларга айтиб берсам, мени ўлдириб қўяди-да, ахир. У ўлдираман деган...

— Ким?

— Ким бўларди, Манцев-да, Николай Христофорович... У: «Мана орқангга хат ёздим, сен ювинма, бир йилдан кейин ҳам, икки йилдан кейин ҳам ювинма, қўйлагингни ечма — Петроградга етиб бориб, Петр Петрович Гаринни топгину унга хатни кўрсат, у сенга мукофот беради...» деди.

— Гаринни кўриш керак бўлса, нега Манцевнинг ўзи Петроградга бормади?

— Большевиклардан қўрқди... У дедики: «Большевиклар шайтондан ҳам ёмон. Улар мени ўлдириб қўйишади. Улар бутун мамлакатни хароб қилишди,— дейди,— поездлар юрмайди, почта йўқ, озиқ-овқат қолмаган, ҳамма шаҳардан қочиб кетган...» Қаёқдан ҳам билсин— олти йилдан бери тоғма-тоғ юргандан кейин...

— У у ерда нима қиляпти, нима изляяпти?

— Бе, буни айтармиди, фақат ўзим биламан (Иваннинг кўзлари шод ва айёрона чақнади). Ер тагидан олтин изляяпти...

— Топдимми?

— Уми? Топишга топдику-я...

— Уёққа, Манцев турган тоққа борадиган йўлни лозим бўлиб қолса кўрсатиб бера оласанми?

— Албатта кўрсатиб бера оламан... Ишқилиб, мени айтиб бермасанглр бўлди, бўлмаса, у биласизми, жуда жаҳлдор одам...

Шельга билан Тарашкин боланинг ҳикояларини зўр иштиёқ билан эшитишди. Шельга боланинг орқасидаги ёзувни яна бир марта диққат билан қараб чиқди. Кейин суратини олди.

— Энди пастга туш, Тарашкин совунлаб ювинтириб қўяди, ёт,— деди Шельга.— Сенинг ҳеч киминг: отанг ҳам, онанг ҳам йўқ эди, фақат оч қорнинг бор эди. Энди ҳаммаси бор. Ҳаммаси етарли, яша, ўқи, соғ-саломат ўс. Тарашкин сенга ақл ўргатади, унга қулоқ сол, хайр. Уч кундан кейин Гаринни кўраман; сенинг омонатингни топшираман.

Шельга кулиб юборди, тезда велосипедининг чироғи қоронғи ўтлар орасида сакраб-сакраб ғойиб бўлди.

33

Яшил аэродром устида алюмин қанотлар ялтираб кўринди-ю, олти ўринли пассажир самолёти оппоқ булутлар ичида ғойиб бўлди. Кузатишга чиққан бир гуруҳ одамлар бошларини орқага ташлаб, нурга тўлган мовий осмонга тикилгандилар, лекин ялқовланиб ўчиб юрган қарчиғай, ҳавони кесиб учаётган қалдирғочлардан бўлак ҳеч нарса кўринмайди, дураллюмин қушнинг эса ҳозир қаерда кетаётганини ҳеч ким билмасди.

Гирчиллама тўқима креслоларга ўтириб олган олти йўловчи секин-аста пастлаб бораётган оч-яшил, кўким-тир ерни томоша қилишарди. Ердаги йўллар ипдек чўзилиб кетган. Бинолар, черков қўнғироқхоналари бироз ёнбошлатиб қўйилган ўйинчоқларга ўхшарди. Унғ томонда, узоқда зилол сув ястаниб ётибди.

Булутларнинг сояси ер картасининг кўзга ташланиб турган икир-чикирларини ёпиб ўтиб кетди. Мана, самолётнинг шундоқ тагида булут ҳам пайдо бўлди.

Йўловчиларнинг олтови ҳам деразаларга энгашиб сипо одамлардек, зўрма-зўраки табассум билан жилмайиб қўйишди. Самолётда учиш эндигина расм бўлган эди. Кабинанинг ҳар жиҳатдан қулай эканлигига, йиғма столчалар устида журналлар, каталоглар ёйиғлик турганлигига, бу шинам кабинанинг бехатар бўлиб кўринишига қарамасдан йўловчилар ҳар қандай кўчани яёв кесиб ўтишдан кўра самолётда учиш хавфсизроқ эканлигига ўзларини ҳар қалай ишонтира олдилар. Ё гап ҳаводамикин? Булутга дуч келдингми — шўнғийсан, кабина ойнаси бироз терлайди, дўл дураллюминни ноғора қилиб ўтади ёки аппаратни тақиллатиб қолади, худди ўнқир-чўнқирдан ўтгандек кўзларинг ола-кула бўлиб, креслонинг дастагини ушлаб қоласан, қўшнинг бўлса, кўзини қисиб: «Росаям ўнқир-чўнқир эканми!» дегандек жилмайиб қўяди. Бир лаҳзадаёқ елканли денгиз кемасини ағдара оладиган, рулини синдириб юборадиган, қайиқ ва одамларни қутираётган тўлқинларга суриб кета оладиган кучли шамолда ҳам бақувват ва эпчил темир қуш қанотларини чайқалтиради-ю, моторини гувуллатиб, қаттиқ шамол чангалидан чиқиб, довулнинг инидан нақ минг метрча нарига ўтиб олади.

Хуллас, бир соат ҳам ўтмасданоқ кабиндаги йўловчилар остларидаги бўшлиққа ҳам, чайқалишга ҳам ўрганиб қолишди. Моторнинг гувиллашидан гаплашиб бўлмасди. Баъзи бировлар микрофон мембранали наушникни қулоқларига тутиб олишиб, суҳбатни бошлаб юборишди. Шельганинг рўпарасида чамаси ўттиз бешларга кирган, ориққина, эскигина пальто ва кўринишидан чет элларга саёҳат қилиш учун олинган катак-катак шапка кийган бир одам ўтирарди.

Унинг юзи оқаринқираган, териси юпқа, қиёфаси эса ўйчан, чимирилган ва хушбичим, соқоли сариқ, лаблари қаттиқ юмилган. У қўлларини тиззасига қўйиб,

сал букилиб ўтирарди. Шельга жилмайиб унга ишора қилди. У киши наушнигини қулоғига илди. Шельга сўради:

— Сиз Ярославлда, реалъ мактабда ўқиган эмасмисиз? (Ҳалиги одам бошини эгди). Ҳамшаҳар, мен сизни танигандек бўляпман. Сиз Хлинов Алексей Семёнович эмасмисиз? (Бош яна эгилди.) Ҳозир қаерда ишла-япсиз?

— Политехникумнинг физика лабораториясида,— Хлиновнинг мотор гуруллаши босиб кетай деган овози трубадан эшитилди.

— Командировкагами?

— Берлинга, Рейхерникига.

— Сир эмасми?

— Йўқ, шу йилнинг март ойида Рейхернинг лабораториясида симоб атомлари парчалаб кўрилганлиги маълум бўлвди.

Хлинов юзини Шельгага ўгирди, кўзларини жиддий ҳаяжон билан суҳбатдошига тикди. Шельга:

— Тушунмайман, мутахассис эмасман,— деди.

— Ҳозирги ишлар лабораторияларда олиб борил-япти. Саноатда қўлланилишига ҳали анча бор... Айтганча,— Хлинов жуда пастда, ер юзини ҳалқа-ҳалқа бўлиб қоплаётган, қордек паға-паға булутларга қаради,— физикнинг кабинетидан завод устахонасигача бўлган оралиқ узоқ эмас. Атомни сунъий йўл билан мажбурий парчалаш принципи содда, жуда ҳам содда бўлиши керак. Атом нима эканлигини биларсиз, албатта?

— Зиғирдаккина бир нарсадир-да,— Шельга синча-логанинг учини кўрсатди.

— Атомни мисоли бир қум зарраси деб ҳисобласангиз, қум атом олдида ер шаридек бир нарса. Шундай бўлса ҳам биз атомни ўлчаймиз, унинг электронлари айлана шезлигини, оғирлигини, таркибини, электр зарядининг катталигини ўлчаймиз. Биз атомнинг нақ юрагига, унинг мағзига кириб боряпмиз. Материяга ҳукмронлик қилишнинг ҳамма сири шунда. Инсониятнинг келажаги сантиметрнинг юз миллиондан бир қисмига тенг келадиган материя заррасининг энергиясини, атом ядросини эгаллашимизга боғлиқ.

Шельга икки минг метр баландликда ажойиб гапларни, Шаҳризода эртақларидан ҳам қизиқроқ гапларни эшитаётганди, лекин бу гаплар эртақ эмас эди.

Тарих диалектикаси бир синфни қиргин урушига, иккинчисини эса қўзғолонга олиб келган; шаҳарлар ёнганда экинзор ва боғлар устида тўзон, кул, газ булутлари аримаган, революция дея бўғилаётганларнинг ғазабли қичқириқларидан ернинг ўзи ҳам ларзага келган ва қадимги даврлардагидек турма, зиндонларда исканжа ва жаллоднинг тиғи ишга тушган, кечалари боғлардаги дарахтларда тиллари осилган ғаройиб мевалар пайдо бўлиб қолган; ихлос билан безатилган идеалистик ридолар одам эғнидан тушган бир пайтда, ана шу даҳшатли ва баҳодирона ўн йилликда олимларнинг ажойиб ақли ёлғиз машъалдек порлаб турарди.

34

Аэроплан Ковно¹ устига келганда пастлади. Ёмғирдан ҳўл бўлган яшил майдон аэропланга қучоғини очди. Аппарат ғилдираб келиб тўхтади. Учувчи ўт устига сакраб тушди. Йўловчилар оёқларининг чигилини ёзиш учун кабинадан чиқишди. Папирос чекишди. Шельга бир чеккага ўтиб, ўт устига ёнбошлади. Қўллари бошига ёстиқ қилиб осмонга тикилди, тағлари оч зангори булутларни завқ билан кузата бошлади. У ҳозиргина ўша ерларда, оппоқ, енгил булут тоғлари орасида, мовий фазо қўйнида учиб юрганди.

Унинг осмондаги суҳбатдоши, эски кул ранг пальтоли, бироз энкайган Хлинов йўл-йўл қанотли пўлат қуш олдида турарди. Туппа-тузук одам экан ўзи, ҳатто шапкаси ҳам ўзимизнинг «Ленинградодежда»ники.

Шельга кулди:

— Ҳар қалай, қойилман, турмуш хўп қизиқ-да. Жуда қойилман!

Аэроплан Ковно аэродромидан кўтарилганда Шельга Хлиновнинг ёнига ўтиб олди-да, ҳеч кимнинг номини тилга олмай Гариннинг қизиқ тажрибалари ва бунга, афтидан, чет элдагилар зўр қизиқиш билан қараётганликлари ҳақида билган гапларини гапириб берди.

Хлинов Шельгадан: «Гариннинг аппаратини кўрган-мисиз?» деб сўради.

— Йўқ. Аппаратни ҳали ҳеч ким кўрган эмас.

¹ Ковно — ҳозирги Каунас, Литвадаги йирик шаҳар.

— Демак, бу гацларнинг ҳаммаси жумбоқ ва тахминлар, бунинг устига хаёл либосига ўралган экан-да?

Шунда Шельга хароба дачадаги ертўла, ўйиб тешилган бир бўлак пўлат, кўмир пирамидкалари солинган яшиклар ҳақида гапириб берди. Хлинов бош ирғитиб тасдиқлаб турди:

— Хўш, хўш. Пирамидкалар. Жуда яхши. Тушунаман. Айтингчи, агар жуда сир бўлмаса, сиз инженер Гарин ҳақида гапираётганингиз йўқми?

Шельга Хлиновнинг кўзларига тикилганича бир дақиқа жим бўлиб қолди.

— Ҳа,— жавоб берди у— Гарин ҳақида. Сиз уни биласизми?

— Жуда, жуда қобилиятли киши.— Хлинов худди оғзига нордан нарса олгандек башарасини буриштирди.— Ажойиб одам. Лекин — фанга алоқаси йўқ шуҳратпараст. Ўзимдан бошқа билимдон йўқ, деб юрадиган киши. Авантюрист. Худбин. Гений бўладиганлардан. Мислсиз темпераментли киши. Фантазияси кучли одам. Лекин ажойиб ақл эгаси бўлса ҳам диди паст. У кўп нарсага эришади, лекин пировардида ичкиликка муккасидан кетиб, бир балога грифтор бўлади ёки «одамзодни қўрқитиш»га ўхшаган бирор номаъқулгарчилик билан ўзини-ўзи хароб қилади... Гениал одам деган бошқаларга қараганда бир оз боадаб бўлиши керак. Бунинг масъулияти катта.

Хлиновнинг юзида яна қизғиш доғлар пайдо бўлди.

— Маърифат, ахлоқ ва ақл — энг улуг, муқаддас нарса, муъжизаларнинг муъжизаси. Коинотда одам ердаги кичик бир қум заррасидек мавжудотдир... Қуёш атрофида ўртача олтмиш марта айланиб яшаётган фикр қилувчи ана шу зарра — бутун оламни қамраб олувчи ақлдир... Буни англаб етишимиз учун биз олий математика тилига мурожаат қилишимиз керак... Айтайлик, биров лабораториянгиздан бирор қиммат баҳо микрокопингизни олиб, у билан миҳ қоқса нима дер эдингиз?.. Гарин ҳам ўз генийсига худди ана шундай муносабатда бўляпти. Унинг узоқ массага инфра-қизил нурларни ёйиш соҳасида зўр кашфиёт қилганлигини биламан. Сиз Гриндель-Матъюз¹ нинг ўлим нурларини

¹ Гриндель-Матъюз — XX асрнинг 20-йилларида ўзининг «ўлим нурлари» билан кўп шов-шув кўтарган ихтирочи.

эшитган бўлсангиз керак, албатта? Улим нурлари қит-қизил ёлгон бўлиб чиқди. Лекин принципи тўғри эди. Минг даражадаги иссиқлик нурларини параллель юборилса — емириш ва ҳарбий мудофаа учун даҳшатли қурол бўла олади. Бунинг бутун сири тарқалиб кетмайдиган нурни олишда шу пайтгача бунга эришилгани йўқ эди. Сизнинг гапларингиздан, афтидан, Гарин ана шундай аппаратни ясай олганга ўхшайди. Агар шундай бўлса, бу кашфиёт ҳақиқатан ҳам катта аҳамиятга эга.

— Мен аллақачоноқ бу ихтиродан катта сиёсат ҳиди келаётганлигини сезганман,— деди Шельга.

Хлинов бир неча муддат жим қолди, кейин қулоқларигача қизиб кетди.

— Гаринни қидириб толинг, унинг ёқасидан ушлаб, аппарати билан Совет Иттифоқига қайтаринг. Аппарат душманларимиз қўлига тушмасин. Гариндан сўрангчи, ўз бурчини англармикин? Ёки у ҳақиқатан ҳам пасткашмикин... Ундоқ бўлса у жин ургурга пул беринг — хоҳлаганича беринг... Ё уни ўлдирворинг...

Шельга қошларини кўтарди. Хлинов трубкани столча устига қўйди, стулига суяниб, кўзларини юмди.

Аэроплан далаларнинг текис яшил квадратлари, йўлларнинг тўғри чизиқлари устидан сузиб борарди. Баланддан, узоқда кўлларнинг кўкимтир доғлари орасидан Берлиннинг жигар ранг нусхаси кўрина бошлади.

35

Сена кўчасидаги уйда император Наполеон каравотида ётган Роллинг одатдагидек эрталаб етти яримда уйғонди. Кўз очмасданоқ ёстиқ тагидан дастрўмолчасини олиб, жон-жаҳди билан бурнини қоқди.

Тўғри, эс-ҳушини ҳали бутунлай йигиб олмаган бўлса ҳам, бироз ўзига келиб, рўмолчани гиламга ташлади, шоҳи ёстиқлар орасига ўтириб олиб у ёқ-бу ёққа аланглади. Каравот бўм-бўш, хонада ҳеч ким йўқ.

Роллинг қўнғироқ кнопокасини босди, Зоянинг оқсочи пайдо бўлди. Роллинг унга қарамасдан:

— Хоним қани?— деб сўради.

Оқсоч елкасини қисиб, худди бойқушдек калласини қимирлата бошлади. Оёқ учида пардозхонага, у ердан эса тез-тез юриб кийим ечадиган хонага борди, ванна хонасининг эшигини ёпди-да, яна ухлаш хонасида пайдо

бўлди. Унинг бармоқлари тўр фартуқ ичида титраб турарди:

— Хоним ҳеч қаерда йўқлар.

— Кофе!— деди Роллинг.

Роллинг ваннанинг сувини ўзи тўкди, ўзи кийинди, кофени ҳам ўзи қўйди. Уйдагиларнинг оёқ учида юришларида, шивир-шивирларида аллақандай бир саросима бор эди. Роллинг отелдан чиқар экан, чўчиб пешвоз чиққан швейцарни тирсаги билан туртиб юборди. У идорага йигирма минутча кечиккан эди.

Бугун эрталаб Мальзерб бульварида порох ҳиди келарди. Секретарнинг юзидан ёмонликка асло қаршилик қилмаслик аломати акс этарди. Иш билан келганлар эшикдан ҳафсалалари пир бўлиб чиқишарди. «Бугун мистер Роллингнинг кайфлари жойида эмас» дейишарди улар шивирлашиб. Роса соат бирда Роллинг девор соатга қаради. Қаламини синдириб қўйди. Зоя Монроз унинг олдига нонушта қилгани келмаслиги равшан. У биру чораккача нонушта қилмай турди. Ана шу даҳшатли чорак соат мобайнида секретарнинг силлиқ таралган сочида иккита оқ тук пайдо бўлди. Роллинг одатдагича нонушта қиладиган «Грифон» ресторанига ёлғиз ўзи кетди.

Ресторанчанинг хўжайини баланд бўйли ва тўладан келган месье Грифон бир вақтлар ошпазлик қилган, пивоҳона очган, ҳозир эса ноз-неъматларнинг таъминини билиш санъати ва ҳазм қилиш масалаларида олий маслаҳатчи эди. У Роллингга баҳодирона қулочини ёзиб пешвоз чиқди. Тўқ кул ранг камзули, ипакдек соқоли кўксига тушиб турган, пешонаси очиқ, месье Грифон ўз ресторанининг кичикроқ залидаги махсус хонанинг кумуш цоколига бир қўлини тираган ҳолда турарди. Цокол устидаги дўнг қопқоқлик қозонда машҳур жаркоп — қўй гўшти билан ловия биқиллаб ётарди.

Тўрт тарафга қўйилган қизил чармли диванларда Катта бульвар корчалонларидан иборат доимий мижозлар ўтиришибди, хотинлар унча кўп эмас. Уларнинг олдидарида тўртгина сидирға стол. Залнинг ўртаси бўм-бўш. Хўжайин турган жойидаёқ ҳар бир мижознинг ҳузур қиладигани бемалол кўриши мумкин. Уларнинг чеҳраларидаги норозиликни билдирувчи салгина бужмайиш ҳам хўжайин назаридан қочиб қутила олмасди. Бундан ташқари — у кўп нарсани олдиндан

биларди: сўлакайлар ажралиб чиқишининг сирли жараёнлари, ошқозоннинг винтсимон иши ва бир вақтлар турли хил овқатлар еб орттирилган тажрибага асосланган олдиндан билиш хусусияти ва баданнинг турли қисмларига қон тарқалишини кузатишга асосланган овқатланиш психологияси — буларнинг ҳаммаси унинг учун ёд олинган китобдек равшан эди.

Жиддий ва шу билан бирга меҳрибон ота қиёфасида ҳар бир мижоз олдига келиб, завқ бағишлайдиган дағалроқ эркалаш билан дерди: «Сизнинг мижозингиз, месье, бугун бир рюмка мадера билан жуда қуруқ пуи талаб қилади, мени жаҳаннамга йўлласангиз ҳам сизга бир томчи қизилидан бермайман. Устрица балиғидан, бир оз қайнатилган тюрбо, жўжа нимтаси билан учтўртта сарсабил енг. Куч-қувват бўлади». Бундай таклифни фақат сув сичқонлари билан овқатланувчи патагонлик рад қилмаса, одам зоти асло йўқ демасди.

Месье Грифон ўзини камситиб, кимё қиролининг олдидаги товоқ-қошиқни алмаштиришга бориб ўтирмади. Йўқ. Бу ерда, овқат ҳазм қилиш академиясида миллиардер ва майда бухгалтер ҳам, швейцарга ҳўл зонтигини тутқизган анави киши ҳам, гаван ҳиди келиб турган рольс-ройсдан пишиллаб тушган манови одам ҳам, бари бир хил пул тўлар эди. Месье Грифон республикачи, философ одам. У Роллингга олижаноб табассум билан карточкани берди-да, биринчисига қовун, иккинчисига трюфел аралаштирилиб ёпилган омар билан қўй биқини олишни маслаҳат берди. Мистер Роллинг кундузи вино ичмасди, бу маълум.

— Бир стакан виски-сода билан бир шиша шампанский музлатиб қўйилсин, — деди Роллинг, тишини-тишига босиб.

Месье Грифон орқага чекинди, бир секундча унинг кўзларида ҳайратланиш, қўрқиш, жирканиш аломатлари зоҳир бўлди: э аттанг, бу мижоз тилдаги таъм сезувчи пуфакчаларни беҳол қиладиган ароқдан бошлаб, унга ошқозонни бўшаштирадиган шампанскийни аралаштирадиган бўлди-ку. Месье Грифоннинг кўзлари сўнди, у бошини эҳтиром билан эгди: мижоз бугун қўлдан кетди — кўнишдан ўзга илож йўқ.

¹ Патагонлик — Патагония (Жанубий Америка)даги ярим ёввойи халқ.

- Роллинг уч стакан виски ичгандан кейин бўйнига тутилган сочиқни гижимлай бошлади. Бунинг ўрнида жамият нарвонининг паст погонасида турган бошқа бир киши, айтайлик, Гастон Урдак Бурун бўлганда, бугун қоронғи тушмасданоқ Зоя Монрозни излаб топарди-ю, қаламтарашнинг тиғини унинг биқинига суқарди. Бунақангги усуллар Роллингга тўғри келмайди. Унинг ичкилик кор қилган миясида ўч олишнинг фавқулодда ўткир, аламли ғоялари туғилар, чатишар ва чирмашиб кетарди. Фақат шу минутдагина у Зоянинг қадрини тушунди... У тирноғи билан сочиқни титар экан, ич-ичидан эзилар эди.

Малай ҳатто қўл ҳам урилмаган овқатни олиб кетди. Шампанский қўйди. Роллинг стаканни олди-ю, тилла тишларини стаканга тиқ-тиқ уриб ташналик билан ичимликни қулт-қулт ютди. Шу пайтда кўчадан ресторанга Семёнов югуриб кирди. Роллингни дарров кўрди. Шляпасини тез қўлига олиб стол оша энгашиб шивирлади:

— Газеталарни ўқидингизми?.. Ҳозиргина ўликхонадан келяпман... Бу ўша... Бунда бизнинг асло айбимиз йўқ... Қасамёд қилиб онт ичаман... Эрталаб соат уч-тўртлар орасида ўлдирилганлиги аниқланди, бу хабарлар газеталардан, газеталардан...

Роллингнинг кўз ўнгидан ялпоқ, чавоқланган одам юзи лип-лип ўтди. Қўшнилари гур этиб қарашди. Семёнов учун стул олиб келаётган малай яқинлашди.

— Жин урсин, — деб тўнғиллади Роллинг виски ичар экан, — нонушта қилишга ҳам қўймайсизлар...

— Яхши, кечиринг... Мен сизни муюлишдаги автомобилда кутаман...

36

Шу кунлари Париж газеталари ўрмондаги қўл каби жимжит эди. Буржуйлар адабиёт ҳақидаги бош мақолаларни, театр постановкалари ҳақидаги фелъетонларни, артистлар ҳаётидан олинган хроникаларни ўқиб, эснаб ўтиришарди.

Матбуот ана шу беозор осойишталиги билан ўрта буржуйлар ҳамёнига довулдек хужум тайёрламоқда эди. Роллингнинг кимё концерни ташкилий ишларни тугаллаб ва майда душманларни йўқ қилиб, катта кам-

панияга тайёрланаётган эди. Матбуот, сотиб олинган журналистлар кимё саноатига оид зарур маълумотлар билан қуролланиб олган. Сиёсий бош мақолалар учун ҳайратда қолдирадиган ҳужжатлар тахт қилиб қўйилган. Концерннинг умумий планига мос келмайдиган ишларга уринганларни бартаф қилиш учун икки-уч шапалоқ, икки-уч дуэлнинг ўзи кифоя эди.

Париж худди сув қуйгандек бўлиб қолди. Газеталарнинг тиражлари анча камайди. Шунинг учун ҳам Гобеленлар кўчасидаги олтмиш учинчи уйда одам ўлдирилганлиги чинакам катта бир ҳодиса бўлди.

Эртасига эрталаб етмиш беш газетанинг ҳаммаси «сирли ва даҳшатли жиноят» ҳақида йирик ҳарфлар билан терилган сарлавҳалар билан чиқди. Ўлдирилган одамнинг кимлиги аниқланмаган — унинг ҳужжатлари ўғирланган, меҳмонхонада сохта ном билан ёзилганлиги аниқ. Афтидан, бу қотиллар уни тунаш учун ўлдиришмаган — пули билан олтин буюмлари ёнида эди. Уч олиш мақсадида ўлдирилган деб тахмин қилиш ҳам қийин — ўн биринчи хонада синчиклаб тафтиш ўтказилганлигини кўрсатувчи аломатлар бор эди. Сир, ҳаммаси сир.

Соат иккида чиқадиган газеталар кишини ҳайратда қолдирадиган бир хабарни эълон қилишди: ўша машъум хонадан хотин кишининг бешта йирик бриллиантли тошбақа нусха соч қисқичи топилган. Бундан ташқари чанг босган полда аёл туфлисининг излари аниқланган. Парижни ҳайратга солган ҳам ана шу соч қисқич бўлди. Қотил олифта хотин бўлиши керак. Зодагон хотинми? Бойвуччами? Сир... Сир...

Соат тўртта чиқадиган газеталар ўз саҳифаларини Парижнинг энг машҳур хотинларига берганлар.

Хуллас, бутун Парижда ёлғиз Роллинггина Грифон олдида ўтириб, Гобеленлар кўчасидаги ҳодиса ҳақида ҳеч нарса билмай қолганди. Жони халқумига келиб, атайлаб Семёновни таксомоторда кутишга мажбур қилди. Ниҳоят у муюлишда пайдо бўлди, чурқ этмай машинага чиқди ва ўликхонага олиб боришни буюрди. Семёнов ўтакетган хушомадгўйлик билан унга йўл-йўлак газеталарнинг мазмунини айтиб берди.

Беш бриллиантлик соч қисқич тилга олиниши биланоқ Роллингнинг ҳасса дастасини ушлаган бармоқлари қалтираб кетди. Ўликхона яқинида у шоферга бирдан

машинани бур деган буйруқни англатувчи ишора қилмоқчи бўлди-ю, лекин ўзини босди-да, ғазаб билан хирллаб қўйди.

Уликхона олди тирбанд, қиммат баҳо мўйна тутган хотинлар, бурни пучуқ савдогар аёллар, шаҳар атрофидан келган шубҳали шахслар, богичли қалпоқ кийган эрмакталаб консьержкалар¹, бурни терлаган ва ёқалари ғижимланган храникерлар, гўштдор артистларга ёпишиб олган актрисалар, хуллас ҳамма — кўйлаклари дабдала бўлиб кетган, ялангоёқ ҳолда қия мармар тахтасига, бошини ярим ертўла деразаси томонга ётқизиб қўйилган мурдани кўришга интилар эди.

Мурданинг узун, кўкимтир тирноқлари ўсиб кетган, яланг оёқлари айниқса қўрқинчли кўринарди. Заҳил мурда юзи «ниҳоятда ваҳимали». Қалта соқоли чўққайган.

Роллинг олдига тушиб олган Семёнов аламон орасидан мурда томон илэндек ёриб борди. Роллинг ўликнинг юзига қаттиқ тикилди. Бир секундча синчиклаб қаради. Унинг кўзлари қисилган, гўштдор бурни буришган, олтин тишлари ялтиллаб турарди.

— Хўш, қалай, ўшами? — деб шивирлади Семёнов.

Унинг гапига Роллинг қисқа жавоб берди:

— Яна қиёфадоши.

Ана шу гап энди айтилиб ҳам бўлган эдики, Роллингнинг орқа томонида малла сочли бир бош пайдо бўлди, худди суратга олаётгандек унинг юзига тикилди-ю, аламон орасига гойиб бўлди.

Бу Шельга эди.

37

Роллинг Семёновни ўликхонага ташлаб, ўзи Сена кўчасидан машинада ўтди. У ерда ҳамма нарса эскича — ваҳима ҳали ҳам босилмаган эди. Зоя қайтиб келмабди, телефон ҳам қилмабди.

Роллинг ётоқхонасини ичидан беклаб олиб, пойафзалининг учига қараганча гилам устида у ёқдан-бу ёққа бориб келарди. У ётадиган ўрнининг ён томонига келиб тўхтади. Иягини қашиди. Кўзларини юмди. Роллинг шундагина бутун кун бўйи уни эзиб келган нарса-ни эслади...

¹ Консьержка (французча) — швейцар, қоровул хотин.

«...Роллинг, Роллинг... Биз ҳалок бўлдик...»

Зоя сўнук ва умидсиз овоз билан шундай деган эди. Буни шу бугун кечаси айтганди, Роллинг суҳбатлашиб туриб бирдан ухлаб қолган эди. Зоянинг овози уни уй-ғотолмади, онгига бориб етмади. Ҳозир эса унинг афсус билдириб айтган гапи Роллинг қулоғида аниқ янграрди.

Роллингни худди пружина кўтариб ташлагандай бўлди... Демак, Гариннинг Мальзерб бульварига тутган ғалати тутқаноғи, Зоянинг «Шоҳона таомлар» қовоқхонасида ҳаяжонланганлиги, унинг Гарин қанақа қоғозларни кабинетдан ўғирлаши мумкин деб ижиклаб сўрашлари бежиз эмас экан-да? Кейин — «Роллинг, Роллинг, биз ҳалок бўлдик», дейиши. Зоянинг ғойиб бўлиши. Уликхонадаги қиёфадошнинг мурдаси. Бриллиантлар қадалган соч қисқич. Кечагина Зоянинг қалин сочларида бешта тош порлаб тургани эсига тушди.

Бу воқиалар занжирида бир нарса аниқ эди: Гарин ўзига тушадиган зарбадан халос бўлиш учун синалган қиёфадош ёллаш усулини қўллаяпти. У одам ўлдириш юз берган жойга ташлаб кетиб, полицияни Мальзерб бульварига чалғитиш учун Роллингнинг хатини ўғирлаган экан.

Роллинг ўзини ҳар қанча оғирликка солса ҳам умуртқаси уюшганини сезди. «Роллинг, Роллинг, биз ҳалок бўлдик...» Демак, Зоя буни сезган, қотилликдан хабардор экан. Бу иш эрталаб соат уч билан тўртнинг ўртасида содир бўлган (соат тўрт яримда полиция келган). Кеча Роллинг ухлай деётганида камин устидаги соатнинг чоракам иккига занг урганлигини эшитган эди. Бу Роллинг тинглаган ташқи товушларнинг энг сўнггиси эди. Кейин Зоя ғойиб бўлди. Зоя хатнинг изларини йўқотиш учун Гобеленлар кўчасига отилган бўлса керак.

Қотилликка тайёргарлик кўрилаётганлигини Зоя қаердан билди экан? Узи қотилликка бел боғлаган тақдирдагина хабардор бўлиши мумкин. Роллинг камин ёнига келди, тирсақларини мрамар тахта устига қўйди-да, қўллари билан юзини беркитди. Ундай бўлса, ахир, Зоя нега унга шу қадар даҳшат ичида: «Роллинг, Роллинг, биз ҳалок бўлдик...» дейди. Кеча бирор воқиа бўлиб ўтган, бу унинг планини бузиб юборибди. Лекин қандай воқиа? Қайси минутда?..

У бирор хатони тузатиши зарур бўлган деб фараз қилайлик. Бунга муваффақ бўлдими ё йўқми? Гарин

ҳаёт, ҳали хат топилганича йўқ, ўлдирилган киши Гариннинг қиёфадоши. Бу ҳол ишни енгиллаштирадими ёки барбод қиладими? Қотил ким экан — Зоянинг шеригими ёки Гариннинг ўзими?

Ниҳоят, нима учун, ахир нима учун Зоя ғойиб бўлди? Роллинг ўша минут — Зоя кайфиятида ўзгариш юз берган ўша вақт қачон эканлигини хотирлашга интилар экан, тамомила бошқа ишга кўникиб қолган бутун тафаккурини ишга солди. Мияси зирқирарди. У Зоянинг кечаги хулқини ҳаракатма-ҳаракат, сўзма-сўз эслаб чиқди.

Агар ҳозирнинг ўзида, мана шу камин олдида бу ҳодисани миридан-сиригача тагига етиб ололмасам, ютқи-замиз, муваффақиятсизликка учраймиз, ҳалок бўламиз деб ҳис қиларди у. Биржага катта ҳужум қилишга уч кун қолганда кечаги қотилликда Роллингнинг қўли бор деган салгина овоза тарқалдими, тамом, биржада катта жанжал, ҳалокат... Роллингга берилган зарба Америка, Хитой, Ҳиндистон, Европа, Африка колонияларида минглаб корхоналарни ҳаракатга солиб турган миллиардларга тушган зарба бўлади. Аниқ ишлаётган механизм издан чиқади... Темир йўллар, океан линиялари, конлар, заводлар, банклар, юз мингларча хизматчилар, миллион-миллион ишчилар, ўн миллионларча қиммат баҳо акция эгалари — буларнинг ҳаммаси издан чиқади, алғов-далғов бўлиб кетади, ваҳимага тушади...

Роллинг пичоқни қаерига уришни билмай қолган одам аҳволига тушди. Бу Роллинг учун ўлим хавфидек кучли эди. Унинг мияси гўё ҳар бир секундлик фикри учун бир миллион доллардан пул олиб ишларди.

Кимё қиролининг кишини чинакам ҳайратга соладиган бу аҳволи икки пошнанинг гиламга тегиши билан бузилди. (Ухлаш хонасининг биринчи қаватдаги — парк томондаги деразаси очиқ эди). Роллингнинг бутун вужуди сесканиб кетди. Каминдаги кўзгуда шоп мўйловли, пешонасини ажин босган, чорнаҳил бир кишининг акси кўринди. У бошини эгиб, Роллингга тикилиб қолди.

38

— Сизга нима керак? — деб ўшқирди Роллинг шимининг орқа чўнтагидаги тўппончасини тимискилар экан.

Чорнаҳил киши афтидан шунини кутган бўлса керак, бир сакраб парда орқасига ўтди. У ердан яна калласини чиқарди.

— Ҳзингизни босинг, бақирманг. Мен ўлдирмоқчи ёки таламоқчи эмасман,— у бир қўлини кўтарди,— мен иш билан келдим.

— Бу ерда қандай иш бўлиши мумкин? Ишингиз бўлса Мальзерб бульварига қирқ саккиз-бисга марҳамат қилинг, соат ўн бирдан биргача... Ўғри, ярамасларга ўхшаб деразадан тушганингиз нимаси!

— Кечирасиз,— деб одоб билан жавоб берди ҳалиги одам,— менинг фамилиям Леклер, отим Гастон. Ҳарбий орденим ва сержантлик амалим бор. Мен ҳеч қачон майда ишлар билан шуғулланмаганман, ўғирлик ҳам қилмаганман. Дарҳол мендан кечирим сўрашингизни маслаҳат бераман, мистер Роллинг, акс ҳолда бундан кейин сиз билан гаплашмайман...

— Йўқолинг, жин урсин сизни!— деди Роллинг ўзини биров босиб, хотиржамлик билан.

— Мени жин урадиган бўлса сизга маълум ва машҳур мадемуазель Монроз ҳалок бўлади.

Роллингнинг яноқлари титраб кетди. У шу ондаёқ Гастоннинг олдига келди. Гастон миллиард-миллиард пул эгаси билан гаплашаётган кишиларга хос эҳтиром ила ва айни вақтда ўз маъшуқасининг эри билан гаплашаётган кишидек қўполроқ қилиб, дўстона оҳангда сўради:

— Шундай қилиб, кечирим сўрайсизми, афандим?

— Мадемуазель Монрознинг қаерга яширинганини биласизми?

— Афандим, суҳбатимизни давом этдирмоқ учун мендан кечирим сўрайсизми, йўқми?

— Кечирасиз,— деб бақириб берди Роллинг.

— Кечирдим,— деди Гастон ва дераза олдидан жириб, одатдаги ҳаракат билан мўйловини бураб қўйди, кейин бир йўталиб олди-да, деди: — Зоя Монроз бутун париждиклар оғзида гап бўлаётган қотил қўлида.

— Қаерда у? (Роллингнинг лаблари титради).

— Сен-Клу парки ёнидаги Вилль Даврда, тасодифий меҳмонлар мусофирхонасида, Гамбетта музейидан икки қадам нари, кеча кечаси мен автомобилда уларни Вилль Давргача таъқиб қилиб бордим, бугун адресларини аниқлаб олдим.

— Зоя у билан ўз ихтиёрича қочганми?

— Худди мана шуни мен ҳам билишни истар эдим,—

Гастон гижиниб шу сўзларни айтаркан, Роллинг ҳайрат ичида унга аланг-жалаң қилиб қараб қўйди.

— Жаноби Гастон, мен тушунолмаймапман, бу воқияда сизнинг иштирокингиз қандай эканлигини марҳамат қилиб тушунтириб берарсиз? Мадемуазель Монрозда қандай ишингиз бор? Сиз уни кузатиб юришингизнинг боиси нима?

— Бас!— деб Гастон улугворлик билан қўлини чўзди.— Сизга энди тушундим. Сиз менга бу саволни беришингиз керак эди. Сизга жавоб бераман: мен ошиқман ва рашкчиман...

— Аҳа!— деди Роллинг.

— Тафсилотлари керакми сизга? Мана, эшитинг, мен бугун кечаси кафедан бир стакан грога ичиб чиқаётганимда мадемуазель Монрозни кўриб қолдим. У ёлланиб олинган автомобилда гир этиб ўтиб кетди. Унинг юзи даҳшатли эди. Бир секунд ичида таксига лип этиб чиқдим у уни қувиб кетдим. У машинани Гобеленлар кўчасидаги олтмиш учинчи уйнинг олдида тўхтатди-да, подъездга кириб кетди. (Роллинг худди биров игна санчгандек кўзини юмиб-очди). Мен рашк ўтига қовурилиб олтмиш учинчи уй ёнидаги тротуардан юра бошладим. Соат роса тўрту чоракда мадемуазель Монроз менинг кутганимча ҳалиги подъезддан эмас, балки олтмиш учинчи уйнинг нариги томонидаги дарвозадан чиқди. Қора соқолли, коверкот пальто ва кул ранг шляпа кийган киши унинг елкасига қўлини ташлаб олганди. Қолганлари ўзингизга маълум.

Роллинг салб юришлари давридан қолган стулга шилқ этиб тушди, анча вақтгача стулнинг нақшин дастасини чангаллаганча чурқ этмай ўтирди... Мана ўша, боя топилмаётган далиллар... Қотил — Гарин. Зоя—шерик. Жинояткорона план тузилганлиги равшан. Улар бу ифлос ишга уни, яъни Роллингни ҳам тортиб, қўрқитиш йўли билан аппаратни ясашга пул олиш учун Гобеленлар кўчасида қиёфадошни ўлдирганлар. Соф дил сержант ва ўтакетган аҳмоқ Гастон жиноятни тасодифан очиб қолди. Ҳаммаси равшан. Энди қатъий ва шафқатсизлик билан ҳаракат қилиш лозим.

Роллингнинг кўзлари ғазабдан чақнади. У ўрнидан турди, оёғи билан стулни суриб қўйди.

— Мен полицияга телефон қиламан. Сиз мен билан Вилль Даврга борасиз.

Гастон тиржайди.

— Менимча, мистер Роллинг, бу ишга полицияни аралаштирмаган яхши. Уз кучларимиз билан уддасидан чиқармиз дейман.

— Мен қотилни ва унинг шеригини қамоққа олдиришни, бу ярамасларни одил суд қўлига топширишни хоҳлайман,— деди Роллинг қоматини ростлаб, унинг овози пўлатдек жаранглади.

Гастон ноаниқ бир ишора қилди.

— Шундайликка шундайку-я... Лекин кўпни кўрган олти азамат йигитим бор... Бир соатдан кейин мен уларни икки автомобилда Виль Даврга етказишим мумкин... Сизни ишонтириб айтаманки, бу ишга полицияни аралаштирмаган яхши...

Роллинг бир пишиллаб қўйди-да, печь тоқчасидан телефон трубкасини олди. Гастон ундан эпчиллик қилиб Роллингнинг қўлидан ушлаб қолди.

— Полицияга телефон қилманг!

— Нега?

— Чунки бу қип-қизил аҳмоқлик бўлади. (Роллинг яна қўлини трубкага узатди). Ўзингиз хўп ақлли одамсиз-ку, месье Роллинг, наҳотки очик айтилмайдиган баъзи нарсалар бўлишини тушунмасангиз... Ўтиниб сўрайман—телефон қилманг. Э, иблис!.. Қўнғироқдан кейин иккимиз ҳам балога грифтор бўламиз, билдингизми!.. (Роллинг ғазабланиб, унинг кўкрагидан бир итарди-да, трубкани юлқиб олди. Гастон чаққонлик билан у ёқ-бу ёққа қаради-ю, Роллингнинг қулоғига шивирлади). Мадемуазель Зоя сизнинг кўрсатмангизга мувофиқ Гобеленлар кўчаси, олтмиш учинчи уйда турувчи бир рус инженерини нариги дунёга тезгина жўнатишни топширган эди. Бугун кечаси топшириқ бажарилди. Ҳозир аванс тариқасида ўн минг франк пул керак — кичкинтойларим учун. Енингизда пул борми?..

Чорак соат ўтгач, Сена кўчасига соявонли йўл машинаси келиб тўхтади. Роллинг лип этиб унга чиқиб олди. Машина торгина кўчадан бурилгунча Шельга уйнинг муюлишидан чиқиб автомобиль кузовининг орқа томонига ёпишиб олди.

Машина қирғоқ бўйлаб кетди. Бир вақтлар Робеспьер қўлига бошоқ ушлаб Олий Мавжудотга қурбонлик бериладиган Марс майдонида одамзодни абадий тинчлик ва абадий адолат учун улуғ коллектив битимга имзо

қўйишга мажбур қилиш учун қасам ичган жойда ҳозир Эйфель минораси қад кўтариб турарди; икки ярим миллион электр чироғи унинг пўлат қовурғаларида ёниб ўчар, ўқдек учар, суратлар ясар ва Париж устида туни бўйи: «Ситроен жанобларининг пухта ва арзон автомобилларини сотиб олингиз...» деган сўзларни ёзиб чиқарди.

Намхуш, илиқ тун. Очиқ деразанинг нарёғида оёқ остида барглар аста шитирлаб қўярди. «Қораялоқ» меҳмонхонасининг иккинчи қаватига жойлашган хона қоронғи ва осойишта эди. Паркнинг намхуш ҳиди атир иси билан қоришиб кетди.

Уй эшиги ғирч этиб, гилам устида оёқ товуши эшитилди. Қимдир хона ўртасида туриб қолди. У секингина (рус тилида) деди:

— Бир қарорга келиш керак. Уттиз-қирқ минутдан кейин машина келади. Хўш, қани — ҳамми, йўқми?

Каравотдаги киши қимирлаб қўйди, лекин жавоб бермади. У яқинроқ келди:

— Зоя, ақлу ҳушингизни йиғсангизчи.

Гарин эгилиб Зоянинг юзига тикилди, тўшакнинг оёқ томонига ўтирди.

— Мен бугун: «Э, пул шунга керак экан-да, ҳукронлик, шон-шухрат учун, сизга эга бўлиш учун керак экан-да» деб ўйладим. Сиздан айрилишни истамайман ва ажралмайман.

— Оҳо! — деди Зоя.

• — «Оҳо» деганингиз ҳеч қандай маънони билдирмайди. Ақлли ва ғурурли аёл бўлганингиз учун, сизни мажбур қилаётганим учун мендан ранжиётганингизни биламан. Начора! Сиз агар Роллинг олдига кетсангиз, мен курашаман. Роллингни ҳам, сизни ҳам, ўзимни ҳам дўзохга отаман.

— Хўш, Роллингнинг ўрнига нима берасиз? Мен қиммат хотинман.

— Қалайи минтақа.

— Нима?

— Қалайи минтақа. Ҳм! Буни тушунтириш жуда қийин. Бунинг учун бир кеча бўш вақтимиз ва қўлимизда китоб бўлиши керак. Йигирма минутдан сўнг жўнаши-

миз лозим. Қалайи минтақа дунёга ҳоким бўлиш демакдир. Уша сизнинг Роллингингизни қоровулликка ёллайман — Қалайи минтақа деганим мана шу. Икки йилдан кейин у менинг қўлимда бўлади. Сиз дунёда энг бой хотин бўласиз. Бу зерикарли нарса. Лекин ҳокимлигини айтмайсизми! Ҳоким бўлсангиз дунёдаги ҳузур-ҳаловатнинг ҳаммаси сизники. Бунинг учун бизда Чингизхонниқидан ҳам кўпроқ имкониятлар бор. Сиз маъбуда бўлишни истайсизми? Биз дунёнинг беш қитъасида сизга атаб ибодатхоналар қуришни ва сизнинг суратингизни узум билан безатишни буюрамиз.

— Бу қип-қизил мешчанлик-ку!..

— Мен ҳазиллашаётганим йўқ. Хоҳласангиз — худо ёки шайтоннинг ердаги ўринбосари ҳам бўласиз, кўнглингиз тусагани. Одамларни йўқ қилишни истаб қолсангиз — бутун одамзодга ҳокимсиз. Зоя, сиздек хотин Қалайи минтақа деган ажойиб хазинани нимага сарфлашни биледи. Мен фойдали ишни таклиф этяпман. Икки йил курашсам бас — Қалайи минтақани қўлга киритаман. Ишонмаяпсизми?..

Зоя бир энтикиб олди. Ўрнидан туриб ўтирди, қўлини кўтарди-да, сочларини силади (бу яхшилик ишораси эди).

— Келажакда — Қалайи минтақа. Ҳозир-чи, ҳозир нимангиз бор? — сўради у соч қисқични тишлаб туриб.

— Ҳозир аппаратим билан кўмир пирамидкаларим бор. Юринг менинг хонамга, аппаратни кўрсатаман.

— Ҳозир. Яхши, кўраман. Юринг.

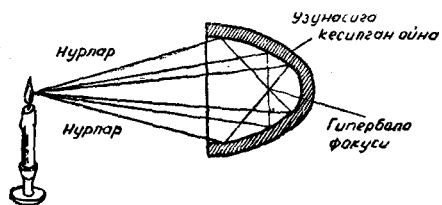
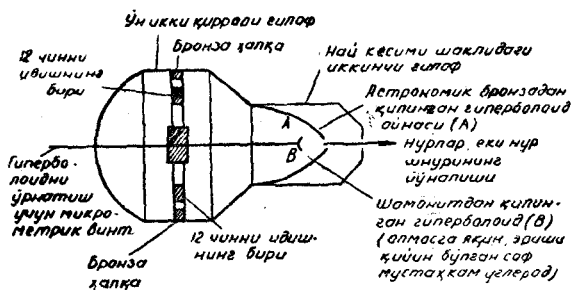
40

Гарин турган уйнинг темир панжарали деразалари ёпиқ, парда тutilган. Девор тагида иккита чамадон турибди. (У «Қораялоқ» да бир ҳафтадан ортиқ яшарди). Гарин эшикни қулфлаб олди, Зоя тирсақларига таяниб, шипдаги чироқ нуридан юзини тўсиб ўтирди. Унинг ёмғирда кийиладиган яшил рангли ипак пальтоси гижимланган, сочлари бепарволик билан тузатилган, юзи ҳорғин, шу ҳолда у янада жозибалироқ кўринарди. Гарин чамадонни очар экан, кўкарган қовоқлари остида порлаб турган кўзларини Зояга тикди.

— Мана менинг аппаратим, — деди у икки металл яшикни стол устига қўяр экан: яшикларнинг бири — тор, карнайнинг бир бўлагига ўхшар, иккинчиси — ясси, ўн икки қиррали, диаметридан уч марта катта эди.

Иккала яшикни ёнма-ён қўйиб, уларни анкерболтлари билан бирлаштирди. Найнинг тешигини печь панжарасига тўғрилади, ўн икки қиррали темир филофнинг сферик қопқоғини кўтариб қўйди. Филоф ичида бронза ҳалқа билан ўн икки чинни идиш ёнламасига қилиб қўйилган.

— Бу модель,— деди у иккинчи чамадондан пирамидкалик яшикни олиб,— модель бир соат ҳам ишлолмайди. Аппаратни жуда қаттиқ, чидамли металлдан бундан ўн марта каттароқ қилиб қуриш лозим. Лекин у жуда огир бўлиб кетарди, ваҳоланки уни олиб юришим керак. (У ҳалқадаги чинни идишчаларга ўн икки пирамидкани қўйди). Ташқарисидан ҳеч нарсани кўролмайсиз, тушунолмайсиз ҳам. Мана аппаратнинг кўндаланг кесимини акс эттирувчи чертёж.— У Зоянинг креслосига эгилди, унинг сочларидан келаётган хушбўй исни ҳидлади, ёзув қоғозининг ярмичалик чертёжни очди.— Зоя, бу ўйинимизда ҳам таваккал қилиб иш кўришимни истовдингиз... Бу ёққа қаранг... Бу асосий схема...

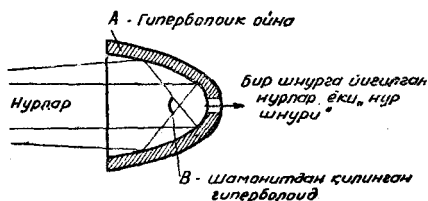
Бу икки карра иккидек жўн нарсa. Шу пайтгача бундай аппаратнинг қурилмаганлиги жуда тасодифий бир ҳол эди. Ҳамма сир оддий прожекторни эслатувчи гиперболик ойна (А) ва яна гиперболик доира шак-

лида қилинган шамонит бўлагиди (В) эди. Гиперболлик ойналар қонуни бундай:

Ёруғлик нурлари гиперболлик ойнанинг юзасига тушгач, ҳаммаси гипербола фокусига тўпланади. Бу маълум. Энди мана буниси номаълум: мен гиперболлик ойна фокусига иккинчи гиперболани, хўш, ич томони чизиб кўрсатилган, эриши қийин бўлган, шамонит деган жуда яхши сирланадиган материалдан ўткир қилиб ишланган айланма гиперболоид (В) ни жойлаштираман. Шамонитга бой конлар Россиянинг шимолида кўп. Хўш, энди нурлар нима бўлади?

Нурлар ойна (А) нинг фокусиди тўпланиб, гиперболоид (В) нинг сиртига тушади, ундан математик параллель тарзида қайтади, бошқача қилиб айтганда гиперболоид (В) ҳамма нурларни бир нурга ёки исталган йўғонликдаги «нур шнурига» тўплаб беради. Гиперболоидни микрометрик винти у ёққа-бу ёққа суриш билан «нур шнурини» хоҳласам йўғон, хоҳласам ингичка қила оламан. У ҳаводан ўтаётган вақтда жуда ҳам оз қувват сарфлайди. Бунда мен (амалий равишда) «шнур»ни игнадек ингичка қила оламан.

Бу сўзлардан кейин Зоя ўрнидан турди, бармоқларини қирсиллатди-да, яна тиззаларини қучоқлаб ўтирди.

• — Дастлабки тажрибалар вақтида нур манбаи сифатида бир неча оддий мум шамдан фойдаландим. Гиперболоид (В) ни жойлаштириш орқали «нур шнурини» пайпоқ тўқийдиган сўзанадек ингичка қилдим-да, у билан бир дюймлик тахтани бемалол кесавердим. Шунда мен компакт ва фавқулудда кучли нур қуввати манбаларини топиш асосий вазифа эканлигини аниқладим. Уч йил мобайнида икки ёрдамчимнинг ҳаёти эвазига мана шу кўмир пирамидкалари яратилди. Бу пирамидкаларнинг қуввати шу қадар кучлики, уларни аппаратга жойласак, кўриб турибсизки, ҳатто ёниб бўлай

дегани ҳам (беш минутча ёнади) темир йўл кўпригини бир неча секундда кеса оладиган «нур шнури» беради... Қандай имкониятлар очилаётганини тасаввур қиляпсизми? Табиатда «нур шнурига» қаршилиқ қила оладиган ҳеч қандай нарса йўқ... Бинолар, қалъалар, дредноутлар, ҳаво кемалари, қоялар, тоғлар, ер пўстлоғи — буларнинг ҳаммасини менинг нурым тешиб ўтади, уларни вайрон қилади, кесади...

Гарин бирдан жим бўлиб қолди-да, бошини кўтариб қулоқ солди. Ташқарида шағал шақирлаб, ғижирлади, тўхтаб-тўхтаб ишлаётган мотор товуши келди. Гарин деразага сакраб чиқди-да, дарпарданинг орқасига сирғалиб тушди. Зоя чанг босган малла ранг духобанинг нарёғида турган Гариннинг шаклини, кейин унинг титраб кетганини кўрди. Гарин дарпарда орқасидан чиқди.

— Уч машина билан саккиз киши,— деди у шивирлаб,— бизга келишган улар. Роллингнинг автомобилига ўхшайди. Меҳмонхонада бизу хизматкор хотиндан бўлак ҳеч ким йўқ. (У чаққонлик билан тунги столча устидан тўппончани олди-да, камзулининг чўнтагига солиб қўйди). Ҳар ҳолда мени тирик чиқаришмаса керак...— У бирдан қувониб бурнининг ён томонини қашиб қўйди. Қани, Зоя, бирини танланг: ҳамми ёки йўқми? Бунақа қулай вақтни топиш қийин.

— Эсингизни едингизми,— Зоянинг чеҳраси ёниб; яшариб кетди,— қочсангиз-чи!..

Гарин калта соқолини қимирлатиб қўйди, холос.

— Саккиз киши, нима бўпти, нима бўпти!— У аппаратни кўтарди ва унинг оғзини эшикка тўғрилади. У чўнтагига бир урди. Унинг юзи қўққисдан ўзгариб кетди.

— Гугурт,— деб шивирлади у,— гугурт йўқ...

Балки у Зояни синаш учун атайлаб шундай дегандир. Балки, ҳақиқатан ҳам чўнтагида гугурт йўқдир, ҳозир ҳаёти гугуртга боғлиқ эди. У ўлимни кутаётган жонивордек Зояга қаради, Зоя худди уйқусидагидек креслодаги сумкачасини олди-да, ундан бир қути мум гугурт чиқарди. Уни секин, қийинчилик билан узатди. Гарин гугуртни олар экан, Зоянинг нафис қўли муздек эканлигини ҳис қилди.

Пастда, оҳиста ғижирлаб, айланма зинадан кўтарилаётган қадам товушлари эшитилди.

Бир неча киши эшик олдига келиб тўхтади. Уларнинг нафас олиши эшитиларди. Гарин французчалаб баланд товуш билан сўради:

— Ким у?

— Телеграмма,— жавоб берди йўгон товуш,— очинг!..

Зоя чурқ этмай Гариннинг елкасига қўлини ташлаб олиб, бошини қимирлатди, Гарин уни хонанинг бурчагига олиб борди, зўрлаб гиламга ўтқазди. Шу ондаёқ аппаратига қайтиб келди-да, қичқирди:

— Телеграммани эшикнинг тегидан узатинг.

— Очинг, дегандан кейин очинг-да, деб бақирди яна ўша овоз.

Бошқа бир киши осойишталик билан сўради:

— Олдингизда хотин киши борми?

— Ҳа, бор.

— Уни бизга тутиб беринг, сизга тегмаймиз.

— Огоҳлантириб қўяйки,— деди Гарин жаҳолат билан,— агар яхшиликча жўнаб қолмасангиз бир минутдан кейин биронтангиз ҳам соғ қолмайсиз...

— Ол-ла!.. Ҳа-ҳа-ҳа!.. Хи-хи-хи!..— деган товушлар эшитилди, эшикка ёпирилишди, чинни тутқич буралди, эшикнинг кесақисидан сувоқлар кўчиб тушди. Зоя Гариннинг юзидан кўзини узмасди. У оқариб кетган, ҳаракатлари эпчил ва дадил эди. Гарин чўкка тушиб аппаратнинг микрометрик винтини бураб ўтирарди. Бир неча гугурт донасини олди-да, стол устидаги қути ёнига қўйди. Тўппончасини чиқарди, қоматини ростлаб кутиб турди. Эшик қисирлади. Қўққисдан қаттиқ зарб билан дераза ойналари чил-чил бўлди, дарпарда қимирлади. Гарин дарҳол деразага қараб ўқ узди. Яна чўкка тушиб, гугурт ёқди, уни аппарат ичига суқди-да, сферик қопқоқни ёпди.

У ўқ узгандан кейин атиги бир секундчалик жимлик чўкди. Яна бирдан ҳам эшикдан, ҳам деразадан ҳужум бошланди. Эшикни аллақандай оғир нарса билан ура бошлашди, нақшлар кўчиб туша бошлади. Дераза дарпардаси қийшайди-да, карниз билан бирга тушиб кетди.

— Гастон!— деб қичқириб юборди Зоя.

Деразанинг темир панжарасига дудама пичоқни тишлаб олган Урдак Бурун тармашди. Эшик ҳали берк

эди. Қогоздек оқариб кетган Гарин микрометрик винтни айлантира бошлади, чап қўлида тўппонча ўйнар эди, аппарат ичида аланга гуриллади. Деворда (аппарат оғзининг қаршисида) нур доирачаси пайдо бўлиб, кичрая бошлади — обой тутади. Гастон тўппончасини нишонга олганича девор ёқалаб олдинга интилар эди. Энди пичоғи қўлида, испанчасига тигини ўзига қаратган. Нур доираси кўр қиладиган ёп-ёруғ нуқтага айланди. Синдирилган эшик тавақасидан мўйловдор тумшуқлар суқилди... Гарин аппаратни иккала қўли билан ушлаб олди-да, унинг оғзини Урдак Бурунга қаратди...

Зоя Гастоннинг ё бақирини, ё нафас олиш учун оғзини очганини кўриб қолди... Ут унинг кўксини тешиб ўтди, Гастон қўлини кўтармоқчи эди, бўлмади, шилқ этиб тушди. У гилам устига ағдарилди. Унинг боши елкаси билан танасининг пастки қисмидан худди кесилган нондек ажралиб тушди.

Гарин аппаратни эшик томонга қаратди. «Нур шнури» ўз йўлида симни узиб юборди, шипдаги лампочка ўчиб қолди. Кўзни оладиган даражада ёруғ, игнадан ингичка нур аппарат оғзидан тўғри чиқиб девор устини чирсиллатди — эшик бўлак-бўлак бўлиб сочилиб кетди. Нур пастроқни пайпаслай бошлади. Худди биров мушукни босиб олгандек қисқа инграш товуши эшитилди. Қоронғиликда аллаким гандираклаб кетди. Унинг гавдаси ерга юмшоққина тушди. Нур ердан икки футча баландликда ўйнар эди. Ёнаётган гўшт ҳиди бурқсиб кетди. Бирдан жимжит бўлиб қолди, фақат аппаратдаги аланга гурилларди.

Гарин йўталиб олди, ўзига эриш бироз хириллаган товуш билан деди:

— Ҳаммаси қирилди.

Ойналари синган деразадан липа дарахти барглари-нинг тун қўйнида худди уйқудагидек шамол билан ўйнашиб шитирлаётган товуши эшитиларди. Қоронғиликда, пастдан машиналар қимирламай турган жойдан аллакимнинг русчалаб айтган гапи эшитилди:

— Петр Петрович, тирикмисиз?— Гарин деразада пайдо бўлди.— Эҳтиёт бўлинг, бу мен, Шельгаман. Шартимиз эсингиздами? Роллингнинг автомобили менда. Қочиш керак. Аппаратни кўтаринг. Мен кутаман...

Профессор Рейхер одатда якшанба кунни кечқурун ўз уйида, тўртинчи қаватнинг очиқ, шинамгина балконида шахмат ўйнаб ўтирарди. Унинг рақиби яхши кўрадиган шогирди Генрих Вольф эди. Улар шахмат тахтасига тикилганча чекиб ўтиришарди. Узун кўчанинг охирига тушиб турган шафақнинг сўнганига ҳам анча-мунча вақт бўлиб қолди, ҳаво дим. Айвон олдига тутилган плюш парда қимир этмайдди. Пастда, юлдузлар остидаги асфальтланган майдон бўм-бўш.

Пишиллаб ўтирган профессор ниҳоят яхши йўл топиб, томоғини қириб қўйди. Тирноқлари сарғиш, бақувват қўлини кўтарди-ю, лекин донани ушламади. Оғзидан арми чекилган сигарани олди.

— Ҳа, ўйлаб кўриш керак экан.

— Марҳамат,— деди Генрих.

Унинг пешонаси кенг, ияги силлиқ, бежирим, қушбурун чиройли юзи тўхтаб турган улкан машинани эслатарди. Профессор табиатан серғайрат киши эди (кекса авлод-да), унинг кул ранг соқоли пахмоқ бўлиб кетган, ажин босган пешонасида қизил доғлар кўринарди.

Кенг, рангдор абажур остидаги баланд чироқ уларнинг юзларини ёритиб турарди. Бир неча заиф, яшил ҳашаротлар лампочка атрофида парвона бўлиб, янги дазмолланган дастурхонга қўнишиди-да, афтидан, икки худо осмонда истиқомат қилувчиларнинг ўйинига маҳлиё бўлганликларини тушунмасдан, мўйловчаларини тараф қилиб, нуқтадек-нуқтадек кўзларини уларга тикиб туришарди. Хонадаги соат ўнга занг урди.

Фрау Рейхер, профессорнинг онаси бўлмиш озодагина кампир қимир этмай ўтирарди. У чироқ нурида на ўқий олмас, на тўқий олмасди. Узоқда, қора тун қўйнида чироқлари ёниб турган баланд уй томонда улкан-улкан биноларга бой Берлиннинг кенг қучоғи кўзга чалинади. Агар шахмат ўйнаб ўтирган ўғли, абажурдан тушиб турган меёридаги ёруғ, дастурхонга қўниб турган яшил жониворлар бўлмаса, шу йиллари бир неча марта такрорланган, кўнглидан аллақачон жой олган даҳшат яна ортиб кетган ва Фрау Рейхернинг қонсиз юзини қуритиб юборган бўларди. Бу даҳшат шаҳарга, мана шу балконга миллион-миллион ишчиларнинг бостириб келиши эҳтимоли билан пайдо бўлган ваҳима эди. Уларни

Фриц ҳам, Иоганн ҳам, Генрих ҳам, Отто ҳам эмас, балки омма дейди. Ҳаммасининг ҳам соқоллари яхши олинмаган, чит кўйлаklarини темир ва қалай чанги босган. Бу одамлар вақти-вақти билан кўчаларни тўлдириб туришардў. Оғир лунжларини шишириб серрайган бу кишилар қўйиб берсанг нималарни қилмайди.

Фрау Рейхер севган йигити Отто Рейхернинг Седан¹ ёнида француз императори устидан ғалаба қозониб қайтган тотли дамларни эслади: Отто фирт солдатнинг ўзи, соқолларини қўйиб юборган, товуши йўғон. У Оттонни шаҳар чеккасида кутиб олди. Устида ҳаво ранг қўйлак. Сочларига лента билан гул таққан. Германия Оттонинг селкиллаган соқоли билан, ифтихор ва умид билан биргаликда ғалабалар сари, бахт сари учарди. Тезда бутун дунё забт этилади...

Эсиз, фрау Рейхернинг умри ўтиб кетди. Бу орада иккинчи уруш бошландиям, тамом ҳам бўлди. Миллион-миллион одамларнинг мурдасини чиритиб юборган ботқоқдан оёқларни зўр-базўр суғуриб олишди. Ниҳоят омма деган нарса ҳам пайдо бўлди, улардан хоҳлаганингнинг касетка остидаги кўзига бир қара. Немиснинг кўзларига сира ҳам ўхшамайди. Улар тик, ғамгин боқадилар, нима демоқчи бўлганликларини тушуна олмайсан. Уларнинг кўзларига қарашга ботина олмайсан ҳам. Фрау Рейхер даҳшатга тушди.

Айвонда Алексей Семёнович Хлинов пайдо бўлди. Эғнида дам олиш кунларида киядиган озода кул ранг костюми.

Хлинов фрау Рейхерга таъзим қилди, хайрли кеч тилади-да, кайфичоғлик билан кўзини қисиб шахмат тахтасига қараб: «бопаяпманми» дегандек виқор билан ўйнаётган профессор ёнига келиб ўтирди. Стол устида журналлар ва чет эл газеталари ётарди. Профессор Германиядаги ҳамма зиёлилар каби камбағал бир киши эди. Унинг меҳмондорчилиги янгигина дазмолланган дастурхон устидаги чироқнинг ёруғи, йигирма пфен-

1 Седан — Франциянинг шимоли-шарқида Маас дарёси бўйида жойлашган шаҳар. Бу шаҳар ёнида 1870 йилнинг 1—2 сентябрида француз армияси билан уни қуршаб олган герман армияси ўртасида жанг бўлган. Француз армияси ўша ерда бўлган Наполеон III нинг буйруғи билан таслим бўлган. Седандаги бу мағлубият Францияда Иккинчи империянинг ағдарилишига ва Франция республика деб эълон қилинишига олиб келди.

ниг турадиган сигарадан, шампан виноси ва ҳоказо ноз-неъматлардан ҳам қиммат турадиган суҳбатдан иборат эди.

Иш кунлари профессор эрталаб соат еттидан кечқурун еттигача чурқ этмас, ишга берилиб кетган ва қовоғи солиқ бўларди. Яқшанба кунлари эса «дўстлари билан хаёлат мамлакатига жон деб саёҳат қиларди». У «сигара чекилиб тамом бўлгунча» суҳбатлашишни севарди.

— Ҳа, ўйлаш керак,— деди яна профессор оғзидан ҳалқа-ҳалқа тутун чиқарар экан.

— Марҳамат,— совуққина, аини вақтда одоб билан жавоб берди Вольф.

Хлинов Парижда чиқадиган «Л Энтрансижан» газетасини қўлига олди ва биринчи саҳифасидаги «Вилль Даврда юз берган сирли жиноят» деган сарлавҳа остидаги суратни кўриб қолди. Унда бурда-бурда қилиб кесилган етти киши акс этдирилган эди. «Бурдалашни ҳам роса ўрнига қўйибди-да», деб ўйлади Хлинов. Лекин сурат остидаги хабарни ўқиб, ўйланиб қолди.

«...Жиноят шу чоққача номаълум бўлган аллақандай қурол билан ё, қиздирилган сим билан, ё кучланиш даражаси жуда катта бўлган иссиқлик нури билан амалга оширилган деб тахмин қилиш керак. Биз жиноятчининг миллати ва ташқи қиёфасини аниқлашга муваффақ бўлдик: у, кутилганидек, рус экан (кейин меҳмонхона бекасининг кўрсатмасига асосан ёзилган қиёфаси баён қилинган). Жиноят амалга оширилган куни у билан хотин киши ҳам бўлган. Лекин унда кейинги воқиаларнинг ҳаммаси жумбоқ. Балки Фонте-небло ўрмонидан топилган, қонга бўялган гавда масалани бир оз ойдинлаштирар. У ерда, йўлда ўттиз метр ичкарида беҳуш ётган номаълум киши топилган. Унинг танасини тўрт жойдан ўқ яралаган. Ҳужжатлари ва унинг шахсини аниқловчи нарсаларнинг ҳаммаси ўғирланган. Афтидан, қурбон қилинган киши автомобилдан ташлаб кетилган. Ҳозирча уни ҳушига келтиришга муваффақ бўлинмади...»

43

— Шах!— хитоб қилди профессор рақибининг аспини олиб.— Шаху мот! Вольф, сиз тор-мор бўлдингиз, босиб олиндингиз, тиз чўкдингиз, энди олтмиш олти

106

йилгача товон тўлайсиз. Олий имперналистик сиёсатнинг қонуни шунақа.

— Яна ўйнаймизми?— сўради Вольф.

— Йўқ, йўқ, биз ҳам ғолибликнинг нашъасини сурсак деймиз...

Профессор Хлиновнинг тиззасини силкиб қўйди:

— Шу газетада нимани ҳам ўқиб қолдингиз, навқирон ва муросасиз большевигим? Бурда-бурда қилиб ташланган етти француз ҳақидами? Нечора — ғолиблар ҳар қачон ҳам исрофгарчиликка мойил бўладилар. Тарих мувозанатга интилади. Ғолибларнинг таланган моллар билан уйларига олиб келадиган нарсалари умидсизликдир. Уларнинг пичоғи нуқул мой устида бўлади. Уларнинг ошқозони ёғ ҳазм қилолмай қонларини жирканч заҳарлар билан оғулайди. Улар одамларни қиймақийма қиладилар, ўзларини камар билан осадилар, ўзларини кўприклардан ташлайдилар. Уларнинг ҳаётга бўлган муҳаббатлари сўнади. Мағлубларда таланган нарсалар эвазига умидворликдан бошқа нарса қолмайди. Инсон иродасининг ажойиб фазилати — дунёдаги энг яхши нарсаларнинг янада яхшироқ бўлишига ишончдир. Умидсизлик таг-томири билан юлиб ташланмоғи керак. Мен Ленинингизни ўқиганман, азизим. У улуг оптимист. Мен уни ҳурмат қиламан...

— Бугун кайфингиз жуда чоғ кўринади, профессор,— деди Вольф қовоғини солиб.

— Нима учун шундайлигини биласизми?—Профессор тўқима креслога суялди, унинг даҳанини ажинлар босди, кўзлари қошлари остидан қувноқ ва ёшаргандек боқарди.— Мен жуда ажойиб кашфиёт қилдим... Мен баъзи маълумотларни олдим-да, айрим далиллар билан таққослаб чиқиб, кишини ҳайратлантирадиган хулосага келдим... Агар герман ҳукумати авантюристлар шайкасидан бўлмаганида, агар менинг кашфиётим қаллоб ва таловчилар қўлига тушмаслигига амин бўлганимда, мен уни албатта эълон қилган бўлардим... Афсуски, ундай эмас, йўқ, индамаган яхшироқ...

— Лекин бизга айтишингиз мумкинди деб ўйлайман,— деди Вольф.

Профессор унга жавобан кўзларини айёрча сузиб деди:

— Масалан, сиз, дўстим, агар кашфиётмни виждонли герман ҳукуматига таклиф қилганимда нима дер

эдингиз... Эшитяпсизми «виждонли» деб таъкидлаяпман, бу сўзга алоҳида маъно бераман... истаганча олтин запаси таклиф қилган бўлардим, хўш?

— Қаердан?— сўради Вольф.

— Ердан, албатта...

— Қаерда экан ўша ерингиз?

— Аҳамияти йўқ. Ер шарининг хоҳлаган нуқтаси... Берлиннинг маркази ҳам бўлади. Лекин мен буни таклиф қилмайман. Олтин мени, сизни — фрицларни, михелларни... бойитишига ишонмайман. Эҳтимол, биз бундан ҳам қашшоқлашиб қолармиз... Фақат бир киши,— у сочлари оқарган, шернинг калласига ўхшаган бошини Хлиновга қаратди,— сизнинг ватандошингиз олтиндан фойдаланишнинг чинакам йўлини таклиф этди... Тундундингизми энди?

Хлинов илжайиб, бош қимирлатиб қўйди.

— Профессор, мен сизнинг жиддий гапларингизга ўрганиб қолганман,— деди Вольф.

— Жиддий гапиришга ҳаракат қиламан. Мана буларнинг юртида, Москвада қиш нулдан ўттиз даражача совуқ бўлади, учинчи қаватдан сув сепсанг ерга ях бўлиб тушади. Ер планеталар оралигидаги фазода ўн-ўн беш миллиард йилдан бери юрибди. Шунча вақт мобайнида, бу савил совуши керакмиди ё йўқми? Мен тасдиқлайманки, Ер аллақачоноқ совуган ва ўзининг ҳамма иссиқлигини нур таратиш орқали планеталараро фазога берган. Сиз: вулқонлар-чи, эриган лава-чи, қайноқ гейзерлар-чи?— деб сўрасиз. Қаттиқ, қуёшда бироз исийдиган Ер пўстлоғи билан Ернинг бутун массаси ўртасида Қалайи минтақа деб аталган эриган металл минтақаси бор. Бу минтақа Ер асосий массаси атомларининг тўхтовсиз парчаланишидан ҳосил бўлади. Ана шу асосий масса планеталараро фазо температурасидан, яъни нулдан икки юз етмиш уч даража паст бўлган шардан иборат. Парчаланиш маҳсуллари — Қалайи минтақа — қалайи жисмлари, симоб ва олтиннинг суяқ ҳолдаги аралашмасининг худди ўзи. Уларнинг жойлашган ери кўп маълумотларга қараганда унча чуқур эмас: ўн беш метрдан уч минг метргача чуқурликда. Берлин марказида шахта қазиш мумкин — шундай қилинса, эриган олтин Ернинг Қалайи минтақаси қаъридан ўз-ўзидан худди нефть каби отилиб чиқади...

— Мантиқан тўғри, қизиқарли, лекин мумкин эмас,— деди Вольф бир оз сукут қилиб,— ҳозирги асбоб-ускуналар билан бу қадар чуқур шахта қуриш мумкин эмас...

Хлинов қўлини «Л'Энтрансижан»нинг очиқ саҳифасига қўйди.

— Профессор, бу сурат Берлинга келаётганимда аэропланда бўлиб ўтган бир суҳбатни ёдимга туширди. Ер марказидаги парчаланаётган элементларга етиш унча қийин эмас.

— Бурда-бурда қилиб ташланган французларга бунинг нима алоқаси бор?— деб сўради профессор яна сигарани чекиб.

— Вилль Даврдаги одам ўлдириш иссиқлик нурлари билан амалга оширилган.

Бу сўзларни эшитган Вольф столга яқинроқ сурилди, унинг совуқ юзи жиддийлашди.

— Оҳ, яна шу нурлар!— деди профессор нордон нарса егандек афтини буриштириб.— Бўлмаган гап, найранг, инглиз ҳарбий министрлиги томонидан тарқатилган уйдирма.

— Аппарат рус кишиси томонидан ясалган, бу одамни мен биламан,— деб жавоб берди Хлинов,— у талантли кашфиётчи ва катта жиноятчи.

Хлинов Гарин ҳақида билганларининг ҳаммасини: унинг Политехника институтидаги ишларини, Крестовка оролидаги жиноятини, дача ертўласидан топилган ғалати нарсаларни, Шельганинг Парижга чақирилганлигини ва афтидан, ҳозир Гариннинг аппаратини қўлга кириштиш учун шиддатли кураш бораётганлигини айтиб берди.

— Бундан ортиқ далил бўлмайди,— деб Хлинов фотосуратга ишора қилди,— бу Гариннинг иши.

Вольф қовоғини солганича суратга тикилди. Профессор паришонхотир сўзлаб кетди:

— Сиз иссиқлик нурлари ёрдами билан ерни пармалаш мумкин деб ўйлайсизми? Ундай деса уч минг даража иссиқликда тупроқ ҳам, гранит ҳам эриб ётади-ку. Жуда, жуда аломат... Шу Гаринга, бирор ерга телеграмма берса бўлмасмикин? Ҳм... Агар пармалашни

сунъий совутиш билан қўшсак ва жисмларни қўпориб чиқариш учун электр элеваторлари қурсак, жуда чуқурга тушиш мумкин... Дўстим, сиз мени росаям қизиқтириб қўйдингиз-ку...

Профессор одатига хилоф равишда кечаси соат бирдан ошган бўлса ҳам айвонда у ёқдан-бу ёққа юрар, сигарани тутатиб, бири-бирдан ажойиб планларни тузарди.

Вольф, одатда, профессорниқидан кетаётганида Хлинов билан майдонда хайрлашарди. Бу сафар у бошини қуйи солганича ҳассасини дўқиллатиб Хлинов билан ёнма-ён борарди.

— Сизнинг фикрингизча, инженер Гарин Вилль Даврдаги воқиядан кейин аппарати билан ғойиб бўлган, шундайми?— деб сўради у.

— Ҳа.

— «Фонтенебло ўрмонидан топилган қонга бўялган гавда» Гарин бўлиб чиқмасмикин?

— Шельга унинг аппаратини тортиб олган демоқчимисиз?

— Худди шундай...

— Бу фикр менинг миямга келганди... Ҳа, қани энди шундоқ бўлса.

— Чакки бўлмасди-я, бошини кўтариб илжайиб деди Вольф.

Хлинов ялт этиб суҳбатдошига қаради. Иккалови тўхташди. Узоқдаги фонарь Вольфнинг заҳарханда юзини, совуқ кўзларини, иягини ёритиб турарди. Хлинов деди:

— Ҳар қалай, бу гаплар тахминдан бошқа нарса эмас, шундай бўлгач, тортишишимизнинг фойдаси йўқ.

— Тушунаман, тушунаман.

— Вольф, мен сизга фириб бермоқчи эмасман, лекин қатъий айтаман — Гариннинг аппарати СССРда бўлиши зарур. Шу хоҳишимни билдириш билан сизни ўзимга душман қилипман. Чин сўзим, азизим Вольф, ватанингиз учун нима фойдалиг, нима зарарли эканлиги ҳақидаги тасаввурингиз жуда хира.

— Сиз мени ҳақорат қилмоқчимисиз?

— Бе, бўлмаган гап! Айтганча — рост.— Хлинов русчасига шляпасини суриб, қулоғининг орқасини қашиди, буни Вольф дарров сездн.— Бир-биримизнинг етти миллион одамимизни қирганимизда хафа бўлмаган, энди шу гапга хафа бўламизми?.. Сиз ғирт немиссиз, зирҳланган пиёдасиз, машиналар ишлаб чиқарувчисиз, менимча, асабларингиз ҳам бошқачароқ моддадан бўлса керак. Эшитинг, Вольф, сизга ўхшаган кишига Гариннинг аппарати тушиб қолганда не-не номаъқулчиликларни қилмасдингиз.

— Германия ўзини камситишга ҳеч қачон рози бўлмайди.

Улар биринчи қаватдаги Хлинов ётиб юрган уй олдига келишди. Чурқ этмай хайрлашишди. Хлинов дарвозадан кириб кетди. Вольф ўчган сигарасини тишлари орасида секин-аста айлантирганича тураверди. Бирдан биринчи қаватдаги дераза очилди-да, Хлинов ҳаяжон билан бошини суқди:

— Э, ҳа... ҳалиям шу ердасиз? Худога шукур. Вольф, Париждан, Шельгадан телеграмма... Эшитинг. «Жиноятчи қочди. Мен яраландим. Ҳаливери туролмаيمان. Жаҳонга жуда катта, беҳад зўр хавф таҳдид қилмоқда. Сизнинг келишингиз зарур».

— Мен сиз билан жўнайман,— деди Вольф.

Тебраниб турган оқ пардада баргларнинг соялари ўйнардн. Парда орқасидан тинмай жилдираётган товуш келарди. Бу — касалхона боғидаги гулзорда рангбаранг товланиб, новдан чапг сингари отилиб чиқаётган ва дераза ёнидаги платан дарахти баргларидапн томаётган сувнинг шилдираши эди.

Шельга пардадан ўтиб турган нур билан ёритилган оппоқ баланд хонада мудрар эди.

Узоқдан Парижнинг шов-шуви келиб турибди. Дарахтларнинг шитирлаши, қушларнинг нағмаси ва сувнинг бир моромдаги шилдираши яқиндан эшитиларди.

Нарироқда автомобиль тариллагандек ёки коридорда оёқ товушлари келгандек бўлди, Шельга дарҳол кўзини очди, ҳаяжон билан эшикка тикилди. У қимирлай олмасди. Иккала қўли гипсланган, кўкраги, боши

бинт билан боғланганди. Узини мудофса қилиш учун фақат икки кўзи очиқ эди, холос. Яна боғдан келаётган ёқимли товушлар элтиб уйқусини келтирарди.

Оппоқ кийим кийган ҳамшира-кармелитка¹ уни уйғотди; эҳтиётлик билан чой солинган чинни чойнакни Шельганинг лабига тутди. Ҳамшира чиқиб кетгач, хонани лаванда ҳиди тутиб кетди.

Уйқу ва ҳаяжон билан яна бир кун ўтди. Бугун Фонтенебло ўрмонидан Шельганинг ҳушсиз, қонга бўялган ҳолда топиб олинганига етти кечаю етти кундуз бўлди. Уни терговчи икки марта сўроқ қилди. Шельга қуйидагича гувоҳлик берди:

— Кечаси соат ўн бирдан ошганда менга икки киши ҳужум қилди. Мен ўзимни ҳасса ва муштларим билан ҳимоя қилдим. Тўрт ўқ едим, бошқа ҳеч нарсани эслаёлмайман.

— Ҳужум қилганларнинг башараси эсингизда борми?

— Уларнинг башарасими — кўзидан пасти рўмол билан боғланган эди.

— Сиз ўзингизни ҳасса билан ҳам ҳимоя қилдингизми?

— Ҳассаям эмас, шунчаки бир таёқ эди, холос, ўрмондан олиб олувдим.

— Шу кечаси бемаҳалда Фонтенебло ўрмонида нима қилиб юрувдингиз?

— Айланиб юрувдим, саройни томоша қилиб чиқдим, ўрмондан қайтиб келаётганимда адашиб қолдим.

— Сизга суиқасд қилинган жойга яқин ерда автомобилнинг излари айниқланди, бунга нима дейсиз?

— Демак, жиноятчилар автомобилда келишган экан-да.

— Сизни тунаш учунми? Ёки ўлдириш учунми?

— Менимча, ундай ҳам эмас, бундай ҳам эмас. Мени Парижда ҳеч ким танимайди. Мен элчихонада хизмат қилмайман. Сиёсий миссияни бажармайман. Ёнимдаги пулим ҳам кўп эмас.

— Демак, жиноятчилар майдондаги қўш дуб ёнида турганларида сиздан бўлақ одамни кутган эканларда? Бири чекиб турган, иккинчиси қимматбаҳо марварид кўзли запонкасини тушириб қўйган.

¹ Кармелитлар — монах мазҳаби (автор изоҳи).

Улар пойга ёки казино ўйнида ютқизиб қўйган бой-ваччалар бўлиши эҳтимол. Улар бой берган пулларини ўрнига қўйиш пайига тушишган. Фонтенебло ўрмонига минг франклик билетлари бор кишилар келади деб ўйлашган бўлсалар керак.

Иккинчи сўроқда терговчи Берлинга юборилган телеграмманинг копиясини кўрсатганда (буни ҳамшира-кармелитка берган эди) Шельга шундай жавоб берди:

— Бу шифр. Россиядан қочган катта жиноятчига тааллуқли бўлган иш.

— Сиз мен билан очикроқ гаплаша олмайсизми?

— Йўқ. Бу сир шахсга тааллуқли эмас.

Шельга саволларга аниқ ва равшан жавоб қайтарар, терговчининг кўзларига соф диллик билан, ҳатто телбасимон боқарди. Терговчи Шельганинг самимийлигига ишонишдан бўлак илож топмади.

Лекин ҳали хавф-хатар ўтиб кетмаганди. «Вилль Даврдаги даҳшатли ишлар»нинг баёни билан тўлган газета саҳифалари хавф-хатарга кон эди, эшикда, шамолда ҳилчиллаб турган оқ парда орқасида ҳамшира-кармелитканинг биққигина қўли Шельганинг лабига олиб келаётган чойнакчада ҳам хавф бор эди.

Қутулишнинг йўли битта: гипс билан бинтлардан имкон борича тезроқ халос бўлиш. Шельга ҳаракатсиз, ярим мудроқ ичида данг қотиб қолганди.

47

...Ярим мудраб ётган Шельга эслаб кетди:

Фонарлар ўчирилган. Автомобиль юришини секинлатди... Машина деразасидан Гарин бошини суқиб қаттиқ шивирлаб деди:

— Шельга, буринг. Ҳозир яланглик келади. Уйда...

Автомобиль тош йўл четидаги ариқдан бир силкиниб ўтди-да, тириллаб дарахтлар орасига кирди ва бурилиб, тўхтади.

Юлдузлар чарақлаган. Яланглик худди илон изидек чўзилиб кетган. Дарахтлар соясидаги катта-катта қоялар дўппайиб, кўзга зўрға чалинарди.

Мотор ўчирилди. Гиёҳларнинг ҳиди димоққа гуп этиб урилди. Анҳор уйқу аралаш чайқалиб оқар, унинг устидаги туман хира сурпдек яланглик бағрини тилиб кетганди.

Гарин ҳўл ўт устига сакраб тушди. Қўлини чўзди. Автомобилдан қалпоқчасини бостириб кийиб олган Зоя Монроз чиқди, бошини кўтариб юлдузларга қаради. Елкасини қисиб қўйди.

— Қани, тушинг энди,— деди Гарин қатъий оҳангда.

Шунда автомобилдан бўйнини олдинга чўзиб Роллинг тушди. Ярим доирали қалпоғининг соясида олтин тишлари ялтираб турарди.

Сув тошдан тошга урилиб, шилдираб, алланималарни сўйлаб оқарди. Роллинг чўнтагига суқилган, афтидан, анча бурун мушт қилиб олган қўлини чиқарди-да, хириллаб деди:

— Агар шу ерда ўлим ҳукми чиқариладиган бўлса, мен норозилик билдираман. Адолат ҳаққи. Одамгарчилик ҳаққи... Мен америкалик сифатида норозилик билдираман... Христианин сифатида... Мен ҳаётим учун хоҳлаганингизча пул таклиф қиламан.

Зоя унга орқасини ўгириб турарди. Гарин жирканиб ғўлдиради:

— Мен сизни ўлдираман десам, ўша ернинг ўзида-ёқ ўлдириб юборган бўлар эдим...

— Пул керакми?— дарров сўради Роллинг.

— Йўқ.

— Бўлмаса сизга шерик бўлайми...— Роллингнинг лунжлари титраб кетди:— Бетайин ишларингизга-я?

— Ҳа. Буни эсингиздан чиқармаслигингиз керак... Мальзерб бульваридида... Сизга айтган эдим-ку...

— Яхши,— деди Роллинг,— эртага мен сизни қабул қиламан... Таклифингизни яна бир ўйлаб кўришим керак.

Зоя секингина деди:

— Роллинг, бўлмаган гапни қўйсангиз-чи.

— Мадемуазель!— Роллинг ирғиб тушди, қалпоғи бурнига тушиб кетди,— мадемуазель... Бу қилингангизга нима десам бўлади... Бу хонлик... Бу қотилга шерик бўлиш...

Зоя боягидек пинагини бузмай жавоб берди:

— Қўйинг-э! Жин урсин сизни. Гариннинг ўзи билан гаплашинг-э.

Шунда Роллинг билан Гарин қўш дубнинг тагига боришди. У ерда ялт этиб электр чироқча ёнди. Икки бош эгилди. Бир неча секундгина анҳордаги сувнинг тошларга урилиб оқишидан бўлак нарса эшитилмади.

Шельганинг қулоғига Роллингнинг:

— ...Лекин биз уч киши эмасмиз, тўрт кишимиз...
Бу ерда гувоҳ бор,— деган кескин товуши эшитилди.

— Ким бор? Ҳой, ким бор?— титраб-қақшаб, алаҳ-сиради Шельга. Унинг кўзлари ола-була бўлиб кетди.
Унинг рўбарўсидаги оппоқ стулчада шляпасини тиззасига қўйганча Хлинов ўтирарди.

48

— Оқибатини ўйламабман... Ўйлашга ҳам вақт йўқ эди,— деб сўзлаб берди унга Шельга.— Аҳмоқона ўйин қилибман, аттанг.

— Роллингни автомобилга тушириб чакки иш қилгансиз, хатонгиз шунда,— деди Хлинов.

— Уни тушириб жинни бўлибманми... Меҳмонхонада отишма ва қирғин бошланганда Роллинг автомобилда ўқлоғлик иккита кольтни ушлаб худди каламушдек писиб ўтирган экан... Ёнимда қурол йўқ эди. Балконга чиқсам, Гарин бандитларнинг қиронини келтираётган экан... Дарҳол Роллингга хабар бердим... У қўрқиб мингиллаб, машинадан тушмайман деб туриб олди... Кейин у Зоя Монрозни отаман деган эди, лекин Гарин икковимиз қўлини қайириб қолдик... Имиллаб ўтирадиган вақт эмас эди, мен сапчиб машинага ўтирдиму ура ҳайдаб қолдим.

— Ялангликка чиққач, улар дуб тагида маслаҳатлашаётганларидан наҳотки ҳеч нарса англамаган бўлсангиз?..

— Англадим-ку, лекин энди ажалим етди дебманда. Нима ҳам қила олардим? Қочсам бўлармиди? Лекин, биласизми, мен ҳар қалай спортчиман... Бунинг устига планни ҳам пишириб қўювдим. Чўнтагимда Гарин учун ўнта виза қўйилган қалбаки паспорт... Унинг аппарати қўлга кирай деб турипти, автомобилда, қўл чўзсам бас. Шундай бир пайтда жонимни аяб ўтираманми?

— Хўп, яхши... Улар тил бириктиришди...

— Роллинг у ерда, дарахт тагида аллақандай қорозга қўл қўйди, аниқ кўриб турдим. Кейин мундоқ қулоқ солсам, у тўртинчи гувоҳ, яъни менинг тўғримда бир нима деди. Мен ярим товуш билан Зояга дедим: «Қулоқ солинг-а, боя полисмен олдидан ўтиб кетаётганимизда у машинамизнинг номерини пайқаб олганди. Агар мени ҳозир ўлдириб-нетиб юборгудек бўлсалар,

эрталаб учовинглар ҳам ўзингларни пўлат кишанда кўрасизлар». Зоянинг менга берган жавобини қаранг. Қойилман шу хотинга! Елкаси оша менга қарамасдан: «Яхши, мен бунни эътиборга олиб қўяман» дейди-я. Хўп, майли. Гарин билан Роллинг қайтиб машинага келишди. Мен ҳеч нимани сезмагандек туравердим... Биринчи бўлиб Зоя ўтирди. Бошини чиқариб, инглизчалаб алланималар деди. Гарин менга: «Қани, ўртоқ Шельга, мана шу тош йўлдан кун ботар томонга қараб бир ҳайданг» деди. Мен радиатор олдига ўтирдим.. Менинг хатойим мана шунда. Улар фақат шу бир минутгина қулай пайтдан фойдаланиб қолишди... Машина юрган бўлганда улар мени ҳеч нарса қилиша олмасди,— қўрқишарди... Шундай, моторни ишга солган ҳам эдимки... Бирдан қоқ миямга бир зарб тушса бўлади-ми, назаримда, бошимга уй ағдарилиб, миямнинг қатигини чиқариб юборгандек бўлди, суякларим зирқиллаб кетди. Танамга ўт тушди, мени машинадан улоқтирди-ю, ер билан яксон қилди... Фақат Роллингнинг бужмайган тумшуги кўз олдидан ўтганини биламан... Итдан туққан! Менга қараб тўртта ўқ узди... Кейин кўзимни очсамки, шу уйда ётибман.

Шельга ҳикоя қилиб чарчади. Анчагача жим қолишди. Хлинов сўради:

— Роллинг ҳозир қаерда бўлиши мумкин?

— Қаерда деганингиз нимаси? Парижда-да, албатта. Матбуотни алғов-далғов қилиб юрибди. У ҳозир кимё frontiда катта ҳужумга ўтган. Пулни роса сузаяпти. Ҳамма гап шундаки, мен минут сайин деразадан ўқ ейишни ёки чойнакдан заҳар ичишни кутиб ётибман. Иш қилиб у менинг бошимга етади охири.

— Бўлмаса, нега индамай ўтирибсиз?.. Дарҳол полиция шефига маълум қилиш керак...

— Э, оғайни, эсингиз жойидами ўзи! Индамай турганим учун ҳам тирик юрибман-да.

— Шундай қилиб, Шельга, аппаратнинг ишлашини ўз кўзингиз билан кўрдингизми?

— Кўрдим, энди билсам, замбарак, газ, аэроплан деган нарсалар унинг олдида болаларнинг ўйинчоғидек гап экан. Шунини унутмангки, бу ишда фақат Гарин-

нинг ўзи эмас... Гарин билан Роллинг ҳамкор. Ажал машинаси билан миллиард-миллиард доллар бирлашган. Улардан ҳар балони кутиш мумкин.

Хлинов пардани кўтариб, дераза олдида турганча кўм-кўк майсаларга, бўгин-бўгин темир трубаларни зўр-базўр боғнинг салқин ерига ташиётган кекса боғбонга, самбит тол тегларида ҳаракатчан ва серташвиш югуриб, ер чувалчангларини топиб еётган қораялоқларга тикилиб қолди. Мусаффо, зангори ва гўзал осмон мангу бир сокинлик билан боғ устини қоплаган.

— Агар Роллинг билан Гариннинг ўзига қўйиб берсанг, кўнгилларига келганини қилишади, қиёмат қойим бўлиши ҳам ҳеч гап эмас,— деб гапга тушиб кетди Хлинов.— Бу дунё муқаррар ҳалок бўлади... Оламда фақат қора шақшақларгина ақлли ҳаёт кечирар эканлар.— Хлинов суҳбатдошига юзланди.— Тош даврида яшаган одамлар ҳам минг марта тузук экан... Пул нималигини билмаган, фақат ички эҳтиёжи туфайлидан ғорларга суратлар солиб ташлаган, олов ёнига ўтириб олиб мамонт ҳақида, момақалдироқлар ҳақида, ҳаёт билан ўлимнинг қизиқ бир ўрин алмашинуви ва ўзи тўғрисида ўйлаган. Бунинг нақадар муътабар эканлигини шайтоннинг ўзи билади, холос. Мияси кичкина, бош сўяги қалин бўлса ҳам руҳий куч-қуввати бошидан чақмоқдек чақиб сочилиб турарди... Манавилар, ҳозиргилар-чи, учадиган машиналарни нима қилишаркин?— Бульварда изғиб юрган бирон олифтани ғор ичидаги монолит одамнинг рўбарўсига ўтқазиб қўйилса борми. Уша сержун амакиси ундан: «Қани, айт-чи, мана шу юз минг йил мобайнида нималарни ўйлаб чиқа олдинг?...» деб сўраган бўларди,— «Ҳм, ҳм,— деб ғулдираб қолган бўларди олифта,— бобокалон жаноблари, биласизми, мен цивилизация мевалари ҳақида ўйлашдан кўра, улардан лаззатланишни афзал кўраман... Агар авом томонидан революция қилиш хавфи бўлмаганида эди, дунёмиз чиндан ҳам гўзал бўлган бўлар эди. Лекин бу фалокатлар — бу доимий кризислар билан революциялар тинкани қуритяпти...» — «Оббо сен-эй,— дерди бобокалон чақнаб турган кўзларини олифтага қадаб,— мен бўлсам муло-ҳа-за қилишни севаман, мана шу сабабли ўтириб, гениал миямнинг ҳурматини бажо қилипман... Мен миямга бутун оламни тиқиб қўйсам дейман...»

Хлинов жим бўлиб қолди. Жилмайиб, гўё палеолит

даврининг зим-зиё ғорига маҳлиё бўлиб қолгандек бир нуқтага тикилиб турди-турди-да, бош ирғитиб деди:

— Гарин билан Роллинг нима қилмоқчи? Аҳмоқчилик. Майли, бунинг отини дунёга ҳокимлик қилиш дейиша қолсин. Барибир аҳмоқчиликдан бўлак нарса эмас. Ўтган урушда ўттиз миллион одам ўлди. Улар уч юз миллион ўлдиришга ҳаракат қилишяпти. Рухий қувватдан путур кетди. Профессор Рейхер якшанба кунларигина иссиқ овқат кўради. Бошқа кунлари нонуштада повидло билан маргарин суркалган икки бурда нонни тамадди қилади, тушда бўлса қайнатилган картошкага туз сешиб ейди. Ақлий меҳнатнинг қадри мана шундай бўлиб қолди. Уларнинг «цивилизация»сини қўпориб ташламагуниimizча, Гаринни жиннихонага ётқизмагуниimizча, Роллингни эса Врангель оролидаги бирор ерга хўжалик мудири қилиб жўнатмагуниimizча, шундай бўлиб қолаверади... Тўғри айтасиз, курашиш керак... Хўп, мен тайёрман. Гариннинг аппарати СССРники бўлиши керак...

— Аппарат бизники бўлади,— деди кўзларини юмиб Шельга.

— Ишни қаердан бошласак экан?

— Разведкадан бошлаш лозим, албатта.

— Қайси томондан?

— Эҳтимол ҳозир Гарин зўр бериб аппаратни қуриш билан овора бўлса керак.

Вилль Даврдагиси аппаратнинг модели эди, холос. Агар у жанговар аппаратини қуришга улгурса, унда Гаринни қўлга олиш жуда қийин бўлади. Даставвал — аппаратни қаерда қураётганлигини билиш лозим бўлади.

— Пул керак.

— Шу бугуноқ Гренелль кўчасига боринг, элчимиз билан гаплашинг, мен уни баъзи нарсалардан огоҳ қилиб қўйганман. Пул бўлади. Энди иккинчиси — Зоя Монрозни излаб топиш керак. Бу жуда муҳим. Зоя шафқатсиз, лекин ақлли, жуда идрокли хотин. У Гарин билан Роллингни бир-бирига ипсиз боғлаб қўйган, улар қилаётган ҳамма найранглар калити ана шу хотиннинг қўлида эди.

— Узр, хотинлар билан ади-бадилашишга тоқатим йўқ.

— Алексей Семёнович, у сиз билан мендан ҳам кучлироқ... Бу хотин ҳали кўп кишининг бошини ейди.

Денгизчилар киядиган зарҳал тугмали оппоқ камзулча ва оқ юбка кийган Зоя палубага чиқди. Палубанинг кўланка томонидаги пастаккина қамиш столча устига нонушта тузалган.

Зоя ўтирди. Бир бурда нон ушатиб олди-да, у ёқбу ёққа қаради. Моторли яхтанинг оқ торгина корпуси шишадек тиниқ сув устида сузиб борар; денгиз мовий, булутсиз осмон кўкимтироқ тусда. Тозалаб ювилган палубанинг ҳовури кўтарилиб турибди. Эсаётган илиқ шабада ёноқларни силайди.

Энсиз тахталарни бир оз эгиб, худди замшага ўхшатиб ишланган палубанинг бортига тўқима креслолар тақаб қўйилган, ўртада кумуш ранг турк гилами тўшалган, устида кимхоб ястиқлар. Капитан кўприкчасидан кеманинг қўйруғигача кўк ипакдан попук ва гажимли соявон тортилган.

Зоя бир хўрсиниб олди-да, нонушта қила бошлади.

Соқол-мўйлови қирилган, юзи ўсмирларникидек қипқизил норвег капитан Янсен аста қадам ташлаб, жилмайиб Зоянинг олдига келди. У шошмасдан, бир қулоғини босиб турган фуражкасига икки бармоғини теккизди.

— Эртангиз хайрли бўлсин, мадам Ламоль. (Зоя ана шу ном ва француз байроғи остида саёҳат қилиб юрганди).

Капитаннинг уст-боши оппоқ, дазмолланган, ўзи денгизчасига башанг эди. Зоя фуражканинг айвонидаги олтин дуб баргидан то чилвир пошналик оқ туфлиларигача эътибор берди. Қаноат ҳосил қилди.

— Салом, Янсен.

— Шуни айтиш шарафига муяссарманки, йўлимиз — норд-вест-вест, кенглик ва узунликлар (фалон-фалон), уфқда Везувий тутаб турибди. Бир соат ҳам ўтмай Неаполь кўринади.

— Ўтиринг, Янсен.

Зоя қўли билан дастурхонга ишора қилиб, бирга нонушта қилишни таклиф этди. Янсен ўтириши билан гавдасининг оғирлигидан қамиш стул ғирчиллаб кетди. Эрталаб тўққизда овқатлангани учун узр айтиб, одоб юзасидан бир стакан кофени олди.

Зоя унинг қорайган чеҳрасига, тиниқ киприкларига

тикилди,— кўзлари қизара бошлаган. Капитан кофедан хўпламасдан стаканни дастурхон устига қўйди.

— Чучук сувни алмаштириб, моторлар учун бензин олиш керак,— деди у ердан кўзини узмай.

— Нима, Неополда тўхтаимизми? Бирам соғиндим-ки! Сизга сув билан бензин шу қадар керак бўлса, ташқи рейдда тўхтаб қўя қолармиз.

— Хўп бўлади, айтганингизни қиламан.

— Янсен, ота-боболарингиз денгиз қароқчилари бўлганми?

— Ҳа, мадам.

— Ажойиб касб-да! Саргузаштлар, хавф-хатарлар, уччига чиққан айш-ишратлар, чиройли хотин-қизларни ўғирлашлар... Сиз денгиз қароқчиси бўлмаганингизга ачинасизми?

Янсен индамади. Унинг сап-сариқ киприклари пирпирлади. Лабларида чизиқлар пайдо бўлди.

— Хўш?

— Мен яхши одамларнинг таълимини олганман, мадам.

— Ишонаман.

— Наҳотки менда бирор ғайри қонуний ва бебурд ҳаракатлар қила олишимдан далолат берадиган аломатлар бўлса?

— Уҳ,— деди Зоя,— шундай кучли, жасур, қароқчилар наслдан бўлган ажойиб бир йигит, бир бемаъни сатангни фақат мана шу илиқ, зериктирувчи кўл-кўлмакда олиб юриш учун яратилган бўлса. Фу, буни қаранг-а!

— Лекин, мадам...

— Қани, бир ҳунар кўрсатинг, жуда зерикиб кетдим...

— Бош устига!

— Даҳшатли бўрон турганда яхтани тош устига қўндиринг.

— Хўп бўлади...

Сиз чиндан шундай қила оласизми?

— Агар сиз буюрсангиз...

У Зояга қаради. Унинг кўзларида алам ва пинҳоний ҳайратланиш учқунлари порлади. Зоя чўзилиб, қўлини Янсеннинг оқ енги устига қўйди.

— Мен сиз билан ҳазиллашаётганим йўқ, Янсен. Мен сизни бор-йўғи уч ҳафтадан бери танийман, лекин ме-

нимча, сиз содиқ бўладиганларга ўхшайсиз (йигитнинг қошлари туташиб кетди). Менинча, ҳаёт нашъаси амр қилса, ғайри қочуний ишлардан тоймайдиган одамга ўхшайсиз...

Шу пайтда лакланган, бронза рангли ярқироқ капитан кўприкчасидаги нарвондан шошилиб тушаётган оёқлар кўринди. Янсен шошиб-пишиб деди:

— Вақт бўлди, мадам...

Капитан ёрдамчиси пастга тушди. Честь берди.

— Мадам Ламоль, уч минут кам ўн икки, ҳозир радио орқали чақириб қолишади...

Шамол Зоянинг оқ юбкасини елкандек шишириб юборган. Зоя палубанинг юқорисига радиотелеграф рубкасига кўтарилди. Кўзларини юмиб, шўр ҳаводан симириди. Юқоридан, капитан кўприкчасидан қараганда шишадек жимирлаётган денгиз бети қуёш нурида бепондек туюларди.

Зоя панжарани ушлаганича денгизга тикилиб, маҳлиё бўлиб қолди. Яхтанинг бушприти бир оз кўтарилган тор корпуси ана шу сув ёруғида шабада билан қувалашарди...

Зоянинг бутун қоронғи нохуш ўтмиши унутилгандек, мана шу қуёш нурларида эриб кетгандай эди.

«Мен ҳали ёшман, ёшман,— дея кўнглидан ўтказди корабль палубасида турган Зоя, гўзалман, сахийман».

Шамол унинг бўйни ва юзларини силаб-сийпаларди. Зоя завқ-шавқ билан ўзига бахт тиларди. У нур, осмон, денгиздан ажралишга қодир бўлмаса-да, эшикчанинг совуқ тутқичини очди-да, қуёш тушадиган томонига пардалар тутилган биллур будкага кирди. Эшитиш трубкаларини олди. Тирсақларини столга тираб, бармоқлари билан кўзларини беркитди.

Хронометрнинг қўш занги ўн иккига бонг урди. Унинг соявон тегидаги креслодан турганига бор-йўғи уч минут бўлди.

Зоя бармоқларини ричагга қўйди-да, уни чап томонга суриб, аппаратни ўттиз етти ярим метрлик тўдқинга мослади. Шунда трубканинг қора бўшлиғидан Роллингнинг сусти ва дағал товуши эшитилди:

— ...Мадам Ламоль, мадам Ламоль, мадам Ламоль... Эшитинг, эшитинг, эшитинг...

— Ҳа, эшитяпман, хотиржам бўлинг,— деди Зоя шивирлаб.

— ...Ҳамма нарса жойидами? Ҳалокатга учраганингиз йўқми? Нима камчилигингиз бор? Бугун одатдагидек, худди ўша соатда сизнинг овозингизни эшитсам бахтиёр бўлардим... Одатдаги ўша узунликдаги тўлқиндан фойдаланаверинг. Мадам Ламоль, шарқий узунликнинг ўн биринчи даражасидан, шимолий кенгликнинг қирқинчи даражасидан кўп узоқиб кетманг. Тезда учрашиб қолсак ажаб эмас. Бизнинг ишларимиз жойида. Ишлармих. Жим туриши лозим бўлган одам чурқ этмаяпти. Хотиржам, бахтли бўлинг,— йўлингиз бехатар бўлсин.

Зоя қулоғидан трубкаларни олди. Пешонаси тиришди. Хронометр стрелкасига қараб тишларини ғижирлатиб: «Жонимга тегди!» деб қўйди. Мана шу ҳар кунги радио орқали муҳаббат изҳор қилишлар унинг жонини чиқарарди. Роллинг уни тинч қўя олмайди, тинч қўйишни истамайди ҳам... Зоянинг раъйини олиш учун ҳар куни микрофон олдида «Хотиржам, бахтли бўлинг, йўлингиз бехатар бўлсин» деб хириллаш учун ҳар қандай жинойтдан ҳам тоймайди.

52

Вилль Давр ва Фонтенеблодаги қатлдан кейин, сўнг эса, Гаврдаги ой нурига чўмган бўм-бўш тош йўлдан Гарин билан машинада ўтганларидан кейин Зоя билан Роллинг учрашмаган эдилар. Уша кечаси Роллинг Зоёга ўқ узган, ҳақоратлашга ҳаракат қилган, лекин кейин дами ичида кетган эди. Чамаси ўшанда автомобилда букчайиб ўтириб овозини чиқармай йиғлаган ҳам эди.

Зоя Гаврда унинг «Аризона» деган яхтасига ўтириб, эрталаб Бискай қўлтиғига чиқиб олганди. Лиссабонда Зоя, мадам Ламоль номига ёзилган ҳужжат билан қо-

ғозлар олди. Энди у Ғарбдаги энг ҳашаматли яхтанинг эгаси эди. Лиссабондан Урта ер денгизи томон юришди, у ерда «Аризона» Италия қирғоқлари ёқалаб, шарқий узунликнинг ўн биринчи даражаси, шимолий кенгликнинг қирқинчи даражасидан чиқмай сузиб кетди.

Яхта билан Роллингнинг Париж яқинида Медон деган жойдаги хусусий радиостанцияси ўртасида дарҳол алоқа боғланди. Капитан Янсен саёҳатнинг ҳамма тафсилотларини Роллингга хабар қилиб турди, Роллинг ҳар куни Зояни чақириб турарди. Зоя ҳар куни кечқурун ўз «кайфияти»ни айтиб борарди. Шу тариқа бир тарзда кечган кунларнинг ўнтаси ўтиб кетди, мана фазони титкилаётган «Аризона» аппаратлари инсон тушунмайдиган тилда қисқа тўлқинларни қабул қилди. Зояни чақириб келишди: у бу овозни эшитиб, юраги қинидан чиқаёзди. Гариннинг:

— Зоя, Зоя, Зоя, Зоя...— деган овози худди ойнага урилаётган катта пашшанинг товушидек наушникда жангилди. У Зояни такрор-такрор чақириб бир неча муддатдан кейин деди:

— ...Кечаси соат бирдан учгача жавоб бер...

Кейин яна:

— ...Зоя, Зоя, Зоя... Эҳтиёт бўл, эҳтиёт бўл...

Ўша куни кечасиёқ қоронғи денгиз устида, уйқуга кирган Европа устида, Кичик Осиёнинг қадимги кулбалари устида, Африка текисликларини қоплаган чанг босган, игна баргли дарахтлар устида аёл товушининг тўлқинлари учди:

— ...Соат бирдан учгача жавоб беришни буюрганга...

Зоя бу чақирикни кўп марта такрорлади. Кейин гапирди:

— ...Сени кўришни истайман. Ақлсизлик бўлса ҳам майли. Италиян портларидан хоҳлаганингни тайинла. Отимни айтиб чақирма, овозингдан танийвераман...

Худди ўша кеча, худди ўша минутда, Гариннинг Европадами, Осиёдами, Африкадами, қаердадир «Аризона» электромагнит тўлқинларини излаётганига умид боғлаган Зоя зўр бериб ўз чақиригини такрорлаётган вақтда, икки минг километр масофада, Парижда, кўрпага бурканиб ухлаб ётган Роллинг каравоти ёнида қўйилган столча устидаги телефон бирдан жиринглаб қолди.

Роллинг сапчиб туриб трубкани олди. Семёновнинг овози. У шошиб-пишиб сўзларди:

- Роллинг. Зоя гаплашяпти.
- Қим билан?
- Ёмон эшитиляпти. Отини айтмайди.
- Яхши, тинглайверинг. Эртага айтасиз.

Роллинг трубкани қўйди, яна ётди, лекин энди уйқу-си қочган эди.

Вазифа енгил эмасди: Европа устида довулдек учиб юрган фокстротлар, реклама қичқириқлари, черков хорлари, халқаро снѐсат ҳисобоглари, опералар, симфониялар, биржа бюллетенлари, машҳур юмористларнинг ҳазил гаплари орасидан Зоянинг заиф товушини тутиб олиш қийин эди.

Бунинг учун Семёнов Медонда кечаю кундуз ўтирарди. У Зоянинг товуши билан айтилган бир неча жумлани илиб олишга муваффақ бўлди. Бироқ Роллингнинг рашк билан тўлган тасаввурига ўт қўйиш учун шунинг ўзи ҳам кифоя эди.

Фонтенеблодаги кечадан кейин Роллингнинг кайфияти жуда ёмон эди. Шельга тирик қолди, энди у Роллинг учун даҳшатли хавф. Роллинг Гаринни бир негр каби дарахт шохига осиб, хумордан чиқиш ўрнига, у билан битим тузди. Балки ўшанда Роллинг битим тузгандан кўра ўлим, жаллод кундасини афзал билиб қайсарлик қилганида бўлармиди, лекин Зоя унинг иродасини синдирди. У Гарин билан битим тузиб вақтдан ютди, балки, бу орада телба хотин ақлу ҳушини йиғиб олар, пушаймон қилар, қайтиб келар... Битим шартларидан бири қилиб у Зоянинг узоқ вақт яхтада саёҳат қилиши масаласини қўйди. (Бу эса жиноятда ўзининг изини йўқотиш учун зарур эди). Роллинг радио орқали қиладиган кундалик суҳбати билан Зояни кўндиришга, инсофга келтиришга, уни ўзига мойил қилишга умид боғларди. Бу умид Роллингнинг умрида энг катта аҳмоқлиги эди.

Роллинг Гарин билан келишган шартга мувофиқ дарҳол «кимё фронтида умумий ҳужум» бошлади. Зоя Гаврда «Аризона»га ўтирган кун Роллинг поездда Парижга қайтиб келди. У полицияга ўзининг Гаврга борганини ва қайтаётганида, кечаси бандитлар (юзларга рўмол боғлаган уч киши) ҳужуми остида қолганлигини маълум қилди. Улар Роллингнинг пулларини ва автомобилини тортиб олганлар. (Келишилган шартга мувофиқ Гарин бу вақтда Францияни ғарбдан шарққа кесиб ўтиб, Люк-

сембург чегарасига чиқиб олган ва дуч келган биринчи каналга Роллингнинг автомобилини чўқтирган эди).

«Кимё фронтида ҳужум» бошланди. Париж газеталари катта шовқин-сурон бошладилар. «Вилль Даврдаги сирли фожа», «Фонтенебло паркида рус кишисига сирли ҳужум», «Кимё қиролининг сурбетларча таланиши», «Европада америка миллиардлари», «Герман миллий индустриясининг ҳалокати», «Роллинг ёки Москва» — буларнинг ҳаммаси пухталиқ ва усталық билан бир тугунга чигаллаштирилган бўлиб, обивателнинг — акция эгасининг ҳалқумига қадалган бир нарса эди. Биржа таг-тубидан ларзага келди. Биржанинг кул ранг устунлари орасида, қалтироқ қўллар ёзиб, ўчириб, қадри тушаётган қоғозларнинг рақамларини бўр билан ёзаётган қора доскалар ёнида ақлдан озаётган кишилар оғизларидан жигар ранг кўпик сочиб кўзлари косасидан чиққудек бўлиб саланглаб, айюҳаннос солиб юрардилар.

Бироқ ҳалок бўлаётганлар чавақ балиқлар эди — бу ишларнинг ҳаммаси ҳазилга ўхшарди. Йирик саноатчилар ва банклар тишларини тишларига қўйиб, акция пакетларини маҳкам ушлаб турардилар. Ҳатто Роллингнинг шоҳлари ҳам уларни ағдаришга ожиз эди.

Гарин томонидан тайёрланаётган зарба ҳам худди ана шу энг муҳим операцияни амалга оширишга қаратилган эди.

Худди Шельга тўғри топганидек, Гарин Германияда ўз модели бўйича аппаратини «жадаллик билан» қураётган эди. У шаҳарма-шаҳар юриб, заводларга турли қисмларни заказ қилиб борарди. Гарин Роллинг билан алоқа қилишда Кельн газетасининг хусусий эълонлар бўлимидан фойдаланар эди. Роллинг эса ўз навбатида Парижда чиқадиган бульвар газеталарининг бирида икки-уч сатр нарса бостирди: «Бутун эътиборингизни анилингга қаратинг...» «Ҳар бир кун қимматли, пулни аяманг...» ва ҳоказолар.

Гарин ҳам жавоб қайтарарди: «Мўлжалидан тезроқ тугаллайман», «Жой топилди...», «Киришяпман», «Қутилмаган тўсиқ...».

Роллинг: «Хавотирланыпман, кунини белгиланг...» дерди.

Гарин: «Шартнома тузилган кундан эътиборан ўттиз бешни сананг», деб жавоб берарди.

Тахмина ана шу хабарга Семёновдан Роллингга юборилган тунги телефонограмма мос тушди. Роллингнинг газаби қайнаб кетди — уни лақиллатишяпти. Ҳаммадан ҳам «Аризона» билан яширин алоқа қилиши хавфли эди. Лекин Роллинг эртасига мадам Ламоль билан гаплашганида заррача ҳам сир бой бермади.

Энди Роллинг уйқусиз тунларида ашаддий душманига қарши қўллайдиган «ўйинининг режасини» қайта «мушоҳада» қилиб чиқа бошлади. У хатосини топди. Гариининг мудофааси бўш экан. Зоянинг саёҳатига розилик билдириб хато қилган экан, энди ўйиннинг оқибати ҳал. «Мот» сўзи «Аризона» яхтасида айтилади.

53

Бироқ «Аризона» яхтасида Роллинг ўйлаганидан тамоман бошқача воқналар бўлаётганди. У Зояни ақлли, вазмин, тадбирли, совуққон, вафодор аёл деб юрарди. Зоянинг хотинлар заифлигига нақадар жирканиб қарашини у биларди. Роллинг Зоянинг манави дайди, гадо, бандит Гаринга ишқивозлиги узоқ давом этишига асло рози бўлолмасди. Урта ер денгизда яхшигина саёҳат қилганидан кейин эс-ҳушини йиғиштириб олар...

Зоя Гаврда яхтага ўтираётганида ҳақиқатан ҳам уйқусираётгандек эди. Океанда бир неча кун танҳо яшаб, анча тинчиб қолди. У мовий ранглар, сув жилваси, абадийдек сокин тўлқинлар шовқини қўйнида уйғонар, яшар ва уйқуга кетарди. Зоя ифлос хонани ва Лемуарнинг тишлари иржайиб турган, шиша кўзли мурдасини, Урдак Буруннинг кўкрагидан шартта кесиб ташлаган ўтни, Фонтенеблодаги зах ялангликни ва Роллингнинг худди қутурган итни отгандек тўсатдан ўқ узиб қолганлигини эслаб, жирканиб, қалтираб кетди...

Лекин Роллинг умид қилганидек бўлмади, Зоя эс-ҳушини йиғмади. Тушида ҳам, ўнгида ҳам кўзига аллақандай ажойиб ороллар, зиналари денгизга туташган мрамор саройлар кўринарди. Гуруҳ-гуруҳ бўлиб юрган жонон йиғитлар, ёқимли куйлар, ҳилпираб турган байроқлар... Ана шу эртаклардагидек хаёлий дунёнинг ҳукмдори ҳам Зоянинг ўзи бўлади...

Кўк соявон тагидаги креслода жонланган туш ва тасавурлар Гарин билан Вилль Даврда (қирғиндан бир

126

соат бурун) қилинган суҳбатнинг давоми эди. Ҳозир Зоянинг кўнглини дунёда фақат бир киши — Гарингина билла оларди. Лекин Лемуарнинг шиша кўзлари ҳам, Гастон Урдак Буруннинг даҳшатли очиқ оғзи ҳам шу тасаввурга туташиб кетган эди.

Шунинг учун ҳам радио трубкасида Гариннинг овози гўлдирай бошлаганда Зоянинг юраги қинидан чиқиб кетаёзди... Ушандан бери Зоя уни ҳар куни чақирар, ёлворар, дўқ урарди. Зоя уни кўришни истар, айни вақтда уни кўришдан қўрқар ҳам эди. Гарин Зояга денгиз ва осмоннинг мусаффо мовий қўйнида бир қора доғдек туюларди... Қани энди тушларини унга ўнгида айтиб берса, «Қалайи минтақанг қани деб сўраса! Зоя шу зайлда яхтанинг у бошидан бу бошига бетоқат кезаркан, салобатидан капитан Янсен билан унинг ёрдамчиси эсанкираб қолишди.

Гарин бўлса:

«...Кут. Хоҳлаган нарсаларингнинг ҳаммаси муҳайё бўлади. Фақат хоҳлашни ҳам бил. Иста, ақлдан озгунча иста — бу яхши. Менга шундайлигингча кераксан. Сениз менинг ишим ўлик», — деб жавоб берарди.

Унинг радио орқали айтган сўнги сўзлари, Роллинг тутиб олган гаплари ана шу эди. Бугун Зоя — «Қайси куни яхтада кутай?» деган саволига аниқ жавоб кутар эди. У палубага чиқиб панжарага тирсакларини қўйди. Яхта зўрға силжиб борарди. Шамол тинган. Шарқ томонда кўзга кўринмаган ернинг ҳовури кўтарилар, Везувий вулқони устидаги тутуннинг кул устунни қаққайиб турарди.

Капитан кўприги устида турган Янсен кўзидан дурбинини олди. Шу он Зоя унинг мафтун кишидек ўзига тикилиб турганлигини сизди. Ахир осмон ва сувнинг ҳамма муъжизалари сутдек ложувард денгиз устидаги панжарага суялиб турган мадам Ламолни ҳузур қилиб томоша қилиш учун яратилган бўлса-ю, нега у қарама-син.

— Бу ёққа келинг, Янсен.

У иссиқ палубадан енгил ва катта-катта қадам бошиб келди.

— Янсен, сиз мени жинни-пинни бўлиб қолган деб ўйламаяпсизми?

— Йўғ-э, мадам Ламоль, менга ҳар қанақа буйруқ берганингизда ҳам бундай деб ўйламайман.

— Ташаккур. Мен сизни илоҳий Зоя жамиятининг командири этиб тайинлайман.

Янсен сариқ киприкларини пирпиратди. Кейин қўлини шапкасининг козирогига олиб борди. Қўлини тушираркан, яна кўз юмиб қўйди. Зоя кулиб юборган эди, Янсеннинг лабларига ҳам табассум югурди.

— Янсен, амалга оширилиши асло мумкин бўлмаган истакларни ҳам рўёбга чиқариш имконияти бор... Ана шундай кун қизигида хотинлар хаёлхонасига ҳар нарса келиши ҳам... Лекин курашиш керак бўлади...

— Хўп бўлади,— деб қисқа жавоб берди Янсен.

— «Аризона» неча узел¹ юради?

— Қирққача.

— Унга очиқ денгизда қандай кемалар этиб олиши мумкин?

— Унақалари жуда кам...

— Эҳтимол, биз узоқ вақт таъқибга бардош беришимиз лозим бўлар.

— Ёнилгидан имкони борича кўпроқ ғамлаб олишни буюрасизми?

— Ҳа. Консервалар, чучук сув, шампан виносидан... Капитан Янсен, биз жуда хавфли бир ишга қўл уряпмиз.

— Майли, бунақа ишга ҳам юраверамиз.

— Лекин, биласизми, мен ғалабага ишонаман...

Соат ўн икки яримга занг урди... Зоя радио-телефон трубкасига чиқди. Аппарат олдига ўтирди. У радио-приёмник ричагчасига қўл тегизди. Аллақайдан фокстротнинг бир неча пардаси ушланди.

Зоя қошларини кериб, хронометрга қаради. Гарин жимжит. У бармоқларининг титроғини босиб, яна ричагчани ушлади.

...Нотаниш, салмоқи русча товуш нақ қулоғининг тагида эшитилди.

«...Агар жопингиз ширин бўлса... жума куни Неаполга тушинг... «Сплендид» меҳмонхонасида шанба куни пешингача хабар кутинг».

Бу жумлалар тўрт юз йигирма бир метрлик тўлқинда, яъни шу вақтда ҳамиша Гарин фойдаланиб келган станциядан берилган аллақандай гапларнинг охири эди.

1 Узел — кеманинг миля ҳисобида бир соатда босган йўли илан ўлчанадиган тезлиги.

Сурункасига уч кечадан бери Шельга ётган уйнинг дераза эшикларини ёпишни унутиб қўярдилар. У ҳар сафар бунини ҳамшира-кармелиткага эслатиб турарди. Шельга дераза эшиклари тавақаларини бирлаштириб турадиган лўкидоннинг маҳкам бураб қўйилишига разм соларди.

Ўтган уч ҳафта мобайнида Шельга анча тузалиб, ўрнидан туриб, чинорнинг палахса-палахса баргли шохларини, қораялоқларни ва гулзор ўртасида сочилиб турган сув зарраларида ўйнаётган турли рангларни томоша қилиш учун дераза олдига ўтиб ўтирадиган бўлди.

Бу деразадан тошдан урилган яланг девор билан ўраб олинган касалхона боғчаси кафтдек кўринарди. Ун саккизинчи асрда бу жой революция йўқ қилиб юборган монастирга қарар эди. Монахлар синчков кўзларни ёқтирмайдилар. Девор баланд бўлиб, унинг қиррасида бошдан-оёқ ойна синиқлари ялтиллаб турарди.

Девордан ошиб тушиш учун унинг нарёғига нарвон қўймаса бўлмас эди. Касалхонага туташ тор кўчалар тинч ва бўм-бўш бўлса ҳам у ердаги фонарлар жуда ёруғ ва осойишта дамларда деворнинг нарёғидан ўтаётган полициячиларнинг қадамлари тез-тез эшитилиб турарди, демак, нарвон масаласи пучга чиқади.

Албатта, девор устидаги ойна синиқлари бўлмаганда чаққон одам нарвонсиз ҳам бир сакраб ўтарди-я! Ҳар куни эрталаб Шельга парда орасидан деворнинг ҳамма томонини синчиклаб кузатарди. Хавф фақат мана шу томондан таҳдид қиларди... Роллинг юборган одам меҳмонхонанинг ичидан келишга журъат қила олмас, лекин қотилнинг бир амаллаб пайдо бўлишига Шельга шубҳа қилмасди.

У энди касалхонадан чиқиш учун врачнинг кўригидан ўтишни кутарди. Бу унга маълум эди. Врач одатда ҳафтада беш марта келарди. Бу сафар врач касал бўлиб қолипти. Шельгага, катта врач кўрикдан ўтказмагунча сени чиқара олмаймиз дейишди. У эътироз билдиришга ҳам уринмади.

У Совет элчихонасига ўз аҳволини маълум қилиб, овқат-повқат олиб келиб туришларини сўради. Касал-

хонанинг суяқ ошини қўл ювадиган жойга ағдарар, нонини эса қораялоқларга берарди.

Роллинг ягона гувоҳдан қутулиши кераклигини Шельга биларди. Шунинг учун ҳам у тунлари ухламай чиқар — ташвиши шу қадар катта эди. Ҳамшира-кар-мелитка унга газеталар олиб келиб турарди, у кун бўйи қўлидан қайчини қўймай газеталардан қирқиб олинган нарсаларни ўргангани-ўрганган эди. Шельга Хлиновнинг касалхонага келишини таъқиқлаганди (Вольф Германияда, Рейнда бўлиб, Роллингнинг Германия апилин компаниясига қарши кураши ҳақида маълумот тўплаб юрарди).

Эрталаб Шельга одатдагича дераза олдига келиб боққа қаради-ю, дарров парда орқасига ўтиб олди. У ҳатто қувониб кетди. Ниҳоят! Липа дарахти панасидаги деворнинг шимолий томонига боғбоннинг нарвони суяб қўйилибди, нарвоннинг учидан ярим газчаси ойна си-ниқларидан чиқиб турарди.

Шельга:

— Оббо қургурларей, боплашибди-ку! — деб қўйди.

Энди фақат кутиш керак. Ҳаммаси ўйлаб, пишитиб қўйилган. Унг қўли гарчи бинти олиб ташланган бўлса ҳам ҳали кучсиз эди. Чап қўли пўст бойлаган ва гипс-ланган бўлиб, ҳамшира уни кўкрагига қўшиб боғлаб қўйганди. Гипсли қўли камида ўн беш қадоқ келарди. Ўзини ҳимоя қила оладиган ягона қуроли ҳам шу эди.

Тўртинчи кечаси ҳамшира яна дераза қопқоқларини ёпишни унутди. Шельга бу сафар эътироз билдирмади, соаф тўқизданоқ ўзини уйқуга солди. У ҳар иккала қаватдаги дераза қопқоқларини ёпаётганликларини эшитиб ётди. Унинг деразаси яна ланг очик қолди. Чироқ ўчганда у ўрнидан сапчиб турди-ю, ожиз чап қўли ва тишлари билан қўлига боғланган бинтни еча бошлади.

Орадан сал вақт ўтмай у тўхтади, нафас олмай қулоқ солди. Ниҳоят қўлини бўшатиб олди. Уни ярмигача ёзаоларди. Кўчадаги фонарь билан ёритилган боққа қаради, нарвон аввалги жойида, липа дарахтининг орқасида турибди. У одеялни думалоқлади-да, чойшай орасига тикиб қўйди, ним қоронғи уйдаги каравотда биров ётгандек кўринарди.

Ташқари жимжит, фақат томчиларнинг чакиллаши эшитилади. Бинафшасимон шафақ Париж устидаги бу-

лутларда ўйнайди. Бульварлардаги шовқин-суронлар бу ерга келмайди. Чинорнинг қора шохи қимир этмайди.

Қасрдадир автомобиль тириллади. Шельга қулоқ солди — гўё у чинор шохида ухлаётган қушнинг юрак уришини эшитаётгандек эди. Кўп вақт ўтганга ўхшайди. Богда худди ёғоч билан оҳак майдалаётгандек ғижирлаган ва шитирлаган товуш эшитилди.

Шельга парда орқасидаги деворга чекинди. Гипсланган қўлини туширди. «Ким? Ким бўлдийкин?— деб ўйлади у.— Наҳотки Роллингнинг ўзи бўлса?».

Барглар шитирлади — қораялоқлар бесаранжом бўлиб қолди. Шельга дераза томондан хирагина ёритилган паркет полга қаради, одам ўтса сояси тушиши керак эди.

«Отмайди,— ўйлади у,— фосгенга ўхшаган ярамас бир газни қўяди...» Паркет устидан шляпасини бостириб кийиб олган калланинг сояси кўтарилди бошлади. Шельга дурустроқ мушт тегсин деб қулочкашлаб турди. Соя елкасигача кўтарилди, керик бармоқларини кўтарди...

— Шельга, ўртоқ Шельга,— шивирлади соя русчалаб,— бу мен, қўрқманг...

Шельга ҳамма нарсани кутган бўлса ҳам бу сўзларни, бу овозни хаёлига ҳам келтирмаганди. У беихтиёр қичқириб юборди. Анови киши эса ўзини танитиб, бир сакраб деразадан ошиб тушди. Ҳимоя қилиш учун иккала қўлини узатди. Бу Гарин эди.

— Сиз ҳужум бўлишини кутгандингиз, ўзим ҳам шундай деб ўйлаган эдим,— деди у шошиб-пишиб, бугун кечаси сизни ўлдиришлари керак. Бундан менга фойда йўқ. Ҳар нарсамдан айилсам ҳам сизни қутқарим керак. Юринг, автомобилим бор.

Шельга девордан ўзини олди.

Гарин ҳамон хезлашиб турган гипсли қўлни кўриб, тиржайиб қўйди.

— Қулоқ солинг, Шельга, худо урсин, мен айбдор эмасман. Бизнинг Ленинграддаги шартимиз эсингиздами? Мен ҳалол кишиман. Фонтенеблодаги кўнгилсизликни бутунлай ўша Роллинг аблаҳдан кўраверинг. Менга ишонаверинг, юринг, ҳар бир дақиқа ғанимат...

Шельга ниҳоят тилга кирди:

— Хўп, сиз мени олиб кетдингиз, хўш, кейин нима бўлади?

Мен сизни яшириб қўяман... Кўпга эмас, қўрқманг. Роллингдан ярмисини ундирганимча... Сиз газеталарни ўқиб турибсизми? Роллингга росаям «омад» келди-да, лекин у тирриқ одам. Сизга қанча керак, Шельга? Оғзингизга сиққан рақамни айтинг. Ун, йигирма, эллик миллионми? Мен тилхат ёзиб бераман...

Гарин худди алахсираётгандек паст товуш билан шошилиб сўзларкан, унинг юзи титраб турарди.

— Шельга тентаклик қилманг. Нима, сиз принципиал одамсиз дейман?.. Мен Роллингга қарши бирга ишлашни таклиф қиламан... Қани... Кетдик.

Шельга қайсарлик билан бош чайқади:

— Истамайман. Бормайман.

— Барибир сизни ўлдиришади.

— Кўрамиз.

— Касал боқувчи хотинлар, қоровуллар, маъмурият — ҳаммасини Роллинг сотиб олган. Сизни бўғиб ўлдиришади. Мен биламан... Бугун кечаси тамом бўласиз... Элчихонангизни огоҳлантириб қўйдингизми? Яхши, яхши... Элчи изоҳ талаб қилади. Француз ҳукумати жуда нари борганда кечирим сўрар... Лекин сизга бунинг нафи йўқ-да, Роллинг учун гувоҳни йўқотиш керак. У сизнинг совет элчихонасига қадам босишингизга йўл қўймайди.

— Айтдим-ку, бормайман... Хоҳламайман.

Гарин уҳ тортди. Деразани кўздан кечирди.

— Яхши, ундай бўлса, ихтиёрингизга қулоқ солмаёқ олиб кетаман.— У орқага бир қадам ташлади, қўлини пальтоси ичига суқди.

— Яъни, қандай қилиб менинг ихтиёримга қарамай?

— Мана бундай қилиб...

Гарин чўнтагидан калта цилиндрлик маскани апиттапил чиқарди-да, тезлик билан Шельганинг оғзига босди.

Шельга эса бақиришга ҳам улгуролмади — унинг юзига ёғсимон суюқлик урилди... Фақат Гариннинг нокдек резинкани қисаётган қўли кўзига чалинди... Хушбўй, ширин афюн Шельганинг димоғига урилди...

55

— Янгиликлар борми?

— Ҳа. Салом, Вольф.

— Тўғри вокзалдан келяпман. Ун саккизинчи йилдагидек очман.

132

— Кайфингиз чоғ кўринади, Вольф. Кўп нарса билдингизми?

— Битга-яримта нарсани билдим... Шу ерда гаплашаверамизми?

— Яхши, фақат тезроқ бўлинг.

Вольф орқасини Консьержерининг¹ қора минораларига ўгириб Генрих IV га² ўрнатилган отлиқ ҳайкал остидаги гранит скамейкага, Хлинов ёнига ўтирди. Пастда, Сите ороли ўткир бурун бўлиб тугалланадиган жойда мажнунтол сувга эгилиб турарди. Бу ерда бир вақтлар Тамплиерлар³ мазҳабининг рицарлари гулханда ёқилгандилар. Узоқда, соялари дарё юзига тушиб турган ўнларча кўприкларнинг нарёғида чангсимон-тўқ сариқ нурларга чўмган қуёш ботаётган эди. Дарё бўйларида, қум солинган темир баржаларда французлар, Роллинг ва жаҳон уруши томонидан хонавайрон қилинган саховатли буржўйлар сувга қармоқ ташлаб ўтиришарди. Чап соҳилда, қирғоқнинг гранит тўсиғида, то ташқи ишлар министрлигигача бўлган узоқ жойда бу шаҳарда ҳеч кимга керак бўлмаган китобларни йиғиб олган букинистлар кечки қуёш иссиғида зерикиб ўтиришарди.

Эски Париж бу ерда умрининг охирги кунларини кечирарди. Қирғоқдаги китоблар ёнида, қуш солинган қафаслар ёнида, маъюс балиқчилар ёнида кўзлари хира, лаби-даханини жун босиб кетган, разлетайка ва эски похол қалпоқ кийган кекса шахслар ҳамон кезишиб юрардилар... Бир вақтлар бу уларнинг шаҳри эди... Хув анови ерда, лаънати, Консьержерида Дантон худди қушхонага ҳайдаб кетилаётган буқадек ўкирган эди. Хув, ўнг томонда Луврнинг графит томлари орқасида Тюильри боғлари саробдек бўлиб кўринган ерларда —

¹ Консьержери (французча) — Париждаги йирик турмаларнинг бири.

² Генрих IV (1553—1610). Француз қироли (1594—1610). 1789 йилда ағдарилган Бурбонлар династиясининг асосчиси. У 1598 йилда гугенотларга диний эркинлик берган.

³ Тамплиерлар ёки храмовниклар — салб юришлари вақтида асосланган диний-рицарлик мазҳабларидан бири. Кейинчалик улар даҳшатли қуроли кучларгина эмас, шу билан бирга йирик молия эгаларига айландилар. 1307 йилда Франция территориясидаги барча Тамплиерлар қамоққа олинди ва қийноқ-азобдан кейин куйдириб ўлдирилди, уларнинг катта мол-мулклари король томонидан мусодара қилиб юборилди.

Риволи кўчасида генерал Галифе¹ тўпчилари отган ўқлар вижиллаб ўтган кўчада катта жанглар бўлганди. Эҳа, Франциянинг олтини озмунчамиди! Агар тили бўлса бундаги ҳар бир тош улуғ ўтмиш ҳақида нималарни сўзламасди. Мана энди шайтоннинг ўзи ҳам ҳайронки, бу шаҳарга Роллинг деган бир ажнабий хўжайин бўлиб ўтирибди; энди саховатли буржуанинг кунни тугаб, қармоқ ташлаб, бошини қўйи солиб ўтиришдан бошқа иши қолмади... Оҳ, ҳо-о! Ол-ла!..

Вольф трубкадаги ўткир тамакидан тортди-да:

— Гап бундай,— деди,— Германия анилин компанияси америкаликлар билан асло келишмайдиган ягона компания. Шу компания йигирма саккиз миллион марка ёрдам олди. Ҳозир Роллингнинг ҳамма ҳаракати герман анилинини барбод қилишга қаратилган.

— Нархни арзонлатиш ўйинини қиялпими? — деб сўради Хлинов.

— Шу ойнинг йигирма саккизинчисида анилин акцияларини жуда катта пулга сотади.

— Лекин бу жуда муҳим хабар-ку, Вольф.

— Ҳа, изини топдик. Акцияларнинг баҳоси бир пфенниг ҳам тушмаган бўлса-да, Роллинг ютиб чиқишига амин бўлса керак. Ваҳоланки, бугун йигирманчи... Унинг ишонган тоғи нима эканлигини биласизми?

— Бундан чиқдики, улар ҳамма нарсани тайёрлаб қўйишган экан-да.

— Менимча, аппарат ўрнатиб бўлинган.

— Анилин компаниясининг заводлари қаерда?

— Рейнда. Н. шаҳри ёнида. Агар Роллинг анилинни ағдарса, у бугун Европа саноатига хўжайин бўлади. Биз ҳалокатга йўл қўймаслигимиз керак. Бизнинг бурчимиз — герман анилинини қутқариб қолиш (Хлинов елкасини қисди-ю, лекин ҳеч нарса демади). Мен юз бериши лозим бўлган нарсанинг муқаррарлигини билман. Сиз билан икковимиз Америка зарбасини тўхтата олмаймиз. Яна ким билади, тарих баъзан кутилмаган найранглар кўрсатиб қолади.

— Революцияга ўхшаганми?

— Шундай бўлса ҳам бордир.

¹ Галифе (1830—1909) генерал, 1871 йилдаги Париж Коммунаси жаллодларидан бири.

Хлинов унга бир оз таажжубланиб қаради. Вольфнинг кўзлари дум-думалоқ, сариқ ва ғазабли бўлиб кетган эди.

— Вольф, буржуа Европани қутқариб бўпти.

— Биладан.

— Шундайми?

— Шу сафар борганимда роса зеҳн солдим... Француз, немис, инглиз, итальян буржуазияси эски дунёни жинояткорона, кўр-кўрона, сурбетлик билан сотиб юборяпти. Маданият келиб-келиб ким ошди савдосига тушибди-я... Ким ошдига тушибди!

Вольф куюниб кетди.

— Мен ҳукмдорларга мурожаат қилдим, хавфга ишора қилиб ўтдим, Гаринни қидириб топиш учун ёрдам сўрадим... Мен уларга қўрқинчли гапларни айтдим... Юзимга бақрайиб туриб кулишди. Жин урсин!.. Мен чекинадиганлардан эмасман.

— Вольф, сиз Рейндан нимани билиб келдингиз?

— Менинг билганим... Анилин компанияси герман ҳукуматидан йирик ҳарбий заказлар олибди. Ҳозир Анилин компанияси заводларидаги ишлаб чиқариш процесси жуда хавфли аҳволда. У ерда беш юз тоннача келадиган тетрилни ишга солишган.

Хлинов ўрнидан туриб кетди. Суянган ҳассаси эгилди. У яна ўтирди.

— Газеталарда ишчи шаҳарчаларини бу лаънати заводлардан имкони борича ажратиш ҳақида мақола кўришиб қолди. Анилин компаниясида эллик мингдан ортиқ киши банд... Бу мақолани босган газетага штраф солинди... Роллингнинг қўли...

— Вольф, биз бир кун ҳам кута олмаймиз.

— Мен бугун соат ўн бирга билет заказ қилдим.

— Н.га борамизми?

— Фикримизча, фақат ўша ердан Гариннинг изини топиш мумкин.

— Энди, менинг нимани қўлга киритганимни бир қаранг.— Хлинов чўнтагидан газеталардан қирқиб олинган парчаларни чиқарди. Уч кун бурун Шельганинг олдида бўлувдим... У менга ўз мулоҳазаларини айтди: Роллинг билан Гарин хабарлашиб туришса керак, дейди...

— Албатта, ҳар куни.

— Почта биланми? Телеграф биланми? Қандай деб ўйлайсиз, Вольф?

— Асло. Ҳеч қандай ёзма из қолдирмаслик керак.
— Ундай бўлса радио биланми?
— Бутун Европага жар солиш учунми... Йўқ...
— Учинчи шахс орқалими?
— Йўқ... Тушундим,— деди Вольф,— Шельгангизга қойилман. Газета парчаларини беринг...

Вольф уларни тиззасига ёзди-да, қизил қалам билан чизилган жойларини диққат билан ўқий бошлади:

«Бутун эътиборингизни анилинга қаратинг». «Қиришяпман», «Жой топилди».

— «Жой топилди»,— пичирлади Вольф,— бу газета Н. шаҳарчасига яқин бўлган Е. шаҳрида чиқади... «Ташвишланыпман, кунини белгиланг».— «Битим тузилган кундан бошлаб ўттиз бешни сананг...» Бу фақат ўшалар бўлиши мумкин. Фонтенеблода битимга имзо қўйилган тун ўтган ойнинг йигирма учинчисида эди. Шунга ўттиз бешни қўшсангиз, йигирма саккиз бўлади,— анилин акциялари сотиладиган кун чиқади...

— Хўш, хўш. Вольф... «Сиз қандай чоралар кўрдингиз?» деб сўрайди Гарин К. шаҳаридан. Эртасига Париж газетасида Роллингнинг жавоби: «Яхта тайёр. Уч суткада келади. Радио орқали хабар қилинади». Мана бунисида — тўрт кун кейин Роллинг сўрайди: «Нур кўринмайдами?» Гарин жавоб беради: «Ҳамма ёқ бўм-бўш. Масофа беш километр».

— Бошқача сўзлар билан айтганда аппарат тоғ устига ўрнатилган; беш километр масофага фақат баланд жойдан туриб нур билан уриш мумкин бўлади. Эшитяпсизми, Хлинов, вақтимиз жуда оз қолди. Агар заводни ўртага қўйиб беш километрлик радиусни олсак, айланаси ўттиз беш километрлик жойни ахтариб чиқшимиз лозим, яна бирор топширигингиз борми?

— Йўқ, мен ҳозиргина Шельгага телефон қиламан деб турувдим. Унда кечаги ва бугунги газеталардан қирқиб олинган парчалар бўлиши керак.

Вольф ўрнидан турди. Енглари ичидаги мускуллари бўртиб-бўртиб кетганлиги кўриниб турарди. Хлинов чап соҳилдаги энг яқин кафедан телефон қилишни таклиф этди. Вольф кўприк устидан шиддат билан кетиб бораркан, урушда ўлган яқин кишисининг дардида йиғлаб тўккан кўз ёшлари сингиб кетган исқирт камзулли, жўжа бўйин бир чол бошини сарак-сарак қилиб чанг бос-

ган шляпаси остидан югуриб кетаётган ажнабий кишининг орқасидан узоқ тикилиб қолди:

— Оббо! Ажнабийларей... Чўнтаклариди пул бўлгандан кейин худди ўз юртларидагидек ховлиқиб қолишадими-я... Оббо... ёввойиларей!...

Вольф кафедаги руҳ прилавка олдида туриб сода ичаётган эди. Унга телефон будкасининг ойнасидан гаплашиб турган Хлиновнинг орқаси кўриниб турарди, мана унинг елкалари кўтарилди, лекин бутун гавдасини трубкага ташлаб олди; қаддини ростлади-да, будкадан чиқди; унинг чеҳраси хотиржам, лекин парда торгандек оқариб кетган эди.

— Касалхонадан бугун кечаси Шельга гойиб бўлди деб хабар беришди. Уни излаб топиш учун ҳамма чоралар кўрилган... Фикримча, ўлдирилган бўлса керак.

56

Икки асрдан бери ис босиб ётган ўчоқда шох-шабба чирссиллаб ёнар, тепасида колбаса ва сон гўшти иладиган катта-катта занглаган илгак, ўчоқнинг икки биқинида тошдан ясалган авлиёлар ҳайкали — бирига Гариннинг оч ранг шляпаси, иккинчисига ёғ босган офицер камзули осиглиқ эди. Ўчоқдаги олов билангина ёритилган стол атрофида тўрт киши ўтирибди. Уларнинг олдида сават чилпит билан вино тўлдирилган стаканлар турарди.

Икки эркақ шаҳарчасига кийинган — бири ялпоқ юзли, бақувват, калта кирписоч, иккинчиси эса чўзинчоқ, баджаҳл юзли киши эди. Учинчиси, ҳозир ошхонасида кенгаш бўлаётган ферманинг хўжайини — генерал Субботин — ифлос сурп кўйлақда, енгларини шимарган ҳолда ўтирарди. Тақир қилиб қирдирган бошининг териси қимирлаб турар, тиккайган мўйловли семиз юзи винодан қип-қизил бўлиб кетган эди. Тўртинчиси, туристлар кийимидаги Гарин. У бепарволик билан стакан четига чертиб-чертиб гапирар эди.

— Буларнинг ҳаммаси жуда яхши... Лекин мен асиримга, гарчи у большевик бўлса ҳам заррача зиён етказилмаслигини қатъий талаб қиламан. Кунига уч маҳал овқат, вино, сабзавот, ҳўл мева ейиши керак... Бир ҳафтадан кейин мен уни сизлардан олиб кетаман... Бельгия чегараси яқинми?..

137

— Автомобилда чоракам бир соатлик йўл,— деди чўзинчоқ юзли киши шошганича гавдасини олдинга ташлаб.

— Ёпиқлик қозон ёпиқлигича қолади... Мен билан, жаноб генерал, жаноб офицерлар (Гарин илжайди), сизлар дворян, қийнаб ўлдирилган императорга содиқ кишилар сифатида ҳозир фақат олий, соф го-вий нуқтаи назардан ҳаракат қиласизлар... Бўлмаса мен сизлардан ёрдам сўраб ўтирмасдим ҳам...

— Бизлар зоти паст одамлар эмасмиз. Бу ҳақда гап бўлиши ҳам мумкин эмас,— деди хириллаб генерал бошининг терисини ўйнатиб.

— Шартимизни қайтараман: асирга беками-кўст қараб турсангизлар кунига минг франкдан тўлайман. Розимисизлар?

Генерал кўзларини лўқ қилиб ўртоқларига қаради. Ялпоқ юзли киши оппоқ тишларини кўрсатди, чўзинчоқ юзлиси ерга қаради.

— Эҳа, айтгандай,— деди Гарин, узр, жаноблар, ха-мир учидан...

У тўппонча соладиган чўнтагидан минг франклик билетлардан бир дастасини олди-да, стол устидаги ви-но тўкилган жойга ташлади.

— Марҳамат...

Генерал томоғини қириб, пулни олдига тортди, у ёқ-бу ёғига қараб қорнига артди-да, бурнини кериб, пи-шиллаб санаб кетди. Ўртоқлари унинг пинжига тикила бошладилар, уларнинг кўзлари ёнди.

Гарин ўрнидан турар экан:

— Асирни олиб кингиз,— деди.

Шельганинг кўзлари рўмол билан боғланганди. Ел-касига шоферлар киядиган чарм пальто ташланган. У ўчоқнинг иссиғини сизди, оёқлари жимирлашиб кетди. Гарин курси қўйиб берди. Шельга дарров ўтириб, гипс-ланган қўлини тиззасига қўйди.

Генерал билан иккала офицер бир-бирларига шун-дай қараб қўйишдики, уларнинг вазоҳати бир имо би-лан Шельгани еб қўйгудек эди. Лекин Гарин имо қилмади. Шельганинг тиззасига қоқиб, кулиб деди:

— Бу ерда ҳеч нарсага зориқмайсиз. Дуруст одамлар қўлидасиз, уларга яхши ҳақ тўланган. Бир неча кундан кейин мен сизни озод қиламан. Ўртоқ Шельга, қочишга ҳаракат қилмайман, тўполон кўтармайман, полиция эътиборини жалб қилмайман, деб чин сўз беринг.

Шельга эгилган бошини қимирлатиб «Йўқ» ишорасини қилди.

— Бўлмаса ўзларининг бирор ғалвага мубтало бўлишлари ҳеч гап эмас. Қани, ҳа денг энди.

Шельга секин, овозини пастлатиб гапирди:

— Коммунист сўзини бераман... (Шу пайт генералнинг тақир бош териси қаттиқ қимирлади, офицерлар дарҳол бир-бирларига қараб, хунук тиржайиб қўйишди). Коммунистларча сўз бераманки, биринчи имконият бўлиши биланоқ сизни ўлдираман, Гарин... Сизнинг аппаратингизни тортиб олиб, Москвага олиб боришга сўз бераман... Сўз бериб айтаманки, йигирма саккизинчида...

Гарин буюғини гапиртирмади. Ҳиқилдоғидан хиппа буюғди...

— Жим... Тентак!.. Эси паст!..

Гарин ўгирилиб, буйруқ оҳангида деди:

— Жаноб офицерлар, огоҳлантириб қўяйки, бу жуда хавфли одам, маслагидан қайтмайдиганлардан...

— Мен айтдим-ку, энг яхшиси уни вино турадиган ертўлада сақлаш керак,— деди йўғон товуш билан генерал.— Асир олиб кетилсин...

Гарин калта соқолини силкиб қўйди. Офицерлар Шельганинг икки қўлтиғидан олиб, ён томондаги эшикка итаришди-да, ертўлага судрашди. Гарин автомобиль ҳайдаганда киядиган қўлқопини кия бошлади.

— Йигирма тўққизинчига ўтар кечаси мен шу ерда бўламан. Ўттизинчида, сиз хазрати олийлари, қуёнларни урчитиш устидаги тажрибаларингизни тўхтатиб трансатлантик пароходидан биринчи класс каютани сотиб олишингиз ва Нью-Йоркдаги бешинчи авенюда менга деса ўзингизга хону ўзингизга бек бўлиб яшашингиз мумкин.

— Бу хумпарга бирор хужжат қолдириш керак,— деди генерал.

— Марҳамат, истаган паспортингизни танлаб олишингиз мумкин.

Гарин чўнтагидан чилвир билан боғланган бир тугун чиқарди. Булар Фонтенеблода Гарин томонидан Шельганинг чўнтагидан ўғирлаб олинган хужжатлар эди. Вақти бўлмаганлигидан Гарин ҳали буларга қарай олган ҳам эмасди.

— Бунда, афтидан, мен учун тайёрлаб қўйилган насиҳатлар бордир. Ишни пишиқ қилишган... Мана, жаноб олийлари, марҳамат қилинг...

Гарин стол устига паспорт дафтарчасини ирғитди-да, кармонни титар экан, бир нарсга қизиқиб лампа ёнига келди. Қошлари чимирилди.

— Шайтон!— деди-ю, Шельгани судраб кетишган ён томондаги эшикка отилди.

58

Шельга уйнинг тош саҳнига тўшалган тўшак устида ётарди. Керосин жин чироқ гумбазсимон ертўлани, бўш бурчакларни, ўргумчак уяларини ёритарди. Гарин бир неча муддат аланглаб Шельгани излади. Унинг олдига келиб, лабини тишлади:

— Мен бир оз қизишиб кетдим, хафа бўлманг, Шельга. Сиз билан мурасага келармиз деб ўйлайман. Келишиб оламиз. Хоҳлайсизми?

— Уриниб кўринг.

Гарин ўн минутча бурунгидан тамоман бошқача оҳангда, тилёғламалик билан гапирди. Шельга ҳушёр тортди. Лекин шу кеча тортган ташвишлари, ҳамон аъзойи-баданини қақшатиб турган ухлатувчи газнинг таъсири ва қўлининг оғриғи унинг эътиборини сусайтирди, Гарин тўшакка ўтирди, чекди. Унинг юзи ўйчан, бутун вужуди эса, мурувватли ва кўркам бўлиб кўринди...

«Нимага шама қияпти бу аблах? Нимага шама қияпти?»— деб ўйлади Шельга бош оғиригидан афтини буриштириб.

Гарин тиззасини қучоқлаб олди, папирос чекди, гумбазсимон шипга кўзини тикди.

— Кўряпсизми, Шельга ҳаммадан олдин менинг ҳеч қачон ёлғон гапирмаслигимни билиб қўйишингиз керак... Бу балки кишиларга нафрат билан қарашлигимдандир, лекин бунинг аҳамияти йўқ. Шундай қилиб, Роллинг ҳам унинг миллиардлари ҳам менга вақтинчалик керак,

холос... Бу Роллингга менинг қанчалик керак бўлганим-дек бир гап... У гарчи қовоқбош бўлса ҳам буни тушунганга ўхшайди. Роллинг бу ерга Европани эгаллаш учун келган. Агар Роллинг буни эплай олмаса, Америкасида миллиардларидан айрилиб ёрилиб ўлади. Роллинг — ҳайвон, унинг вазифаси — дуч келганни эзиш, сузиш, босиб-янчиш, холос. Аслида бўлса энди сариқ чақага ҳам арзимаёди. Унинг пешонасини Совет Россияси ёрмаса, бошқа нарса ёролмайди. У буни тушунади. Шунинг учун ҳам унинг бутун қаҳру ғазаби сизнинг азиз ватингизга қарши қаратилган... Мен ўзимни рус деб ҳисобламайман (буни у шошиб айтди), мен космополитман¹...

— Албатта,— деди Шельга мазақ қилиб жилмаяр экан.

— Бизнинг ўзаро муносабатимиз бундай бўлади: маълум вақтгача бирга ишлаймиз...

— Йигирма саккизинчигача...

Гарин чақнаган кўзларини Шельгага айёрона тикиб:

— Сиз буни ҳисоблаб чиқдингизми? Газеталарданми?

— Эҳтимол...

— Яхши... Йигирма саккизинчигача ҳам бўла қолсин. Кейин муқаррар суратда биримизнинг этимизни биримиз ғажишимиз керак... Агар Роллинг ғолиб келса— бу Совет Россиясига икки ҳисса даҳшатли бўлади: менинг аппаратим унинг қўлига ўтиб қолади ва унда сизларнинг у билан курашишларингиз жуда ҳам қийин бўлади. Мана шунинг учун, ўртоқ Шельга, сиз бу ерда бир ҳафтача ўргумчакларга қўшни бўлиб турсангиз менинг ғалабаларим имкониятларини беқиёс ва беҳад даражада кўпайтирган бўласиз.

Шельга кўзларини юмди. Гарин унинг оёқ томонида ўтирганича тамакини қисқа-қисқа тортарди. Шельга гапирди.

— Менинг розилигим билан ҳисоблашарминдигиз? Сиз розилигимга қарамасданоқ мени бу ерда хоҳлаганингизча олиб тураверасиз. Энди очигини айтинг, сизга нима керак...

¹ Космополит (грекча «дунё граждани» демакдир) — ватан ва миллат тушунчаларини инкор этиб, ўзини бутун дунё граждани деб ҳисобловчи киши.

— Ҳа, ана энди ўзингизга келдингиз... Ҳолбуки, коммунистману фалон-фисмадон, деб юрибсиз. Худо ҳақи, боя мени жуда хафа қилдингиз, хуноб қилдингиз... Ҳозир эса тушунаётганга ўхшайсиз. Биз сиз билан душманмиз, тўғри... Лекин биз бирга ишлашимиз керак... Сизларнинг назарингизда мен — разил, уччига чиққан худбин... Мен, Петр Петрович Гарин, яратганинг марҳаматила ўз миям билан, — кулманг, Шельга, — гениал миям, ҳа, ҳа, ўзимни ҳам даҳшатга соладиган, ҳали қутула олмаган эҳтиросларим билан, очкўзлигим ва принципсизлигим билан ўзимни инсониятга қарши қўяман, чин гапим — ўзимни инсониятга қарши қўяман.

— Уҳў! — деди Шельга. — Аблах экансиз-да.

— Худди шундай: «Уҳў, аблах», менга тушундингиз, мен — майшатпарастман, ҳаётимнинг ҳар бир секундини айш-ишратда ўтказсам дейман. Мен Роллингни тугатишга жон-жаҳдим билан ошиқяпман, чунки ана шу қиммат баҳо секундларни йўқотяпман. Сизлар, у ерда, Россияда — жанговар, моддий кучга айланган ғоясизлар. Менда ҳеч қандай ғоя йўқ, онгли равишда, диний этиқодимга мувофиқ ҳар қандай ғояни ёмон кўраман. Олдимга бир мақсад қўйганман! Шундай шароит яратай (батафсил сўзлаб ўтирмайман, толиқиб қоласиз), шундай исрофгарчиликларга ғарқ бўлайки — Семирамида боғлари ва бошқа шарқ ажойиботлари менинг жаннатим олдида анчайин бачкана бир нарса бўлиб қолсин. Мен барча фанларни, бутун индустрияни, ҳамма санъатни ўзимга хизмат қилдираман. Шельга, менинг сизлар учун қандай хавф эканлигимни тушунасизми, сизлар учун узоқ ва хаёлий хавфман. Роллинг — аниқ, яқин қўрқинчли хавф. Шунинг учун маълум нуқтагача, Роллинг янчилгунча сиз билан бирга боришимиз керак. Бошқа нарсани сўрамайман.

— Мендан қандай ёрдам истайсиз? — деди Шельга гижиниб.

— Сиз денгизда бир оз саёҳат қилишингиз керак.

— Бошқа сўз билан айтганда, сиз мени асирликда сақлаб турмоқчи экансиз-да?

— Ҳа.

— Мени денгизга олиб кетаётганингизда учраган биринчи полициячини ёрдамга чақирмаслигим учун нима берасиз?

— Хоҳлаганингизча пул бераман.

— Ҳеч қанақа пул керак эмас.

— Устомон экансиз,— деди Гарин ва дағал тўшак устида қўзғалиб қўйди.— Аппаратимнинг моделини берсам рози бўласизми? (Шельга пишиллай бошлади). Ишонмайсизми? Алдайди, бермайди, дйсизми? Қани бир ўйлангчи — алдайманми, алдамайманми? (Шельга елкасини учириб қўйди). Шундоқ... Аппаратнинг сирини топиш унча қийин эмас. Мен сирни ҳар қанча уринсам ҳам узоқ вақт сақлаб қола олмайман... Гениал кашфиётларнинг тақдири шундай бўлади. Йигирма саккизинчидан кейин ҳамма газеталарда инфрақизил нурларнинг ҳаракати баён қилинади ва немислар, худди немислар роса ярим йилдан сўнг айнан шунақа аппарат ясайдилар. Мен ҳеч қандай хавфга дучор бўлмайман. Аппаратни олинг, уни Совет Россиясига олиб кетинг. Ҳа, айтганча, сизнинг паспорт ва қоғозларингиз менда эди... Марҳамат, улар энди керак эмас... Уларни очиб қараганим учун кечиринг. Мен жудаям синчков одамман... Бу нима, орқасига туш билан ёзилган боланинг суратими?

— Шундай, бир боқимсиз бола,— дарҳол жавоб берди Шельга боши оғриётганига қарамай Гариннинг энг муҳим нарсага яқинлашаётганини англаб. Гарин мана шу нарса учун ертўлага тушган эди.

— Суратнинг орқасига ўтган ойнанинг йигирманчи числоси ёзилган, демак биз боланинг суратини бу ёққа жўнашимиз олдидан олгансиз?.. Фотографияни эса менга кўрсатиш учун олиб келгансиз? Ленинградда уни ҳеч кимга кўрсатганингиз йўқми?

— Йўқ,— ғижиниб жавоб берди Шельга.

— Бола қаёқда? Хўш, хўш, мен ҳали сезмаган эканман — бунда ҳатто исми ҳам ёзилган: Иван Гусев. Эшкакчилар клубида, айвонда олгансиз, шекилли? Танияпман, таниш жойлар... Бола сизларга нималарни сўзлаб берди. Манцев тирикми?

— Тирик.

— У ерда қидирган нарсаларини топибдими?

— Топган шекилли.

— Мана кўрдингизми, мен ҳаминиша Манцевга ишонган эдим.

Гариннинг мўлжали тўғри эди. Шельга ёлғондан хазар қиладиган, ҳатто, ўйин ва курашда ҳам фирромлик-

ни бемаънилик деб ҳисоблайдиган тўғри одамлар тоифасидан эди. Шунинг учун алдамчиликни билмасди. Бир минутдан кейин Гарин Иваннинг эшкакчилар клубида пайдо бўлиш тарихини ва унинг Манцев ҳақидаги ҳикоясини тўла-тўкис билиб олди.

— Демак,— Гарин ўрнидан турди, қувонч билан қўлни артди,— агар йигирма туққизинчи куни кечаси автомобилда кетадиган бўлсак, аппарат модели биз билан бирга бўлади, хоҳлаган жойингизни кўрсатасиз, маълум вақтгача аппаратчани яшириб қўямиз... Шундай қилсак бўладими? Розимисиз?

— Розиман.

— Мени ўлдиришга интирмайсизми?

— Яқин орада интилмайман.

— Мен сизни юқорига олиб чиқишни буюраман — бу ер жуда зах, кўнглингизга сиққанича еб-ичиб ётаверинг, соғайишнинг пайида бўлинг.

— Гарин кўзини қисиб қўйди-да, ертўладан чиқиб кетди.

59

— Отингиз, фамилиянгиз?

— Кульнев полкининг ротмистри Александр Иванович Волшин,— деб жавоб берди япалоқ юзли офицер Гарин томон қоматини чўзиб.

— Қандай даромад ҳисобига яшайсиз?

— Генерал Субботинда кунбай ишлайман. Қуёнларини кўпайтираман. Кунига йигирма су¹, овқат ҳам у кишидан. Ўзим аслида шоферман, топишим яхши эди, бир полкда хизмат қилган ошналарим қўймай монархистлар съездига делегат қилиб юборишди. Биринчи мажлисдаёқ қизишиб кетиб полковник Шерстобитовнинг тумшуғига солиб юборибман. Ваколатимдан маҳрум бўлиб, ишдан айилдим.

— Хавфли бир ишни таклиф қиламан. Каттагина пул ишлаб оласиз. Розимисиз?

— Худди шундай.

¹ Су — Франция чақаси, бир франкнинг йигирмадан бирига тўғри келади.

— Сиз Парижга жўнайсиз. Тавсиянома оласиз. Ишга кирасиз. Қоғоз ва мандатлар билан Ленинградга жўнайсиз... У ерда мана шу суратдаги бир болани қидириб топасиз...

.

Орадан беш кун ўтди. Анилин компаниясининг машҳур заводлари яқинидаги ям-яшил ва ҳавоси намхуш води оғушида ётган, Рейн бўйидаги К. деган кичикроқ шаҳарнинг осойишталигини ҳеч нарса бузмаган.

Тор тротуарли илон изи кўчаларда мактаб болалари ёғоч пошнасининг тарақ-туруғи, оғир-оғир ташлаган ишчилар қадамининг гурс-гурси эшитилар, хотинлар эса дарё бўйидаги липа дарахти остида болаларини аравачаларга солиб айлантириб юрардилар... Сартарошхонадан парусин нимча кийган сартарош чиқди-да, тротуарга шоти қўйди. Шогирди шотига чиқиб, штангад ярақлаб турган мис жом билан оқ от думи шакллик вивескани арта бошлади. Қаҳвахонанинг кўзгуси, ойналари артиляпти. Бўм-бўш пиво бочкалари ортилган катта ғилдиракли арава дўқирлаб боради.

Бу ҳаммаёғи топ-тоза қилиб супурилган кўҳна шаҳар бўлиб, кундуз кунлари тинч, кун бўйи офтобда қизиб ётадиган ўртаси дўнг тош кўча кун ботарда гангур-гунгур билан жонланар, заводлардан эркак ва аёл ишчилар чиқиб келишаётганда қаҳвахоналарнинг чироқлари ёнар ва алмисоқдан қолган калта плашч қийган фонарчи — чол ёғоч пошнасини дўқиллатиб фонарларни ёқиб юрарди.

Бозор дарвозасидан ишчи ва бюргерларнинг хотинлари карзинка кўтариб чиқиб келишарди. Илгарилари бу карзинкачаларда паррандалар, сабзи-пиёз, рассом Снайдерс¹ натюрмортларига арзийдиган ҳўл мевалар бўларди. Энди бўлса — бир неча картошка, бир боғ пиёз, шолғом ва озгина қора нон, холос.

Ажабо, тўрт юз йил мобайнида Германия озмунча бойидими. Унинг ўғиллари озмунча шон-шуҳрат қозо-

¹ Снайдерс Франс (1579—1657) машҳур фламанд рассоми, Рубенснинг дўсти ва издоши. У айниқса сабзавот, ҳўл мева, балиқ ва отилган паррандаларни акс этдирувчи натюрмортлари билан шуҳрат қозонган.

нишдими. Кўм-кўк герман кўзларда не-не умидлар порламади. Осилиб турган қўнғир соқоллар тагига озмунча пиво қуйилмади. Неча-неча биллион киловатт мвқдоридаги одам кучи тежалмади.

Мана энди буларнинг ҳаммаси беҳуда бўлиб қолди. Учоқ бошида қийма тахта устидаги бир боғ пиёзу хотиннинг очикқаң кўзидаги эски гам-гуссадан бошқа ҳеч бало қолмади.

Пойафзалларини чанг босган, пиджакларини билакларига ташлаб олишган, терлаб-пишган Вольф билан Хлинов букир кўприкдан ўтишди-да, тош йўлдаги липа дарахтлари тагидан юриб, К. га кўтарила бошлашди.

Кўёш пастак тоғ орқасига ёнбошламоқда. Анилин компаниясининг олтин ранг кечки шафақ нури тушиб турган трубасидан тутин бурқсийди. Корпуслар, трубалар, темир йўллар, тоғ қиясидаги омборлар устига ёпилган черепицалар худди шаҳарнинг ўзига туташиб кетарди.

— Ўша ерда, мен аминман,— деди Вольф ва шафақдан қизғиш тусга кирган қояга ишора қилди.— Агар заводларни ўққа тутиш учун энг қулай жойни танлагин деса, мен фақат ўша жойни танлардим.

— Яхши, яхши, лекин фақат уч кун қолди, Вольф...

— Нима бўлибди, жануб томондан ҳеч қандай хавф бўлиши мумкин эмас — жуда олис. Шимолий ва Шарқий секторларини росаям титиб юбордик-ку. Уч куннинг ўзи етади.

Хлинов кўкимтир тусга кирган сердарахт тепаликларга ўгирилиб қаради, тепаликларнинг ораларига қуюқ соя тушган. Вольф билан Хлинов ўтган шу беш кечаю беш кундуз мобайнида нариги томоннинг деразаси заводларга қараган бирор иморат — дача ёки барак бормикин деб ҳар бир жар-журни қараб чиқишди.

Улар беш кечаю кундуз счинишмади, туннинг жимжит соатларида дуч келган жойга чўзилиб кўз илинтириб олишди. Оёқлари оғримай ҳам қўйди. Тошли йўллардан, сўқмоқлардан юриб, ғор ва деворларни кесиб ўтиб, шаҳарнинг тоғлиқ жойларидан қарийб юз километрча йўл босиб қўйишди. Лекин ҳеч қаерда Гариндан ном-нишона ҳам топмадилар. Йўлда учраган деҳқонлар, фермерлар, дачалардаги чўрилар, ўрмончилар, қоровуллар нуқул ҳайрон бўлиб:

— Бутун округда янги келган бирорта ҳам одам йўқ, бу ердагиларнинг ҳаммаси бизга маълум,— деб жавоб беришарди.

Энди Фарбий сектор, энг оғир сектор қолганди. Харитага қараганда у ерда фақат пиёдалар юрадиган йўл бўлиб, йўл чеккасида «Занжирбанд скелет» қасрининг харобалари, ёнида эса одатдагидек «Занжирбанд скелетга» деган пиво ресторани бор эди.

Харобалар орасида ҳақиқатан ҳам ертўла қолдиқларини ва темир панжара ичида ўтирган, занглаган занжирга банд қилинган катта скелетни намоиш қилишарди. Унинг тасвирини откриткаларга, қоғоз кесадиган пичоқ ва пиво кружкаларига тушириб сотишарди. Ҳатто йигирма пфенниг тўлаб скелет олдида суратга тушиб, бу откриткани севимли қизга юбориш мумкин эди. Якшанба кунлари харобалар дам олувчи шаҳар аҳолиси билан гавжум бўлар, ресторан яхши савдо қиларди. Муҳожирлар ҳам бўлиб турарди.

Лекин урушдан кейин машҳур скелетга бўлган қизиқиш сўнди. Обивателлар озиб-тўзиб, байрам кунлари қия тоққа чиқишдан эриниб, бутерброд ва яримталиқ шишалардаги пиво билан тарихий эсдаликлардан узоқда — дарё бўйидаги липа тағларида ўтиришни афзал кўрадиган бўлиб қолишди. «Занжирбанд скелетга» ресторанининг хўжайини бутун кучини сарфлаб ҳам вайронанинг шуҳратини тиклай олмасди. Кўпинча бу ўрта аср скелети атрофига ким келиб, ким кетганидан бепарво бутун-бутун ҳафталаб бўш кўз чуқурчаларини бир вақтлар фалокатли кунда қасрнинг эгаси келиб уни отдан ағдарган мана шу ерга, яшил водийга тикиб турарди, хўроз ва найзалик чўкичларга, скелет шакли солинган откриткаларга ва ҳатто, ҳаётнинг ўзига қизиқишни сўндирадиган йиринглаувчи газ, тетрил ва алланима бало фабрикатларни жаҳон миқёсида ишлаб чиқарадиган заводларнинг трубаларига тикиб турарди.

Ҳозир Вольф билан Хлинов ана шу жойга кетишга ётган эди. Улар тамадди қилиб олиш учун шаҳар майдонидаги қаҳвахонага киришди ва жойнинг

картасини узоқ вақт ўрганишди, кельнердан уни-буни суриштиришди.

Водийнинг ғарбий қисмидаги диққатга сазовор жойлари орасида, хароба ва ресторандан ташқари ёзув машинаси фабрикаси хўжайиннинг кейинги йилларда ўт босиб қаровсиз ётган дачаси ҳам бор эди. Боғдаги уй ғарбий қиямаликда бўлиб, шаҳар томондан кўринмасди. Фабрикант бунда ёлғиз ўзи ҳеч ёққа чиқмай яшарди.

62

Тонга яқин тўлин ой кўринди. Тош ва қоялар уюлиб ётгандек аранг кўринган нарса ой нурида кўзга ёрқин ташланиб турарди; бутун қолган гумбазларнинг сояси бахмалдай тушиб турар, қалъа деворларининг қолдиқлари, улар орасидаги эгри-бугри дарахтлар ва чирмашиб кетган маймунжонлар пастга, ғорга чўзилиб тушган, норманлар¹ томонидан қурилган қалъанинг энг кўҳна қисми, тўрт бурчакли минора ёки откриткаларда атаганларидек «Азоб минораси» жонланиб кетди.

Шарқ томондан унга ғиштин гумбазлар туташиб кетарди, афтидан, бу ерда бир вақтлар кўҳна минорани одам яшайдиган қаср билан бирлаштирадиган галерия бўлган бўлса керак. Энди буларнинг ҳаммасидан фундаментлар, майдаланган ғиштлар ва қумдан ясалган устунларнинг тоқи равоқларигина қолган. Миноранинг таккинасидаги чуқурчага ўхшаган, бут шаклидаги гумбаз тагида «Занжирбанд скелет» ўтирарди.

Вольф панжарага тирсагини қўйиб, унга узоқ қараб турдида, кейин Хлиновга юзланиб:

— Энди бу ёққа қаранг,— деди.

Чуқурликда, пастда енгил-елпи туман қоплаган водий ой нурига чулғаниб ётади. Дарё суви шох-шабба орасидан оқадиган жойларида кумушсимон танга балиқлар ўйнайди. Шаҳар худди ўйинчоққа ўхшайди. Деразаларнинг биронтасида ҳам милт ётган чироқ йўқ.

1 Норманлар — ўрта асрларда Скандинавияда яшаган уришқоқ герман қабилалари. Норманлар ўз кемаларида Европанинг қирғоқ бўйи шаҳарларига ҳужум қилиб, қароқчилик билан шуғулланардилар.

Унинг орқасида, чап томонда Анилин компаниясининг юзлаб чироқлари ёниб туради. Оқ ҳалқа-ҳалқа тутун кўтарилар, трубалар пушти ранг олов пуржайди. Паровозларнинг чинқириғи ва аллақандай гумбур-гумбурлар эшитилади.

— Мен ҳақман,— деди Вольф,— фақат мана шу ясси тоғдан нур билан уриш мумкин. Бу ёққа қаранг, ҳув ана — хомашё омборлари, нарироқда, тепаликнинг нарёғида — ярим фабрикатлар сақланадиган омборлар, улар очиқ ётибди, у ёқдагилари рус усули билан олтингугурт колчедонидан олтингугурт кислотаси ишлаб чиқарадиган узун корпуслар. Ҳув анавилари, нариги томондаги думалоқ томлар анилин ва баъзан ўз-ўзидан портлаб кетадиган манави ярамас моддаларни ишлаб чиқариш жойлари.

— Яхши, Вольф, борингки, ана Гарин аппаратини йнгирма саккизинчига ўтар кечаси ўрнатади деб тахмин қилганимизда ҳам, барибир олдин ўрнатиб мўлжаллаб кўрганлигининг бирор нишонаси бўлиши керак-ку, ахир.

— Харобаларни кўздан кечириш керак. Мен минорага чиқиб тушаман, сиз девор ва гумбазларни қаранг... Аслида, анави улкан скелет турган жойдан яхши ерни топиш қийин-а.

— Соат еттида ресторанда кўришамиз.

— Бўпти.

63

Эртадаб соат еттилардан ошганда Вольф билан Хлинов «Занжирбанд скелетга» ресторанининг тахта айвонида сут ичишаётган эди. Тунги изланишлар ҳеч қандай натижа бермади. Чурқ этмай бошларини ушлаганча ўтиришарди. Улар шу кунлар мобайнида бир-бирларини шундай яхши тушуниб олишдики, бир қарашдаёқ бир-бирининг ичидагини била оладиган бўлишди. Бошқаларнинг таъсирига тез бериладиган, ўзига ҳам унча ишонмайдиган Хлинов ўзи билан Вольфни Париждан бундай беозор жойларга олиб келган мушоҳадалар оқимини қайта-қайта ўйлаб чиқди. Бу ишонч нимага асосланган эди? Газеталардаги икки-уч сатрга, холос.

149

— Аҳмоқ бўлиб келган бўлмасак гўрга эди, Вольф. Бунга Вольф жавоб берди:

— Инсон ақли чекланган. Лекин ҳамини гумонсирагандан кўра таваккал қилиб ишга киришиш маъқулроқ. Бунинг устига ҳеч нарса топа олмасак ҳам, Гариннинг мудҳиш нағмаси бизнинг уйдирмамиз бўлиб чиқса ҳам худога шукур қиламиз. Биз бурчимизни адо этдик.

Кельнер қуймоқ билан икки кружка пиво келтирди. Шу пайтда икки бети қин-қизил, семиз хўжайин пайдо бўлди.

— Салом, жаноблар!— деди-да, хириллаб, ташвишли бир вазиятда меҳмонларнинг нафслари ором олишини кутиб турди. Кейин ҳали кўкимтир ва ҳўл жойлари ялтираб турган водий томон қўлини чўзди:— Йигирма йилдан бери кузатаман. Биздан фурсат кетди қолди, гапим шу, муҳтарам жанобларим... Мен сафарбар қилинганларни кўрдим. Ҳув анави кўчадан қўшинлар ўтди. Булар саховатли герман колонналари эди. (Хўжайин семиз кўрсаткич бармоғини лик этиб боши узра кўтариб қўйди). Булар зигфридлар¹ эди — Тацит² ёзган қудратли оламга даҳшат солган, пат тақилган темир қалпоқ кийган азаматларнинг худди ўзи эди. Кельнер, жанобларга яна икки кружка пиво. Ун тўртинчи йилда зигфридлар бутун оламни забт этиш учун юриш бошлаганди. Фақат қалқонлари етишмасди, холос, сизлар эски герман одатини унутмаган бўлсаларингиз керак: овоз даҳшатли бўлсин учун қалқонни оғизга қўйиб жанговар гапларни айтиб қичқаришарди. Ҳа, мен отга маҳкам ўтириб олган суворийларни кўрганман. Ўзи нима гап, деб сўрамоқчиман. Еки биз қонли жангда ўлишни эсдан чиқариб қўйдикми? Мен қўшинларнинг орқага қайтганликларини кўрдим. Суворийлар худди эгарга қўйиб қўйгандай. Яхшилаб ўтириб олган эдилар... Жин ургурлар.

...Германлар жанг майдонида тор-мор бўлишмаганди. Улар ўз уйларида, ўз тўшақларида қилич билан чопилгандилар.

¹ Зигфридлар — баҳодирлар, қаҳрамонлар; герман мифологиясидаги миллат ва унинг худдаларини халос қилувчи қаҳрамон номидан олинган.

² Тацит (эрамининг 55—120 йиллари) — машҳур қадимги рим тарихчиси ва жаҳон адабиётининг атоқли вакилларида бири.

Хўжайин кўзларини чақчайтириб, меҳмонларга қаради, хароба томон ўгирилди, унинг ранги қум ўчиб кетди. У чўнтагидан шошилмасдан бир пачка отқритка чиқарди-да, у билан кафтига шап этиб уриб қўйди:

— Сизлар шаҳарда бўлгансизлар, бўйи беш ярим фунтдан баланд бирор немисни кўрганмисизлар? Ана шу пролетарийларнинг бирортаси заводдан қайтиб келаётганида журъат қилиб «Дейчланд» деб қичқирганини эшитганмисизлар? Ана шу пролетарлар пиво ичаётганларида ҳам социализм ҳақида бақирганлари-бақирган.

Хўжайин стол устига отқриткалар пачкасини усталик билан ташлаган эди, отқриткалар елпугичдек ёйилиб тушди... Булар скелетнинг — оддий ва дубилгалик немис, ўн тўртинчи йил аскарый кийимидаги жангчи скелетининг тасвири эди.

— Донаси йигирма беш пфеннигдан, бир дюжинаси икки маркаю эллик пфенниг,— деди хўжайин жирканч бир мағрурлик билан,— бундан арзонга ҳеч ким бермайди, урушдан олдин ишланган яхши суратлар — рангли фотография, кўзига ялтироқ қоғоз қўйиб ишланган; бу унутилмас таассурот қолдиради... Сизлар менинг бу отқриткаларимни манави кўрқоқ буржуйлар билан беш ярим футлик пролетарлар сотиб олади деб ўйлайсизларми ҳали? Пфу... Карл Либкнехтнинг суратини скелет ёнида олишим керак эмиш, гап бу ёқда...

Яна унинг юзи қип-қизариб кетди, бирдан хохолаб юборди:

— Тўхтаб туришади!.. Кельнер, жаноблар учун оригинал конвертларимизга бир дюжинадан отқритка солиб қўйинг... Ҳа, ҳа, иложини қилишга тўғри келади... Мен сизларга патентимни кўрсатаман... «Занжирбанд скелетга» меҳмонхонаси буларни юзталаб сота олади... Бу ерда мен давримиз билан бирга қадам ташляпман, принципларимдан чекинмайман.

Хўжайин чиқиб кетди-да, дарҳол сигара қутисига ўхшаган кичкина қутичани кўтариб кирди. Унинг қопқоғида ёғочга ўйиб ишланган ўша скелетнинг сурати.

— Синаб кўришни хоҳлайсизларми? Катод лампали приёмникдан қолишмайди.— У чаққонлик билан симни ва эшитгич трубаларини тўғрилади, радиоприёмник симини столга ўрнатилган штепселга тиқди.— Уч маркаю етмиш беш пфенниг туради, эшитиш трубкалари-

сиз, албатта. — У Хлиновга наушникларни узатди. — Агар маза қиламан десангиз Берлин, Гамбург, Парижни эшитишингиз мумкин. Сизни Кельн собори билан боғлайман, ҳозир у ерда ибодат бўляпти, органнинг — улкан чолғу асбобининг овозини эшитасиз... Ричагчани чапга буранг... Нима бўлди? Яна ўша лаънати Штуфер халал бераётир шекилли? Йўқми?

— Ким халал берапти? — деб сўради Вольф аппарат устига эгилиб.

— Езадиган машиналар фабриканти, хонавайрон бўлган пияниста телба Штуфер... Икки йил бурун ҳовлисига радиостанция ўрнатган эди. Кейин синди. Мана яқинда радиостанцияси яна ишлаб қолди...

Хлинов кўзларини ғалати чақчайтиб, трубкани қўйди.

— Вольф, пулни тўланг-да, юринг.

Улар бир неча минутдан кейин эзма хўжайиндан қутулиб ресторан эшигидан чиқишганида Хлинов кучининг борица Вольфнинг қўлини қисди:

— Мен эшитдим, мен Гариннинг овозидан танидим.

Шу кунни тонг отишдан бир соатча бурун ўша тепанинг ғарбий қиямалигига жойлашган ҳовлисидаги тим қоронғи овқатланадиган хонасида Штуфер кўзга кўринмас суҳбатдоши билан гаплашиб ўтирарди. Тўғрироғи бу суҳбат эмас, балки узук-юлуқ жумлалар ва сўқиниш эди. Кул босган стол устида бўш шишалар, сигара қолдиқлари, Штуфернинг кўйлак ёқаси ва галстуғи ётарди. У ички кийимда бўлиб, хомсемиз кўкрагини қашиётган, каттакон темир люстра ичида ёниб турган якка-ягона электр лампочкасига бақрайганча кекирикдан ўзини зўрға тийиб, овозини пасайтириб, энг ёмон сўзлар билан унинг бадмаст хотирасида гавдаланган инсон образларини сўкаётган эди.

Овқатланадиган хонадаги соат минора соатидек тантанали равишда етти марта занг урди. Қарийб худди шу пайтдаёқ келиб тўхтаган автомобилнинг овози эшитилди. Тонг шамоли ҳаммаёғини ялаб кетган, кулгили аҳволга тушган, тишлари иржайган, чарм шапкаси орқасига тушган Гарин хонага кириб келди.

— Яна кечаси билан маст бўлиб чиқдингизми?

Штуфер қон тўлган кўзларининг қирини ташлади. Гарин унга ёқиб қолганди. Бу ишларнинг ҳаммасига мўмай пул тўларди. Гарин савдолашиб ўтирмасдан ҳовлини ертўласи билан ижарага олди-да, эски Рейн, француз шампанлари ва ликерларидан хоҳлаганча ичишни Штуфернинг ўзига топшириб қўйди. Бу Гарин нима иш қилади ўзи, савдогарчиликми, бошқами — тушуниб бўлмайди-ку, лекин у Штуферни икки йил бурун хонавайрон қилган америкаликларни боплаб сўкади. Ҳукуматга нафрат билан қарайди ва одамларни умуман аблаҳлар деб атайди, бу қилиғи ҳам яхши.

— Худди кечаси билан худога муножат қилиб чиққанга ўхшайсиз,— деди хириллаб Штуфер.

Гарин бир хохолаб олди. Штуфернинг сеп-семиз елкасига уриб қўйди.

— Ҳар ким ўз билганича эрмак топади. Айтганча, мендан бошқа икки одам келмадими, мени ҳеч ким сўрамадими?

— Йўқ...

— Жуда соз. Саройнинг калитини беринг-чи...

Гарин калитнинг занжирини қўлига солиб айлантирганча боққа чиқди, бунда кичикроқ ойнаванд сарой бўлиб, тепасида антенна мачтаси бор эди. Қаровсиз гулхонанинг у ер-бу ерида кичкина-кичкина сопол идишлар турар, уларга қушлар ин қўйиб кетган эди. Гарин ойналик эшикни очиб ичкари кирди, деразаларни очди. Деразага тирсақларини қўйганча тонгдаги соф ҳаводан нафас олиб, бир оз туриб қолди. У банк ва заводлардаги ишларини тугатиб, машинада қарийб йигирма соатча юрди. Энди йигирма саккизинчидан олдин битиши керак бўлган ишларнинг ҳаммаси таппа-тахт.

У дераза олдида қанча туриб қолганини билмади. Керишди, сигара чекди, динамони буради, кўздан кечирди ва аппаратларни созлади. Кейин микрофон олдида туриб, баланд товуш билан бўлиб-бўлиб гапира бошлади.

— Зоя, Зоя, Зоя, Зоя... Эшитинг, эшитинг, эшитинг... Ҳаммаси сен хоҳлаганингдек бўлади. Фақат хоҳлашни бил. Сен менга кераксан. Сенсиз менинг ишим ўлик. Яқин кунларда Неаполда бўламан. Аниғини эртага хабар қиламан. Хотиржам бўл. Ишлар жойида...

У жим қолди, сигарани тортди-да, яна бошлади: «Зоя, Зоя, Зоя...» Қўзларини юмди. Динамо майин товуш чиқариб гувиллар ва кўринмас чақмоқлар антеннадан бирин-кетин учарди.

Агар ҳозир замбараклар карвони ўтганида ҳам Гарин эҳтимол ҳеч нимани эшитмасди. Чиндан ҳам Гарин ўтлоқнинг парёғида тошлар думалаб тушаётганини эшитмади. Кейин навильондан беш қадам наридаги буталар қимирлади-да, улар орасида одам кўзи барабарлигида қолът тўппончасининг қора стволи кўтарилди.

65

Роллинг телефон трубкасини олди:

— Ҳа.

— Семёнов гапиряпти. Ҳозиргина Гариннинг радиосини ушлаб олдик. Ўқиб беришга рухсат этасизми?..

— Ҳа.

— «Ҳаммаси сен хоҳлаганингдек бўлади, фақат хоҳлашни бил...» — деб ўқий бошлади Семёнов русчадан французчага бир амаллаб таржима қиларкан. Роллингнинг демай эшитарди.

— Шуми?

— Худди шундай, ҳаммаси шу.

— Ёзинг, — Роллинг диктовка қила бошлади: — Хабар юборадиган станцияни дарҳол узунлиги тўрт юз йигирма бир метрлик тўлқинга созланг. Эртага, бугунги телеграммани ушлаб олган вақтингиздан ўн минутча олдин радио орқали шу хабарни берасиз: «Зоя, Зоя, Зоя... Кутилмаган бахтсизлик юз берди. Ҳаракат қилиш лозим. Сиз учун дўстингизнинг ҳаёти азиз бўлса, жума кунин Неаполга тушинг, «Сплендид» меҳмонхонасига жойлашинг, шанба кунин пешингача хабар кутинг». Сиз буни тўхтовсиз такрорлайверасиз, эшитяпсизми, тўхтовсиз баланд ва ишончли товуш билан. Тамом.

Роллинг қўнғироқни босди.

— Дарҳол Тиклинскийни топиб олдимга келтирилсин, — деди у хонага югуриб кирган секретарга. — Дарҳол аэродромга боринг. Епиқ пассажир аэроплани ё ижарага, ё сотиб олинг — барибир, аҳамияти йўқ. Учувчи билан бортмеханик ёлланг. Йигирма саккизинчига учиб кетишимиз учун ҳамма нарсани тахт қилиб қўйинг.

Вольф билан Хлинов бутун жунни К.да ўтказишди. Кўчаларини кезишди, туризмиз деб маҳаллий одамлар билан у ёқ-бу ёқдан гаплашиб юришди. Шаҳарча тинчиганда Вольф билан Хлинов тоққа чиқиб кетишди. Ярим кечада улар қиямаликдан Штуфернинг боғи томон кўтарилишаётган эди. Агар полиция пайқаб қолса, йўлдан адашган туризмиз деймиз, деб келишиб олишди. Агар ушланиб қолишса, қамоққа олиш ҳам хавфсиз, уларнинг жиноят содир бўлган жойга келишмаганлигини бутун шаҳар айтиши мумкин. Буталар орасидан ўқ отилиб, Гариннинг бош косаси бўлак-бўлак бўлиб учиб кетганлигини аниқ кўрганларидан кейин орадан қирқ минут ўтар-ўтмас Вольф билан Хлинов шаҳарда юришар эди.

Улар пастаккина тўсиқдан сакраб тушиб, буталар орасидан ялангликни оҳиста айланиб ўтишди-да, Штуфернинг уйига келишди. Тўхташди, ҳайрон бўлиб бир-бирларига қараб олишди. Боғ ҳам, уй ҳам тинч ва осойишта. Бир неча деразадан ёруғ тушиб турипти. Тўппа-тўғри боққа олиб чиқадиган катта эшик очиқ. Хирагина нур тош зиналарга, қалин ўт орасидаги пастак сопол идишларга тушиб турарди. Зинанинг энг юқори поясида бир семиз одам паст товуш билан флейта чалиб ўтирарди. Ёнида сиртига сават тўқилган чилпит. Бу — эрталаб кўққисдан радиопавильон ёнидаги сўқмоқда пайдо бўлиб, ўқ овозини эшитгач, бурилиб, лапанглаганча уй томон йўрғалаб қолган одамнинг худди ўзгинаси эди. У ҳозир ҳеч нарса бўлмагандек ҳузур қилиб ўтирарди.

— Юринг,— деб шивирлади Хлинов,— кимлигини биламиз.

Вольф гўлдираб қўйди:

— Наҳотки хато қилган бўлсам?!

Улар зина томон юришди. Ярим йўлда Хлинов секингина деди:

— Безовта қилганим учун кечирасиз. Бу ерда ит йўқми?

Штуфер флейтани қўйиб, зинада ўтирганича ўгирилди-да, икки нотаниш гавдага тикилиб, бўйнини чўзди.

— Йўқ, йўғе,— чўзиб деди у,— буларнинг итлари қопагон.

Хлинов тушунтирди:

— Биз адашиб қолдик, «Занжирбанд скелет» вайроналарини зиёрат қилмоқчи эдик... Ижозат берсангиз дам олиб олсак.

Штуфер жавоб ўрнига тўнғиллаб алланима деб қўйди. Вольф билан Хлинов таъзим қилиб, зинанинг энг қуйи поясига ўтиришди, иккови ҳам ҳушёр тортган ва ҳаяжонланган эди. Штуфер уларга юқоридан қаради.

— Сирасини айтганда,— деди у,— давлатим бор кезларда бу боққа занжирбанд итлар қўйиб юбориларди... Сурбет ва тунда санқиб юрадиган одамларни ёқтирмасдим. (Хлинов дарҳол дамингизни чиқарманг дегандек қилиб Вольфнинг қўлини қисди). Америкаликлар мени хонавайрон қилишди, шундан кейин менинг боғим бекорчиларга оёқ ости бўлиб қолди. «Бу ердан юриш мумкин эмас, акс ҳолда юз марка штраф», деб ҳар томонга ёзиб, огоҳлантириб қўйганимга ҳам қарашмайди, ноинсофлар. Энди Германия қонун ва хусусий мулкни ҳурмат қиладиган мамлакатликдан чиқиб қолди. Ҳовлимни ижарага олган одамга айтдим. Боғни тиконли сим билан ўраб олинг, қоровул ёлланг, дедим. Гапимга қулоқ солмади, айб ўзида...

Вольф майда тошларни териб, қоронғиликка ирғитаркан, сўради:

— Шунақа одамлардан бирор номаъқулчилик кўрдингизми?

— «Номаъқулчилик» дейиш инсофдан бўлмаса ҳам, лекин кулгили иш қилишган. Кўп бўлгани йўқ, бугун эрталаб. Ҳар қалай иқтисодий маънаатларимга путур етмади, мен бемалол айшимни суравераман.

• У флейтани лабига босиб, чуриллатиб қўйди.

— Хуллас, бу ерда яшайдими, Кельнда маст бўлиб юрадими, менга нима? У бир пфеннигга ҳам хиёнат қилмай ҳаммасини тўлади... Бу жиҳатдан унга ҳеч ким бир нарса дея олмайди. Лекин, биласизми, бу жаноб асабий одамлардан экан. Бу жин ургур шунча уруш бўлиб, тўппонча овозига ўрганиб олмабдия... нарсаларини йиғиштирди-ю, хайр-маъзур қилиб жўнаб қолди... Нима ҳам дердик, оқ йўл.

— У бутунлай кетиб қолдими?— қўққисдан баланд товуш билан сўради Хлинов.

Штуфер ўрнидан турди-ю, яна ўтирди. Хонадан тушган ёруғда унинг гўштдор лунжига табассум югургани кўринди. Катта қорни лапанглаб кетди.

— Айтгани келди, кетганимдан кейин икки жентльмен келиб мени йўқлайди, деб огоҳлантириб кетувди, у кетиб қолди, муҳтарам жентльменлар. Ишонмасанглар — юринглар, унинг хонасини кўрсатаман. Агар унинг дўстлари бўлсаларинг — марҳамат, кўриб ишонасизлар. Бу сизларнинг ҳуқуқингиз, уйнинг ижараси тўланган...

Штуфер яна турмоқчи бўлди-ю, оёқлари қовушмади. Ундан бирор бошқа нарса билиб бўлмасди. Вольф билан Хлинов шаҳарга қайтиб келишди. Бутун йўл бўйлаб бир-бирларига чурқ этишмади. Фақат фонарь акси тушиб турган қоп-қора сув устидаги кўприкка келишганда Вольф бирдан тўхтаб, муштини қисди:

— Бу қандай бало бўлди! Боши учиб кетганини ўз кўзим билан кўрувдим-ку...

Урта бўй, тўладан келган, мош-гуруч сочининг фарқи текис қилиб очилган, ожиз кўзларига ҳаво ранг ойнак тутиб олган киши кошинли печь олдида туриб, бошини қуйи солганча Хлиновнинг гапларини тингларди.

Хлинов аввал диванда ўтирувди, кейин дераза токчасига ўтиб ўтирди, сўнг Совет элчихонасининг чоғроқ қабулхонасида у ёқдан-бу ёққа типирчилаб юра бошлади.

У Гарин билан Роллинг ҳақида сўзларди. Гаплари аниқ ва изчил бўлишига қарамай, устма-уст қалашиб кетган бу воқиаларнинг ақлга тўғри келмаслигини Хлиновнинг ўзи ҳам ҳис қиларди.

— Боринги, Вольф билан биз адашдик деб фараз қилайлик...Жуда соз, чиқарган хулосамиз хато бўлса — биз бахтиёрмиз. Лекин барибир эллик проценти ҳалокат юз беришидан далолат беради. Бизни фақат ана шу эллик процент қизиқтирмоғи лозим. Сиз элчи сифатида ишонтиришингиз, таъсир кўрсатишингиз, кўзларини очиб қўйишингиз мумкин... Буларнинг ҳаммаси жуда ҳам жиддий гаплар. Аппаратнинг ўзи бөр. Шельга ушлаб ҳам кўрган. Дарҳол, шу дақиқаданоқ ҳаракат қилиш лозим. Ихтиёрингизда бир суткадан камроқ вақт бор. Эртага кечаси ана шу воқиалар содир бўлади. Вольф К. да қолди. У ишчиларни, касаба союзларни, шаҳар аҳолисини, заводларнинг маъмуриятини

огоҳлантириши учун қўлидан келган чораларни кўради. Албатта, бунга ҳеч ким ишонмайди... Мана сиз ҳам...

Элчи бошини кўтармасдан индамай қолди.

— Маҳаллий газета редакциясидагилар бизни роса кулги қилишди... Энди бизни тентакдан олиб тентакка солишаётгандир.

Хлинов бошини чапгаллади, таралмаган сочлари кир бирмоқлари орасида тижкайиб турарди. Унинг юзи озиб кетган ва чапг босган. Оқариб кетган кўзлари даҳшатли нарсани кўраётгандек қотиб қолган. Элчи оҳиста, кўзойнақларининг тепасидан унга қаради:

— Нега сиз илгарироқ менга мурожаат қилмадингиз?

— Бизда фактлар йўқ эди... Тахминлар, хулосалар ҳаммаси хаёлот, ақлга сиғмаслик чегарасида эди... Ҳозир ҳам тушимга кирса, бўшашиб кетаман, уйғонаману бироз ором оламан... Аммо сизни ишонтириб айтаманки, ақл-ҳушим жойида. Биз Вольф билан саккиз сутка мобайнида ечинганимиз ҳам, дурустроқ ётиб ухлаганимиз ҳам йўқ.

Элчи сукутни бузиб, жиддий гапира бошлади:

— Мен сизнинг фирибгар эмаслигингизга ишонаман, ўртоқ Хлинов. Сиз ҳаммадан тез мияга ўрнашиб қолган ана шу фикрга берилиб кетгансиз,— у қўлини шаҳдам кўтариб, Хлиновнинг шиддатли ҳаракатини тўхтатиб қолди.— Сизнинг ярим гапингиз менга ишончли туюлди. Мен бориб, қўлимдан келган ҳамма чорани кўраман...

68

•Йигирма саккизинчи кун эрталабдан бошлаб Қ. даги шаҳар майдончасида бекорчилар тўда-тўда бўлиб олишганди, уларнинг баъзилари ҳайрон бўлиб, баъзилари бироз қўрқув ичида чорраҳалардаги уйларнинг деворларига чайналган нон билан ёпиштирилган ғалати хитобномани ўқиб, муҳокама қилишарди.

«Ҳукумат ҳам, завод маъмурияти ҳам, ишчи союзлари ҳам, ҳеч ким бизнинг қатъий чақириқларимизга қулоқ солишни истамади. Бугун биз шунга аминмиз — заводлар, шаҳар, бутун аҳоли ҳалокат ёқасида турибди. Биз ҳалокатнинг олдини олишга ҳаракат қилдик, лекин америка банкирлари томонидан сотиб олинган муттаҳамларни тутишининг иложи бўлмади. Қочинглар, ша-

158

ҳардан ялангликка югуринглар. Уз ҳаётингиз ҳурмати, болаларингиз ҳурмати бизга ишонинг».

Полиция хитобномани ким ёзганлигини фаҳмлаб қолиб, Вольфни изларди. Лекин у ғойиб бўлган. Шаҳар маъмурлари пешинга бориб бир афиша чиқаришди. Бу афишада асло шаҳарни ташлаб кетмаслик ва ваҳима кўтармаслик керак, чунки фирибгарлар тўдаси шу кеча кимсасиз қолган уйларни уриб кетмоқчи бўлган, деб огоҳлантирилган эди.

«Гражданилар, сизни аҳмоқ қилишмоқчи. Эс-ҳушингизни йиғиб олинг. Фирибгарлар шу бугуноқ топилади, ушланади ва қонунга мувофиқ жазоланади».

Маъмурлар нишонга уришганди: одамларга қўрқув солган сир шолғомдек пўк экан. Шаҳарликлар дарҳол тинчишди ва «Оббо устомонларей, хўп топишдими, бугун магазину уйларимизга хўжайинлик қилишармиди, ҳа, ҳа. Биз бўлсак тун бўйи аҳмоқ бўлиб ялангликда қўрқиб, титраб-қақшаб чиқардик» дейишиб, роса кулишди.

Оқшом кирди, бу оқшом ҳам ўтган минглаб оқшомлар каби шаҳар деразаларини лола ранг тусга киритди. Дарахтлардаги қушлар тинчиди. Дарё ва намхуш соҳилларда қурбақалар қуриллай бошлади. Гиштин черковдаги соат саккиз марта занг урди. Қовоқхоналарнинг деразаларидан чироқ шуълалари ёғилиб турибди, бу масканнинг доимий меҳмонлари мўйловларини кўпикка ботириб, пиво симириб ўтиришибди. Шаҳар четидаги «Занжирбанд скелетга» ресторанининг хўжайини ҳам тинчиган, у бўм-бўш айвонда ҳукуматни, социалистлар ва яҳудийларни сўка-сўка у ёқдан-бу ёққа юраркан, дераза қопқоқларини ёпишни буюрди-да, сўнг велосипедни миниб шаҳарга жўнаб қолди.

Худди шу соатда тепаликларнинг ғарбий ён бағирликларидаги кам қатнов йўлдан бир автомобиль гиз этиб, чироқсиз учиб ўтди. Шафақ сўниб бўлган, юлдузлар ҳам равшан кўринмас, тоғ орқасидан нурсиз шуъла кучайиб бораётир — ой чиқиб келаётир. Текисликнинг ҳар ер-ҳар ерида чироқлар милтиллайди. Фақат заводлар жойлашган томонда ҳаёт тўхтамаган.

Қаср вайроналарининг тагида, жар ёқасида Вольф билан Хлинов ўтирарди. Улар ҳамма тешик-туйнуқларни

яна бир марта қараб чиқдилар-да, квадрат шаклидаги минорага кўтарилдилар — бунда Гариннинг тайёргарчилигидан асар ҳам йўқ. Боя узоқда автомобиль елдек ўтиб кетгандек бўлвди. Улар қулоқ солишди, тикилиб қарашди. Осуда, сукунат оғушига чўмган оқшом. Ҳаво оқими ўқтин-ўқтин пастдаги гулларнинг шабнамими олиб келади.

— Картага қарадим,— деди Хлинов,— агар ғарб томонга тушсак, темир йўлнинг ярим станциясидан кесиб чиқамиз. Бешу ўттизда почтовой поезд ҳам шу ерда бир тўхтаб ўтади. У ерда полиция навбатчилик қилмас, деб ўйлайман.

Вольф жавоб берди:

— Бу ишларнинг ҳаммаси кулгили ва аҳмоқона бўлиб чиқди. Одам яқиндагина эмаклашдан қутулиб, икки оёғида турадиган бўлди, ҳали ҳам уни онгсиз ваҳшийликнинг миллионларча асрлик юки босиб ётибди. Улкан гоё билан яшамайдиган инсон қуруқ гўштдан иборатки, дунёда ундан даҳшатли нарса бўлиши мумкин эмас. Одамларни етакчисиз қолдириш мумкин эмас. Акс ҳолда улар яна эмаклаб юришни қўмсаб қоладилар.

— Нима бўлди сизга, Вольф?..

— Чарчадим.— Вольф чайир иягини муштларига тираб, ғишт уюмлари устида ўтирарди.— Йигирма саккизинчида бизни муттаҳам ва таловчилар деб ушлашлари ҳақидаги фикр бир лаҳза бўлса ҳам миямизга келмади-микин? Ана шу ҳокимият вакиллари олдиларида жонбозлик қилаётганимда уларнинг бир-бирларига қарашиб олишганликларини кўрмадингизда... Оҳ, мунча аҳмоқлик қилмасам экан! Ҳамма гап шундаки, улар ҳақ. Ўзларига ниманинг таҳдид қилганлигини бир умр билишмайди...

— Башарти сиз ўқ узмаганингизда, Вольф...

— Иблис!.. О, агар мўлжалга урган бўлганимда... Бу тентакларга исботлаб берсам бас, каторга турмасида ўн йил ўтиришга ҳам розийдим...

Энди Вольфнинг овози харобалар орасидан гўнғиллаб эшитиларди. Гаплашаётган бу одамлардан ўттиз қадамча нарида — худди карқушнинг гулкиллашини пойлаган овчидек, ярми қулаган девор сояси бўйлаб, Гарин писиб борарди. У жар тепасидаги иккала кишининг шаклини равшан кўриб турар, ҳар бир сўзларини эшитар эди. Деворнинг кети билан минора орасидаги очиқ жойдан эмаклаб ўтди. Минора тагига «Занжирбанд

скелет» деган гумбазсимон ғор туташган жойда қумшағал устунининг бир бўлаги ётарди. Гарин ўшанинг орқасига яшириди. Тошнинг қасир-қусури ва занглаган темирнинг гажир-ғужири эшитилди. Вольф сапчиб тушди.

— Эшитдингизми?

Хлинов уюм-уюм тошларга қаради. Шу ерда Гарин ер тагига ғойиб бўлганди. Иккалови ўша ёққа югуришди. Миноранинг теварагини айланиб чиқишди.

— Бу ерда тулкининг ини бор, — деди Вольф.

— Йўқ, аниқроғи, бойўғли сайраган бўлса керак.

— Кетиш керак. Иккаламизнинг ҳам кўзимизга алланарсалар кўриниб кетяпти.

Жар-жур ердан ўтадиган, харобалардан тоғ йўлига олиб чиқадиган сўқмоққа етишганларида иккинчи товуш эшитилди — алланарса йиқилиб, думалаб кетгандек бўлди. Вольфнинг аъзойи-бадани қалтираб кетди. Иккови анча вақтгача нафас олмай тинглаб ётишди. Сукунатнинг ўзи уларнинг қулоғига ҳуштак чалаётгандек эди. Аллақандай сирли бир нарса кўринмас тентаққуш сингари гоҳ узоқда, гоҳ шундоқ қулоқ остида қисқа ва нафис қилиб: «сплу-сплу, сплу-сплу» деяётгандек бўларди.

— Юринг.

— Ҳа, фойдаси йўқ.

Энди улар орқага қайрилмай, тўғри пастга тушиб кетишди. Бу ҳол улардан бирининг ҳаётини сақлаб қолди.

«Гариннинг бош суяги майда-майда бўлиб кетди» деб таъкидлаган Вольфнинг гапида жон бор эди. Микрофон олдидаги Гарин бир лаҳза жим бўлиб, столнинг бир бурчида тутаб ётган сигарага қўл чўзар экан, овозини текшириб туриш учун қулоғига тутиб олган Эбонит аппарат қўққисдан чил-чил бўлиб кетди. У айни вақтда шиддатли ўқ товушини эшитди ва бош суягининг чап томонига бир зарб тушганини сизди. Гарин ўша заҳотиёқ ёнбоши билан «гурс» этиб йиқилди, муккасидан тушиб, қимир этмай ётаверди. У Штуфернинг инграшини, апил-тапил узоқлашиб бораётган оёқ товушини эшитди.

«Қим бұлди бу — Роллингмикин ё Шельгамикин?». Гарин икки соатгина бурунроқ Кельнга автомобилда елдек келаркан, ана шу жумбоққа жавоб изларди. Лекин ҳозир жар ёқасида суҳбатлашиб турган икки кишининг гапини тинглагач, жавоб топди. Шельгага қойил... Лекин шартни бузиб, бу усулни қўллаши яхши эмас.

Гарин занг босган люкнинг қопқоғини босиб турган устун бўлагини нарироққа суриб, ер тагига тушди-да, электр фонарчасини ёқиб, хароба ҳолида ётган зиналардан нормань минорасининг деворидек қалин қилиб ишланган бир кишилик камера «тош қоп»га кўтарилди. Бу эни ва бўйи икки ярим метр келадиган зиндон эди. Деворларида ҳали ҳам бронза халқалар ва занжирлар осиглиқ. Рўпарадаги девор ёнида наридан бери ишланган эшак устида аппарат турипти. Эшакнинг тагида динамитли тўртта тунука қути ётибди. Деворнинг аппарат оғзи қаратилган жойи тешилган бўлиб, унга ташқари томондан «Занжирбанд скелет» суяги тикиб қўйилган.

Гарин фонарни ўчирди, аппарат оғзини суриб, тешикка қўлини суқди-да, суякни итариб юборди. Бош суяги тушиб, думалаб кетди. Тешикдан заводларнинг чироқлари кўриниб турарди. Гариннинг кўзлари ўткир эди. У ҳатто иморатлар орасида қимир этган одам зотини ҳам ажрата оларди. Аъзойи-бадани титради. Тишлари қисилди. Ана шу дақиқага бу қадар қийинчилик билан етишаман деб ўйламаган эди. У яна аппаратни тешикка қаратди, у ёқ-бу ёғини тўғрилаб қўйди. Орқа қопқоғини очиб, пирамидкаларни кўздан кечирди. Буларнинг ҳаммаси бир ҳафта бурун таппа-тахт қилиб қўйилганди. Унинг иккинчи аппарати ва эски модели пастда, бутазордаги автомобилда эди.

Гарин қопқоғни шартта ёпди-да, қўлини пирамидкаларни автоматик тарзда ёқадиган магнито ричагига қўйди. Энди унинг товонидан миясигача зирқирарди. Аъзойи-баданини қақшатиб ёндираётган нарса на виждон азоби (жаҳон урушидан кейин виждондан асар қолди-ми!), на қўрқув (у ниҳоятда енгилтак одам), на маҳкум этилганларга раҳм-шафқат ҳисси (бундай ҳиссиёт унга ёт) эди. Шу мурувватни бурашим биланоқ инсониятнинг душманига айланаман-ку, деган даҳшатли фикр унинг кўзини мошдек очиб юборди.

У қўлини ричагдан олиб, папирос олиш учун чўнтагига сўлди. Шунда ҳаяжонланган мияси қўл ҳаракатига жавобан: «Сен сусткашлик қилипсан, лаззатланыпсан, бу тентаклик...» деб нидо қилди.

Гарин магнетони айлантирди. Аппарат ичида бир нарса ялт этиб ёнди-да, аланганинг вижиллаши эшитилди. У микрометрик винтни оҳиста бурай бошлади.

Осмон фалакдаги ғалати нур доирачасини биринчи бўлиб Хлинов кўрди.

— Мана яна биттаси,— деди у секингина.

Улар жар устидаги йўлнинг ярмига бориб тўхташди-да, бошларини кўтариб, осмонга тикилишди. Биринчисидан пастроқда, ғира-шира кўринган дарахтлар тепасида иккинчи ўтли доирача пайдо бўлди-да, ёниб битай деяётган ракетадек учқунлар сачратиб, пасая бошлади...

— Бу куйиб тушаётган қушлар,— деб пичирлади Вольф,— уни қаранг.

Ўрмон устида ёришиб турган узун йўлда боя: «сплусплу» деб қичқираётган махлуқ, карқуш бўлса керак, жонсараклик билан тез учиб ўтди. Қуш бирдан ёниб кетди-да, чирпирак бўлиб ағдарилиб тушди.

— Симга тегяпти.

— Қанақа симга?

— Кўрмаяпсизми ахир, Вольф?

Хлинов игнадек тўппа-тўғри оппоқ ипни кўрсатди. Ип харобалар устидан ўтиб, Анилин заводлари томон чўзилиб кетганди. Ип йўли гур-гур ёниб тушаётган янроқлар ва куйиб жизгинаги чиқаётган қушлардан билиниб турарди. Энди бу йўл янада равшанлашди — унинг каттароқ бир қисми девордек қорайиб турган қарагайзорни кесиб ўтди.

— Ип пастланыпти!— деб қичқирди Вольф. У гапини тугатолмади. Бу қанақа иплигини иккови ҳам тушунганди. Иккови ҳам лол бўлиб қолганлигидан ипнинг йўналишини кузатишдан бошқа иложлари йўқ эди. Нурнинг биринчи зарбаси завод трубасига урилди, труба тебраниб, ўртасидан бўлинди-да, қулади. Бу воқиа жуда узоқда бўлганидан трубанинг қулаб тушган овози эшитилмади.

Шу заҳотиёқ трубанинг чап томонидаги узун бино тепасидан буғ устуни кўтарилиб, пушти рангга кирди-да, қоп-қора тутунга қўшилиб кетди. Сал чапроқда бел қаватли иморат қад кўтариб турарди. Бирдан унинг деразаларидаги чироқлар ўчиб қолди. Ўт чизиги олд томонини энлаб, юқоридан пастга, пастдан юқорига югурди... Бир неча бор шундай бўлди.

Хлинов қуёндек чинқириб юборди... Бино чўкди, агдарилди, кейин тутун ичида қолди.

Шундагина Вольф билан Хлинов қайтиб тоққа, қалъа харобалари томон ошиқшиди. Илон изи йўлни кесиб ўтиб, ёнғоқзор ва чакалакзор орқали қиямаликка тирмашишди. Йиқилиб, сирганиб тушишарди. Бири русчалаб, иккинчиси немисчалаб ўкирар, сўкинар эди. Мана, ўлар худди ер «ух» тортгандек бўғиқ бир овозни эшитишди. Қайрилиб қарашди, энди бир неча километрга чўзилиб кетган завод яхлит кўринарди. Биноларнинг ярми худди картон уйчалар каби гур-гур ёнарди. Пастда, шаҳарнинг ўзгинасида кул ранг-сарғиш тутун кўтарилиб қўзиқорин нусха бўлиб кўринди. Гиперболоид нури ана шу вайроналар орасидан энг муҳим жойни — ярим фабрикат портловчи моддалар омборини излаб, қутуриб жавлон урарди. Шуъла осмоннинг ярмини қоплади. Тутун булутлари, сариқ, қўнғир, кумушсимон-оқ учқунлар дастаси тоғдан ҳам баланд кўтарилди.

— Агтанг, энди кечикдик! — деб бақирди Вольф.

Бўр билан чизилган чизиқдек йўлдан аллақандай суюқликнинг силжиётганлиги кўриниб турарди. Улкан ёнғин акси тушиб турган дарё тасмаси қора-қора нуқталардан чўтирга ўхшаб кўринарди. Бу жонини сақлаш учун ўзини ялангликка ураётган аҳоли эди.

— Кечикдик, кечикдик! — дея қичқирди Вольф. Унинг иягидан кўпик аралаш қон оқарди.

Қутулиш вақти ўтган эди. Шаҳар билан завод орасидаги черепица ёпилган узун-узун, саф-саф бинолар билан тўлган ўт босган майдон бирдан осмонга кўтарилди. Ер кўпчиди. Дастлаб кўзга чалингани шу бўлди. Шу заҳотиёқ ер остидаги ёриқлардан қутурган аланга тиллари отилиб чиқди. Шу ондаёқ аланга орасидан одам боласи кўрмаган, кўзни кўр қиладиган ёрқин олов ва чўққа айланган газ устуни кўтарилди. Осмон билан ер остин-устин бўлиб кетгандек бўлди. Фазо

яшил-пушти рангга кирди. Шунда ҳар бир шох, ҳар бир тутам ўт, тош ва қотиб қолган икки одамнинг оқ гавдаси худди қуёш тутилган пайтдагидек хира кўриниб турарди.

Зарб урилди. Ҳамма ёқ гумбур-гумбурга тўлди. Кўпорилган ер наъра тортди. Тоғлар ларзага келди. Довул қутуриб, дарахтларнинг қаддини букди. Тошлар, куйган ёғочлар совурилди. Тутун булутлари текисликка тўшалди.

Қоронғилик босди, зим-зиё қаърида иккинчи, аввалгисидан ҳам даҳшатлироқ портлаш юз берди. Тутун босган осмон қорамтир-занг тусли хунук бир рангга кирди.

Шамол, тош парчалари, шох-шаббалар Хлинов билан Вольфни ерга ағдариб, жарликка суриб кетди.

71

— Капитан Янсен, қирғоққа тушаман.

— Есть.

— Мен билан бирга юришингизни истайман.

Янсен севиңчдан қип-қизариб кетди. Бир минутчадан кейин олти эшкакли лакланган қайиқ «Аризона» бортидан тип-тиниқ сувга оҳиста тушди. Уч қораматиз матрос арқондан сирғаниб, қайиққа тушишди. Эшкакларни кўтариб, жим қолишди.

Янсен трапда кутиб турарди. Зоя шошмас, ҳамон паришонхотирлик билан террасалари тобора баландлашиб борадиган Неаполнинг кун қизиғида қилт этмай турган шаклига, терракота¹ деворларига ва шаҳар узра юксалган қадимги қалъа минораларига, Везувийнинг ялқовсиниб тутаб ётган чўққисига тикилиб турарди. Шамол йўқ, денгиз кўзгудай тиниқ эди.

Бир талай қайиқ қўлтиқда бемалол сузиб юрибди. Уларнинг бирида Микель-Анжело расмларига ўхшаган баланд бўйли чол тикка туриб, қайиқ қуйриғидаги эшкакни эшяпти. Оппоқ соқоли эғнидаги ямоқ-ямоқ жулдур қора плашчига тушган, оппоқ жингалак сочлари тожга ўхшаб пахмоқ-пахмоқ бўлиб турибди. Елкасида бўз тўрва.

¹ Терракота (итальянча — куйган тупроқ)— 1) куйдирилган, сирланмаган сопол буюмлар; 2) жигар ранг.

Бу одам бутун дунёга машхур бўлган девона Пеппо эди.

У ўз қайиғига тушиб, садақа сўраб юрарди. Кеча Зоя яхтада туриб, унга юз долларлик қоғозни ташлаганди. Бугун девона яна қайиғини «Аризона» томонга бурди. Пеппо худо ёрлақан ва париларга ошиён бўлган кўхна Италиянинг энг сўнгги романтикларидан эди. У замонлар ўтиб кетди. Энди ҳеч ким кўхна тошларга севинч тўла кўзларини суриб йиғламайди. Помпейдаги Цецилия Юкундус уйининг харобалари ўртасида Пеппонинг суратиёни чизган, бунинг эвазига унга олти танга берган ўша рассомлар жанг майдонларида чириб ётарди. Бу дунёнинг қизиғи қолмади.

Пеппо эшкакни секин буриб, ёруғлик аксида яшил тусга кирган «Аризона» ёнидан сузиб борди-да, улугвор ажин босган, ўсиқ қошли нуроний чехрасини кўтариб, қўлини чўзди. У хайр сўради. Зоя пастга энгашиб, итальянчалаб:

— Пеппо, қани топчи — жуфтми, тоқ?— деб сўради.

— Жуфт, синьора,— деди у.

Зоя унинг қайиғига яп-янги пуллардан бир дастасини ташлади.

— Ташаккур, гўзал синьора,— деди Пеппо улугворлик билан.

Энди имиллашга ўрин қолмади. Пеппо Зоянинг кўнглидагини топди: қайиққа кекса девона сузиб келиб «жуфт» деб жавоб бердимиз, бас — иш ўнгидан келади.

Шундай бўлса ҳам, «Сплендид» отелида полиция пистирма қўйган бўлса-я?, деган хунук шубҳалар ҳамон уни изтиробга соларди. Лекин қулоғида... «Агар дўстингиз ҳаёти сиз учун азиз бўлса...» деган нидо жангланган турарди. Бошқа йўл йўқ.

Зоя қайиққа тушди. Янсен рулга ўтириши биланоқ эшкаклар қанот қоқди-ю, рўпарадаги Санта Лючия қирғоқлари, зиналари ташқаридан қўйилган уйлари, арқонларга ёйиб қўйилган латта-путта, кийим-кечаклари, тоққа олиб чиқадиган жин кўчалари, ярим яланғоч болалари, эшикларининг тегига чиқиб турган хотин-халажлари, сариқ эчкилари, сувнинг бўйгинасидаги устрица палаткалари ва гранит устига ёпилган баликчи тўрлари билан яқинлашиб, учиб келаверди.

Қайиқ қирғоқнинг яшил қоziқларига тегар-тегмас

зинапоядан бир тўда жулдурвақи болалар, маржон ва тўгногич сотувчилар, меҳмонхоналарнинг агентлари ёпирилиб тушиб келиша бошлади. Қўш отлиқ извошчилар қамчиларини ўйнатиб қичқиришар, ярим яланғоч болалар оёқ остида рўдаподек бўлиб чинқириб гўзал форестьерадан¹ сольди² тилашарди.

— «Сплендид»,— деди Зоя Янсен билан извошга ўтирар экан.

72 •

Зоя меҳмонхона хизматчисидан: «Мадам Ламоль номига хат борми?» деб сўради. Унга имзо чекилмаган радио-телефонограммани беришди, унда: «*Шанба кунни кечагача кутинг*» дейилган эди. Зоя елкасини қисди, хона заказ қилди-да, Янсен билан шаҳарни томоша қилгани кетди. Улар магазинма-магазин юришди. Зоя сергап приказчиклар таклиф қилган нарсаларни қайтармай олаверди. Ниҳоят бу иш ҳам жонига тегди.

— Помпейга борамиз,— деди у.

Автомобилда Везувий тоғининг этагидан гиз этиб ўтиб кетишди. Кулдан тозаланган қадимий шаҳарнинг кўчаларини узоқ кезиб юришди.

Зоя икки минг йилчадан бери одам яшамайдиган ўйларнинг остоналарида мудраб ётган кўм-кўк калтакесакларни зонтигининг учи билан туртиб чўчитарди.

— Зерикдим, қайтамиз,— деди у,— бир кўрган нарсамни яна кўришни, умумий хотиротларни ёқтирмайман...

Соҳилдаги ресторанда овқатланишди. Зоя овқат ораёида ўрнидан туриб, Янсеннинг елкасига яланғоч қўлини ташлаб, қовоқларини сузиб, чеҳрасини ҳеч нарсга ифодаламайдиган қилиб танца тушиб турарди. Ҳамма унга маҳлиё бўлиб, «еб қўйгудек» тикиларди. Танца иштаҳани очиб, ташна қиларди.

Ресторандан чиққанларида Янсен сўради:

— Бу кеча қаерда бўлишимни буюрасиз — яхтадами, меҳмонхонадами?

Зоя ялт этиб унга қаради, шу заҳотиёқ юзини ўгирди, ҳеч нима демади. Меҳмонхона подъездига кириб

¹ Форестьера (*итальянча*) — чет эллик аёл киши.

² Сольди (*итальянча*) — чақа пул.

боришаркан, Янсеннинг тошдек қўлига суяниб олди. Хизматчи калитни бера туриб, соқоли қирилган афтини бужмайтириб иржайиб қўйди. Зоя бирдан ҳушёр тортди:

— Бирор янгилик борми?

— О, ҳеч қанақа хабар йўқ, синьора.

Зоя Янсенга деди:

— Чекиш хонасига бориб, папирос чекиб туринг. Мен билан лақиллашиш меъдангизга тегмаган бўлса... Ҳзим қўнғироқ қиламан..

Зоя меҳмонхона зинасига тўшалган гилам устидан енгилгина кўтарила бошлади. Янсен пастда қолди. Муюлишга келганда қайрилиб қараб, жилмайиб қўйди. Янсен чекиш хонасига бориб телефон ёнига ўтирди. Чекди — жононнинг буйруқлари шу эди. Столга суяниб, телефон қўнғироғини кутди. Алланарсаларни кўз олдига келтирди...

Лекин телефон жирингламади. Янсен олдидаги ланати аппаратни кўрмаслик учун кўзларини юмди... Бе, ростини айтганда ёш боладек ошиқ бўлиш бўлмас экан... Қреслосининг орқасига кимдир келиб тўхтади. Янсен кўзларини очди. Сапчиб турди. Рўпарасида Роллинг турарди. Капитаннинг юзи шолғомдек қизариб кетди.

— Капитан Янсен,— деди Роллинг бўғиқ товуш билан,— мадам Ламолга кўрсатган ғамхўрликларингиз учун ташаккур, бугун энди хоним хизматингизга муҳтож эмас. Ҳз хизматингизга бораверишингизни таклиф этаман...

— Ҳўп бўлади,— деб лаблари билангина жавоб берди Янсен.

Роллинг шу бир ой ичида жуда ўзгариб кетганди — юзи қорайган, кўзлари киртайиб қолган, соқоли қора сариқ чўткага ўхшаб ёноқларини босган. Устида иссиқ камзул, кўкрак чўнтақларига солинган пул ва чек дафтарчалари дўппайиб турибди... «Чап қўлим билан чаккасига, ўнг қўлим билан лунжи аралаш туширсам, бақадек жон беради-я...» — капитан Янсен ғазаб билан темирдек муштини тугди. Қани энди шу аснода Зоя шу ерда бўлиб, капитанга бир имо қилиб қўйса, Роллингдан бир қоп суяк қолган бўларди.

— Мен бир соатдан кейин «Аризона»да бўлман,— деди хўмрайиб, буйруқ оҳангда Роллинг.

Янсен стол устидан шапкасини олди-да, бостириб кийиб, чиқиб кетди.

Кўчани кесиб ўтиб, сув лабига тушди. Қичқирди.

— Қайиқни олиб кел!

Сакраб қайиққа чиқди-ю, рулга ўтирди:

— Эшкакни эшинглар, итваччалар!

Трапдан яхтанинг бортига югуриб чиқиб, ёрдамчисига: «Палубани отхонага айлантирибсан-ку» деб ўшқирди. Каютасига кириб, эшикни қулфлаб олди-да, шапкасини ҳам олмай, ўзини каравотга ташлади. Унсиз ингради.

Роса бир соатдан кейин вахтада турган матроснинг товуши эшитилди ва унга сувдан ожизгина бир товуш аста жавоб қилди. Трап гижирлади. Капитан ёрдамчиси шодон ва жарангдор товуш билан қичқирди:

— Ҳаммани юқорига чақир!

Хўжайин келди. Озор еган ғурурни тиклаш учун фақат Роллингни қирғоқда ҳеч қандай воқиа юз бермагандек қилиб кутиб олиш керак. Янсен ғурур ва вазминлик билан кўприкча устига чиқди. Роллинг унга томон кўтарилди, кеманинг аъло даражада эканлиги ҳақидаги рапортни қабул қилди-да, капитаннинг қўлини қисди. Расмий маросим шу билан тугади. Роллинг сигара чекди. Пакана, денгизда кам юрадиган, қора, иссиқ камзулли бу одамнинг туриши «Аризона»нинг гўзал қиёфасини, Неополнинг дилрабо осмонини ҳақоратлаётгандай эди.

Ярим кеча бўлиб қолган. Мачта билан рея ўртасида юлдузлар порлаб турибди. Шаҳар ва кемаларнинг чироқлари қўлтиқнинг базальтдек қоп-қора сувида акс этиб ўйнайди. Буксир кемасининг сиренаси бир чинқириб, сўнди. Узоқда чироқ осилган мойли устинлар чайқалди.

Роллинг, афгидан, бутун вужуди билан сигарага берилганди — уни ҳидлар, тутунини капитан томонга пуфларди. Янсен қўлларини тушириб, унинг олдида расмий вазиятда турибди.

— Мадам Ламоль қирғоқда қолишни хоҳлади, — деди Роллинг, чап қўлини лабига олиб бориб, кафтининг усти томонидаги терисини сўраркан. — Яктада эрталабгача, балки эртага кун бўйи қоларман. Менинг қирғоққа борганим ҳақида қинғир-қийшиқ гаплар бўлмасин... (У қўлини сўриб бўлиб, очиқ каютадан тушиб

гурган чироқ нурига тутди). Худди мана бунақа... қингир-қийшиқ... (Янсен унинг қўлига қараб, унда тирноқ изларини кўрди). Билгингиз келаётган бўлса, марҳамат: яхтада бир одамни кутаман. Лекин у мени бу ерда кутмайди. У ҳали замон келиб қолиши керак. У яхтага кўтарилиши биланоқ менга хабар қилишни буюринг. Хайрли кеч.

Янсеннинг боши гаранг. У воқиянинг тагига етишга интилди. Мадам Ламоль қирғоқда қолди. Нега? Ноз қиялпими?.. Ё уни кутяптимикин? Йўқ — ундоқ деса хўжайиннинг қўлидаги тирноқ излари-чи... Бир нарса бўлган... Бўғзидан сўйилиб, каравотда ётган бўлса-чи? Ёки қопга солиниб қўлтиқнинг қаърига ташланганмикин? Бу миллиардерлар тортиниб ўтиришармиди.

Янсен кают-компанияда овқатланиб ўтириб, миясини ҳушёр тортдириш учун содасиз бир стакан вино чақирди. Капитан ёрдамчиси Анилин компанияси, Германия заводларида юз берган даҳшатли портлаш, улар яқинидаги шаҳарчанинг вайрон бўлганлиги ва икки мингдан ортиқ кишининг ўлганлиги ҳақида газеталарда босилган шов-шувларни гапириб бермоқда эди.

Капитан ёрдамчиси:

— Хўжайинимизнинг омади росаям келяпти-да, Анилин заводларининг ҳалокати орқасидан бутун Германиянинг бор-йўғини, унинг Гогенцоллернлари¹ ва социал-демократлари билан сотиб оладиган пул ишлаб олади. Хўжайинимиз учун ичаман.

Янсен газеталарни каютасига олиб кетди. Портлашнинг тафсилотлари ва унинг сабаблари ҳақидаги бири-бирдан бемаъни бўлган турли-туман тахминларни диққат билан ўқиб чиқди. Газета устунлари Роллинг номи билан ғиж-ғиж тўлган. Модалар бўлимида келаси мавсумдан ёноқларни ёпадиган соқол билан юмшоқ шляпа ўрнига баланд қалпоқ мода бўлади деб хабар қилинганди. «Экзельсиор» газетасининг биринчи саҳифасида — «Аризона»нинг фотосурати ва доира

¹ Гогенцоллернлар — Прусс қироллари (1701—1918) ва Германия императорлари (1871—1918) династияси. Уларнинг энг машҳурлари рус армияси томонидан 1760 йилда тор-мор этилган Фридрих II, 1914—1918 йиллардаги биринчи жаҳон уруши қатнашчиси, 1918 йилда герман халқи томонидан ағдарилган Вильгельм II дир.

ичида мадам Ламолнинг гўзал чеҳраси. Янсен уни кўриб ҳушидан кетаёзди. Ҳаяжони тобора ортди.

Кечаси соат иккида каютасидан чиқди-да, юқори палубадаги креслода ўтирган Роллингни кўрди. Янсен каютасига қайтди. Кўйлагини ечиб ташлади, яланғоч баданига майин жун костюмини кийди, шапкасини, ковушини илди-да, кармонини резинка халтага ўради. Соат учга занг урди. Роллинг ҳамон креслода ўтирарди. Соат тўртда ҳам креслодан жилмади, лекин елкалари ичига кириб кетган бошининг сояси жонсиздек кўришди — у ухлаётганди. Бир минутдан кейин Янсен эҳтиётлик билан лангар занжирига осилиб, сувга тушди-да, қирғоққа сузиб кетди.

73

— Мадам Зоя, ўзингизни беҳудага овора қилманг; телефон ҳам, қўнғироқ ҳам узиб қўйилган.

Зоя яна ўрнининг бир четига келиб ўтирди. Заҳарли табассум лабларини титратарди. Стась Тиклинский хонанинг ўртасидаги креслода ёзилиб ўтирганича мўйловларини бурар, лакланган туфлисига тикилиб турарди. Ҳарчанд чекишни истаса-да, ботинмасди — буни Зоя қатъий тақиқлаб қўйган, Роллинг эса хоним билан жуда хушмуомалада бўлишни тайинлаган эди.

Эрталаб соат беш бўлиб қолган. Зоя қутулиб кетман, алдаб қочаман деб ҳар қанча уринса ҳам ҳеч қандай натижа чиқмади.

— Барибир,— деди Зоя,— бир иложини топиб полицияга хабар қиламан.

— Меҳмонхона хизматкори сотиб олинган, жуда катта пул берилган.

— Кўчада одам кўпайганда деразани уриб синдираман, дод соламан.

— Бунинг ҳам олди олинган. Ҳатто сизни асаб касалига мубтало бўлган экан деб ҳукм чиқарадиган врач ҳам ёллаб қўйилган. Сизга ҳеч ким ёрдам бермайди, ишонмайди ҳам — жимгина ўтираверинг.

Зоя бармоқларини қирсиллатиб, русчалаб:

— Аблаҳ. Малай. Юзсиз,— деди.

Тиклинскийнинг фиғони ошди, мўйловлари диккайди. Лекин сўкиниш тақиқланганди. У вайсаб қўйди.

172

— Хотинларнинг шаллақилигини биламиз, сизгараҳим келади, мадам. Лекин бир сутка, балки икки суткагача дим ўйнаб ўтиришга мажбурмиз. Яхшиси ётингда, асабларингизга ором беринг... Вой-вой, мадам.

Зоя бу сафар уни ҳайрон қолдириб, гапига қулоқ солди. Туфлиларини ечди-да, ётди, бошини болишга яхшилаб қўйиб, кўзларини юмди.

У киприклари орасидан икки кўзини узмай кузатиб турган Тиклинскийнинг семиз, баджаҳл афтини кўрди. Зоя бир, икки марта эснаб, қўлини чаккасига тиради.

— Чарчадим, нима бўлса, бўлар,— деди у секингина ва яна эснади.

Тиклинский креслода қулайроқ ўрнашиб ўтирди, Зоя бир маромда нафас оларди. Бир неча муддатдан сўнг у кўзларини ишқай бошлади. Ўрнидан турди, бир айланиб олди-да, эшикнинг кесақисига суянди. Афтидан эрталабгача тик туриб чиқишга қарор берганди.

Тиклинский аҳмоқлик қилди. Зоя керак нарсаларни ундан битталаб билиб олган, энди эса унинг ухлашини кутаётганди. Эшик олдида қаққайиб туриш мумкин. Тиклинский қулфни яна бир марта кўздан кечириб креслосига қайтди.

Бир минутдан кейин гўштдор лунжи осилиб тушди. Шунда Зоя ўрнидан секингина турди. Чаққонлик билан Тиклинскийнинг нимчаси чўнтагидан калитни олди. Туфлисини кўтариб, эшикка югурди. Калитни қулфга солган эди, эшик бирдан шарақлаб очилиб кетди.

Тиклинский босинқирагандек: «Қим? Нима?» деб қичқирди. Креслодан сапчиб турди. Зоя эшикни очди, Лекин Тиклинский унинг елкасидан ушлаб қолди. Ағдарди. Оёғи билан Зояни уйнинг ичкарасига суришга интиларкан кучаниб эшикни ёпишга ҳаракат қиларди. Лекин нимадир унга халал берарди, Зоя унинг бўйнидан қон оқаётганини кўрди.

— Қим у?— деб сўради Тиклинский бор гавдаси билан эшикка ортилиб.

Лекин унинг оёғи паркет полда ҳамон сирғалиб борарди, эшик оҳиста очилди. У жон ҳолатда шимининг орқа чўнтагидан тўппончасини олган ҳам эдики, бирдан уйнинг ўртасига учиб кетди.

Эшикда капитан Янсен турарди. Жикка ҳўл кийимлари мускулдор баданига ёпишиб кетган. Янсен бир

лаҳза Тиклинскийнинг кўзига тикилди. Шиддат билан, худди йиқилиб тушаётгандек олдинга ташланди. Роллингга аталган тарсаки полякка насиб қилган экан: чап қўлини узатиб, бутун гавдасининг оғирлиги билан роса қаншарига ва ўнг қўли билан қулочкашлаб нақ кекирдагига кетма-кет икки зарб туширди, Тиклинский «гинг» деблмай гилам устига «гурс» этиб тушди. Унинг юзи пачақланган ва шикастланганди.

Янсеннинг учинчи ҳаракати мадам Ламолга қайрилиб қараш бўлди. Аъзойи-бадани ҳаяжонга келган эди.

— Буюринг, мадам Ламоль.

— Янсен, имкони борича тезроқ яхтага бошланг.

— Хўп бўлади.

Зоя боя ресторанда қилганидек қўлини Янсеннинг елкасига ташлаб олди. Юзига суркалди.

— Кураш энди бошланди, Янсен. Энг хавфлиси энди келади.

— Ҳаммасига тайёрман!

74

— Извошчи, имкон борича тез ҳайда, чу де... Мадам Ламоль, қулоғим сизда... Шундай қилиб... Мен чекиш хонасида кутиб ўтирган вақтда...

— Мен ўз хонамга чиқдим. Шляпам билан плашчимни ечдим... Қўшни хона эшигини тўсиб турган шкафнинг суриб қўйилганлигини пайқамабман. Кўзгу олдида келмасимданоқ эшик очилди-ю, рўпарамда Роллинг пайдо бўлиб қолди... Лекин унинг кеча Парижда эканлигини билар эдим. Унинг ҳавода учишдан жудаям қўрқишини билардим. Модомики, Роллинг бу ерга келган экан, демак ё ҳаёт, ё ўлим масаласи олдида кўндаланг бўлиб қолибди-да... Энди фикрига тушундим... лекин ўшанда мен бирдан ғазабланиб кетибман. Мени алдаб, тузоққа илинтирмоқчи экан... Мен ҳам оғзимга келганини қайтармадим... Тоқат қилолмаганидан қулоқларини бекитганча чиқиб кетди.

— Кейин чекиш хонасига тушиб, мени яхтага жўнатди...

— Ҳамма гап шунда-да... Жуда аҳмоқлик қилибман!.. Уша танцалар, вино, тентакликларнинг ҳаммаси...

174

Ҳа, айтмоқчи, азизим, курашмоқликни истаган киши енгилтакликни ташлаши керак экан, билдингизми... Икки-уч минутдан кейин у қайтиб келди. Шунда менима гап, тушунтиринг, дедим... У бўлса сурбетларча дағаллик билан (шу вақтгача бу алфозда гапиришга асло ботинмаган эди): «Мен сизга тушунтириб ўтирмайман, сиз шу хонада то мен озод қилмагунимча ўтирасиз...»— деса бўладими. Шунда бир-икки тарсаки туширибман...

— Сиз чинакам шижоатли аёлсиз,— деди Янсен қойил қолиб.

— Аммо лекин, азиз дўстим, бу менинг иккинчи тентаклигим бўлди. Ўзиям роса кўрқоқ экан!.. Бор-йўғи тўрт тарсаки ебди-ю... Дағ-дағ титрайди... Қўлимни ушлаб қолмоқчи бўлган эди, бу ҳам унга қимматга тушди. Ниҳоят учинчи тентаклик қилдим: ҳўнграб юборибман...

— Оббо разил, оббо муттаҳам-эй!..

— Сабр қилинг ҳали, Янсен... Роллингнинг йиғига тоби йўқ, кўз ёшини кўрса, башараси тиришиб кетади... Бундан кўра яна қирқ тарсакини афзал кўради... Шунда у полякни чақирди — поляк эшикнинг орқасида экан. Ҳаммасини келишиб қўйишган экан. Поляк креслога ўтирди. Роллинг менга қараб: «Жуда бўлмаса, отиб ташлаш буюрилган» деди-да, ўзи чиқиб кетди. Мен полякни айлантира бошладим. Бир соат ичида Роллинг тузган хойнона планнинг икир-чикирларигача билиб олдим. Янсен, азизим, гап менинг бахтим тўғрисида бор-япти. Агар сиз менга ёрдам бермасангиз, ҳаммаси барбод бўлади... Извошчини қистанг, тезлатинг...

Извош ана шу тонг палласидаги кимсасиз соҳил бўйлаб елдек учиб борарди, ниҳоят у қора ёғ босган сувда бир неча қайиқ ғижирлаб турган гранит зина ёнига келиб тўхтади.

Бир оз вақт ўтгач, Янсен мадам Ламолни қўлида кўтариб, яхта қуйруғидан туширилган арқон нарвондан секингина «Аризона»га чиқиб олди.

Роллинг тонг саҳарда эти жунжиб уйғониб кетди. Палуба ҳўл, мачталардаги чироқлар хиралашиб қолган. Қўлтиқ билан шаҳар ҳали ёришмаган бўлса ҳам Везувий устидан кўтарилиб турган тутун қизғиш ранг олган.

Роллинг соқчи фонусларни, кемаларнинг шаклини кузатди. Вахтада турган матрос ёнига келиб, бир оз турди. Буринни тортиб қўйди. Капитан кўприкчасига кўтарилди. Шу чоқ каютадан янги, озода, дазмолланган кийим кийган, ювиниб-таранган Янсен чиқиб қолди. Салом берди. Роллинг вахтада турган матросга қилган муомаласидан кўра сал тақаллуфлироқ қилиб пишқириб қўйди.

Кейин у анчагача чурқ этмай, пиджагининг тугмасини айлантириб туриб қолди. Бу ёмон одат бўлиб, қачонлардир бундан уни Зоя қайтарган эди. Энди унга барибир. Эҳтимол келгуси мавсумда Парижда тугмача бураш мода бўлиб қолар. Тикувчилар ҳатто бураладиган махсус тугмача ҳам ўйлаб топишар.

У бўлиб-бўлиб сўради:

— Чўкиб ўлганлар сув бетига чиқадими?

— Бирор нарса боғлаб чўктирилмаган бўлса чиқади,— деб жавоб берди Янсен хотиржамлик билан.

— Денгизда одам чўкса, чўкиб кетадими, йўқми?— деб сўраяпман.

— Эҳтиётсизлик ҳаракатлари бўлади, ё тўлқин ювиб кетади, ёки бошқа бирон тасодиф юз беради — буларнинг ҳаммаси чўкиб кетганлар қаторига қиради. Маъмурлар одатда бунақа ишларга тумшуқларини суқишмайди.

Роллинг елкасини қисиб қўйди:

— Чўкиб кетганлар ҳақида шуни билмоқчи эдим. Уз каютамга кириб кетяпман. Агар қайиқ келиб қолса, такрор айтаман, бортда эканлигим айтилмасин. Қайиқда келган кишини қабул қилинсин ва дарҳол менга хабар берилсин.

Роллинг кетди. Янсен кўк парда орқасидаги капитан каравотида Зоя ухлаб ётган каютасига қайтди.

Соат саккизлардан ошганда «Аризона» ёнига бир қайиқ келди. Қандайдир бир хушчақчақ, жулдурвақи бола эшкак эшарди. У эшкакларни кўтариб қичқирди:

— Алло!.. «Аризона» яхтасими?

— Хўш, борди-ю шундай бўлса нима,— деб жавоб берди фальшбортда турган матрос энгашиб.

— Кемаларингда Роллинг деган одам борми?

— Фараз қилайлик.

Жулдурвақи илжайиб садафдек тишларини кўрсатди.

— Ушла.

Бола эпчиллик билан палубага бир хатни иргитди, матрос уни илиб олди, жулдурвақи бола тили билан танглайини қоқиб деди:

— Э, матрос, шилғай кўз, сигарадан ол.

Даниялик турган жойида бир боппай деб йўл излар экан, бола сузиб нари кетди-да, қайиқ ичида ўйнаб, ҳаётнинг шундай иссиқ ажиб тонгида жўш урган асов қувончларидан маст бўлиб, қийшанглаб, овозининг бори-ча ашула бошлаб юборди.

Матрос хатни капитанга элиб берди. (Буйруқ шундай эди). Янсен пардани суриб қўйиб, ухлаб ётган Зоянинг устига энгашди. Зоя уйқули кўзларини очди.

— У шу ердами?

Янсен хатни берди. Зоя ўқиди:

«Қаттиқ яраландим. Раҳм қилинг. Сизнинг манфаатларингиз учун шердек олишдим, лекин тушимга кирмаган иш бўлди: Мадам Зоя қочиб кетди. Тиз чўкиб ёлвораман...».

Зоя хатни охиригача ўқимай йиртиб ташлади.

— Энди биз уни хотиржам бўлиб кутишимиз мумкин. (Зоя Янсенга қаради-да, унга қўлини узатди). Ё мен ҳалок бўлишим, ё жаҳонга ҳукмрон бўлишим керак, шуни бир билиб қўйинг, Янсен. (Янсеннинг лаблари маҳкам юмилди, бу ҳаракат Зояга ёқди). Сиз иродаминг қуроли бўласиз. Ҳозир мени хотин киши деб ўйламайсиз. Мен хаёлпараст хотинман. Авантюристман — буни тушунасизми? Бутун дунё меники бўлишини истайман. (Зоя қўли билан доира ясади). Буни менга насиб қиладиган ягона киши ҳозир «Аризона»га келиши керак. Мен уни кутяпман, Роллинг ҳам уни кутяпти...

Янсен бармоғини кўтариб, аланглади. Зоя пардани тортди. Янсен кўприкчага чиқди. Унда зина тутқичини маҳкам ушлаб олган Роллинг турарди. Қийшайган ва маҳкам юмилган оғзи билан башараси ғазабдан бужмайиб кетганди. У ҳамон ҳовури кўтарилаётган қўлтиқнинг олисликларига кўз тикканча турарди.

— Мана у,— деди ниҳоят Роллинг қўлини узатиб. Унинг бармоғи мовий денгиз устида илгакдек қотиб қолди:— Ҳув, анави қайиқда.

У бирдан шошиб-пишиб, матросларга қўрқув солиб, денгиз қисқичбақасига ўхшаб маймоқланиб нарвон билан капитан кўприкчасидан тушди-да, пастда ўз хонасига кириб кетди. Ердан телефон орқали Янсенга олти эш-какли қайиқда келаётган кишини яхтага олиш ҳақидаги бояғи буйруғини таъкидлади.

77

Роллинг пиджагининг тугмасини ўйнард-ю, уни ҳеч узиб олмасди. Ҳозир уччала тугмасини айлантириб узиб олди. У шероз гиламлари¹ тўшалган, қиммат баҳо дарахтдан қилинган дабдабали каютанинг ўртасида девор соатга қараб турарди.

Тугмаларини юлқиб бўлгач, энди тирноқларини кемага бошлади. У бир зумда дастлабки ваҳшиёна кайфиятга қайтди. Вахтада турган матроснинг овозини ва қайиқдаги Гариннинг жавобини эшитиб бўшашиб кетди.

Оғир қайиқ яхтага келиб урилди. Матросларнинг бараварига сўкинган овози эшитилди. Трап ғижирлади, оёқ товуши эшитилди. «Ол, ушла... Секинроқ... Яхши... Қаёққа олиб борайлик?» Шу тариқа гиперболоидлар солинган яшиқларни ортишаётганди. Кейин ҳамма нарса жимжит бўлиб қолди.

Гарин тузоққа илинди. Ҳайрият! Роллинг совуқ, нам бармоқлари билан бурнини чимдиб, йўталганда хириллаган овоз чиқарди. Уни билган кишилар, у умри бино бўлиб кулмаган дейишарди. Нотўғри гап! Роллинг худди мана шундай омад келган кезларда, худди ҳозиргидек кимсасиз, ёлғиз ўзи қолганда кулишни яхши кўрарди.

Кейин у телефон орқали Янсenni чақирди...

— Бортга олдингларми?

— Ҳа.

— Қуйи каютага олиб кириб, устидан қулфлаб қўйинглар. Бу ишни ими-жимиди, шовқинсиз бажаринглар.

¹ Шероз гиламлари — Эроннинг жануби-ғарбида жойлашган, илгариги Эрон пойтахти Шероз шаҳрида тўқилган эрон гиламлари.

— Хўп!— деб шарттаки жавоб қилди Янсен. Лекин бу шарттаки жавоб Роллингга ёқмади.

— Алло, Янсен?

— Лаббай.

— Бир соатдан кейин яхта очиқ денгизда бўлсин.

— Хўп бўлади.

Яхтада югур-югур бошланди. Кўтарилаётган лангар занжири шалдиради, моторлар ишга тушди. Иллюминаторнинг сиртидан кўкимтир сув оқимлари чизиллаб чиқа бошлади. Яхта қирғоқдан бурила бошлади. Каютага нам ҳаво кирди. «Аризона»нинг тобора тезлашиб боришидан бутун кўркем корпусида қувончли бир туйғу акс этар эди.

Роллинг уччига чиққан аҳмоқлик қилаётганини тушунарди, албатта. Лекин энди у аввалги совуққон қиморбоз, тепса-тебранмас кўтас, якшанбалик ибодатларни тарк қилмовчи художўй Роллинг эмасди. Роллинг бу ишни фойда топиш учун қилаётгани йўқ, балки уйқусиз тунлар азоби, Гаринга нафрати, рашк ўтлари миясини заҳарлаб, уни шу кўйга солганди. Унинг биттаю битта истаги — Гаринни йўқ қилиб, Зояни яна ўзига қайтариш эди.

Ҳатто мислсиз омади келганлиги, яъни Анилин компанияси заводларининг ҳалокатга учрагани ҳам худди тушида юз бергандек эди. Роллинг жаҳон биржалари йигирма тўққизинчи кунни неча юз миллионни ҳисобимга ўтказган экан, деб ҳатто қизиқмади ҳам.

Шу кунни у шартга мувофиқ Гаринни Парижда кутиши керак эди. Гарин келмади. Роллинг буни олдиндан билиб, ўттизинчидаёқ аэропланга ўтириб, Неаполга жўнаб қолган эди.

Энди Зоя ўйиндан чиқди. Гарин билан Роллингнинг ўртасида ҳеч ким қолмади, рақибини йўқ қилиб юборишнинг икир-чикирларигача ўйлаб қўйилган. Роллинг сигара чекди. У жўрттага бир оз имирсиланарди. Каютадан коридорга чиқди. Қуйи палубанинг эшигини очди, бунда аппаратлар солинган яшиклар бор эди. Унда ўтирган икки матрос дик этиб ўрнидан турди. Роллинг уларни кубрикка чиқариб юборди.

Қуйи палубанинг эшигини ёпиб, шошилмай рўпарадаги эшикка, рубка томон юрди. Эшикнинг тутқичини ушлар экан, сигаранинг кули узилиб тушганини сизди.

Роллинг кибрли жилмайди, фикрлари равшан, кўпдан бери бунчалик ҳузур қилмаганди.

У эшикни очди. Рубкада тепа чироқнинг биллур қалпоғи остида эшикдан кирган кишига тикилиб Зоя, Гарин ва Шельга ўтиришарди. Роллинг коридорга чекинди. У нафас ололмай қолди, миясини биров аталаб юборгандек бўлди. Бурнигача терлаб кетди. Энг хунуги, бухгалтерлик дафтарини тартибга солувчи хизматчидек ночор ва тентакларча иржайди (У йигирма беш йил бурун худди шу аҳволга тушган эди).

— Салом бердик, Роллинг,— деди Гарин ўрнидан тураркан,— мана мен ҳузурингизда, дўстим.

78

Энг хунук вўқиа юз берди — Роллинг кулгили аҳволга тушиб қолди.

Нима ҳам қилиши мумкин? Тишларини ғижирлатсинми, ғавғо кўтарсинми, отсинми? Бири-биридан бадтар, бири-биридан аҳмоқона... Капитан Янсен унга хиёнат қилди, бу равшан. Командага ишониб бўлмайди... Яхта очиқ денгизда. Роллинг бутун кучини тўплаб (ҳатто ичида аллақасери узилиб кетгандек бўлди) ўлганининг кунидан илжайди.

— Э! — у қўлини кўтариб, салом ишорасини қилиб айлантирди.— Э, Гарин... Хўш, бир шамоллаб келай дебсиз-да? Марҳамат, хурсандман... Роса отамлашамиз...

Зоя жеркиб ташлади:

— Артистликни эплай олмадингиз, Роллинг. Жамоатни лақиллатишни бас қилинг. Кириг, ўтириг. Бу ердагиларнинг ҳаммаси ўзингизники — ашаддий душманларингиз. Урта ер денгизида саёҳат қилиш учун шунақа хушчақчақ улфат ортдирганингиз учун ўзингиз айбдорсиз.

Роллинг Зоюга еб қўйгудек бўлиб тикилди:

— Бунақа катта ишларда, мадам Ламоль, шахсий адоват ёки дўстлик кетмайди.— У худди подшо тахтига ўтиргандек, Зоя билан Гариннинг ўртасидаги стулга ўтирди. Қўлларини стол устига қўйди. Бир минутча жимликдан сўнг деди:

— Яхши, мен ютқиздим, Сизга қанча тўлашим керак?

180

Гарин кўзларини чақнатиб, ҳозир қаҳ-қаҳ уриб юборадигандай самимий жилмайиб жавоб берди:

— Роса ярмини, қадрдон дўстим, Фонтенеблода келишганимизнинг ярмини. Гувоҳ ҳам тайёр.— У маъюслик билан столни текиллайтиб ўтирган Шельга томонга қараб, соқолини силкиб қўйди.— Сизнинг бухгалтерлик дафтарларингиз билан ишим бўлмайди. Лекин чамалаб — бир миллиард доллар берсангиз бўлади; албатта, бир йўла бўлса яна ҳам яхши. Бу операция сизга оғир тушмайди. Ахир Европада пулни росаям сузиб олдингиз-ку.

— Миллиардни бирдан тўлаш қийин бўлар,— деб жавоб берди Роллинг.— Яна ўйлаб кўраман. Яхши. Бугуноқ Парижга бораман. Жума куни, айтайлик Марселда, ана шу пулнинг каттагина қисмини бера оламан...

— Бе, хомтама бўлманг, қария,— деди Гарин,— пулни тўлаганингиздан кейингина озод бўласиз, билдингизми!

Шельга унга ялт этиб қаради, лекин ҳеч нарса демади. Роллинг ўзини қаерга қўйишни билмаган телба кишилардек афтини буриштирди.

— Ие, муддао нима, мени шу кемада тутқинликда олиб ўтирмоқчимисиз?

— Ҳа.

— Сизларга эслатиб қўяйки, мен Қўшма Штатларнинг граждани сифатида даҳлсизман. Менинг озодлигим ва манфаатларимни Американинг бутун ҳарбий флоти ҳимоя қилади.

— Ундоқ бўлса, яна яхши!— деб қичқирди Зоя газаб билан.— Қанча тез бўлса, шунча яхши!..

Зоя ўрнидан туриб, қўлларини олдинга чўзди, муштини шундай қисдики, бўғинлари оқариб кетди.

— Майли, бутун флотингиз бизга қарши тура қолсин, бутун дунё бизга қарши бўла қолсин. Яна яхши!

Унинг шиддатли ҳаракатидан калтагина юбкаси ҳилпираб кетди. Зарҳал тугмачали денгизчилар киядиган оқ камзулчаси, кичкинагина, ўғил болаларникига ўхшаб сочи олдирилган боши, бутун дунё тақдирини қисмламоқчи бўлгандек мушлари, ҳаяжондан чақнаб кетган кўк кўзлари, титроқ босган чеҳраси — буларнинг ҳаммаси ҳам сеvimли, ҳам қўрқинчли эди.

— Гапирингизни англаёлмай қолдим, хоним.— Роллинг бутун вужуди билан унга қайрилиб қаради.— Сиз Қўшма Штатларнинг флотига қарши курашмоқчимисиз? Шундай демоқчимисиз?

Шельга тирноғи билан столни тиқиллатишдан тўхтади. Шу ой ичида биринчи марта чиройи ёришиб, ҳатто оёқларини узатиб театрда ўтиргандек ястаниб олди.

Зоя Гаринга қаради, қовоқлари солиниб, қошлари чимирилди:

— Мен гапириб бўлдим, Петр Петрович.. Энди сўз Сизга...

Гарин қўлларини чўнтагига солиб, оғирлигини товонига ташлаб, чайқалиб турди-да, худди бўялгандек қизил лабларининг танобини қочириб жилмайди. Шу туришида олифтанамо, енгил табиат кўринарди. Унинг жинояткорона пўлат иродаси жўшиб, ғалаёнга келганлигини фақат Зоя сизди.

— Биринчидан,— деди Гарин оёқларининг учидан туриб,— биз Америкага жудаям душманлик кўзи билан қарамаймиз. Менга қарши агрессив ҳаракат қиладиган ҳар қандай флотни дабдала қилишга уриниб кўрамиз. Иккинчидан,— у оғирлигини оёқ учидан товонига кўчирди,— жанжалга орзуманда ҳам эмасмиз. Агар Америка билан Европанинг ҳарбий кучлари бизга зарур бўлган ҳар қандай территорияни босиб олиш ҳуқуқимизни, суверенлик ва ҳоказо, шунга ўхшаш муқаддас ҳуқуқларимизни тан олишса, уларни тинч қўямиз, жуда бўлмаганда ҳарбий жиҳатдан хотиржам бўлишади. Акс ҳолда Америка билан Европанинг денгиз ва қуруқликдаги кучларига, қалъалари, базалари, ҳарбий омборлари, бош штаблари ва ҳоказо, ва ҳоказоларига нисбатан шафқатсиз бўламиз. Анилин заводларининг тақдирини ўз кўзларингиз билан кўрганингиздан кейин менинг гапларим беҳуда эмаслигига ишонган бўлсангиз керак деб ўйлайман.

У Роллингнинг елкасига қоқди.

— Алло, қария, эсингиздами, менга шерик бўлинг, деган эдим-а... Фантазиянгиз ожизлик қилувди, бу баёларнинг боиси маданиятингиз юқори бўлмаганлигида. Биржевикларни шилиб, заводларни сотиб олиш ҳам маданиятга кирадими? Бу дақиқонусдан қолган нарсаку... Ҳақиқий инсоннинг қадрига етмадингиз... Аҳмоқона миллиардларингиз ташкилотчисидан айрилдингиз.

Роллинг сасий бошлаган мурдага ўхшаб кетди. Бор кучини тўплаб, аранг:

— Сиз анархистсиз...— деб шивирлай олди, холос.

Шунда Шельга соғ қўли билан сочини ушлаб шу қадар қақ-қақ уриб кулиб юбордики, юқорида, ойна шипнинг нарёгида капитан Янсеннинг хавотирланган юзи кўринди. Гарин товони билан бурилиб, яна Роллингга деди:

— Йўқ, қария, миянгиз айниб қолибди. Мен анархист эмас, улуғ ташкилотчи бўламан... Жуда тез кунда мени кундузи чироқ ёқиб қидиришга тушасиз... Бу ҳақда бекорчи вақтларда гаплашармиз. Қани, чекни ёзинг... Сўнг шитоб билан Марселга.

79

Орадан кўп ўтмай бундай воқиа юз берди: «Аризона» Марселнинг ташқи рейдида лангар ташлади. Гарин Лиюн кредит банкига йигирма миллион фунт-стерлинг¹ пулга Роллинг томонидан ёзилган чекни кўрсатди. Банк директори саросимага тушиб, дарҳол Парижга жўнади.

«Аризона»да Роллинг касал деб эълон қилинди. У ўз каютасидан чиқмас, устидан қулфлоглиқ эди, Зоя эса сергаклик билан уни кузатиб турар, ёнига ҳеч кимни йўлатмасди. Уч сутка давомида «Аризона»га суюқ ёнилғи, сув, консервалар, вино ва бошқа нарсалар ортилди. Матрослар билан соҳилдаги бекорчилар сайр қилиш учун қурилган бу яхтага қоп-қоп қум ортилган шаланда² ҳам жойлашганини кўриб, ҳайрон бўлишди. Бу яхта одамхўр махлуқлар билан тўлиб-тошган Сулаймон оролларига боради, дейишарди. Капитан Янсен йигирма карабин, бир неча тўппонча, газниқобдан иборат қурол-яроғ сотиб олди.

Белгиланган куни Гарин билан Янсен яна банкка келишди. Уларни шошилиш равишда Париждан келган молия министрининг ўртоғи кутиб олди. Илтифоту назокатга сахийлигини намойиш қила олган бу одам чекнинг қалбаки эмаслигига заррача шубҳа билдирмаса ҳам, ҳар қалай Роллингнинг ўзини кўриш истагини билдирди. Уни «Аризона»га олиб боришди.

¹ Олтин билан ҳисоблаганда икки юз миллион сўмга яқин.

² Кичкина, ясси кема.

Роллинг уни жуда бетоб, кўзлари ич-ичига тушиб кетган бир ҳолатда кутиб олди. У креслодан зўрға қўзгалолди. Роллинг чекни ўзи ёзиб берганлигини таъкидлади, яхтада узоқ сафарга кетаётганлигини айтди ва расмий икир-чикирларни тезроқ тугатишни сўради.

Молия министрининг ёрдамчиси стулни ушлаганча, Камил Демулен¹ каби қўл ҳаракатлари билан халқлар ўртасидаги улуг биродарлик, Франциянинг маданий ҳазиналари ҳақида нутқ сўзлагач, тўлов муддати узайтирилишини илтимос қилди.

Роллинг ҳоргин бир вазиятда кўзларини юмиб, бошини чайқади. Охири Лион банки кредитга қўйилган пулнинг учдан бир қисмини фунт билан, қолганини қийматига қараб франк билан тўлайдиган бўлди.

Пулни кечқурун ҳарбий катерда олиб келишди. Кейин ёт кишилар чиқиб кетишганда капитан кўприкчасида Гарин билан Янсен пайдо бўлди.

— Ҳаммани юқорига чақиринг!

Команда палуба майдончасига чиқиб саф тортди, Янсен кескин ва жиддий оҳангда гап бошлади:

— Матрослар, «Аризона» деб аталган яхта фавқуллодда хавфли ва қалтис бир сафарга жўнайди. Мен бирортангизнинг жонингизга, кема эгасининг ҳаётига ва кеманинг шикастланмаслигига кафил бўламан деб айтолмайман. Сиз, акула болалари, мени биласизлар... Маошни икки баравар тўлайман, одатдаги мукофотлар ҳам икки ҳисса оширилади. Ватанига қайтиб келганларнинг ҳаммасига умрбод пенсия тайинланади. Уйлаб кўриш учун кун ботгунча муҳлат бераман. Юраги дов бермайдиганлар туёғини шиқиллатаверсин.

Кечқурунга бориб, командадан саккиз киши қирғоққа тушиб кетди. Уша кечасиёқ команда учига чиққан саккиз муттаҳам билан тўлдирилди, буларни капитан Янсеннинг ўзи портдаги қовоқхоналардан топиб келган эди.

Беш кундан кейин яхта Саутгемптон рейдида тўхтади-да, Гарин билан Янсен инглиз қирол банкасига Роллинг ёзиб берган йигирма миллион фунтлик чекни рўбарў

¹ Демулен Камил (1760—1794) француз буржуа революцияси арбоби, журналист, памфлетчи. Революция авж олган сари реакция томонига оғиб, охирида Дантон группасига қўшилиб кетган. Дантон билан бирга 1794 йил мартда ўлдирилган.

қилишди. (Бу воқиа муносабати билан ишчи партиясининг раҳбари палатада бир қочириқ савол ташлаб қўйди). Пулни беришди. Газеталар дод-вой кўтаришди. Кўпгина шаҳарларда ишчи намоишлари бўлиб ўтди. Журналистлар Саутгемптонга ёпирилишди. Роллинг ҳеч кимни қабул қилмади. «Аризона» суюқ ёнилғи олиб, океандан сузиб кетди.

Ун икки кундан кейин яхта Панама каналида тўхтади-да, радио орқали «Анилин—Роллинг» компаниясининг бош директори Мак Линнейни аппаратга чақирди. Белгиланган соатда Роллинг пешонасига тўппонча тиралган ҳолда радиотрубкада ўтириб Мак Линнейга чекни олиб борувчи мистер Гаринга юз миллион доллар пул беришни буюрди. Гарин Нью-Йоркка бориб, пул билан Мак Линнейнинг ўзини олиб қайтди. Шуниси чакки бўлди. Роллинг Зоя, Гарин ва Янсен олдида директор билан роса беш минут сўзлашди. Мак Линней, бу ишда бир қаллоблик борга ўхшайди деган шубҳа билан қайтиб кетди.

Кейин «Аризона» бўм-бўш Караиб денгизида суза бошлади. Гарин Американи кезиб, заводларга кирди, юк ташиш учун кемалар ёллади, машиналар, асбоб-ускуналар, пўлат, цемент, ойна харид қилди. Сан-Францискода юклар ортила бошланди. Гариннинг ишончли одами инженер, техник, ишчилар билан шартномалар тузди. Иккинчи ишончли киши Европага бориб, полиция хизматини ўташ учун рус оқ армияси қолдиқлари орасидан беш юз кишини тўплай бошлади.

Шу йўсинда бир неча муддат ўтди. Роллинг ҳар куни радио орқали Нью-Йорк, Париж, Берлин билан сўзлашарди. Унинг буйруқлари жиддий ва қатъий эди. Анилин заводлари ҳалокатидан кейин Европа кимё саноати қаршилиқ кўрсатмай қўйди. Ҳамма фабрикаларда «Анилин Роллинг» деган белги бор эди. Бу белги уч қора чизиқ тортилган сариқ доирали, тепасида «Тинчлик», пастида — «Анилин Роллинг-компани» деган ёзуви бор тамғадан иборат эди. Ҳар бир европаликка ана шу сариқ доирача босиладиганга ўхшаб қолди. «Анилин Роллинг» Анилин компанияси заводларининг тутаб ётган харобалари оша мана шундай ҳужумга ўтган эди.

Бутун Европани ваҳимали, мустамлакачилик қуюни қоплай бошлади. Умидлар сўна бошлади. Хушчақчақ ва қувончли дамлар ўтиб кетди. Ҳисобсиз маънавий бой-

ликлар чаинг босган кутубхоналарда чиримоқда. Уч қора чийиқ тортилган сап-сариқ қуёш улкан трубаларни, бурқасётган тутунларни, одамлар қонини сўрувчи рекламаларни, ифлос гиштин кўча ва тор кўчалардаги, витриналар орасидаги рекламаларни, сариқ доира ва доирачаларни — кишиларнинг очлик, зеркиш ва умидсизликдан буришган бетларини ўлимтик, сўник бир нур билан ёритарди.

Валюталар қадрсиз бўлиб қолди. Солиқлар ошди. Қарзлар кўнайди. Бурч ва ҳуқуқ ҳурматини бажо келтиришга амр қилган муқаддас қонундек сариқ тамға пешонага урилади. Тўлашга мажбурсан.

Пул ариқ-ариқ, анҳор-анҳор, дарё-дарё бўлиб «Анилин Роллинг» кассасига оқарди. «Анилин Роллинг» директорлари давлатларнинг ички ишларига, халқаро сиёсатига аралашадиган бўлиб қолишди. Улар гўё махфий ҳукмдорлар фирқасини ташкил қилишган эди.

Гарин икки секретарь, инженерлар, машинисткалар ва бир тўда югурдаклар билан Қўшма Штатларнинг у бурчидан бу бурчига бўзчининг моксидек қатнарди. У суткасига йигирма соатдан ишларди. Ҳеч нарсанинг нархини суриштириб, савдолашиб ўтирмасди.

Мак Линней ҳаяжон ва ғайрат билан уни кузатарди. Бу нарсаларнинг ҳаммаси нима учун сотиб олинаётганлигига, нима учун кемаларга юкланаётганлигига, Роллингнинг миллион-миллион доллари нима учун беҳуда, аҳмоқона нарсаларга исроф қилинаётганлигига у сира тушуна олмасди. Гариннинг секретари, машинисткаларидан бири ва иккита югурдаги Мак Линнейнинг агентлари эди. Улар ҳар куни Мак Линнейга — Нью-Йоркка баъафсил ахборат юбориб туришарди. Лекин шунга қарамай бу харидлар, заказлар, шартномалар гирдобининг моҳиятига тушуниш қийин эди.

Сентябрь бошларида «Аризона» яна Панама каналада пайдо бўлди, Гаринни бортига олди-да, Тинч океанга чиқиб, жануби-ғарб томонга ғойиб бўлди.

Икки ҳафта ўтгач, ўша томонга қараб ўнта юк ортилган кема муҳрланган буйруқлар билан йўлга чиқди.

Океан нотинч эди. «Аризона» елканларини ёзис юборган. Марселлардан ташқари грот-у, кливер-у, ҳамма елканлар ишга солинган. Яхтанинг кичкина корпуси

шамол уфурган елкани билан дам хуштак чалиб, дам куйлаб, гоҳ тўлқинлар орасида мачтасигача кўмилиб кўринмай кетар, гоҳ писта пўчоқдек тўлқинларнинг чўққисига чиқиб, кўпик сачратар эди.

Соявон олиб қўйилган. Люклар тақа-тақ ёпилган. Қайиқлар палубага олиниб, маҳқамланган. Бортнинг иккала томонига тахлаб қўйилган қоплардаги қум сим билан боғланган. Бак билан ютда юқори майдончадаги қозон ва камераларга ўхшаган иккита филдирак панжарасимон минора ўрнатилган. Бризент билан ўралган бу миноралар «Аризона»га ғалати тус бериб, уни ярим ҳарбий кемага ўхшатиб юборган.

Тўлқинлар сачратган томчиларгина ета оладиган капитан кўприкчасида Гарин билан Шельга туришарди. Икковининг ҳам эғнида чарм камзул билан шляпа. Шельганинг қўли гипсдан бўшатишган бўлса ҳам, гугурт қутиси билан вилка ушлашгагина ярар эди, холос.

— Мана океан,— деди Гарин,— инсон ақли ҳамда иродасининг заррадек маҳсули кичкина кема... Роса учяпмизми, ўртоқ Шельга, нимасини айтасиз... Курашяпмиз... Тўлқинлар-чи, тўлқинлар... Қаранг, тоққа ўхшайди-я.

Ўнг томондан ҳайбатли тўлқин келарди. Унинг жўшиб турган чўққилари тобора ўсиб, кўпикланиб борарди. Тагида сувнинг кўкимтир-шиша ранг қавариқ сатхи кўпикланиб эгилиб борарди. Тўлқин қирраси гирдоб бўлиб ўрала бошлади. «Аризона» чап томонга бурилди. Елканлар орасидан ўтган шамол ваҳшиёна ўкириб, кемани тўлқинлар гирдобидан олиб чиқди. Кема тумшуги билан тўлқин қиррасидан пастга томон шўнғир экан, қизил туби тамом кўриниб, кўпиклар орасида ғойиб бўлиб кетди. Палуба, қайиқлар, баклар бутунлай кўринмай қолди, бакдаги панжарали мачта гумбазигача сувга ботди. Капитан кўприкчасининг ҳамма ёғини сув босди.

— Қиёмат! — деб қичқирди Гарин.

«Аризона» ўзини ўнглаб олди, палубадаги сув қайтди, кливерлар шалоплади, яхта эса тўлқиннинг қиясига қараб пастга елдек учиб кетди.

— Одам ҳам шундоқ, ўртоқ Шельга, одам ҳам одамлар океанида бамисоли шундоқ... Мен шу кемачани жуда ҳам яхши кўриб қолдим... Биз бир-биримизга жуда

ўхшаймиз... Икковимизнинг ҳам кўкрагимизга шамол тегди... Лаббай?

Шельга елкасини қисиб қўя қолди, жавоб бермади. Ўзинигина севиб, завқланадиган бу одам билан баҳслашишнинг фойдаси йўқ... Ўзини бошқалардан баланд қўядиган одамга нима ҳам деб бўларди. Тағин Роллинг билан иккови топишганини айтинг: бир-бирига ашаддий душману яна бир-бирисиз нафас ололмайди. Кимё қироли ўз фуқаролари орасидан жинойий фикрлар билан суғорилган ана шу бадкир одамни яратди, униси эса ўз навбатида Роллингнинг қовоқ калласидаги мудҳиш ҳаёлларни урчитади. Иккови ҳам бир гўр!

Рост, нега шу чоққача Роллингни акулалар ютиб юбормаётганига тушуниш қийин эди. У ўз вазифасини бажарди — миллиард бўлмаса ҳам уч юз миллион долларни Гарин олди. Энди уни сувга улоқтирса ҳам бўларди. Йўқ, бу одамларни яна аллақандай бир нарса бир-бирига маҳкам боғлаб турганга ўхшайди.

Шельга нима учун ўзини Тинч океанга улоқтириб юбормаганларига тушунолмасди. Ушанда, Неаполда Шельга Гаринга учинчи шахс — гувоҳ сифатида керак эди. Гарин Неаполда «Аризона»га бир ўзи келганида кутилмаган кўнгилсиз воқиа юз бериши турган гап эди. Лекин икки кишини биратўла бартараф қилиш Роллинг учун жуда мушкул эди. Буларнинг ҳаммаси равшан. Гарин ўйинни ютди.

Энди у Шельгани нима қилар экан? Қараиб денгизда юрилган пайтда баъзи эҳтиётликлар лозим эди. Энди океанда Шельгани ҳеч ким кузатмас, шу сабабдан у нима қилса қила оларди. Ҳамма нарсадан қўзқулоқ бўлиб юрарди. Унга бу ночор аҳволдан қутулишнинг баъзи имкониятлари бордек туюларди.

Океанда сузиш қувончли сайрга ўхшарди. Нонушта, тушлик ва кечки овқатлар дабдабали эди. Овқат пайтида стол атрофида Гарин, мадам Ламоль, Роллинг, капитан Янсен, капитан ёрдамчиси, Шельга, нимжон, сочлари ҳурпайган, кўзлари олайган ва соқоли сийрак, касалманд чех — инженер Чермак (Гариннинг ёрдамчиси) ва иккинчи ёрдамчи, кечагина Сан-Францискода очдан ўлай деб қуруқ суяги қолган уятчан бир йигит — немис кимёгари Шефер ўтиришарди.

Петлясига гўл қадаган фрак кийган бу ашаддий душманлар, қотиллар, авантюристларнинг ғалати тўда-

сига тушиб қолган Шельга,— у ҳам петлясига гул қадалган фрак кийган эди, — чурқ этмай, бамайлихотир еб-ичиб ўтирарди.

Унг қўлида ўтирган киши унга бир куни тўртта ўқ узган, чап қўлида ўтиргани эса уч минг кишининг қотили, рўпарасидагиси эса дунёдаги жамийки хавфли ҳотинларнинг энг маккораси эди.

Кечки овқатдан кейин Шефер пианино чалишга ўтирди, мадам Ламоль Янсен билан танцага тушди. Роллинг эса одатдагидай ёлғиз, стулидан турмай танца тушаётганларни томоша қиларди. Қолганлар ўринларидан туриб, чекиш салонига чиқишди. Шельга трубкасини тортгани палубага кўтарилди. Ҳеч ким унга парво қилмади. Кунлар шу йўсин бир тахлитда ўтаверди. Тунд океаннинг поёни кўринмасди. Тўлқинлар миллион йил бурун қандай кўпирган бўлса, ҳозир ҳам шундай кўпирарди.

Бугун Гарин одатига хилоф ўлароқ Шельганинг кетидан кўприкчага чиқди ва у билан гўё Ленинграддаги Касаба союзлар бульваригадаги скамейкачада бирга ўтиришганидан сўнг ҳеч нима бўлиб ўтмагандек ўртоқларча сўз бошлади. Шельга ҳушёр тортди. Гарин яхтадан, ўзидан, океандан қувониб, ҳайратланиб сўзларкан, афтидан, алланимага шама қилаётганга ўхшарди. У соқолига инган томчиларни силкитаркан, кулиб:

— Сизга бир таклифим бор, Шельга, — деди.

— Ҳўш?

— Эсингиздами, ўйинимиз ҳалол бўлсин деб шартлашган эдик?

— Шундай.

— Балли... Буталар орқасидан туриб мени зиёфат қилмоқчи бўлган киши сизнинг ёрдамчингизмиди? Қилчалик тоймаганда — бош чаноғим чил-чил бўларди.

— Бундан хабарим йўқ.

Гарин Штуфер дачасида ўқ узилганини гапириб берди. Шельга бошини чайқаб қўйди.

— Менинг бу ишга даҳлим йўқ. Лекин нишонга уролмагани чакки бўлибди...

— Демак, тақдир эканда?

— Ҳа, тақдир.

— Шельга, икки шартдан бирини танланг, — Гариннинг раҳмсиз, тикандек кўзлари унга яқинлашди, юзи дарҳол қаҳрли тус олди: — Ё ўзингизни принципаал

олам қилиб кўрсатишингизни ташланг... Ёки ҳозир сизни океанга улоқтириб юбораман. Тушундингизми?

Тушундим.

— Сиз менга кераксиз. Сиз менга катта ишларда керак бўласиз... Биз келиша оламиз... Мен фақат сизга ишонаман, холос.

У гапини тугатолмай қолди — илгаригидан ҳам баланд, баҳайбат тўлқин келиб яхтага урилди. Жўшқин кўпиклар капитан кўприкчасини босди. Шельга панжарага урилди, унинг ола-була бўлиб кетган кўзлари, очиқ оғзи, бармоқлари керилган қўли бир кўринди-ю, сув ичида ғойиб бўлди... Гарин гирдобга отилди.

81

Шельга бу воқияни кейинчалик бир неча марта эслади.

Гарин ҳаёти хавфда қолишига қарамай, Шельга плащчининг баридан тутиб, тўлқинлар яхта устидан ўтгунча роса у билан олишди. Шельга кўприкчанинги панжарасига осилиб қолган эди. Упкаси сувга тўлди. У палубага гурс этиб йиқилди. Матрослар унинг ичидаги сувни зўр-базўр чиқариб, каютага олиб кетишди.

Қийимини алмаштириб олган хурсанд Гарин ҳам тез орада каютага кириб келди. Икки стакан грог¹ буюрди-да, трубкасини тортиб, узулиб қолган суҳбатни давом этдирди.

Шельга унинг истехзоли чеҳрасига, чарм креслода ястаниб ётган абжир гавдасига тикилиб қолганди. Ғалати, терё одам. Бандит, разил, ғирт авантюрист... Грогнинг таъсириданми, бошидан кечирган изтиробнинг зўриданми, ишқилиб, Гариннинг рўпарадаги креслода оёқларини чалиштириб, чекиб ўтириши ҳам, турли нарсалар ҳақида мулоҳаза юритиши ҳам Шельгага ёқимли туюлар эди, гўё «Аризона»га тўлқинлар зарби таъсир этмаётгандек, иллюминатор ойнасида қайноқ оқимлар жўшмаётгандек, каравотдаги Шельга билан креслодаги Гарин гўё ҳайинчак учаётган каби дам пастга, дам юқорига чиқиб тушмаётгандек эди...

¹ Грог — арақ ёки ромга шакар қўшиб қайнатиб тайёрланган ўткир ичимлик.

Гарин Ленинградда бўлганидан кейин жуда ўзгариб кетган, бутунлай хотиржам, хушчақчақ, ёқимтой ва очиқ кўнгил бўлиб кўринар эди — жуда ақлли ва бориб турган худбинларгина шундай бўлади.

— Нега қулай фурсатни бой бердингиз?— деб сўради ундан Шельга.— Ёки сизга менинг ҳаётим жуда зарурмиди? Тушунмаяпман.

Гарин бошини орқага ташлаб, қаҳ-қаҳ уриб кулди:

— Хўп қизиқ одамсиз-да, Шельга... Қилган ишимнинг ҳаммаси маънилик бўлиши шартми?.. Мен математика ўқитувчиси эмасман-ку... Қандай кунларга қолдик-а... Бир одамгарчилик қилиб қўйдим-да, шуниям тушунишмайди-я.

— Анилин заводларини портлатаётганингизда одамгарчилик қилишни ўйламаган бўлсангиз керак.

— Йўқ!— дея қичқирди Гарин.— Ўйлаганим йўқ... Сиз ҳали ҳам ахлоқ вайроналаридан ўрмалаб чиқа олмабсиз... Одамгарчилик-а! Гапни қаранг! Эҳ, Шельга, Шельга... Бу гапларнинг боиси нима: бу иш — яхши, буниси ёмон эмиш... Тушунаман, дегустатор¹ деган аввал тотиб кўриб, туфлаб, қобигини чайнаб кўриб, бу вино яхши, бу вино ёмон, дейди. Лекин у тамини тотаётгандан тилидаги гуддачаларига таянади. Бу аниқ бир нарса. Хўш, сизнинг ахлоқ маркаларингизнинг дегустатори қани? Уни қанақа гуддачалар билан текшириш мумкин?

— Ер юзида Совет ҳокимиятини ўрнатишга хизмат қиладиган нарсаларнинг ҳаммаси яхши,— деди Шельга,— тўсқинлик қиладиган нарсаларнинг жами ёмон.

— Жуда соз, ажойиб биламан... Хўш, бу билан сизнинг нима ишингиз бор? Совет республикаси билан боғлиқ жойингиз нимада? Иқтисодий жиҳатданми? Бўлмаган гап... Мен сизга эллик минг доллар миқдоридан маош таклиф қиламан... Жуда жиддий гапиряпман. Қўнасизми?

— Йўқ,— деб хотиржамлик билан жавоб берди Шельга.

— Мана энди, йўқ дейсиз-да... Демак, сиз иқтисодий жиҳатдан эмас, балки ғоявий жиҳатдан, виждон билан — хуллас, олий шаклдаги материя билан боғлангансиз. Сиз уччига чиққан ахлоқпараст экансиз, мен сизга шуни исботламоқчи эдим... Оламини остин-устин қилмоқ-

¹ Дегустатор — вино, чой сингари нарсаларнинг тамини кўриб, сифатини белгилловчи киши.

ни истайсиз. Иқтисодий қонунларни минг йиллик ажлатдан тозалamoқчисиз, империалистик қалъаларни қўпормоқчисиз. Майли. Мен ҳам ўз майлимча дунёни остин-устин қилмоқчиман. Фақат ўз истеъдодимнинг кучи билан остин-устин қиламан.

— Уҳў!

— Ҳеч нарсадан тап тортмайман, билиб қўйинг, Шельга, эшитинг, ахир шу одам деганнинг ўзи ким, нима деган нарса? Даҳшатли ўлим хавфидан қўрқиб, ернинг лой шарига ёпишиб олган ва у билан бирга муздек зимистон ичра айланиб юрган энг паст микроорганизм эмасми? Ёки бу жуда сирли, яъни бир микроини бутун оламни ўзига жо қиладиган материя — фикрни ишлаб чиқарадиган илоҳий аппарат — миямикин?.. Хўш? Ана шунақа.

Гарин тузукроқ ўтириб, оёқларини йиғиб олди. Рангпар юзларига қизил ранг югурди.

— Бўлмаса сизга бошқа бир нарсани таклиф қилмоқчиман. Эшитинг, душманам... Ер юзидаги бутун ҳоқимиятни қўлга олишга қурбим етади. Менинг буйруғимсиз бирон трубадан тутун чиқмайди, бирорта кема гавандан жилмайди, биронта болға тиқ этмайди. Ҳаммаси, ҳатто, нафас олиш ҳуқуқигача марказга бўйсунган бўлади. Марказда — мен бўламан. Ҳамма нарса менга қарайди. Мен олтин доирачанинг бир томонига соқолим билан гултожим акс этган расмимни, иккинчи томонга эса мадам Ламолнинг профилини муҳр қилиб бостираман. Кейин «дастлабки минг»ни танлаб оламан — бу эса айтайлик, икки-уч миллион жуфт одам бўлади. Булар оқсуяк, аслзодалар. Улар олий ҳузур-ҳаловат ва ижодга доҳил бўладилар. Кейин биз маданиятга тўла хизмат қилиш учун лозим бўлган барча ишчи кучларини яратамиз. Бу ерда ҳам ажратиш ўтказамиз. Буларни, ҳурмат юзасидан — «меҳнаткашлар» деб атаймиз...

— Ҳа, албатта...

— Хиринглашни, дўстим, суҳбатнинг охирига қўйиб туринг. Улар исён кўтармайдилар. Йўқ, қимматли ўртоқ. Революция бўлиш эҳтимоли илдиз-пилдизи билан қуришиб юборилади. Ҳар бир меҳнаткаш табақалаштирилгандан кейин ва меҳнат дафтари олишидан олдин кичкинагина бир операция қилинади. Жуда беозор, сезилмайдиган наркоз билан... Бош косасини тешиб, укол қилинади. Боши сал айлангандек бўлади, кўзини очиб

қарасаки, қул-да. Кейин алоҳида бир гуруҳни бирор гўзал оролда фақат кўпайиш учун ажратиб сақлаймиз. Бошқа ҳаммасини керак бўлмагани учун йўқотиб юборишга тўғри келади. Мана; бўлажак инсониятнинг Петр Гарин ўйлаган структураси. Бу меҳнаткашлар тирикчиликларини ўтказиш учун отдек бўйин эгиб ишлайверадилар. Уларни одам деб ҳисобланмайди, уларнинг очликдан бўлак қайғулари, ташвишлари бўлмайди. Улар овқатни ҳазм қила олганликларига шукур қилиб, бахтиёр яшайдилар. Танланган аслэодалар эса ярим худо бўладилар. Мен, умуман айтганда, одамларни ёмон кўрсам ҳам, яхши кишилар орасида бўлиш маъқулроқ. Сизни ишонтириб айтаманки, дўстгинам, шоирлар орзу қилган чинакам олтин асрнинг ўзи худди ана шу давр бўлади. Ерни ортиқча аҳолидан тозалаш ҳақидаги таассуротлар даҳшати тезда эсдан чиқиб кетади.

— Фашист хаёлпарастлиги, анчагина қизиқ,— деди Шельга.— Бу гапларингизни Роллингга ҳам айтганмисиз?

— Хаёл эмас, қизиғи шунда-да. Мен фақат мантиқли иш қиламан... Мен, албатта, Роллингга ҳеч нарса демасам, чунки у бир ҳайвон-да... Айтганча, Роллинг билан дунёдаги ҳамма Роллинглар мен тузган мукамал ва аниқ программа асосида ривожлантириладиган ишларни кўр-кўрона қиладилар. Лекин улар буни ваҳшиёна, қўпол ва секин бажарадилар. Эртага оролда бўлармиз деган умиддаман... Мен ҳазиллашаётганим йўқ, кўриб биларсиз...

— Ишни нимадан бошлайсиз? Соқолингизнинг суратини пулга босишданми?

— Оббо, соқолим сизга ёқмайди-да. Йўқ, ишни мудофаада бошлайман. Оролни мустаҳкамлайман. Айни вақтда жадал суратлар билан Қалайи минтақани тешиб ўтаман. Олтин паритетини¹ туширганимда жаҳонга биринчи зарбамни берган бўламан. Мен хоҳлаганимча олтин қазиб ола биламан. Кейин ҳужумга ўтаман. Ун тўртинчи йилдагидан ҳам даҳшатлироқ

¹ Бутун дунёда олтиннинг доимий қиймати. Гариннинг мақсади буржуа оламидаги олтин магнатларини саросимага солиб, ҳокимиятни эгаллаш учун олтинни қадрсизлантириш эди. (Автор изоҳи).

уруш бўлади. Ғалаба қилишим муқаррар. Кейин — уруш ва ғалабамдан сўнг қолган аҳолидан танлаб олиш, полыйиқ унсурларни йўқотиш; шундан сўнг мен танлаб олган ирқ худолардек умр кечиради, «меҳнаткашлар» эса қўрқувдан эмас, балки виждонан, худди жаннатга тушган биринчи одамлардек хурсанд бўлиб, ишлай бошлайдилар. Дурустми? Лаббай? Ёқмадимми?

Гарин яна қаҳ-қаҳ уриб кулди. Шельга унинг турқини кўрмаслик учун кўзларини юмди. Касаба союзлар бульвариди бошланган ўйин бирдан жиддий тус олди. У ётиб ўйларди. Ғалабага олиб кела оладиган хавфли, аммо ягона бир йўл қолганди. Ҳар қалай ҳозир Гаринга рад жавоби бериш жуда нотўғри бўлур эди.

Шельга папиросга қўл чўзди, Гарин тиржайиб унга қараб турарди.

— Розимисиз?

— Ҳа, розиман.

— Жуда соз. Сирни очиб қўя қолай: заживалкага чақмоқ тош қанчалик зарур бўлса, сиз ҳам менга шунчалик кераксиз. Шелга, мен бефаҳм ҳайвонлар орасида қолганман. Бефаросат одамлар орасида. Биз сиз билан талашиб-тортишсак ҳам, барибир мен билан бирга ишлашингиз керак. Лоақал, роллингларни ураётганимизда, ишнинг биринчи ярмида... Айтганча, огоҳлантириб қўяйки, Роллингдан қўрқинг, у қайсар одам, агар сизни ўлдираман деган бўлса, ўлдиради.

— Нега уни шу пайтгача акулаларга ем қилиб юбормаганингизга таажжубдаман.

— Менинг қўлимда гаров бўлиб туриши керак... Лекин, нима бўлганда ҳам Роллинг «биринчи минглар» рўйхатиغا кирмайди... Қани кийининг, овқатлангани бо-рамиз.

Қора булутлар Шимоли-Шарққа сузмоқда. Мовий денгиз жуда ёқимли. Бешик-бешик тўлқинлар шишадек ялтирайди. Силлиқ, шўх дельфинлар яхта изидан бир-бирларини қувиб, шўнғиб-шўнғиб кемани кузатиб борарди. Катта оқчорлоқлар елканлар устидан учиб қақағлайдилар. Узоқда қоясимон оролнинг кўкимтир қиёфаси худди саробдек кўриниб туради.

Юқорида, бочка устида турган матрос: «Ер!» деб қичқирди. Бундан палубада турганлар титраб кетишди. Бу сирли келажак ороли эди. Орол уфққа ёнбошлаган узун булутга ўхшарди. Елканларни шиширган шамол «Аризона»ни шиддат билан оролга элтарди.

Матрослар яланг оёқларини шилпиллатиб, палубани ювишарди. Заррин қуёш осмон ва океаннинг тубсиз қўйнига нурларини аямай сочарди. Гарин иягини қашиб, оролнинг келажак пардаси ичига киришга интиларди. О, агар буни билса эди!

83

Васильев оролларининг¹ олис уфқларида кузги кечнинг шафағи жилоланади. Утин ортилган баржалар, шатанги кемалар, балиқчи қайиқлари панжарасимон эллинг кранлари орасида сузиб юрган тутунлар жигар ранг тунд бир тус олган. Бўм-бўш саройларнинг ойналарида шафақ ўтдек ёнади.

Ғарб томондан, тутунлар орасидан, қорамтир-бинафша ранг Невага бир кема сузиб келди. У Ленинградга салом бериб ва манзилга етганини билдириб узоқ ўқирди. Кема иллюминаторларининг чироқлари Тоғ институти, Денгиз мактабининг устунларини, сайрчиларнинг чехраларини ёритди. Кема сузиб юрувчи қизил, оқ устунчали таможня² идораси олдига келиб тўхтади. Одатдаги текширув оворагарчилиги бошланди.

Биринчи класс пассажири, паспортига қараганда француз география жамиятининг илмий ходими, қорачадан келган, юзи япалоқ киши кема бортида турарди. У қора туман босган шаҳарга тикилганди. Ҳали ҳам Исакия устуниди, Адмиралтейство ва Петропавловск соборининг олтин найзаларида шафақ жилоланарди. Осмонга санчилган бу найзани гўё Петр жўрттага Россиянинг денгиз чегараларига келадиган душманларга даҳшат солувчи бир шамшир бўлсин деб ўрнатгандек эди.

¹ Васильев ороллари — Ленинград районларининг бири.

² Таможня (туркча «тамға» — пошлина — бож маъносидаги сўздан) чегара орқали ташиладиган юкларни назорат қилиб турадиган, юк ташиш учун бож оладиган муассаса.

Япалоқ юзли киши бўйинини чўзиб, собор найзасининг учига тикилди. У худди бир неча йил фурқатда юриб, туғилган уйига келиб қолган йўловчидек ҳаяжон ва ҳайрат ичиди эди. Мана, қалъа томондан қоронғи Нева бўйлаб тантанали бонг янгради: Петропавловск соборидаги императорлар мозори устидаги энсиз қилич учидаги шафақлар сўнай-сўнай деб турган жойдаги курантлар «Интернационал»ни чалиб юборди.

Ҳалиги одам панжарани маҳкам ушлади, оғзидан инграганга ўхшаган аллақандай товуш чиқди, ўзи крепостга орқасини ўгириб олди.

У таможня маъмурларига Артур Леви номига ёзилган паспортни кўрсатди, текширув пайтида кўзларидаги ғазаб учқунларини яшириш учун хўмрайиб, бошини эгиб ўтирди.

Кейин у катак-катак жун рўмоли билан кичикроқ чамадончасини елкасига ташлаб олди-да, Васильев ороллари қирғоғига тушди. Куз тунининг юлдузлари порлайди. У қоматини ростлаб, узоқ тин олди. Мудроқ уйларга, мачтасида икки чироқ ёниб турган ва динамо мотори эшитилар-эшитилмас гуриллаб турган кемага разм солиб турди-турди-да, кўприк томонга юриб кетди.

Унинг қаршисидан баланд бўйли, парусин блузали бир киши оҳиста қадам ташлаб келарди. Номаълум киши ҳалиги одамнинг ёнидан ўтаркан, унинг юзига тикилиб, «Ажабо!» деб шивирлади-да, орқасидан бирдан сўради:

— Волшин Александр Иванович?

Таможня маъмурларига ўзини Артур Леви деб таништирган одам бир тўхтади-ю, орқасига қарамай қадамини янада жадаллаштириб, кўприк томонга юриб кетди.

Иван Гусев Тарашкинникида яшар, унга энди ўғил ё укадек бўлиб қолган эди. Тарашкин унга савод, ақл-фаросат ўргатарди.

Болаининг шу қадар зеҳнли, тиришқоқ бўлиши кишини қувонтирарди. Кечқурунлари қовға ўт солинган чой ва колбаса билан овқатланиб олишарди. Тарашкин папиросини олиш учун чўнтагига қўл солаётганда, клуб

коллективига чекмайман деб сўз бергани эсига тушиб қолиб, томоғини қириб, тумшайиб олди-да, гап бошлади:

— Капитализм нималигини биласанми?

— Йўқ, Василий Иванович, билмайман.

— Сенга жуда содда қилиб тушунтириб бераман. Тўққиз киши ишлайди, ўнинчиси уларнинг топганини тортиб олади, меҳнат қилган тўққиз киши оч юради, у бўлса жир босиб, ёрилиб кетай дейди. Капитализм мана шу. Билдингми?

— Йўқ, Василий Иванович, тушунмадим.

— Нимасига тушунмадинг?

— Тўққиз киши ўз ҳақини нега унга беради?

— У мажбур қилади, у эксплуататор...

— Қандай мажбур қилади? Улар тўққиз киши, у битта бўлса...

— У қуролланган, улар эса қуролсиз...

— Қуролни ҳамма вақт ҳам тортиб олса бўлади-ку, Василий Иванович. Бундан чиқдики, улар эпчил эмас эканлар-да...

Тарашкин ҳайратдан оғзини очиб, Иванга тикилганча қолди.

— Тўғри, укам... Большевикчасига фикр юритяпсан... Биз Совет Россиясида худди шундай қилдик — эксплуататорларнинг қуролларини тортиб олиб, ўзларини ҳайдаб юбордик, энди бизда ўн кишининг ҳаммаси ҳам ишлайди, ҳаммаси ҳам тўқ...

— Ҳаммамиз жир битиб, ёрилиб кетар эканмиз-да...

— Йўқ укам, жир битиб, ёрилиб кетишнинг ҳожати йўқ, биз чўчқа эмас, одаммиз. Биз жирни ақлий қувватга айлантиришимиз лозим.

— Бу нима деганингиз?

— Буми, бу биз жуда қисқа муддатда дунёдаги энг доно, энг маълумотли халқ бўлишимиз керак, деганим... Тушундингми? Энди арифметикангни олиб кел...

— Хўп бўлади,— деди Иван дафтари билан қаламини олар экан.

— Сиёҳ қаламни оғзингга теккизма — маданиятсизлик бўлади... Уқдингми?

Улар шу зайлда ҳар куни ярим кечагача, кўзларини уйқу босгунча дарс тайёрлашиб, гаплашиб ўтиришарди.

Эшкакчилар клубининг ўрта эшигида япалоқ юзли, яхшигина кийинган бир гражданин қўлидаги ҳасса билан ерни титарди. У бошини кўтариб, яқинлашиб келатган Тарашкин билан Иванга шундай бир галати қараш қилдики, Тарашкин тумшайиб олди. Иван унинг пишига суқилди. Ҳалиги одам:

— Мен бу ерда эрталабдан бери кутиб ўтирибман. Иван Гусев шу болами?— деди.

— Сизнинг нима ишингиз бор?— деди пишиллаб Тарашкин.

— Афв этасиз, ҳаммадан аълоси одоб, ҳурматдир, ўртоқ. Менинг исму шарифим Артур Леви.

У карточкасини олиб, нақ Тарашкиннинг бурни тегига олиб келиб очди.

Париждаги совет ваколатхонасининг ходимиман. Қаноатландингизми, ўртоқ?

Тарашкин бир нарса деб гўлдиради. Артур Леви кармонини очиб, Гарин Шельгадан олиб қўйган фото-суратни олди.

— Бу фото худди ана шу боланинг расми эканлигини тасдиқлай оларсиз-а?

Тарашкиннинг рози бўлишдан бўлак иложи қолмади. Иван қочиб қолмоқчи бўлган эди, лекин Артур Леви жон-жаҳди билан унинг елкасидан ушлаб олди.

— Суратни менга Шельга берган. Менга болани кўрсатилган адресга олиб бориш ҳақида махфий топшириқ берилган. Ким қаршилик кўрсатадиган бўлса, қамоққа оламан. Қалай, ишондингизми, ёки ишонмайсизми?

— Мандатингиз?— деб сўради Тарашкин.

Артур Леви Париждаги совет элчихонасининг бланкасига ёзилган имзо ва печатли мандатни кўрсатди. Тарашкин уни эринмай ўқиб чиқди. Кейин бир хўрсиниб тўрт буклади.

— Ким билади яна, ҳаммаси жойидага ўхшайди. Эҳтимол унинг ўрнига бошқа бир бола борса бўлармикин? Бола ўқиши керак...

Артур Леви тишларини иржайтириб кулди:

— Қўрқманг. Бола мен билан бўлса ёмон бўлмайди...

Тарашкин Иванга йўл-йўлакай хат ёзиб тургин деб айинлаган эди. Челябинскдан қуйидаги откриткани пганидан кейингина кўнгли бир оз жойига тушди:

«Қимматли ўртоқ Тарашкин, меҳнатга шон-шараф-ар бўлсин,—маза қилиб биринчи класс вагониди кет-пмиз. Овқат ҳам, муомала ҳам яхши. Артур Артурович Ёсқвада менга шапка, янги пахтали камзул билан тик олиб берди. Фақат — зеркиш жонга тегяпти: Артур Артурович кун бўйи чурқ этмайди. Ҳа, айтгандай, тамара вокзалида етим қолган бир ўртоғимни кўриб олдим. Кечирасиз, унга сизнинг адресингизни бериб бордим, борса керак, кутиб туринг».

Александр Иванович Волшин СССРга Артур Леви номига ёзилган паспорт ва француз география жамия-нинг қоғозлари билан келганди. Ҳужжатларининг ҳаммаси жойида (ўз вақтида булар Гаринни жуда ҳам ювора қилганди), фақат мандат билан ваколатхонанинг дувоҳномаси қалбаки эди, холос. Лекин бу қоғозларни Тарашкингагина кўрсатди. Артур Леви расман камчатка аҳолиси «сопка» деб атайдиган олов пуркаб гурувчи улкан тоғларнинг вулқон ҳаракатларини тек-шириш учун келганди.

Сентябрь ойининг ўрталарида у Иван билан Влади-востокка жўнаб кетди. Экспедиция учун керак бўлади-ган ҳамма асбоб ва нарсалар яшиқларда Владивостокка олдинроқ денгиз орқали Сан-Францискодан келтириб қўйилганди. Артур Леви ошиқарди. У бир неча кун экспедицияга наридан бери одам тўплаб, йигирма сак-кизинчи сентябрь куни экспедиция билан Совет кема-сида Владивостокдан чиқиб, Петропавловскка йўл олди. Йўл жуда оғир бўлди. Шимол шамоли Охот денгизи-нинг қўрғошин тўлқинларига қор элаётган булутларни қувиб келарди. Кема улкан сув саҳросига шўнғиб-шўн-ғиб, вазмин ғижирлаб борарди. Петропавловскка ўн биринчи кунигина етиб келишди. Яшиқларни, отларни кемадан туширишди-да, эртасигаёқ ўрмон ва тоғлар

оша сўқмоқ дарёларнинг ўзанлари, ботқоқ ва чангал-зорлар орқали юриб кетишди.

Экспедицияни Иван бошлаб борарди,— боланинг хотираси яхши, ўзи жуда сезгир, зийрак эди. Артур Леви ошиқарди: тонг саҳарда йўлга чиқишиб, ҳеч қаерда тўхтамай, қоронғи тушгунча юришди. Отларнинг мадори қуриб, одамлар зорланар, лекин Артур Леви пинағини бузмай, қистагаши-қистаган — ҳеч кимга раҳм қилмас эди, бироқ пулни яхши тўларди.

Ҳаво айниди. Кедр дарахтларининг учлари маъюс гувиллар, баъзан ағдарилган юз ёшли дарахтларнинг қасир-қусири ёки кўчган тош уюмларининг гулдирағи эшитилиб қоларди. Йкки от тош остида қолиб ўлди; яна иккитасини юк-пуки билан ботқоқ ўз қаърига ютди.

Иван олдинда борар, тепаликларга тирмашиб чиқар, фақат ўзигагина маълум бўлган белгиларни излаб, дарахтларга тармашар эди. Бир куни у кедр дарахти шохига осилиб тураркан қичқириб юборди:

— Мана у! Артур Артурович, мана у!..

Тоғ жилгаси устида осилиб турган тикка қояда қадимги, тошга ўйилган, давр ўтиши билан ярми ўчиб кетган бир тасвир — конуссимон қалпоқ кийган, уқ-ёй тугган жангчи тасвири кўриниб турарди...

— Бу ердан энди шарққа, ўқ йўналиши билан тўппа-тўғри Шайтонтош томонга юрамиз, кейин лагерга озгина йўл қолади!— деб қичқирди Иван.

Шу ерда бир оз дам олиш учун тўхташди. Отларнинг устидаги юкларни туширишди. Катта гулхан ёқишди. Ҳориб мадордан кетган кишилар ухлаб қолишди. Қоронғи тун қўйнида шитирлаётган кедр дарахтларининг овозини баъзан узоқдан эшитилаётган портлашлар босиб кетар, ер ларзага келар эди. Гулхан ўтлари сўна бошлаганда шарқдаги булутлар остида шафақ кўринди, гўё улкан бир махлуқ тоғлар орасидаги кўмирни пуфлаб олдираётгану чўғининг ним шуъласи булутлар остида ялтираётгандек эди...

Артур Леви тўппончасининг қинидан қўлини олмай, тонг отар-отмас одамларни тепиб уйғотди, у олов ёқиб, чой қайнатишга рухсат бермади. «Олға, олға!..» деб қичқирди. Толиққан кишилар қалин, ўтиб бўлмайдиган, тош бўлаклари уюлиб ётган ўрмондан юра бошладилар. Бу ердаги дарахтлар жуда баланд ўсганди. Қирққулоқлар отларни ҳам кўмиб кетарди. Ҳамманинг оёғи қонга бе-

ланди. Яна икки отни ташлаб кетишга тўғри келди. Артур Леви қўлини маузерида олмай орқада борарди. Ҳамма яна бир неча қадамдан сўнг ўлдириб юборса ҳам жойидан жилмайдигандек туюларди...

Шамол Иваннинг қўнғироқдек овозини олиб келди:

— Бу ёққа, бу ёққа, ўртоқлар, мана у, Шайтонтош, мана...

Шайтонтош одамнинг боши шаклидаги улкан харсанг бўлиб, ҳамма ёғидан буғ чиқиб турарди. Шайтонтош этагидан, ердан иссиқ сув тизиллаб отилиб чиқарди. Қадим замонлардан бери қояларга белгилар қўйиб кетадиган кишилар куч-қувватни тикловчи ана шу булоққа чўмилиб ўтишарди. Эртақларда анқо қуш олиб келадиган «оби ҳаёт» — радиоактив тузларга бой сув мана шунинг ўзи эди.

88

Шу кун эрталабдан кечгача булутлар ўрмон устидан паст бўлиб ўтиб турди. Баланд-баланд қарағайлар ғамгин шувиллар, кедрларнинг қорайган учлари эгилар, барглар дув-дув тўкиларди. Булутлар қор сочар, муздек ёмғир сепарди. Тайга бўм-бўш саҳродек. Ботқоқлик, тошлоқ сойка устидаги битта-яримта игнабаргли дарахтнинг шитирлаши минг қадамча жойдан эшитиларди. Шимолнинг нурсиз осмони кун сайин совуқроқ, қўрқинчлироқ шамол уфурарди.

Бу саҳрода чўққиларнинг баҳайбат гувиллаши билан шамолнинг ҳуштагидан бўлак ҳеч нарсани эшитиб бўлмасди. Қушлар учиб кетган, ҳайвонлар ҳам ин-инига кириб кетган. Бу ерга ажал етаклаб келмаса, одам боласи оёқ босмасди. Шундай бўлса ҳам бир одам келган экан. Эғнида авра-астари мўйнадан тикилган сариқ жулдур пўстин, белини арқон билан боғлаб олган, оёқларида ёмғир шимиб, шишиб кетган пийма. Юзини бир неча йилдан бери тароқ тегмаган соқол-мўйлов тутиб кетган, оплоқ сочи елкасига тушиб турибди. У миллигини ҳасса қилиб зўр-базўр силжир, баъзан илдизпоялар орқасида кўздан йўқолиб, қиямаликни айланиб

201

Ўтарди. У одим-одим жойда тўхтарди-да, гавдасини эгиб, ҳуштак чаларди:

— Фють, Машка, Машка... Фють...

Бурган ўтлари орасидан тақир бўйнида бир қулоч арқон боғлоқлик ўрмон эчкисининг боши кўринди. Ҳалиги киши милтигини қўлига олиши билан эчки яна бурган орасига яширинди. У киши инграб, тош устига ўтирди. Тиззалари орасидаги милтиғи тебранарди, у бошини қуйи солди. Анчадан кейин яна чақира бошлади:

— Машка, Машка...

Унинг хиралашган кўзлари бурган орасига яширинган ўша ягона умиди — жайдари эчкини изларди: уни энг сўнгги ўқ билан ўлдириб, гўштини қуритиб олса-да, яна бир неча ой, балки баҳоргача умрини чўзса.

Етти йил бурун у гениал фикрларини амалга ошириш пайида эди. У вақтларда ёш, куч-қувватга тўлган, лекин камбағал эди. Бу шўрпешона бир куни фалокат босиб Гарин билан учрашиб қолди. Гарин унга улкан ишлар планини айтиб берди. Шундан сўнг у ҳамма нарсани ташлаб, мана шу ерларга, вулқон этакларига келиб қолди. Етти йил бурун бу ердаги бир неча дарахт кесилиб, жой очилиб, қишлоқ учун кулба, лаборатория, кичкинагина гидростанция билан ишлайдиган радио-установка барпо қилинди. Бир вақтлар вулқон отиб юборган тошлар орасида, шовиллаб турган ўрмон этагида қишлоқчанинг лой сувоқ қилинган, чўққайиб, нураб бораётган томлари кўзга ташланиб турарди.

У билан бирга келган кишиларнинг баъзилари ўлиб кетди, баъзилари қочиб қолди. Иморатлар ишдан чиқди, кичкина гидростанциянинг тўғонини баҳор сувлари ювиб кетди. Наҳотки бу одам етти йиллик машаққати, ернинг чуқур қатламларини — Қалайи минтақани текшириш натижасида чиқарган хулосалари билан бирга Машкадек бир аҳмоқнинг, қанча чақирсанг ҳам ўзини милтиқ ўқиға тутиб беришни истамайдиган битта лаънати эчкининг онгсизлиги туфайли ўлиб кетса.

Илгари тайгадан одам яшамайдиган шу қишлоққа келиш учун уч юз километрлик йўлни босиш ҳеч гап эмасди. Энди оёқ ва қўлларини бод касали шикастлаган, тишлари еликиб тушиб кетганди. Сўнгги умиди шу уй эчкиси эди, чол уни қишга асраганди. Лаънати ҳайвон арқонини ямлаб узиб, қафасдан қочди. Чол охирги

ўқ билан ўқдоғлиқ милтиқни кўтариб, Машкани алдаб чақира бошлади. Кеч кирди, қора булутлар тоғи қуюқлашаборди, шамол қутуриб бўкирар, улкан қарағайларни тебратарди, қиш — ўлим босиб келарди. Юрак қисилди. Инсон чехрасини кўриш, печканинг оловига исиниб ўтириш, иссиқ нон ҳиди — ҳаёт ҳидини тотиб кўриш наҳотки энди унга насиб бўлмаса? Чол хўрлиги келиб унсиз йиғлади.

Анчадан кейин яна чақирди:

— Машка, Машка...

Йўқ, бугун отиб бўлмайди... Чол инқиллаб ўрнидан турди-да, хароб кулбаси томон йўл олди. Тўхтади. Бошини кўтарди — қор учқунлари юзларига урилди, шамол соқолини силкитди... Чолга алланарса эшитилгандай бўлди. Йўқ, йўқ, бу шамолнинг қилиғи, қарағайни қарағайга уриб ғижирлатиб юборди шекилли... Чол ҳар қалай бир гап бордиров деган умидда, юрагимнинг уриши секинлашсин деб узоқ вақт қимир этмай турди.

— Э-ҳе-э-эй,— Шайтонтош тарафдан келаётган одам товуши қулоғига чалинди.

Чол «аҳ» деб, анграйиб қолди, кўзларига ёш тўлди. Ланг очиқ оғзига қор учқунлари урарди. Қоронғи тушиб қолганлигидан ялангликда ҳеч нарсани ажратиб бўлмас эди...

— Э-э-э-эй, Манцев,— яна шамол боланинг қўнғироқдек овозини узиб-юлиб олиб келди. Бурган орасидан эчки бошини кўтарди, Машка чол ёнига келиб, у ҳам қулоқларини динг қилиб, бу саҳрони ҳаяжонга солган ғайри табиий товушга қулоқ солди... Унг, чап томондан аллакимлар яқинлашиб, чақиршиб келишарди.

— Э-эй... Қаердасиз, Манцев? Тирикмисиз?

Чолнинг соқоли силкиниб кетди, лаблари титради, у қўлларини ёзиб, унсиз такрорлади:

— Ҳа, ҳа, тирикман... Манцев мен бўламан.

Кулбаи вайронанинг ис босган ёғочлари ҳали бунақа тантанани кўрмаганди. Вулқон тошларидан қилинган ўчоқда ўт гуриллар, котелокларда сув қайнарди. Манцев анчадан бери унутиб юборган чой, нон, ёғ ҳидларини туйиб ҳузур қиларди.

Овози йўғон кишилар отлардаги юкларни тушириб, кулбага кириб чиқиб туришарди. Япалоқ юзли бир киши унга ҳовури кўтарилиб турган чой билан бир бурда нон берди... Нон. Манцев милки билан шошиб-пишиб

тамшанаркан қалтираб кетди. Чўнқайиб ўтирган аллақандай бир бола кўзини узмай Манцевнинг дам нон тишлашига, дам нонни пахмоқ соқолига босаётганига қараб ачиниб ўтирарди. Чолнинг бу ҳаракатларида «тушимми-ўнгимми?» деган бир ҳадиксираш сезилиб турарди.

— Николай Христофорович, мени танимаяпсиз шекилли?

— Йўқ, йўқ, мен одамови бўлиб қолганман,— дея гўлдиради Манцев,— нон емаганимга жуда кўп бўлди.

— Мен Иван Гусевман-ку... Николай Христофорович, ҳаммасини сиз буюргандек қилиб келдим, ахир. Эсингиздами, бўлмаса бошингни узиб ташлайман деб кўрқитгандингиз.

Манцев ҳеч нарсани эслай олмас, фақат гулхан яллиғида ёришиб турган нотаниш юзларга ўқрайиб қараб турарди. Иван унга ўшанда тайгадан қандай юриб Петропавловскка етиб олганини, айиқлардан бекинганини, бузоқдек келадиган сариқ мушукни кўриб, жуда ҳам кўрқиб кетганини, лекин ўша мушук, кейин яна учтаси ёнидан ўтиб кетганлигини, олмахонлар инидан кедр дарахти меваларини топиб, тамадди қилганини, Петропавловскда кемада картошка артишга ёлланганини, Владивостокка етиб келгач, яна не-не машаққатлар билан етти минг километр йўлни вагонларнинг остидаги кўмир яшикларда босиб ўтганлигини гапириб берди.

— Мен сўзимнинг устидан чиқдим, Николай Христофорович, сизга одамларни бошлаб келдим. Лекин ўшанда орқамга сиёҳ қалам билан бекорга ёздингизда. «Иван сўз берасанми?» деб кўяқолганингизда «ҳа» дердим. Сиз бўлсангиз орқамга хат ёздингиз, балки у Совет ҳукуматига қарши сўзларми ҳали, ким билсин. Шу ишингиз яхши ишми? Энди сиз мендан умид қилманг, мен — пионерман.

Манцев унга эгилиб, лабларини буриб, бўғиқ товуш билан сўради:

— Булар кимлар?

— Француз илмий экспедицияси дедим-ку, сизга. Мени сизнинг олдингизга бошлаб келсин деб, Ленинградда қидириб топишди...

Манцев боланинг елкасидан маҳкам қисиб олди:

— Гаринни кўрдингми?

— Николай Христофорович, дўқ қилишни ташланг, энди менинг Совет ҳокимиятидек суянган тоғим бор... Орқамга ёзган хатингиз ишончли одамлар қўлида... Гаринингизни бир тийинга ҳам олмайман.

— Манавилар бу ерга нега келишди? Улар мenden нима истайди?.. Мен уларга ҳеч нарса айтмайман. Уларга ҳеч нимани кўрсатмайман.

Манцевнинг юзи қизарди. У ҳаяжон билан аланглади. Артур Леви сўрига чиқиб, унинг олдига ўтирди.

— Хотирингиз жам бўлсин, Николай Христофорович. Еб-ичиб, дам олиб ётаверинг... Вақтимиз кўп. Сизни бу ердан ноябрдан олдин олиб кетмаймиз.

Манцев сўридан тушди. Қўллари қалтиради.

— Мен сиз билан рўйи-рост гаплашмоқчиман...

У ярми чириб кетган ғадир-будур гарбил тахтадан қилинган эшик ёнига каловланиб борди. Эшикни итарди. Тун шамоли унинг оппоқ соқолини силкиди. Артур Леви унинг кетидан қадам босиб, ҳўл қор чир айланиб ёғаётган эшикка чиқди.

— Милтиғимда сўнги ўқим бор... Сизни ўлдираман! Сиз мени талаш учун келгансиз!— деб қичқирди Манцев ғазабдан қалтираб.

— Юринг, шабададан нарироқ турайлик.— Артур Леви уни судраб олиб бориб, тахта деворга суяди.— Жиниликни қўйинг. Мени сизга Петр Петрович Гарин юборди.

Манцев жон ҳолатда Левининг қўлига ёпишди. Унинг шишиб кетган юзи, жилди ағдарилиб кетган қовоқлари титраб кетди, тишсиз оғзини тамшаб деди:

— Гарин тирикми?.. Мени унутмабдими? Очлик аламларини ҳам бирга тортганмиз, улуғвор планларни ҳам бирга тузганмиз... Лекин буларнинг ҳаммаси уч пул, алахсираш... Мен бу ерда нимани кашф қилдим. Ер қобиғини титиб юбордим. Ўзимнинг ҳамма назарий тахминларимни тасдиқладим... Бунақа ажойиб хулосаларни кутмаган ҳам эдим... Қалайн шу ерда,— Манцев жиққа сув пиймасини тапиллатиб қўйди,— сямоб билан олтинни хоҳлаган миқдорда олиш мумкин... Бу ёғини эшитинг, қисқа тўлқинлар орқали ер ўзагини пайпаслаб кўрдим... У ерда нима бўлаётганлигини шайтоннинг ўзи билади... Мен жаҳон фанини остин-устин қилиб юбордим... Агар Гарин юз минг доллар топганида эди, биз нималар қилолган бўлар эдик!..

— Гариннинг миллиард-миллиард долларга ҳам қурби етади, бутун дунё газеталари Гарин ҳақида жар соляпти,— деди Леви,— у гиперболоидни қуриб олди, Тинч океандаги бир оролни эгаллаб, катта ишларга тайёргарлик кўриб ётибди. У фақат сизнинг ер қобиғи текширишларингиз натижаларини кутяпти. Сизга дирижабль юборишади. Агар ҳаво тузук бўлиб турса, бир ойдан кейин матчани тиклаймиз.

Манцев деворга суянганча бошини қуйи солиб, аяччагача жим бўлиб қолди.

— Гарин, Гарин,— деб такрорлади у дилни пора-пора қилиб юборадиган алам билан.— Унга гиперболоид идеясини айтган мен бўламан. Унга қалайи минтақа борлигини айтган ҳам мен. Тинч океандаги оролни ҳам ўзим айтганман... У миямни ўғирлаб, ўзимни бу лаънати тайгада чиритди... Энди менга ҳаётда нима қолди? Қўрпа-тўшагу, врачу, буламуқ, холос... Гарин, Гарин... Бировларнинг миясига тушган қурт!..

Манцев қутураётган булутларга юзини буриб деди:

— Цинга касали тишларимни еди, темирўткилар теримни илма-тешик қилиб юборди, кўр бўлиб қолаёдим, миям айниди... Кеч, жуда кеч эслабди мени Гарин...

Гарин радио орқали Эски ва Янги дунё газеталарига бир хабар юборди. Бу хабарда, мен, яъни Пьер Гарин, Тинч океанда гарбий узунликнинг юз ўттинчи даражаси ва жанубий кенгликнинг йигирма тўртинчи даражаси ўртасида қўшни оролчалари ва саёзликлари билан эллик беш квадрат километр майдонга эга бўлган оролни эгалладим, бу оролни ўз мулким деб ҳисоблайман ҳамда ўзимнинг суверен ҳуқуқларимни ҳимоя қилиш учун сўнги томчи қоним қолгунча курашаман, дейилган эди.

Бу хабар кулгили бўлиб туюлди. Тинч океаннинг жанубий кенлигида жойлашган бу оролчада ҳеч ким яшамас ва хушманзара табиатдан бўлак ҳеч нарса йўқ эди. Ҳатто у Америкагами, Голландиягами ёки Испаниягами, кимга қарашли деган чалкашликка сабаб бўлган ҳам эди. Лекин америкаликлар узоқ жанжаллашиб ўтиришмади, у-бу дейишди-ю, жим бўлишди.

Аслини олганда бу орол унга боргунча кемага ёқилдиган кўмирга ҳам арзимасди, лекин ҳамият кучлилик қилиб, анави Пьер Гаринни қамоққа олиш ва оролга Қўшма Штатларнинг резина юлдузли байроғи ирилган темир мачтани абадий ўрнатиб келиш учун Сан-Францискодан енгил бир крейсер йўлга тушди.

Крейсер кетди. Гариннинг кулгили тарихи ҳақида «Бечора Гарри» деган ҳажвий фокстрот тўқилди. Унда кичкинагина бечора Пьер Гариннинг бир креолка¹ қизни севиб қолганлиги, уни малика қилиб қўйишга ҳам тайёр туриш даражасида яхши кўрганлиги ҳикоя қилинади. У қизни кичик бир оролга олиб кетади, у ерда иккови — шоҳ билан малика фокстротга танца қилдилар. Малика: «Бечора Гарри, нонушта қиламан, оч қолдим», дейди. Гарри бўлса жавоб ўрнига уҳ тортиб, танца қилишда давом этади, афсуски, унинг чиганоқлар билан гулдан бўлак ҳеч нарсаи йўқ. Ниҳоят, кема ҳам келди. Жонон капитан йигит маликага қўлини тутиб, уни ажойиб нонуштага таклиф қилади. Малика хандон уриб, овқатланади. Бечора Гарри эса фақат ёлғиз ўзи танца тушиб қолаверади. Шунга ўхшаган гаплар... Қисқаси, буларнинг ҳаммаси ҳазил-ҳузулга ўхшаган нарса.

Орадан ўн кунча ўтгач, крейсердан радио орқали бундай хабар келди:

«Оролни кўрадиган жойда турибман. Одам туширишнинг иложи бўлмади, чунки орол мустаҳкамланган деган огоҳлантириш олдим. Ўзини оролнинг ҳукмрони деб эълон қилган Пьер Гаррига ультиматум юбордим. Муддати эртага эрталаб соат еттида тугайди. Шундан кейин десант тушираман».

Буниси яна ошиб тушди, бечора Гарри олти дюймлик замбаракларга муштумчасини ўқталаяпти... Лекин эртасига ҳам, яқин кунларда ҳам крейсердан ҳеч қанақа хабар бўлмади.

Кейинги чақириққа крейсердан садо ҳам келмади. Бу қандай гап! Ҳарбий министрликдаги баъзи бировларнинг қовоғи осилиб тушди.

Кейин газеталарда бир мухбирнинг Мак Линней билан қилган суҳбати босилди. Бу суҳбат ҳаммани ҳай-

¹ Креоллар — лотин Америкасидаги испан ва португал мустамлакачиларининг авлодлари.

Москва агенти» деган аниқ хулосага келди. Мана «бечора Гарин»нинг иши. Палата энг кескин чоралар кўришга овоз берди. Саккиз тўпли крейсерлардан иборат флот америка газеталарида «Муттаҳамлар ороли» деб юритилаётган оролга қараб йўл олди.

Уша кунидек бутун дунё радиостанциялари қисқа тўлқинда берилган хунук, услуби жиҳатидан уччига чиққан ярамас радиограммати қабул қилдилар. Унда шундай дейилганди:

«Алло! Алло! Англашилмовчилик натижасида Муттаҳамлар ороли деб юритилаётган Олтин орол радиостанциясидан гапиряпмиз. Алло! Пьер Гарри барча мамлакат ҳукуматларига «Менинг ички ишларимга тумшуқларингизни суқманг» деб самимий маслаҳат беради. Пьер Гарри ўзини ҳимоя қилади. Олтин орол сувларига кирган ҳар қандай ҳарбий кема ёки флотнинг қисмати ўн беш секунддан ҳам камроқ вақтда сув қаърига чўктирилган енгил америка крейсерининг тақдиридан ҳам баттар бўлади. Пьер Гарри ер шарининг барча аҳолисига сиёсатни ташлаб, менинг номимдаги фокстротга беташвиш танца тушаверинглар деб чин кўнгилдан маслаҳат беради.»

90

Қишлов яқинидаги жарга қурилган тўғон тикланди. Электростанция ишга тушди. Артур Леви ҳар кун Олтин оролдан: «Мачта тикландими?» деган қистов саволлар олиб турди.

Электромагнит тўлқинлари радиоприёмниклар ичига кириб, унда Гариннинг жонсарақ товушини хириллатиш учун эфирга учарди. «Агар бир ҳавфтада мачта тикланмаса, мен дирижабль юбориб, ҳаммангларни отдириб юбораман, эшитяпсизми, Волшин?»— электромагнит тўлқинлари ана шу сўзларни хириллаб айтиб, ерга уланган сим орқали ўз макони сукунат оғушига қайтарди.

Вулқон этагидаги қишловда ишлар жадаллашиб кетган: каттагина майдон чакалакзордан тозаланди, мачта бўладиган қайрағочларни йиқитишди, уч томони торайиб борган, баландлиги йигирма беш метр келадиган сепояли минорани ерга чуқур ўрнатишди. Ҳамма кучининг борича ишлади, лекин ҳаммадан ҳам Манцев кўп елиб-югурди, кўп ҳаяжонланди. Манцев бу вақт

ичида ашча тетик бўлиб қолди, лекин мияси суюлгандек эди. Баъзи кунлари ҳамма нарсани унутиб, сўрига чиқиб олар ва ҳурнайган бошини кафтлари орасига олганча ўтирарди. Ё бўлмаса, эчкиси Машкани ечиб, Иванга:

— Ҳали одам зоти кўрмаган бир нарсани кўрсатайми, сенга,— дерди.

Манцев эчкиси Машканинг арқонини ушлаб (эчки қояларга чиқишда унга ёрдам берарди) Иванни ўзига эргаштириб, вулқон кратери томон тирмашиб чиқа бошлади.

Мачтабоп дарахтлар орқада қолди, юқорироқда — тош бўлаклари орасида қинғир-қийшиқ ўсган бутазор, яна баландроқда — қурбақа ўт босган, қори кетмаган қора тошлар кўринар эди.

Кратер четлари худди улкан циркнинг ярим хароба деворларига ўхшаб ўркачдек чиқиб турар эди. Лекин Манцев бу жойнинг ҳар бир тешигини биларди, инқиллаб, дам-бадам ўтириб, эгри-бугри йўлдан юриб, поғонадан-поғонага ўтарди. Бу ерга шунча келиб, улар фақат бир марта, ҳаво очиқ куни — кратернинг лабига чиқа олишди. Кратернинг жимжимадор тишлари қотиб қолган сариқ-мис тусидаги лава кўлни ўраб турарди. Кўтарилиб келаётган қуёш лаванинг металл кулчаларига тишларнинг қуюқ соясини солган. Лаванинг устида, ғарб томонроғида конус кўтарилган, унинг учидан оппоқ тутун бурқсиб турарди.

— Ҳув анави ерда,— деди Манцев бир-бирига чалиштирилган бармоқлари билан тутун чиқиб турган конусни кўрсатиб,— ҳовол жой бор, агар билсанг, ер ўзагининг тубсиз қаъри шу ер, одам боласининг кўзи тушганмас бунга... Мен унга портловчи пироксилин шашкаси ташладим, лава тубида портлаш юз берганда секундомер билан овознинг юриш тезлиги орқали унинг чуқурлигини ҳисобладим. Мен чиқаётган газларни текшириб кўрдим, газларни шиша ретортга солиб, ундан электр чироқнинг нуруни ўтказдим, газдан ўтган нурларни спектроскоп призмасида текширдим... Вулқон газларининг спектрида сурма, симоб, олтин ва бошқа кўпгина оғир металлларнинг чизиқларини аниқладим... Тушуняпсанми, Иван?

— Тушундим, юраверинг...

— Ўйлайманки, ҳар қалай, сен эчки Машкага қара-

ганда яхши тушунсанг керак... Бир куни, айниқса вулқон қутуриб, энг чуқур жойларидаги нарсаларини чиқариб ташлаган пайтда ҳаётим хавф остида қолганига қарамасдан ретортга бир оз газ йиғиб олдим... Мен пастга, мазгилга тушганимда вулқон булутларга қараб кул ва катталиги бочкадек келадиган тошларни отаётганди. Ер худди уйғониб қолган улкан махлуқнинг танасидек титраб кетди. Мен бу икир-чикирларга парво қилмай лабораториямга кела солиб, газни спектроскоп тагига қўйдим... Иван, Машка, сен ҳам қулоқ сол...

Манцевнинг кўзлари чақнаб кетди, тишсиз оғзи қийшайди.

— Мен Менделеев жадвалида бўлмаган оғир металл изларини топдим. Бир неча соатдан кейин у колбада парчалана бошлади — колба сариқ ранг билан товлана бошлади, кейин ҳаво рангига ва ниҳоят тўқ қизил рангга кирди... Эҳтиёт шарт деб узоқроққа бориб турдим,— портлаш юз берди, колба билан лабораториямнинг ярми осмон фалакка учиб кетди... Мен бу сирли металлни фамилиям ва манави эчкининг оти бошланадиган бош ҳарф билан М деб атадим. Бу кашфиёт шухрати иккимизники — эчки билан меники... Унча-мунчага фаҳминг етадимиз ўзи?

— Э, юраверинг, Николай Христофорович...

— М метали Қалай минтақанинг энг чуқур қатламларида бўлади. У парчаланганда ҳаддан ташқари кўп иссиқлик запасларини бўшатади... Мен яна шуни тасдиқлайманки, ернинг ўзаги ҳам М металидан иборат. Бироқ ер ўзагининг ўртача зичлиги атиги саккиз бирликка, тахминан темир зичлигига яқин, М метали эса ундан икки марта оғир бўлганлиги сабабли ернинг нақ маркази бўм-бўш бўлиши керак.

Манцев бармоғини кўтариб, Иван билан эчкига тикилиб турди-да, ғалати бир кулиш қилди.

— Юр, бориб қараймиз...

Учқовлари қояларнинг қирраларидан металл кўлига тушишди, силлиқ металллар устидан сирғана-сирғана тутаб турган конус олдига келишди. Ёриқ жойлардан иссиқ ҳаво чиқиб турибди. Оёқ остидаги баъзи жойларда туби кўринмайдиган тешиклар қорайиб кўринарди.

— Машкани пастда қолдириш керак,— деди Манцев эчкининг бурнига чертиб, сўнг Иван билан увала-

ниб кетадиган иссиқ тош — шағалга тармашиб, конус-га чиқа бошлади.

— Қорнинг билан ётиб, кейин қара.

Улар конуснинг оғзига ётиб олиб, тутунни паға-паға бўлиб отилиб чиқаётган томонига бошларини тикишди. Конус ичида чуқурлик бўлиб, унинг ўртасида диаметри етти метр келадиган думалоқ тешик бор эди. Уша ёқдан оғир нафас олганга ўхшаган товуш, узоқ-узоқларда гумбурлаган садолар эшитилар, гўё аллақаядаги чуқурликда тошлар думалаётгандек эди.

Иван кўзларини катта-катта очиб қараркан, қизғиш бир нур чиқиб турганини пайқади. Бу нур жуда чуқурликдан келарди. Нур гоҳ туссизланиб, гоҳ яна ялт этиб, тобора равшан, тўқ қизил рангга кирарди... Ер оғир хўрсинди, тоғу тошларнинг гулдураши даҳшатлироқ бўла борди.

— Оқин бошланяпти, кетиш керак,— деди Манцев шошиб-пишиб.— Бу нур етти минг метр жойдан келяпти. У ерда М металли парчаланяпти, унда олтин билан симоб қайнаб, буғга айланяпти.

У Иванни камаридан ушлаб, пастга судраб кетди. Конус титради, тошлар увалана бошлади, худди қайнаб турган қозон ёрилиб кетгандек қуюқ паға-паға тутунлар кўтарилди, тубсиз ер қаъридан кўзни оладиган қип-қизил нур чиқиб, пастак булутларни бўяди.

Манцев Машканинг бўйнидаги арқонидан ушлаб тортди.

— Югуринглар, болалар, югуринглар... Ҳозир тош бўрон бошланади...

•Оғир гулдураш бутун қояли амфитеатрни ларзага солди, вулқон тош парчаларини отди... Манцев билан Иван қўлларини бошларига пана қилиб югуришди, олдинда арқонини судраб эчки сакраб-сакраб чопарди...

Ниҳоят мачта ҳам тайёр бўлди. Барометр об-ҳавонинг хавфли бўлишини кўрсатса ҳам, Олтин оролдан дирижабль учиб кетди, деб хабар қилишди.

Ана шу кейинги кунларда Артур нуқул олдига Манцевни чақириб, ажойиб кашфиётларингиз ҳақида гапириб беринг, деб қистар эди. У ишчилардан нарироқ-

да сўрига ўтириб олиб, фляжкасидаги спиртдан Манцевнинг чойига қуйиб турарди.

Ишчилар тагларига шох-шабба тўшаб, ерда ётишарди. Аҳён-аҳёнда улардан баъзилари ўринларидан туриб, ўчоққа кедр дарахтининг катта-катта илдизидан ташлаб қўярди. Олов ис босиб кетган деворни, соқоллари ўсиб кетган юзларни ёритади. Ташқарида шамол қутуради.

Артур Леви секин, юпатувчи оҳангда гапиришга тиришарди. Лекин Манцев бутунлай ақлдан озгандек кўринарди...

— Қўйинг, ҳалиги отингиз нимайди... Артур Артурович, муғомбирликни ташланг. Чуқур жойларни пармалашга оид қоғозларим, формулаларим, лойиҳаларим ва менинг кундаликларим тунука қутига солиниб, оғзи кавшарланиб, ишончли жойга бекитиб қўйилган... Мен учиб кетаман, улар бу ерда қолади, уни ҳеч ким, ҳатто Гарин ҳам тополмайди. Минг қийноққа солса ҳам бермайман...

— Хотирингиз жам бўлсин, Николай Христофорович, биз ёмон одамлар эмасмиз-ку, ахир.

— Мен ҳам аҳмоқ эмасман. Гаринга менинг формулаларим керак... Менга эса ўз ҳаётим керак. Мен ҳам ҳар куни хушбўй ваннада чўмилишни, қиммат баҳо тамаки чекишни, яхши вино ичишни хоҳлайман... Мен ҳам тиш қўйдириб олиб, трюфиль шоколадларини чайнашни истайман... Мен ҳам шон-шухрат қозонсам дейман! Мен унга сазовор бўларли иш қилдим! Ҳаммаингизни, Гаринингиз билан бирга жин ўрсин...

— Николай Христофорович, Олтин оролда сиз шоҳона яшайсиз...

— Қўйинг. Гаринни биламан... У мени ёмон кўради, чунки Гаринни Гарин қилган мен бўламан... Мен бўлмаганимда у оддий бир муттаҳам бўларди... Сиз дирижаблда менинг формулаларим ёзилган дафтарларимни эмас, балки қуруқ миямнигина олиб бора оласиз...

Иван Гусев вужудини қулоқ қилиб, бу гапларни чала-ярим эшитиб ётарди. Кема тўхтайдиган мачта тайёр бўлган куни кечаси у сўрига эмаклаб борди-да, кўзларини очиб ётган Манцевнинг қулоғига шивирлади:

— Николай Христофорович, уларга туф денг, яхши-си Ленинградга кетамиз... Биз Тарашкин билан сизни худди ёш болани ардоқлагандек иззат қиламиз... Тиш

қўйдириб берамиз... Яхшигина ҳовли-жой топиб берамиз, буржуйларга қўшилиб нима қиласиз...

— Йўқ, Ванька, мен тамом бўлган одамман, орзулари чекланмаган кишиман,— деб жавоб берди Манцев ходалар орасидан ислар осилиб тушган шипга тикилиб.— Менинг жўш урган фантазиям етти йил мана шу лаънати зиндон тубида бўғилиб ётди. Мен ортиқ бир кунни ҳам кута олмайман...

Иван Гусев бу «француз экспедицияси»нинг мақсади нималигини аллақачон билиб олган, у диққат билан тинглаб, кузатиб ва ўзича хулосалар чиқариб юрар эди.

У энди Манцевга боғлаб қўйилгандек ундан айилмасди, шу сўнги кечада мижжа қоқмади: уйқу элтиб кетгудек бўлса, бурнига қушнинг патини тикар, ё бўлмаса бир жойини қаттиқ чимчилар эди.

Азонда Артур Леви жаҳл билан калта пўстинини кийиб, бўйнига шарфини ўради-да, радиостанция томон кетди, радиостанция шу ерга яқин жойда, ертўлада жойлашган эди. Иван кўзларини Манцевдан узмасди. Артур Леви чиқиб кетиши биланоқ Манцев, ҳамма ухлаб ётибдимикан деб, у ёқ-бу ёққа қаради, эҳтиёткорлик билан сўридан тушди, уйнинг қоронғи бурчагига борди, бошини кўтарди. Кўзи ўтмаган бўлса керак, қайтиб келиб, ўчоққа қатрондан ташлади. Олов ёниб кетганда у яна бурчакка борди.

Иван унинг нимага қараётганини фаҳмлади, тўсинлар кесишган бурчакда, шилда, ёғочлар орасида тешик жой қорайиб турарди, йўсин ўти сидириб ташлаганди. Манцевни ташвишлантирган нарса ҳам ана шу эди... Оёғининг учида кўтарилиб, пастаккина шилдан қора йўсин толасини юлиб олди-да, инқиллаб уни тешикка тикди.

Иван бурнининг қитиғини келтириб турган патни ташлади, ёнбошига ўгирилди, одеялга бурканиб олди-ю, уйқуга кетди...

Қор бўрони тинмасди. Каттакон дирижабль мачтага тумшуғидан илинганича ялангликда икки суткадан бери осилиб турарди. Мачта эгилиб ғирчилларди. Сигарасимон жисм ҳадеб тебранар, пастдан қараганда худди темир баржанинг таги осиб қўйилгандек кўри-

нар эди. Экипаж унинг устини қордан зўр-базўр тозалаб олди.

Капитан гондоладан энгашиб, пастда турган Артур Левиға қичқирди:

— Алло! Артур Артурович, жин урсин, бу қанақаси бўлди! Тушиш керак... Одамлар ҳолдан тойди.

Леви тишлари орасидан деди:

— Мен яна орол билан гаплашдим. Болани қандай қилиб бўлса ҳам олиб кетишга буйруқ берилди.

— Мачта синиб кетади...

Леви елкасини қисиб қўйди, холос. Гап фақат болада эмасди, албатта. Иван шу кеча йўқолиб қолди. Ҳеч ким унинг ғойиб бўлганини пайқамади. Азонда пайдо бўлиб яланглик устидаги қордек булутлар орасида анча айланиб юрган дирижаблни бир амаллаб мачтага илинтиришди. Озиқ-овқатни туширишди. (Артур Леви экспедициясининг ишчилари озиқ-овқат билан мукофот пулини тўла олишмаса, перокислин шашкасини портлатиб, дирижаблнинг қорнини ёриб юборамиз дейишди). Артур Леви боланинг йўқолганини эшитиб, қўлини силкиб:

— Аҳамияти йўқ,— деб қўйди.

Лекин иш чаппасига кетди.

Манцев биринчи бўлиб ҳаво кемасининг гондоласига чиқиб олди. Бир минутчадан кейин бир нарсадан ташвишланиб, аллюмин нарвондан ерга тушди-да, каловланиб уй томонга югурди. Шу заҳотиёқ уйдан унинг аянчли дод-фарёди эшитилди. Манцев қутурган кишидек қор булутлари орасидан сакраб чиқди-да, қўлларини силкитиб дод солди:

— Тунука қутичам қани? Қоғозларимни ким олди?.. Сен, сен ўғирлагансан, аблаҳ!

У Левини ёқасидан ушлаб, шундай силкидики, унинг бошидан шапкаси тушиб кетди...

Масала равшан: қимматли формулалар, дирижабль олиб кетмоқчи бўлган нарсаларни лаънати бола олиб қочган. Манцев ақлу ҳушини йўқотиб дод солди:

— Қоғозларим! Формулаларим! Инсон мияси буларни қайта тиклашга қодир эмас!.. Гаринга нимани бераман? Ҳаммасини унутганман!..

Леви дарҳол болани қувадиган тўда тузишга киришди. Одамлар вайсаб кетишди. Ҳар қалай, бир неча

киши рози бўлди. Манцев уларни Шайтонтош томонга бошлаб борди. Леви гондола олдида қолиб, тирноқларини кемирарди. Кўп вақт ўтди. Болани қувиб кетганлардан икки киши қайтиб келди.

— У ер шунақа нишабки, оёқ босиб бўлмайди...

— Манцевни қаёққа ташлаб келдиларинг?— деб қичқирди Леви.

Ким билади... Қолиб кетувчи...

Манцевни топинглар. Болани топинглар... Унисига ҳам, бунисига ҳам олтин билан ўн мингдан берман.

Булуллар қуюқлашди. Қоронғи тушди. Шамол кучайди, капитан яна дирижаблни илинган жойидан ўзиб, бор-э, кетаман деб қўрқита бошлади. Ниҳоят Шайтонтош томондан авра-астари мўйна пўстинини қор босган, баланд бўйли киши кўринди. У Иван Гусевни қўлида кўтариб келарди. Леви қўлқопини ечиб, унга ташланди, қўлини камзулининг ичига тикди. Иван худди ухлаб ётгандек, совқотган қўллари билан Манцевнинг қимматбаҳо формулалари солинган тунука қутичани кўксига маҳкам босиб олганди.

— Тирик, тирик, фақат бироз совқотиб қолди,— дерди баланд бўйли киши, қор босган соқолини селкилатиб кулиб.— Ҳеч нима қилмайди. Юқорига олиб чиқсакмикин? Шундай деб жавобни ҳам кутмай, Иванни гондолага олиб чиқиб кетди.

— Хўш, бўлдимиз?— дея қичқирди капитан юқоридан.— Учамизми?

Артур Леви унга лоқайд қараб:

• Учишга тайёرمىсиз?— деб сўради.

— Ҳа,— деб жавоб берди капитан.

Леви гирди-капалак бўлиб ёғаётган қор пардаси орасидан қорайиб турган Шайтонтош томонга яна бир ўгирилиб қаради. Ахир энг муҳими — формулалар дирижаблда-ку.

— Учдик!— деди у аллюмин нарвонга лип этиб чиқар экан. Йигитлар, арқонни узинглар...

У букри эшикчани очди-да, гондола ичига кириб олди. Мачтанинг учидаги кораблни ушлаб турган каноп арқонни кесишга киришишди. Моторлар патирлаб ишлаб кетди. Паррақлар айланди.

Шу пайт бўрон қувиб келаётган Манцев қор гирдобидан сакраб чиқди. Шамол унинг сочларини ҳурпайти-

риб юборган. Чўзилган қўллари учиб кетаётган кема-
нинг шаклини ушламоқчи бўларди..

— Тўхтанглар!.. Тўхтанглар!..— хириллаб қичқирар-
ди у. Гондоланинг алюмин нарвони ердан бир метр-
ча кўтарилган ҳам эди, Манцев пастки погонасини уш-
лаб олди. Бир печа киши унинг мўйна камзулини олиб
қолиш учун унга ёпишди. Манцев уларни тепиб ташла-
ди. Қораблнинг металл туби силкинди. Моторлар
париллади. Паррақлар гувиллади. Кема осмонга —
қуюндек айланаётган қор булутлари томон кўтарила
бошлади.

Манцев қўйи поғонага омбирдек ёпишиб олганди.
Кема уни тез кўтариб кетди... Унинг керилган оёқлари,
мўйна камзулининг елпиниб бораётган этаклари пастдан
кўриниб турарди.

У қанча жойга учиб борганини, қандай баландлик-
дан қўли толиб, пастга йиқилганини ерда турганлардан
ҳеч ким кўрмади.

Мадам Ламоль алюмин гондола деразасидан боши-
ни чиқариб, дурбин билан қараб борарди. Дирижабль
ложувард осмонда доира ясаб, билинар-билинемас учиб
боради. Унинг остида, мингларча метр пастда, бепоён
тип-тиниқ, кўм-кўк океан ястаниб ётибди. Унинг мар-
казида беўхшов шаклда орол кўринарди. Бу орол тепа-
дан қараганда худди картадаги Африкага ўхшарди.
Оролнинг жануб, шарқ, шимоли-шарқ томонларидаги
кўпикланиб, қорайиб турган тош оролчалари билан саёз-
ликлари хол-хол бўлиб кўринади. Океаннинг ғарб то-
мони мусаффо.

Шу ердаги чуқур қўлтиқда, соҳил бўйидаги қумлоқ
яқинида юк кемалари кўринарди. Зоя йигирма тўртта
кема санади — улар сувда ухлаб ётган қўнғизларга ўх-
шарди.

Оролнинг ҳар томонидан кесиб ўтган йўллар ипдек
бўлиб кўринарди, улар оролнинг қоялар билан ўралган
шимоли-шарқий томонида ойнаванд томлари ялтираб
турган ерда бир-бирига тутшиб кетарди. Бу учала ай-
вони кичкинагина кўрфазнинг тўлқинларига рўбарў қи-
либ солинаётган сарой эди.

Оролнинг жануб томонидаги ферма, қалъа, панжара-симон қранлар, рельслар, елиб-югураётган вагончалар сингарй иншоотлар юқоридан қараганда тартибсиз те-риб қўйилган болалар мекканосига¹ ўхшарди. Унларча шамол двигателлари айланиб турибди. Электростанция билан водокачка қувурлари қисқа-қисқа тутун чиқарар-ди. Бу иншоотларнинг ўртасида шахтанинг доира шак-лидаги тешиги қорайиб турарди. Қазиб олинган жинс-лар кенг темир транспортёрларда қирғоқ томонга оқмоқда, нарироқда эса ер қазувчи машиналарнинг қизил понтонлари тобора денгиз ичига кириб боради. Шахтанинг оғзидан буғ булути аримайди.

Шахтада олти смена кеча-кундуз тинмай ишларди: Гарин ер қобиғининг гранит қатламини тешмоқда эди. Бу одамнинг қайсарлиги учига чиққан эди. Мадам Ла-моль шахта устидаги булутга қараркан, офтоб ялаган қўлидаги дурбини титрарди.

Қўлтиқнинг пастак қирғоғи бўйлаб, омбор ва турар-жой бинолари бир текис саф тортганди. Одамлар йўл-ларда чумолидек куйманишарди. Автомобиль билан мотоцикллар физиллаб ўтиб турарди. Орол марказида мовийланиб турган кўлдан бир анҳор чиқиб, жануб то-монга илон изи бўлиб оқарди. Анҳорнинг икки соҳилида экинзорлар, полизлар ястаниб кетганди. Шарқий қояни қоплаган ям-яшил гилам зумратдек товланарди, бу ерда, панжаранинг нарёғида подалар ўтлаб юрарди. Шимо-ли-шарқда, сарой олдида, қоялар орасидаги гулзор ва дарахт кўчатларининг ажиб шакллари кўзга ташла-нарди.

Ярим йилча бурун бу ер сахро эди, тиканлар би-лан денгиз тузидан кул ранг тусга кирган тошлару, қу-риган бутазордан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Кемалар оролга минг-минг тонна кимёвий ўғит олиб келиб тў-кишди, артезиан қудуқлари қазилди, ўсимликлар, бутун-бутун дарахтлар келтирилди.

Зоя гондола устида туриб, океандаги шунча вақтгача қаровсиз қолиб келган, энди эса гул-гул яшнаётган, қир-ғоқларни кўпикли тўлқинлар юваётган бир парча ерга қараркан, қўлидаги қиммат баҳо зийнатни томоша қила-ётган хотиндек завқланарди.

¹ Меккано — болаларни техника билан таништирадиган ўйинчоқ-моделлар яшаш учун қилинган металл деталлар йиғиндиси.

Дунёда етти муъжиза бор. Халқ хотираси бизгача улардан фақат учтасини, яъни Эфесдаги Диана ибодатхонасини¹, Семирамида² боғларини ва Родос мис колосинигина³ сақлаб қолган. Қолган муъжизалар ҳақидаги хотиротлар эса Атлантик океанига фарқ бўлган.

Саккизинчи муъжиза, мадам Ламолнинг ҳар куни такрорлашига қараганда, Олтин оролдаги шахта бўлиши керак эди. Мадам Ламоль ҳозиргина пардоздан чиққан саройнинг улкан ойналари денгиз шамолига қараган залида кечки овқат пайтида қадаҳ кўтариб:

— Муъжиза учун, даҳо учун, мардоналик учун,— деди.

Оролнинг олийзот аёнларидан иборат жамоати ўринларидан туриб, мадам Ламоль билан Гаринни табрикладилар. Ҳамма қайноқ иш ва афсонавий ниятлар оғушида эди. Қўяверинг, у ердагилар, қитъалардагилар ҳуқуқларнинг бузилишидан фиғон чекаверишсин. Туф уларга. Бу ерда ер остидаги шахта кечасию кундузи гурилляпти, элеваторларнинг чўмичлари тобора чуқур ботиб, битмас-туганмас олтин запасларига яқинлашиб гумбурляпти. Сибирь сочма конлари, Калифорния ёрлари, Клондайкнинг қор босган саҳролари бу шахтанинг олдида уч пул, арзимас, кустарь корхонадек бир нарса. Бу ерда қадам босган жойингдан олтин чиқади, гранит билан қайнаётган қалайини тешиб ўтсанг бўлди.

Бebaхт Манцевнинг кундаликларидан Гарин шундай ёзувни топди:

«Ҳозирги пайтда, яъни тўртинчи муз даври тугаган ва ҳар қандай жундан ҳоли бўлган, кейинги оёқлари билан юра оладиган, оғиз бўшлиғи турли товушларни айтишга мослашган қулай қурилма билан таъминланган ҳайвон зотларидан бири ниҳоятда тез такомиллашаётган бир вақтда ер шарининг манзараси қуйидагичадир:

¹ Эфесдаги Диана ибодатхонаси — қадимги римликларнинг Эфес шаҳридаги ой ва ов маъбудасининг ибодатхонаси бўлиб, архитектурасининг гўзаллиги билан шўхрат қозонган, эрамиздан аввалги 356 йилда Герострат тарихда номини қолдириш учун унга ўт қўйган.

² Семирамида — Вавилониянинг афсонавий маликаси, унинг даврида томларда «осмон боғлари» барпо қилинган эди.

³ Родосли колос — Родос оролининг гаванида ўрнатилган қадимги грекларнинг қуёш худоси — Гелноснинг ҳайкали.

Ернинг устки қатлами қалинлиги бешдан йигирма беш километргача келадиган қотиб қолган гранит ва диоритлардан иборат. Бу пўстлоқнинг усти денгиз қатламлари ва ҳаётини тугатган ўсимлик қатламлари (кўмир) ҳамда ҳалок бўлган ҳайвонлар (нефть) билан қопланган. Пўстлоқ ер шарининг иккинчи қобиғида — эриган металллардан иборат Қалайи минтақададир. Эриган ҳолдаги Қалайи минтақа баъзи жойларда, жумладан Тинч океаннинг баъзи районларида ер юзига беш километр чуқурликка яқин келади.

Бу иккинчи эриган қобиқнинг қалинлиги ҳозирги вақтда юз километрдан ортиқ бўлиб, у ҳар юз минг йилда бир километрга ошади.

Эриган Қалайи минтақада уч қатламни фарқ қилиш керак: ер қобиғига энг яқини — шлак, вулқонлар чиқариб ташлайдиган лава; ўрта қатлам — қалайи, темир, никель, яъни куз тунларида юлдуз шаклида ерга тушадиган метеорит жисмлари ва ниҳоят, учинчи қатлами олтин, платина, цирконий, қўрғошин, симобдан иборат.

Қалайи минтақанинг бу уч қатлами атом парчаланishi маҳсулоти сифатида ҳосил бўладиган гелий газининг суоқ ҳолатда тўйинган қатлами устида худди ёстиқ устида ётгандек жойлашган.

Ниҳоят, суоқ газ қобиғи остида ернинг ўзаги бор. У қаттиқ, металл жисмдан иборат, температураси нулдан икки юз етмиш уч даражагача паст, яъни коинот фазосининг температурасига яқинлашиб қолади.

Ер ўзаги оғир радиоактив металллардан ташкил топган. Бу металллардан Менделеев жадвалининг охиридан жой олган иккитаси бизга маълум — булар уран билан торийдир. Лекин бу икки металл ҳам асосий, табиатдаги шу чоққача маълум бўлмаган ўта оғир металл парчаланishi натижасида ҳосил бўлади.

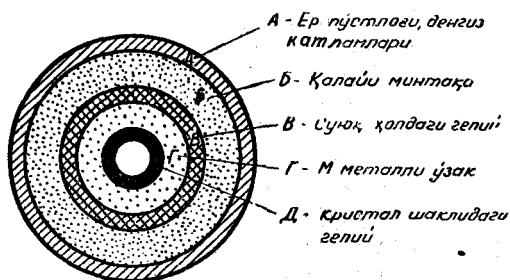
Мен бу металлнинг изларини вулқон газлари орасидан топдим. Бу М металидир. У платинадан ўн бир марта оғир. У жуда катта радиоактив кучига эга. Агар бу металлнинг бир килограми ер юзига олиб чиқилса, бир неча километр теварак-атрофдаги жонли нарсанинг ҳаммаси ўлиб битади, унинг эманацияси¹ билан қопланган ҳамма нарса нур сочиб туради.

¹ Э м а н а ц и я (лотинча «радон») — радиоактив моддалар парчаланishi натижасида ҳосил бўладиган газсимон маҳсулот.

Ер ўзагининг исбий оғирлиги бор-йўғи саккиз birlik (темирнинг солиштирма оғирлигида) бўлганлигидан, олимларни ер ўзаги темирдир деган нотўғри фикрга олиб келди. М металл миллион босим атмосферада говак ҳолатда ер ўзагида ётади, деган фикр юритиш мумкин бўлмагани сабабли қуйидаги ягона хулосага келиш керак:

Ернинг ўзаги жуда юқори босим таъсирида кристалга айланган гелий билан тўлган, ичи кавак М металидан қилинган шар ёки бомбага ўхшайди.

Ер шарини кесиб кўрсак, мана шундай манзарани кўрамиз:

Ернинг ўзагини ташкил этган М метали тўхтовсиз парчаланиб, бошқа энгилроқ металлларга айланиб бораркан, жуда кўп иссиқликни бўшатади. Ернинг ўзаги қизиб кетади. Бир неча миллиард йилдан кейин ер бутунлай қизиб бомбадек портлаб, ёниб кетиши, Ой ер атрофида айланиши натижасида юзага келадиган орбитага тенг диаметрлик газли шарга айланиши, кичкина юлдуздек порлаши, кейин эса совуши ва яна ер шари ҳажмига келиб қолиши керак. Ушанда яна ерда ҳаёт пайдо бўлади, миллиардларча йилдан кейин одам юзага келади, инсониятнинг жадал ривожланиш даври, дунёда олий ижтимоий тузум учун кураш даври бошланади.

Ер яна портлаб кичкина юлдузга айланиши учун атом парчаланиши билан тўхтовсиз қизий бошлайди.

Ер ҳаётининг даврий айланиши шундай. Бу айланиш ҳисобсиз эди, яна бундан кейин ҳам кўп бўлади. Улим йўқ. Доимий янгиланиш бор»...

Гарин Манцевнинг кундалигидан мана шуларни ўқиди.

Шахтанинг юқори қисмлари пўлат зирҳ билан қопланган эди. Шахта чуқурлашган сари ўтга чидамли пўлатдан ясалган катта-катта цилиндрлар ҳам тобора пастга туша борарди. Цилиндрлар шахтанинг температураси уч юз градусгача исиган жойига қадар етиб борарди. Бунақа иссиқ жойлар ер сатҳидан беш километр чуқурликда тўсатдан чиқиб қолар эди.

Бир смена ишчилар билан иккита гиперболоид шахта остида қолиб ҳалок бўлди.

Гариннинг кўнгли ғаш, чунки цилиндрларни тушириш ва парчалаб бир-бирига ёпиштириш ишни орқага судрар эди. Шахтанинг деворлари қизиб кетгани учун сиқилган ҳаво билан совутиларди. Девор совугандан кейин, ўз-ўзидан қалин зирҳга айланиб қоларди. Уни ланжарасимон ферма¹ ёрдами билан диагоналига ажратишарди.

Шахтанинг диаметри унча катта эмас — йигирма метр. Унинг ички қисми ҳаво берадиган ва ҳавони чиқариб ташлайдиган қувурлар, маҳкамлайдиган тасмалар, сим тўрларнинг мураккаб системасидан, ичида элеваторларнинг чўмичлари сузадиган дуралюмин қудуқлардан, шкивлардан, элеваторларнинг узатиш майдончаларидан ҳамда суюқ ҳаво машиналари билан гиперболоидлар турган майдончалардан иборат эди.

Ҳамма нарса — лифтлар, элеваторлар, машиналар электр қуввати билан ҳаракатга келтириларди. Шахтанинг ён томонларидан машиналар турадиган омборлар ҳамда ишчиларнинг дам олиши учун ғорлар очилган. Гарин бош шахтани бир оз бўшатиш учун унга параллель қилиб, диаметри олти метр келадиган иккинчи шахта кавлатдирди. Иккинчи ғорларни пневматик ядро тезлигида ишлайдиган электр лифтлар билан боғларди.

Ишнинг асосий қисми бўлган пармалаш — гиперболоид нурларини юбориш, суюқ ҳаво ёрдамида совутиш ва жинсларни элеваторлар билан кавлаб олиш ишларини бир-бирига мувофиқ қўллаш йўли билан бажариларди. Аммонит кўмирининг вольтли ёйидан қувват оладиган махсус қурилмали ўн икки гиперболоид жинсларнинг

¹ Ферма — алоҳида усул билан ётқизилган ва учлари бирга қўшиб қурилган устунлар, харилар.

ич-ичига кириб, уларни эритиб юборар, тизиллаб чиқиб турган суюқ ҳаво бир лаҳзада уларни совутар ва бу жинслар майда-майда заррачаларга бўлиниб, элеваторларнинг чўмичларига тушар эди. Куюнди билан буғ вентиляторлар орқали чиқариб ташланарди.

Олтин оролнинг шимоли-шарқий томонидаги сарой мадам Ламолнинг афсонавий режаларига мувофиқ қурилган эди.

Бу сарой шиша, пўлат, тўқ қизил тошлардан ва мрамрдан ишланган улкан бир иншоот эди. Унда беш юзта зал билан уй бор. Саройнинг икки томонига кенг мрамр зиналар туширилган бош фасади денгиздан кўтарилиб чиққандай кўринарди. Денгиз тўлқинлари чайқалиб, пиллапояларга, зина деворларининг этагига урилади. Зиналарнинг этакларига оддий ҳайкал ёки ваза ўрнига учларига зарҳал шарлар қўндирилган тўртта панжарали бронза минорачалар ўрнатилган. Минорачалар ичида океандан келадиган хавфни даф қила оладиган гипер-болоидлар турарди.

Зиналар очиқ айвонга қадар кўтарилган, ундан квадрат шаклдаги устунлар билан мустаҳкамланган икки узун йўлак бошланиб, сарой ичига олиб киради. Миср иморатларидек бироз эгилган, нуқул тошдан ишланган, одми қилиб безатилган, ойналари баланд, энсиз, томи текис бу фасад салобатли, аммо бефайз кўринарди. Лекин ҳовлининг ичкарисини — сузиб юривчи атиргул, вербен, архидей, гуллаган сиренлар, бодом ва долчин дарахтзорлари яшнаб ётган боғ жуда ҳашаматли ва нафис эди.

Икки тавақали бронза дарвозадан оролнинг ичкари-сига кириларди. Бу — қалъа уйи эди. Унинг ёнбошидаги қояда бир юз эллик метрли панжарали минора қад кўтарган. Бу эса ерости йўли билан Гариннинг ётоқхона-сига туташган. Унинг юқори майдончасига жуда кучли гипер-болоидлар ўрнатилган. Зирҳли лифт еростидан у ерга бир зумда кўтарилади. Миноранинг бу асосий жойига келиш ҳаммага, ҳатто мадам Ламолга ҳам қатъиян ман этилган, унга келиш ўлим билан барабар. Бу — Олтин оролнинг биринчи қонуни эди.

Саройнинг чап қанотида мадам Ламолнинг уйлари, ўнгда Гарин билан Роллингнинг уйлари жойлашган. Бу ерда улардан бошқа ҳеч ким яшамасди. Бу уй — Олтин оролга келиш ва дунёга ҳукмронлик қилувчи маликанинг мунаввар юзини кўриш шарафига муяссар бўлган бандаларни қабул қилиш вақтларига мўлжалланган эди.

Мадам Ламоль ана шу ролга тайёрланар эди. Унинг иши бошидан ошиб кетган. Эрталаб ўриндан туриш, уйдан чиқиш, катта ва кичик қабул маросимлари ўтказиш, зиёфатлар бериш, маскарадлар ва ҳар хил томошалар ташкил қилиш тартиби ишлаб чиқиляётган эди. Унинг актёрлик завқи авжга минди. Мадам Ламоль жаҳон саҳнаси учун туғилганман, деб такрорлашни яхши кўрарди. Бундай одоб қоидаларининг ҳомийси қилиб машҳур балет постановкачиси — рус эмигранти белги-ланган эди. У билан Европада контракт тузишди, оқ лентага бриллиант тикилган «илоҳий Зоя» олтин орденини бериб, қадимги рус боёнлари одатига кўра уни постельничий (chevalier de lit) лавозимига кўтарадиган бўлишди.

Саройнинг бу ички қонунларидан ташқари, Зоя Гарин билан биргаликда «Олтин асрнинг васиятлари»ни — келажак инсониятнинг қонунларини тузиб чиқди. Лекин булар васиятдан кўра кўпроқ, кейинчалик юристлар қайтадан ишлаб чиқиши керак бўлган умумий лойиҳалар билан асосий идеялардан бошқа нарса эмасди. Гарин ҳаддан ташқари банд бўлгани учун Зоя ҳар бир қулай дақиқадан фойдаланиб қолишга ҳаракат қиларди. Унинг кабинетидея икки стенографистка кечаю кундуз навбатчилик қиларди.

Гарин шахтадан ҳориб-чарчаб тўғри уйга келарди. Ифлос кийимидан тупроқ ҳиди, машина мойи анқиб турарди. У овқатини шошиб-пишиб еб, оёғини ҳам ечмасдан ўзини атлас диванга ташлар, тамаки тутунини бурқситарди (Гарин учун одоб-қоида йўқ, у нима қилса, муқаддас ҳисобланарди). Зоя гилам устидея у ёқданбу ёққа юраркан, нозик бармоқларидаги катта-катта дурларни ўйнаб, Гаринни суҳбатга чорларди.

Стенографисткалар унинг фикрларини ёзиб олгач, кечасиёқ машинкадан чиқариб, эрталаб мадам Ламолнинг ётган жойига олиб келишарди.

Баъзи масалаларни ҳал қилишда маслаҳатга Рол-

лингни чақришарди. У серҳашам, лекин ҳали тўла битмаган уйда яшарди. Уйдан фақат овқатланиш учунгина чиқарди. Энди унинг илгариги иродаси, мағрурлиги йўқ, шу ярим йил ичида анча чўкиб қолган эди. Гариндан қўрқарди. Ўзини Зоядан олиб қочарди. Унинг кун бўйи нима қилишини ҳеч ким билмасди (қизиқмасди ҳам). Китоб ўқийдиган одати йўқ, хат-пат ҳам ёзмас эди. Баъзилар, у зўр бериб тамаки чекадиган трубкаларни йигишга ишқибоз бўлиб қолган, дейишарди.

Бир кун кечқурун Зоя деразадан Роллингни кўриб қолди: у мрамор зинанинг сувга туташган пиллапояси юқорисида, бундан юз миллионча йил муқаддам одамсимон калтакесакка ўхшаган аждодлари келиб чиққан океанга қараб, маъюс ўтирарди. Буюк (кимё қироли) шу куйга тушиб қолганди.

Уч юз миллион доллардан ажраши ҳам, Олтин оролда асир бўлиб туриши ҳам, ҳатто Зоянинг бевафолиги ҳам унинг иродасини синдирилмасди. Бундан йигирма беш йил аввал у кўчада этик мойи сотиб юрарди. У курашишни билар, курашни яхши кўрарди. Роллинг одамларни олтин тангалар тўлашга мажбур қилиш учун қанча куч, талант, ирода сарфламади! Европа уруши, Европанинг хонавайрон бўлиши — буларнинг ҳаммаси олтинни «Анилин Роллинг» кассасига сувдек оқизиш учун ишга солинган қудратли куч бўлди.

Энди бўлса, куч ва бахтнинг эквиваленти бўлган олтинни элеватор чўмичлари ёрдамида шахтадан, худди лой ва тупроқ сингари, *истаган миқдорда* кавлаб олишади. Ана шу ерга келганда Роллингдан путур кетди, энди у ўзини табиатнинг ҳукмрони — «гомо сапиенс»¹ дея олмасди. Энди ҳар хил трубкаларни коллекция қилишдан бошқа иложи қолмади.

Лекин у Гариннинг қистови остида ҳамон радио орқали «Анилин Роллинг»нинг директорларига ўз ҳукмини ўтказиб турарди. Уларнинг жавоби дудмал эди. Роллинг Олтин оролда ўз хоҳиши билан танҳо ҳаёт кечириётганига директорлар энди ишонмай қўйганликлари аён бўлиб қолди. Ундан:

«Қитъага қайтишингизга нима қилайлик?» — деб сўрашса, Роллинг:

¹ Гомо сапиенс — (логинча «фикр юритувчи одам») — ҳозирги замон одами.

«Асабларим кундан-кунга шифо топяпти», — деб жавоб берарди.

Роллингнинг буйруғи билан яна беш миллион фунт стерлинг пул олинди. Орадан икки ҳафта ўтгандан кейин у яна шунча пул беришни буюрганда, Роллингнинг чеки билан келган Гарин агентлари қамоққа олинди. Бу — қитъанинг Олтин оролга қарши ҳужум бошлаганлигидан далолат берарди. Тинч океанда, жанубий кенгликнинг йигирма икки даражаси билан ғарбий узунликнинг бир юз ўттиз даражасига яқин жойда сузиб юрган саккизта катта ҳарбий кемадан иборат флот Муттаҳамлар оролига ҳужум қилиш учун жанговар буйруқни кутиб турарди.

96

Олтин оролнинг олти минг ишчи ва хизматчиси бўлиб, улар дунёнинг ҳамма тарафидан йигиб келинган эди. Гариннинг биринчи ёрдамчиси, орол губернатори унвонини олган инженер Чермак ишчи кучларини миллатига қараб, бир-биридан тиканли сим билан ажратилган ўн беш участкага жойлаштирган эди.

Ҳар бир участкада бараклар, ибодатхоналар бўлиб, улар мумкин қадар миллий тусда қурилган эди. Консервалар, бисквитлар, мармелад, карам, гуруч, зиравор қўшиб сиркаланган медузалар, сельдлар, сосискалар ва ҳоказо ва ҳоказо нарсалар америка заводларига заказ қилиниб, банка идишларда миллий ёрлиқлар ёпиштирилган ҳолда келтириларди.

Икки ойда бир марта миллий тусда тикилган иш кийими, олти ойда бир марта миллий байрам кийими: славянларга — бел бурма камзул билан украинча чакмон, хитойларга — сирма камзул, немисларга — сюртук билан цилиндр, италянларга — шойи кўйлак билан лакланган ботинка, негрларга — тимсоҳнинг тишлари, маржонлар билан безатилган лунги ва ҳоказолар бериларди.

Аҳоли кўз ўнгида бу тиканли чегараларни яшириш учун инженер Чермак ифвогарлардан иборат штат ташкил қилди. Ифвогарлар ўн беш киши эди. Улар иш вақтида сал-пал, байрам кунлари эса муштлашгача бориб етадиган миллий адоват тарқатар эдилар.

Зоя мазҳабининг мундирини — оқ мовутдан тикилган зарҳал калта куртка ҳамда оч сариқ қоплама шим кий-

ган собиқ врангелчи офицерлардан тузилган орол полицияси миллатчиликни ўзаро қирғинга айлантириб юбормаслик учун тартиб ўрнатишга интиларди.

Олтин оролнинг ишчилари қитъадаги ишчиларга нисбатан жуда катта мояна олардилар. Баъзи ишчилар олган мояналарини шу яқин кун ичида кетадиган кемада юртларига юборардилар, баъзилари эса кассага қўярдилар. Пулни сарфлайдиган жой ҳам йўқ эди, чунки оролнинг жануби-шарқий қирғоғидаги дарадаги танҳо қаҳвахона билан Ойпарки фақат байрам кунларигина очиқ бўлар эди.

Чуқур еростида жуда катта шахтанинг нима мақсадда қурилаётганлиги ишчиларга маълум эди. Гарин ҳаммага, ҳисоб-китоб қилаётганда ҳар кимга кўтара олгунча олтин олиб кетишга рухсат беражагини эълон қилди. Шунинг учун ҳам оролда еростидаги жинсларни океанга олиб кетувчи пўлат ленталарга ҳаяжонланмасдан қарайдиган, шахтанинг оғзидан чиқиб турган сарғимтил тутундан маст бўлмаган бирор кимса ҳам йўқ эди.

97

— Жаноблар, ишимизнинг жуда қалтис жойи келди. Мен шундай бўлишни билиб, тайёргарлигимни кўриб қўйганман. Лекин, энди, хавф бутунлай даф бўлди деб бўлмайди, албатта. Биз қамалда қолдик. Янгигина радио орқали хабар қилинди: шахтани маҳкамлаш учун ишлатиладиган ҳар хил темирлар, консервалар, музлаган қўй гўшти ортиб келаётган икки кемамизни америка крейсерлари босиб олиб, уни гаровга ушлаб туришибди. Бу — уруш бошланди деган гап. Шу бир-икки соат ичида расмий равишда эълон қилиб қолиниши ҳам мумкин. Менинг энг яқин мақсадларимдан бири — уруш. Лекин бу уруш мен истаганимдан кўра илгарироқ бошланяпти. Қитъадагилар ҳаддан ташқари асабийлашиб кетишган. Мен уларнинг мақсадини билиб турибман: улар биздан қўрқишади, улар бизни очдан ўлдиришга ҳаракат қилишади. Маълумингиз бўлсинки, оролимизда чорвани ҳисобга олмаганда икки ҳафтага етадиган озиқ-овқат қолди. Шу ўн тўрт кун ичида қамални ёриб ўтиб, консерва келтиришимиз керак. Вазифа оғир, лекин уни бажариш мумкин. Бундан ташқари, пул олиш учун Роллингнинг чекини олиб борган агентларим қамоққа олинган. Касса-

мизда пул йўқ. Уч юз эллик миллион доллардан бир цент ҳам қолмади. Бир ҳафтадан кейин мояна тўлашимиз керак. Пул ўрнига чек бериб бўлмайди — ишчилар қўзғолон кўтариб, гиперболоидни тўхтатиб қўйишади. Шундай экан, етти кун ичида биз пул топишимиз керак.

Мажлис оқшом пайтида, Гариннинг ҳали тамоман қуриб битказилмаган иш кабинетида бўлаётган эди. Мажлисида Чермак, инженер Шефер, Зоя, Шельга ҳамда Роллинг иштирок этаётган эди. Гарин хатарли дақиқалар юз берганда ва бирор иш устида бош қотирган вақтларда бўлганидек, оғирлигини гоҳ у, гоҳ бу оёғига ташлаб, қўлларини чўнтагига солиб, мийиғида кулиб гапирарди. Зоя қўлига болғача ушлагани ҳолда мажлисга раислик қиларди. Қичкинадан келган, асабий кўзлари шишинқираган Чермак бир йўталиб олиб деди:

— Олтин оролнинг иккинчи қонунида бундай дейилган: гиперболоид конструкциясининг сирини билишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Гиперболоиднинг ҳатто устки кожухига теккан киши ўлим жазосига тортилади.

— Шундай,— унинг сўзини тасдиқлади Гарин,— қонун шундай.

— Сизнинг айтганларингизни муваффақиятли бажариш учун ҳеч бўлмаганда бир йўла учта гиперболоидни ишга солишга тўғри келади: бирини пул ундириш учун, бошқа бирини қуршовни ёриб ўтиш учун, учинчисини оролни мудофаа қилиш учун. Энди икки ёрдамчи учун қонунда истисно берилишига тўғри келади.

Ўртага жимлик чўкди. Эркакларнинг кўзлари чекаётган сигараларининг тутунида. Роллинг чуқур хаёл ичида тамаки ҳидларди. Зоя Гаринга юзланди. Гарин деди:

— Яхши. (У бемаъни бир ишора қилиб қўйди). Эълон қилинг. Оролда иккинчи қонундан икки киши истисно қилинади: бири мадам Ламоль, бири...

У димоғи чоғ бўлиб, столдан энгашиб, Шельганинг елкасини қоқди:

— Аппаратнинг сирини мана бу иккинчи кишига, Шельгага ишонаман...

— Янглишдингиз, ўртоқ,— деди Шельга елкасидан унинг қўлини олар экан,— рози эмасман.

— Нега, асос?

— Тушунтиришга мажбур эмасман. Ўйлаб кўрсангиз ўзингиз тушуниб оласиз.

— Мен сизга америка флотини йўқ қилишни топшир-
япман.

Кўнгилдагидек иш, нимасини айтасиз. Лекин рози
эмасман.

— Нимага энди, товба?

— Нимага деганингиз нимаси? Шунинг учунки, қал-
тис иш...

— Билиб қўйинг, Шельга...

— Ҳалиям билиб турибман...

Гариннинг соқоли чўччайиб, тишлари гижирлади. У
ўзини тутди. Кейин секингина сўради:

— Бирор нарса қилмоқчимисиз?

— Менинг йўлим тўғри йўл, Петр Петрович, мен ҳеч
нарсани яширмайман.

Қисқагина бу савол-жавоб рус тилида бўлиб ўтди.
Уни Зоядан бошқа ҳеч ким тушунмади.

Шельга қоғозга яна аллақандай жимжималар чизиш-
га киришди. Гарин деди:

— Шундай қилиб, гиперболоидни ишга солувчи ёр-
дамчи қилиб бир кишини — мадам Ламолни тайинлай-
ман. Агарда сиз рози бўлсангиз, хоним, эрталаб денгизга
чиқасиз... «Аризона» сафарга таппа-тайёр бўлиб турибди.

— Океанда нима қилишим керак?— сўради Зоя.

— Транспасифик линиясида учраган ҳамма кемалар-
ни талайсиз. Бир ҳафтадан кейин ишчиларга мояна тў-
лашимиз керак.

Соат йигирма иккидан ошганда Шимолий Америка-
нинг флагман ҳарбий кемасидагилар Жанубий крест
юлдузлар туркуми устида бир нарсани кўриб қолишди.

Кометаларнинг думидек кўкимтир, юлдуз тўла осмон
гумбазига таралган прожектор нурлари жовдираб, ҳали-
ги нарсага қадалганча қолди. У ёришиб кетди. Юзларча
дурбинда металл гондола¹, айланаётган паррак ҳамда
дирижаблнинг бортига ёзилган П ва Г ҳарфлари кў-
ринди.

Кемаларда ўт сигналлар ўчиб-ёна бошлади. Флагман
кемасидан тўрт гидроплан учиб, ўқирганча юлдузлар то-

¹ Гондола — ҳаво шарлари ёки дирижаблларнинг одам
тушадиган ёки мотор ўрнатиладиган кажаваси.

мон тик кўтарила бошлади. Эскадра тобора жадаллаб, кетидан из қолдириб саф торта сузиб кетди.

Самолётларнинг гуриллаши борган сайин кучсиз эшитила бошлади. Шу вақт самолётлар таъқиб қилиб бораётган ҳаво кемаси бирдан кўздан ғойиб бўлди. Кўпгина дурбинларни рўмолча билан артишга тўғри келди. Проектор осмонни қанча алғов-далғов қилса ҳам, кемани тунги осмон қаъридан топиб бўлмади.

Мана, самолётдан пулемётнинг тириллаган товуши қулоққа чалинди. Кемани пайқаб қолишди. Тириллаган овоз узилди. Пашшадек бир нарса осмонда ялтираб буралиб-буралиб туша бошлади. Дурбин билан қараб турганлар «воҳ» деб юборишди — гидроплан ишдан чиқиб, қаердадир қора тўлқинга қулади. Нима бўлди?

Яна так-так-так-так қилиб осмонда пулемётлар тириллаб қолди. Буларнинг ҳам овози ўчди. Уч самолёт бирин-кетин проекторларнинг нури орасидан чирпирак бўлиб ўтиб, штопорлари билан гумбурлаб океанга тушди. Флагман кемасида ўтли сигналлар жавлон урди. Уфққача ҳамма ёқ ялт этиб ёришиб кетди: нима гап ўзи?

Кейин ҳамма жуда яқин жойда шамол қаршисига юриб, орқадаги изни кесиб, елдек учиб келаётган қора булут парчасини кўриб қолди. Бу тушаётган нарса тутун пардага ўралган ҳаво кемаси эди. Флагман кемасидан «Эҳтиёт бўл, газ, эҳтиёт бўл, газ» деган сигнал берилди. Зенит замбараклар гумбурлай бошлади. Шу заҳотиёқ палубага, кўприкчага, зирҳли миноралар устига газ бомбалар тушиб ёрила бошлади.

Биринчи бўлиб, адмирал — мағрурлик қилиб ниқоб киймаган йигирма саккиз ёшли чиройли йигит ҳалок бўлди. У томоғини ушлаб, шишиб кўкариб кетган юзи билан йиқилди. Палубада турганларнинг ҳаммаси бир неча минут ичида ҳалок бўлди — противогазлар ҳам иш беролмади. Флагман кемасига номаълум бир газ билан атака қилинган эди.

Қўмондонлик вице-адмиралга ўтди. Крейсерлар ўнг биқинга ёнбошлаб, замбаракдан ўқ узишди. Уч залп тунни ларзага келтирди. Замбараклардан чиққан ўт океанни қон рангига бўяди. Уч гала пўлат шайтонлар визиллаб қаёққадир учиб ўтиб ёрилди, юлдузлар чарақ-

лаб ётган осмонни ёритиб юборди. Замбараклардан ўқ узилгандан кейин крейсердан ҳамма экипажи ниқоб кийган олти гидроплан кўтарилди. Афтидан дастлабки тўртта аппарат ҳарбий кеманинг заҳарли тутун пардасига дуч келиб ҳалок бўлганга ўхшайди. Энди ҳамма гап америка флотининг шаънига доғ туширмасликда. Кемаларда чироқлар ўчди. Фақат осмондаги юлдузлар чарақларди. Қоронгиликда тўлқин кема бортларига урилгани ҳамда осмони фалакда самолётларнинг гувиллагани эшитиларди, холос.

Нихоят... Так-так-так-так — Сомон йўлининг кул ранг туманидан пулемётнинг тириллаган товуши эшитилди... Кейин, у ерда шиша очилгандаги пақиллашга ўхшаган товуш эшитилди. Бу гранаталар билан атака бошлангани эди. Тиккада бурқсиган булут кул ранг-қорамтир тусга кирди: ундан тўмтоқ учи билан ёнбошлаб металл сигара сирғаниб тушди. Унинг юқори қиррасида аланга тиллари ўйнарди. У ёнбошлаган ҳолда, орқасида дум қолдириб, аланга ичида уфқ орқасига тушди.

Ярим соатдан кейин гидропланлардан бири, ёниб турган дирижабль ёнига тушганлигини ва ундаги, унинг ёнидаги жон зотини пулемётдан ўққа тутиб йўқ қилиб юборганлигини хабар қилди.

Бу ғалаба америка флотига жуда қимматга тушди: самолёт бутун экипажи билан бирга ҳалок бўлиб кетди. Йигирма саккиз офицер, шу жумладан эскадра адмирали ҳамда бир юз йигирма матрос газ билан заҳарланиб ўлди. Бу оғир йўқотишнинг алам қиладиган жойи шундаки, кучли артиллерия билан қуролланган, дабдабали бу ҳарбий кемалар қанотсиз пингвин аҳволига тушиб қолди: душман уни тепадан туриб (қандайдир номаълум) газ билан бошлаб урди. Оғир йўқотишнинг қасосини олиш, денгиз артиллериясининг ҳақиқий қудратини бир кўрсатиб қўйиш керак эди.

Контрадмирал шу кечанинг ўзидаёқ денгиз жангини батафсил ёзиб, бу ёғини қойил қиламиз деган мазмунда Вашингтонга хабар юборди. У Муттахамлар оролини бомбардимон қилишни қаттиқ илтимос қилди.

Бир суткадан кейин денгиз министридан ўша ёролга бориб, уни денгиз билан баб-баравар қилиб юборилсин, деган жавоб олинди.

— Хўш, нима дейсизлар?— дўқ билан сўради Гарин радиоприёмник наушникгини ёзув столи устига қўяр экан (мажлис худди ўша составда, лекин мадам Ламолсиз ўтмоқда эди).— Хўш, нима дейсизлар, муҳтарам жаноблар?... Табриклашим мумкин... Энди қамал деган нарса йўқ... Америка флотига оролни бомбардимон қилиш ҳақида буйруқ берилди.

Роллинг титраб, ўрнидан туриб кетди, муштуги оғзидан тушди. Унинг бинафша ранг лаблари нимадир демокчи бўлди-ю, лекин айтолмай қийшайиб кетди.

— Сизга нима бўлди, қария?— деб сўради Гарин.— Ўз юртингизнинг флоти яқинлашиб келаётгани сизни шунчалик ҳаяжонга солдимиз? Мени кеманинг мачтасига осиб ўлдиришга сабрингиз чидамаяптими? Ёки бомбардимон бўлишдан қўрқдингизми? Америка снарядидан бурда-бурда бўлиб кетгингиз келмайди-да, албатта. Ёки виждонингиз азобга тушиб қолдимиз? Жин урсин сизни... Ахир, ҳар қалай сизнинг пулингиз куйяпти-да.

Гарин бир қаҳ-қаҳ уриб, чолдан юзини ўгирди. Роллинг бир сўз ҳам демай, жойига ўтириб қолди, бўзариб кетган юзини қалтироқ қўллари билан беркитди.

— Йўқ, жаноблар... Таваккал қилинмаса доллар ўрнига уч цент ундирилади, холос. Биз ҳозир таваккалига иш қиялпмиз. Бизнинг разведка дирижаблимиз ўз вазифасин аъло даражада бажарди... Ҳалок бўлганларни, шу жумладан дирижабль командири Александр Иванович Волшиннинг хотираси учун ўрнингиздан туришингизни сўрайман. Дирижабль эскадра составини телефон орқали батафсил айтиб беришга улгура олди. Энг янги типдаги саккизта ҳарбий кема, ҳар бирида тўрттадан зирҳли минора, учтадан замбарак бор. Жангдан кейин уларда ўн иккитача гидроплан қолган бўлиши керак. Бундан ташқари енгил крейсерлар, эсминецлар, сувости кемалари ҳам бор. Агарда ҳар бир снаряднинг зарбини етмиш беш миллион килограмм жонли кучга тенг дейилса, бутун эскадранинг оролга берадиган зарбаси, тўғрироғи, бир миллиард килограмм жонли кучга тенг бўлади.

— Жуда соз, жуда соз,— пичирлаб деди Роллинг ниҳоят.

Кўн гиринглайверманг, отахон, уят бўлади... Айтганча, жаноблар, эсимдан чиқибди, энг янги ва ҳозирча махфий бўлган кашфиёт: «Қора крест» деб аталадиган газни бизга илтифот қилганликлари учун мистер Роллингга раҳмат дейишимиз керак. Пилотларимиз бу газнинг ёрдами билан тўрт гидропланни сувга улоқтирдилар, флагман кемасини ишдан чиқардилар.

— Йўқ, «қора крест»ни мен сизга илтифот қилиб берганим йўқ, мистер Гарин!— бўғиқ овоз билан қичқирди Роллинг:— Сиз тўппонча билан таҳдид қилиб, оролга «қора крест»гази солинган баллонлар юбориш ҳақида буйруқ беришга мажбур қилдингиз.

У юраги қисилиб, гандираклаб уйдан чиқиб кетди. Гарин оролни ҳимоя қилиш планини пишита бошлади. Учинчи суткада эскадранинг ҳужуми кутилди.

100

«Аризона» қароқчилар байроғини кўтарди.

Бу денгиз қароқчиларининг чалмаштирилган икки суяк ўртасига бош суягининг суврати солинган романтик қора байроғи эмас эди. Қишининг кўнглига ғашлик солувчи бу хунук расмлар энди ичига заҳар солинган шишаларгагина ёпиштириладиган бўлиб қолган.

Аслида «Аризона» устида ҳеч қандай байроқ кўтарилган эмасди. Гиперболоид ўрнатилган иккита панжарасимон минора унинг профилини дунёдаги ҳамма кемалардан яққол ажратиб турарди. Кемага мадам Ламолга тобе бўлган Янсен командирлик қиларди.

Зоянинг ажойиб уйи — ётоқхонаси, мўрчаси, пардозхонаси, салони қулфлаб қўйилган. Зоя юқорида, капитаннинг рубкасида, Янсен билан бирга турарди. Илгариги ҳашаматлар — кўк шоҳи соявонлар, гиламлар, ёстиқлар, креслолар — ҳаммаси йиғиштириб қўйилган. Марселнинг ўзида тузилган команда колът ва калта милтиқлар билан жуrollанган. Командага денгизга чиқишдан мақсад нималиги ва босиб олинадиган ҳар бир кемадан мукофотлар берилажаги эълон қилинган.

Яхтадаги ҳамма уйлар бензин ва чучук сув солинган бидонлар билан тўла. «Аризона» ҳамма елканларини ён томондан эсадиган шамолга тутиб, рольс-ройснинг ажо-

йиб моторларини имкон борича ишга солиб, жўшқин океаннинг тўлқинларидан-тўлқинларига отилиб, альбатрос қушидек учиб борарди.

101

- Шамол етти баллга яқинлашяпти, капитан.
- Марселлар йиғиштирилсин.
- Хўп бўлади, капитан.
- Ҳар соатда вахта алмаштириб турилсин. Дозорчи гротдаги бочкага тушиб олсин.
- Хўп бўлади, капитан.
- Чироқлар кўринса дарҳол мени уйғотинглар.

Янсен кўзини қисиб, бепоён денгиз саҳросига назар солди. Ой ҳали чиқмаган. Юлдузлар юзига парда тортган. Шимоли-ғарб томонга йўл олинган шу беш сутка ичида Янсен бирам яйрадики. Қароқчилик қилишига келганда, ҳечқиси йўқ — бобокалонлари ҳам қароқчи бўлиб ўтган-ку. У ёрдамчисига бош ирғитиб хайрлашдида, каютага кирди.

Пастаккина, яхшигина жиҳозланган, чарм тутилган ва деворлари лакланган капитан каютаси — бўйдоқ денгизчининг шинамгина кулбасида латиф бир жувоннинг туриши унга аллақандай файз бахш этганди.

Эшикдан кирган кишининг димоғига дастлаб атир ҳиди урарди... Қароқчиларнинг йўлбошчиси ўзига шунчалик атир сепардики, уни ҳидлаган мурда ҳам тирилиб кетарди. Стулнинг суянғичига фланель юбкаси билан олтин ранг свитерини ташлаб қўйган.

Мадам Ламоль Янсеннинг ўрнида ётарди. (Янсен беш кундан бери ечинмасдан, чарм диванда ухларди). Зоя ёнбошлаб ётибди. Лаблари сал очиқ, юзлари денгиз шамолидан сал қорайган. Яланғоч қўллари боши остида, қониб ухлаганидан юзлари гулгун. Қароқчи аёл!

Мадам Ламолнинг у билан бирга капитан каютасида туришга аҳд қилганлиги Янсен учун оғир синов эди. Ҳарбий нуқтаи назардан қараганда — бу тўғри иш, чунки улар қароқчиликка, балки ўлимга кетишяпти. Ҳар ҳолда, уларни қўлга туширгундек бўлишса, икковларини ҳам мачтага ёнма-ён осишарди.

У атир бўйи анқиб турган каютада тураркан, маъюс, лекин қувонч тўла кўзларини ўз севгилиси ва унинг гў-

зал чехрасидан узолмасди. Бунга балким викинглар¹, денгиз қароқчилари, Янсеннинг ота-боболари, яъни ўз ерларидан йироқдаги денгизларда қўйруғи кўтарилган, бурни хўрознинг тожисига ўхшаган, бортларига қалқонлар осилган, шумтол поясидан ясалган мачтадаги тўғри елканли қизил кемаларда сузган кишилар сабаб бўлгандир. Янсеннинг бобокалони худди шундай мачта олдида туриб, мовий тўлқинлар, момақалдироқли булутлар, олтин соч пари ҳақида, ўша денгиз қирғоғида интизор бўлиб кутиб турган, йиллар ўтса ҳам ҳамон момақалдироқли булутлар каби, мовий денгиз каби ўйноқи кўзли узоқдаги ёр ҳақида куйлар эди. Бечора Янсеннинг паришон хотирида шу он узоқ ўтмиш лавҳалари жонланди:

У Зояни уйғотиб юбормайин деб қўрқиб, секингина диван ёнига келди. Ётиб, кўзларини юмди.

Денгиз тўлқинлари уввос соларди. Океан гўзал қиз ҳақидаги қадимий қўшиқни куйлаб ҳайқирарди. Янсен қўлларини боши остига қўйди. У уйқу ва бахт оғушига кетди.

102

— Капитан!.. (Эшик тақиллади). Капитан!

— Янсен!— мадам Ламолнинг ҳаяжонланган овози унинг миясини нинадек тешиб ўтди.

Капитан Янсен сапчиб ўрнидан турди, ғаройиб тушлар кўриб ётган кўзлари парпираб кетди, мадам Ламоль шошиб-пишиб свитерини киярди.

— Бу ёқда тревога бўлиб турибди-ку, данг қотиб ётганингизни қаранг-а,— деди мадам Ламоль.

Эшик яна тақиллаб, ёрдамчининг овози эшитилди:

— Капитан, кеманинг чап томонида чироқлар кўриняпти.

Янсен эшикни очди. Намхуш шамол ғув этиб ўпкасини тўлдирди. У йўталиб кўприкчага чиқди. Тун зимзиё. Кеманинг чап томонида, узоқда, тўлқинлар устида иккита чироқ чайқаларди.

Янсен бу чироқлардан кўз узмай, ҳуштагини ахтариб, кўкрагини пайпаслади. Ҳуштак чалди. Боцманлар

¹ Викинг (скандинавча)—VIII—X асрларда қадимги скандинав паҳлавони, кўпинча денгиз қароқчиси.

жавоб қилишди. Янсен дона-дона қилиб команда берди:

— Аврал! Ҳамма юқорига чиқсин. Елканлар йиғилсин.

Ҳамма ёқни ҳуштак, команда овозлари бўсиб кетди. Бакдан матрослар югуриб чиқитди. Улар худди мушукдек тирмашиб мачта учига чиқишди-да, арқонларга осилиб чайқалишди. Блоклар гижирлади. Боцман бўлса бўйинини чўзиб, оғзига келганини қайтармай сўкинарди. Елканлар йиғилди. Янсен команда берди:

— Рулни ўтга бур! Шитоб билан — олга! Чироқларни ўчир!

Энди «Аризона» бир моторини ишга солиб сузиб кетаркан, кескин бурилди. Кеманинг чап ёнидан сув тўлқинлари визиллаб, налубага урилди. Чироқлар ўчди. Зим-зиё қоронғиликда шитоб билан сузиб кетаётган яхтанинг корпуси титраб кетди.

Ҳалиги чироқлар горизонт орқасидан борган сари аниқ кўрина бошлади. Орадан кўн ўтмай бурқисиб тутун чиқараётган кема — қўш трубали пакетботнинг қора шакли кўринди.

Мадам Ламоль капитан жўприкчасига чиқди. У бошига полукли тўр қалпоқчасини бостириб кийиб олган, бўйнидаги пахмоқ шарфи елкасидан тушиб, пирпираб турибди. Янсен унга дурбин узатди. Мадам Ламоль дурбинни кўзига тутмоқчи бўлди, лекин кема чайқалавергандан дурбин ушлаган қўлини Янсеннинг елкасига қўйиб узоқларга қаради. Янсен унинг иссиқ свитер ичидаги юраги дуқиллаб ураётганини эшитиб турарди.

— Ҳужум қиламиз!— деди Зоя Янсеннинг кўзларига қаттиқ тикилиб.

Беш юз метрча наридаги пакетботдагилар «Аризона»ни кўриб қолишди. Пакетботнинг штурвал кўприкчасида турганлар фонарни у ёқдан-бу ёққа чайқалтиришди. Кейин гудок паст товуш билан ингради. «Аризона» чироқ ёқмасдан, сигналларга жавоб бермай, ёруғ кемага қараб тикка сузиб бораверди. У тўқнашишдан қочиб, секин ёнлаб суза бошлади...

Орадан бир ҳафта ўтгач, «Нью-Йорк Геральд» газетасининг мухбири қулоқ эшитмаган бу хунук воқияни бундай тасвирлаб ёзди:

«...Соат чоракам беш эди, кема гудогининг даҳшатли наъраси ҳаммамизни уйғотиб юборди. Пасса-

жирлар гув этиб палубага чиқишди. Еруғ каюталардан чиққаншимиз учун тун сиёҳдек қоп-қора туюлар эди. Биз капитан кўприкчасидагиларнинг ташвишга тушиб қолганликларини пайқаб, нима гап экан деб, дурбин билан теварак-атрофга қарай бошладик. Нима бўлганини ҳеч ким билмасди. Бизнинг кемамиз юришини секилатди. Шу заҳоти бирдан уни кўриб қолдик... Биз томонга ҳали ҳеч ким кўрмаган қандайдир кема физиллаганча сузиб келарди. Тор, узун, учта баланд мачта ўрнатилган. Кўринишдан тез юрувчи клиперга ўхшаган бу кеманинг қуйруғи билан уч томонида ғалати, панжарасимон миноралар қад кўтарганди. Қимдир ҳазиллашиб, бу «учувчи голланд-ку» деб қичқирди... Бир зум ҳаммани ваҳима босди. Бизга юз метрча қолганда сеҳрли қайиқ тўхтади, ўша ердан туриб кимдир, инглиз тилида мегафон орқали чинқирди:

«Машина тўхтатилсин. Ўт ўчирилсин».

Бизнинг капитан жавоб берди:

«Буйруқни бажаришдан аввал ким буйруқ бераётганини билишимиз керак».

Кемадан туриб қичқиришди:

«Олтин оролнинг қироличаси буюряпти».

Таажжубдан ҳаммамиз данг қотиб қолдик. Нима бу — ҳазилми? Ё Пьер Гарридан чиққан янги найрангми?

Капитан жавоб берди:

«Қироличага бўш каюта, қоринлари оч бўлса, қуюқ зиёфат таклиф қиламан».

Бу «Бечора Гарри» фокстротидан олинган сўзлар эди. Палубада гур этиб кулги кўтарилди. Шу заҳотиёқ сеҳрли кеманинг учидаги минорада нур пайдо бўлди. Нур тўр тўқийдиган нинадек ингичка, кўзни қамаштирадиган даражада оқ бўлиб, миноранинг пештоқидан тўғри чиқиб келарди. Бу нарса инсоният тарихида ўйлаб топилган энг даҳшатли қурол эканлиги шу дақиқада ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмаган эди. Ҳаммамизнинг кайфимиз чоғ эди.

Нур ҳавода бир доира ясаб, биз турган пакетботнинг уч томонига тушди. Жуда хунук вижиллаган овоз эшитилди, кесилаётган пўлатнинг кўкимтир алангаси ловуллади. Ютда турган матрос жон талвасасида қичқириб юборди. Пакетботнинг сув остидаги уч қисми денгизга қулади. Нур кўтарилиб юқорида бир қалтира-

ди-да, яна пасайиб, устимиздан параллелига икки марта кесиб ўтди. Иккала матчанинг учи гурсиллаб палубага қулади. Пассажирлар саросимага тушиб, трапларга қараб югуришди. Капитан қулаб тушган нарсалар остида қолиб, майиб бўлди.

Қолганлари маълум. Қалта карабин билан қуролланган қароқчилар шлюпкада келишди, пакетботга чиқиб, пул талаб қилишди. Улар ўн миллион долларни — почта орқали юборилаётган пулларни ҳам, пассажирларнинг ёнларидаги пулларни ҳам қоқиштириб олишди.

Таланган нарсалар ортилган қайиқ қароқчилар кemasи олдига келганда, унинг палубаси ёп-ёруғ бўлиб кетди. Панжарасимон минорадан баланд бўйли, озғин, тўр қалпоқча кийган бир хотин тушиб шитоб билан капитан кўприкчасига чиқиб, қўлига мегафон олиб оғзига тутганини кўрдик. У бошини бир оз орқага ташлаб, бизга қичқирди:

«Энди бемалол кетаверинглар».

Қароқчи кема бурилиб, бир лаҳзада кўздан ғойиб бўлди».

103

Сўнгги кунларда бўлган воқиялар — «П. Г.» дирижаблининг америка эскадрасига қилган ҳужуми, оролни бомбардимон қилиш ҳақида бутун флотга буйруқ берилганлиги Олтин орол аҳолисининг юрагига гулгула солиб қўйди.

Идорага ҳисоб-китоб қилиб ишдан бўшатишни сўраб ёзилган аризалар ёғила бошлади. Ҳамма омонат кассага қўйган пулини қайтариб оларди. Ишчилар, атрофда айланиб юрган, юзларида ғазаб ва қатъият акс этган оқ-сарик гвардиячиларга парво қилмай, сим тўсиқлар орқасида тўпланиб, бир-бирлари билан кенгашардилар. Ишчилар шаҳарчаси худди ини бузилган ари уясига ўхшарди. Мис карнайларнинг ғат-ғути ҳам, турк ноғораларининг тарақа-туруғи ҳам беҳуда. Ун беш ифвогар ишчиларнинг кўнгил ғашлигини миллий адоватга айлантираман, деб қанчалик куйиб-пишса ҳам, бундан ҳеч натижа чиқара олмади. Сим тўсиқ билан ажратилиб бошқа-бошқа жойда яшаганлиги учунгина уришиб, бир-бирига озор беришни ҳеч ким истамасди.

Инженер Чермак оролдаги ҳамма жойга ҳукумат ахборотини ёпиштириб чиқди. Ахборотда оролда ҳарбий ҳолат эълон қилинганлиги, йиғин ва митинглар ман этилганлиги, махсус фармойиш бўлмагунча ҳисоб-китоб талаб қилишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқлиги айtilган эди. Ҳукуматни танқид қилиш мумкин эмас, деб аҳоли огоҳлантирилди. Шахтадаги ишлар кечаси ҳам, кундузи ҳам ҳеч тўхтовсиз давом этдирилавериши керак. «Шу кунларда Гаринни кўкрак кериб ҳимоя қилганларни,— дейилган эди фармойишда,— эртақлардагидек бойлик кутмоқда. Юраги дов бермайдиганларни ўзимиз ҳам оролдан ҳайдаймиз. Бизнинг бойишимизга халақит бераётганларга қарши курашаётганлигимизни унутмангиз».

Бу хабар жуда кўтаринки руҳда ёзилганлигига қарамай, флотнинг ҳужум қилиши кутилган кунни эрта-лаб шахта ишчилари шу бугун пешинга қадар маошимиз берилмаса (шу кун маош бериладиган кун эди), сулҳ тузиш ва ҳар қандай ҳарбий ҳаракатларни тўхтатиш тўғрисида америка ҳукуматига пешинга қадар баёнот юборилмаса, гиперболойдларни ҳам, суyoқ ҳаво машиналарини ҳам тўхтатиб қўямиз, дейишди.

Суyoқ ҳаво машиналарини тўхтатиб қўйиш — шахтани портлатиб юбориш деган гап эди, бунинг устига эритган магма ҳам отилиб кетиши мумкин. Дўқ жуда зўр бўлди. Инженер Чермак қизишиб кетиб, отиб ташлайман деб дўқ қилди. Шахтанинг олдига оқ-сарик гвардиячилар тўплана бошлади. Шунда юз киши шахтага, ет томондаги ёрларга тушиб, телефон орқали идорага хабар қилишди:

«Бизга ўлимдан бошқа йўл қолмади, соат тўртда орол билан бирга портлаймиз».

Ҳар қалай бу гап — муддат тўрт соатга узайди, деган гап эди. Инженер Чермак шахта районидан гвардияни олиб, ўзи мотоциклга ўтирди-да, тезда саройга жўнади. У Гарин билан Шельгани суҳбат қилиб турган пайтда учратди. Иккови ҳам қип-қизариб, сочлари тўзиб кетган. Гарин Чермакни кўриши биланоқ қутургандай сатчиб ўрнидан турди.

— Аҳмоқона маъмуриятчиликни кимдан ўргандингиз?

— Ахир...

— Жим... Ишдан олиндингиз. Лабораторияга борасизми, лаҳадга борасизми, хоҳлаган жойингизга жўнанг... Ғирт эшак экансиз...

Гарин эшикни очиб, Чермакни итариб чиқарди. Стол олдига қайтиб келди. Столнинг бурчак томонида Шельга сигара чекиб ўтирар эди.

— Шельга, вақт келди, мен уни олдиндан билардим, ишчиларни фақат сиз йўлга сола оласиз, бизни фақат сиз қутқаза оласиз... Оролда бошланган ҳаракат ўнта америка флотидан ҳам хавфли.

— Ҳмм,— деди Шельга,— буни илгарироқ тушуниш керак эди...

— Китобингизни ўқимай қўя қолинг менга... Мен сизни оролнинг губернатори қилиб тайинлайман, фавқулодда ваколатлар бераман. Йўқ деб кўрингчи,— деб қичқирди Гарин қизишиб, кейин столнинг ғаладонини тортиб, тўппонча олди.— Қисқасини айтинг: йўқ десангиз — отаман... Ҳами ёки йўқми?

— Йўқ,— деди Шельга тўппончага кўз қирини ташлаб.

Гарин тепкини босди. Шельга сигара ушлаган қўли билан чаккасини ушлади:

— Разил!..

— Аҳа, демак розимисиз?

— Қўйинг матахингизни.

— Хўп. (Гарин тўппончасини ғаладонга иргитди).

— Сизга нима керак? Ишчилар шахтани портлатмасинми? Хўп. Портлатишмайди. Лекин — шарти бор...

— Айтаверинг, розиман.

— Оролда қандай дахлсиз бўлсам, шундайлигимча қоламан. Мен сизга хизматкор ёки ёлланган киши эмасман. Бу бир. Иккинчидан, ҳамма миллий чегаралар шу бугуноқ йўқ қилинсин, бирорта ҳам тиканли сим қолмасин...

— Розиман.

— Иғвогарлардан иборат шайкангизни...

— Менинг иғвогарларим йўқ,— деди Гарин.

— Ёлғон айтяпсиз...

— Хўп, ёлғон айтяпман. Нима қилай уларни? Чўктириб юборайми?

— Бугун кечасиёқ.

— Бўпти. Уларни чўктириб юборилди деяверинг (Гарин ҳаммасини блокнотига ёзиб борди).

— Энди охиргиси,— деди Шельга,— менинг ишчилар билан бўладиган муносабатимга ҳеч аралашмайсиз.

— Шундоғми? (Шельга қовоғини солиб, столдан туша бошлади. Гарин унинг қўлидан ушлади). Хўп, лекин вақти келганда мен ҳам биқинингиздан туйнук очиб қўяман. Яна нима?

Шельга кўзини қисиб, сигара чекар экан, паға-паға тутун орасида унинг шамолдан қорайган очиқ чехраси, калта сарғиш мўйлови, бироз кўтарилган бурни кўринмай кетди. Шу пайт телефон жиринглаб қолди. Гарин трубкани олди.

— Мен. Нима? Радио?

Гарин трубкани ирғитиб, наушникни тақди. Радиони эшитар экан, тирноқларини тишлади. Оғзининг таноби қочди.

— Ишчиларни тинчитаверинг. Эртага маош тўлаймиз. Мадам Ламоль ўн миллион доллар топибди. Ҳозир дирижаблни пулга юбораман. «Аризона» шимоли-ғарбдан бор-йўғи тўрт юз милл масофада турибди.

— Хўп, нима ҳам дердик, яна яхши,— деди Шельга ва қўлларини чўнтагига солиб, уйдан чиқди.

104

Шельга оёғим ерга тегмасин деб, шипдаги тасмаларга осилиб, кўзларини қисганича, бир дақиқа нафасини ичига ютиб, ўзини пастга, лифтнинг пўлат қутисига ташлади.

Параллель шахталарни бир хилда совутиш мумкин бўлмаганлигидан ғордан-ғорга ўтганда иссиқ минтақадан ўтишга тўғри келарди,— фақат жуда тез тушилаётганлиги учун жон сақлаш мумкин эди.

Шельга саккиз километр чуқурликда, кўрсаткичнинг қизил стрелкасига қараб туриб, реостатни ўчириб, лифтни тўхтатди. Бу ўттиз еттинчи номерли ғор эди. Ундан уч юз метр пастликдаги икки шахтада гиперболоидлар гуриллаб, қисилган ҳаво билан совутилиб турадиган қизиқ тупроқнинг патир-путур портлаётгани эшитилиб турарди. Жинсларни ер сатҳига олиб чиқиб кетаётган элеватор чўмичлари ғирилларди.

Ўттиз еттинчи номерли ғор, бош шахтанинг ёнидаги шахталар сингари парчинлаб уланган темир қозонга

Ўшарди. Унинг деворлари орқасида суюқ ҳаво бугга айланиб, қалин гранитни совутарди. Эриган магма минтақаси, афтидан, электромагнит ва сейсмографик разведка берган маълумотларга қараганда анча яқин, унча чуқур эмас. Гранит 500 градусга яқин қизитилган эди. Суюқ ҳавони совутиб турувчи асбобни бир неча минут тўхтатиб қўйилгундай бўлса, ҳамма жонли нарса бир зумдаёқ кулга айланади.

Темир қозон ичида каравотлар, хонтахталар, сув тўлдирилган челақлар турарди. Тўрт соат ишлаган ишчилар шундай аҳволга тушардики, уларни ер юзига олиб чиқишдан олдин, чала ўлик ҳолда зўрға каравотга ётқизишарди. Вентиляторлар, ҳаво пуфлайдиган трубалар шовқини тинмасди. Парчинлаб уланган шип остидаги лампочкалар йигирма беш кишининг нохуш, сўлғин, заъфарон юзларини аниқ ёритиб турибди. Етмиш беш ишчи юқоридаги горда, улар бир-бирлари билан телефон орқали хабарлашиб туришарди.

Шельга лифтдан чиқди. Баъзилар қайрилиб унга қарашди, лекин саломлашмасдан, индамай тураверишди. Шахтани портлатамиз деб қатъий аҳд қилишганга ўхшайди.

— Таржимон борми? Мен рус тилида гапирман,— деди Шельга столга ўтирмақчи бўлиб, мармелад, инглиз тузи банкаларини, виноси ичиб тамомланмаган стаканларни (орол ҳукумати шахтёрлардан бундай нарсаларни аямас эди) тирсаги билан сурап экан.

Стол олдида заъфарон юзли, соқоли ўсиб кетган, гавдаси бир оз энкайган, озғин бир яхудий келди.

— Мен таржимонман.

Шельга гапира бошлади...

— Гариннинг ўзи ҳам, унинг бу ишлари ҳам — капиталистик онгнинг энг сўнгги нуқтасидан бошқа нарса эмас. Бундан ортиқ қабиҳлик бўладими?! Бу — зўрлик йўли билан мияни операция қилиб, одамзодни, меҳнаткаш аҳлини ҳайвонга айлантириш, одам танлаш, «ҳаёт подшолари»ни ажратиш — маданият тараққиётини тўхтатиб қўйиш деган гап. Буржуа ҳозирча Гаринни тушунмай турибди, унинг ўзи ҳам кимлигини танитишга шошаётгани йўқ. Уни бандит, босқинчи деб юришибди. Лекин вақти келиб, империализм Гарин системасига суянганини тушуниб олишади... Уртоқлар, биз шу хавф-

ли дамнинг олдини олишимиз керак, токи Гарин улар билан тил бириктириб олмасин. Бўлмаса, ўзларингга қийин бўлади, ўртоқлар. Сизлар бўлса, Гарин америка ҳукумати билан урушиб қолмасин деб шу қутининг ичида ўлишга қарор қилибсизлар. Энди нима қилиш керак, ўйлаб кўринглар. Гарин голиб чиқса — ёмон бўлади, капиталистлар голиб чиқса яна ёмон. Гарин улар билан тил бириктиргудек бўлса, бундан ҳам бадтар бўлади. Сизлар ўзларингга етарли баҳо бермаяпсизлар, ўртоқлар, куч сизлар томонда. Бир ойдан кейин, чўмичлар олтинни ер юзига уриб олиб чиқа бошлаганда Гаринга эмас, сизларга, ер юзида амалга оширмақчи бўлган ишимизга фойда. Агарда менга охиригача сидқидиллик билан ишониб, содиқ бўсаларинг мен сизга раҳбар бўлай... Бир овоздан сайланг... Ишонмасаларинг...

Шельга бироз тўхтади, ишчиларнинг ғамгин юзларига, киприк қоқмай унга тикилиб турган кўзларига қаради, кейин бошини қаттиқ қашиб қўйди...

— Агарда ишонмасаларинг, яна гаплашаман.— Стол олдида белигача яланғоч, ҳамма ёғини қурум босган кенг яғринли бир ўспирин йигит келди. У эгилиб кўмкўк кўзларини Шельгага тикди. Шимини кўтариб қўйиб, ўртоқларига юзланди:

— Мен ишонаман.

— Ишонамиз,— дейишди бошқалар ҳам. Бир неча чақирим келадиган қалин гранит қатламлар орқали телефонлардан: «Ишонамиз, ишонамиз» деган тасдиқ овозлари эшитилди.

— Ишонсанглар, хўп, бўпти,— деди Шельга,— энди моджама-модда тушунтирай: миллий чегараларни кеч-қурунғача олиб ташлашади. Маошни эртага оласизлар. Гвардиячилар саройни қўриқлаб туришаверсин, майли, уларсиз ҳам ишимиз битади. Ун беш нафар ифвогарни чўктириб юборамиз, буни мен биринчи шарт қилиб қўйдим. Эндиги вазифа — олтинга мумкин қадар тез етиб боришимиз керак. Тўғрими, ўртоқлар?

105

Тунда шимоли-ғарб томонда прожекторнинг изғиган ёруғи пайдо бўлди. Гаванда кема лудоклари ташвишли чинқирди. Тонгда, денгиз ҳам тун қўйнидан уйғонмаган бир пайтда яқинлашиб келаётган эскадранинг илк

244

хабарчилари пайдо бўлди: орол устида, осмонда қиз-
гиш тоғ нурида ялтираб самолётлар айланиб қолди.

Гвардиячилар уларга қараб карабиндан ўт очиш-
ди-ю, лекин тезда тўхташди. Оролда яшовчилар гу-
руҳ-гуруҳ бўлиб тўплана бошлади. Шахта устида ҳа-
мон тутун кўтарилмоқда. Кемаларда занг урилмоқда.
Қатта кемадан юк туширила бошланди. Қирғоққа ўрна-
тилган кран той-той юкларни қирғоққа олиб ташла-
моқда.

Океан туман оғушида тинчгина ястаниб ётибди. Ос-
мондан самолёт парраklarининг гуриллаган овози
эшитилади. Туманли пардага ўралган шардек қуёш кў-
тарилди. Шундагина ҳамма уфқдаги тутун эканлигини
кўрди. Тутун узун ва бир текис булут ҳосил қилиб, жа-
нуби-шарқ томонга чўзилиб кетган. Бу — ажал дарак-
чиси эди.

Оролдаги ҳамма нарса жимиб қолган, ҳатто қитъа-
дан олиб келинган қушлар ҳам сайрашдан тинган. Бир
жойда бир гуруҳ одамлар гаванда турган қайиқларга
томон югиришди, лиқ тўла юк ортган қайиқлар шоши-
линч равишда очиқ денгизга томон йўл олди. Лекин
қайиқларнинг сони кам, орол худди кафтдек — яшири-
надиган бирор жой йўқ. Аҳоли тошдай қотиб, жимжит
турарди. Баъзилар қум устига муккадан кетган.

Саройда ҳеч нарса қимир этмайди. Бронза дарвоза-
лар ёпилган. Нишабли қизғиш деворлар ёнидан елка-
ларига карабин осган, соябони кенг, узун шляпа, олтин
зар тикилган оқ камзул кийган гвардиячилар у ёқдан-бу
ёққа юриб турибди. Сал нарироқда гиперболоиднинг
тип-типиқ жимжимадор катта минораси қад кўтарган.
Кўтарилиб келаётган туман пардаси унинг учини кўз-
дан яшириб турибди. Лекин бу ҳимоячига ишонувчилар
кам; уфқдаги кулранг-қорамтир булут шунчалик
яққол, шунчалик даҳшатли эди.

Кўпчилик қўрқиб, шахта томонга юзланди. У ерда
учинчи сменанинг гудоги чинқирди. Шундай пайтда ҳам
ишми-а! Э, лаънат бунақа олтинга! Кейин саройнинг
устидagi соат саккизга бонг урди. Шу пайт океан устида
момақалди роқ гулдурагандек, қасур-қусур овозлар
зўрайди. Бу эскадрадан отилган биринчи ўқ овози эди.
Ана шу бир дақиқали кутиш фазода учиб келаёт-
ган снарядларнинг овозидек чўзилиб кетгандай тую-
ларди.

Эскадрадан ўқ отилган пайтда Роллинг айвонда, сувга тушиладиган зинапоянинг тепасида турган эди. У оғзидан трубкани олиб, яқинлашиб келаётган снарядларнинг гувиллашига қулоқ соларди, мелинит билан йиринглатувчи газ тўлдирилган тўқсонга яқин пўлат шайтонлар оролга, тўппа-тўғри Роллингнинг миясига қараб голибона гувиллаб учиб келарди. Овознинг даҳшатлигидан юрак қинидан чиқиб кетай дерди. Роллинг гранит деворнинг эшигига суқилди. (У бомбардимон бўлиб қолгундай бўлса деб, ертўлада ўзига аллақачаноқ бошпана тайёрлаб қўйган эди). Снарядлар денгизга тушиб портлаб, фонтан бўлиб кўтарилди. Снарядлар яна гуриллади, лекин мўлжалга етмади.

Шунда Роллинг туташ миноранинг тепасига қаради. У ерда кечадан бери Гарин ўтирарди. Юмалоқ гумбаз айланиб турганлиги меридиан тешиклардан кўриниб турарди. Роллинг пенснесини тақди-да, бошини орқага ташлаб тикилиб, қарай бошлади. Гумбаз гоҳ ўнг, гоҳ чап томонга тез айланарди. Ўнгга айланганда гиперболоиднинг ялтироқ стволи меридиан тешиклардан юқоридан пастга қараб юриб турганлиги кўриниб турарди. Ҳаммадан ҳам Гариннинг аппаратни тез-тез ишга солиб туриши кўрқинчли эди. Бунинг устига ҳамма ёқ жимжит. Оролда тик этган товуш эшитилмайди.

Мана, денгиз тарафдан осмонда худди пуфак ёрилгандай бўғиқ товуш эшитилди. Роллинг терлаб кетган бурни устидаги пенснесини тузатиб, эскадра томонга қаради. У ерда қурбақа салласига ўхшаш уч тўп оқ-сарик тутун бурқсаб кўтарилди. Уларнинг чап томонида парча-пурча тутун булутлари бурқсаб, қон ранги билан товланиб кўтарилди ва шу онда тўртинчи қурбақа салла пайдо бўлди. Тўртинчи гумбураш эшитилди.

Роллингнинг пенснеси бурни устидан ҳадеб тушиб кетаверарди. У уфқ орқасида тутунли аланга кўтарилиб, америка эскадрасининг саккизта ҳарбий кемаси портлаб ҳавога учганлигини кўриб, чор-ночор тишини тишига қўйиб ўтирарди.

Оролни, денгизни, осмонни яна жимлик чулғади. Туташ минорада юқоридан пастга қараб лип этиб лифт тушди. Уйнинг эшиги бекилди, фокстрот оҳангига ўхшатиб чалинган ҳуштак овози эшитилди, айвонга югу-

риб Гарин чиқди. Юзлари ҳориган, бужмайган, сочлари гикка-тикка бўлиб кетган.

У Роллингни кўрмасдан ечина бошлади. Зинадан юриб, сув ёқасига тушди-да, бўз ранг иштонини, шойи кўйлагини ечди. Гарин ҳалок бўлган эскадра устида ҳамон тутун кўтарилиб турган денгизга қараб, қўллари қўлтиқ остига олди. Унинг бадани худди хотинларникидек оппоқ, миқтидан келган. Уни яланғоч ҳолда кўрган киши уялиб, жирканиб кетарди.

У оёғини сувга тегизиб кўрди, хотинларга ўхшаб тўлқинга қарши ўтирди-да, сузиб кетди, орадан сал ўтмай сувдан чиқди. Шундагина Роллингни кўриб қолди.

— Э! — деди у чўзиб, — сиз ҳам чўмилмоқчи эдингизми? Совуқ экан, жин урсин.

У бирдан қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди, кийимларини қўлига олиб, уйга кетди.

Гарин катта бронза эшикни очар экан, орқасига ўгирилиб, деди:

— Қани, амак, юринг овқатланамиз. Бир шампанский ичайлик.

Роллингнинг хулқида юз берган кейинги ғалати ўзгариш шу бўлдики, у мулойимгина бўлиб, нонуштага кириб келди. Стол атрофида улардан ташқари, ҳали ҳам ҳаяжони босилмаган, ранги қум ўчган мадам Ламоль•жимгина ўтирарди, холос. У оғзига стаканни тутганда, шиша унинг бир текис, оппоқ тишларига тегиб дириллади.

Роллинг худди мувозанатини йўқотишдан қўрққан-дек, бир нуқтага, Роллингнинг куч ва қудрат тўғрисидаги аввалги ҳамма тушунчаларини бир неча минут ичида пучга чиқариб юборган ўша лаънати аппаратга ўхшатиб ишланган, олтиндан ясалган бутилка пўкагига қараб ўтирарди.

Сочлари ҳўл, таралмаган, ёқасиз, гижимланган, ҳаммаёғи куйган пиджак кийган Гарин нималарнидир гапираркан устрица чайнаб туриб, устма-уст бир неча стакан вино кўтарди.

— Ўлгудай оч қолганимни энди билдим-а.

— Яхши ишладингиз, дўстим,— деди Зоя секингина.

— Ҳа. Ростини айтсам, уфқ замбарак тутуни билан мулганганда бир зум жуда қўрқинчли бўлди... Ҳар ҳолда улар мендан олдин чиқишди... Шайтонлар... Бир кабельт узунроқ олишганда борми, бу уй тугул, бутун бошлиқ оролнинг кули кўкка совурилиб кетган бўларди.

У яна бир стакан вино ичди, оч қолдим деган бўлса ҳам, овқат келтирган махсус кийим кийган хизматкорни тирсаги билан итариб юборди.

— Қалай, амак?— деди у тўсатдан Роллингга ўгирилиб ва жиддий қиёфада унга кўзларини тикиб.— Энди жиддий гапиришиб олиш пайти келгандир дейман, Ёки бундан ҳам зўрроқ натижалар жутасизми?

Роллинг вилка билан қисқичбақа иладиган кумуш илгакни тикллатмасдан тарелкага қўйиб, кўзларини ерга тикди:

— Гапиринг, қулоғим сизда.

— Кўпдан бери шундай бўлиши керак эди... Ҳамкорлик қилайлик деб икки марта таклиф қилдим. Эсингизда бўлса керак? Лекин мен сизни айбламайман: сиз мутаффакирлардан эмассиз, сиз қўтаслар наслидансиз. Ҳозир яна таклиф қиламан. Ҳайрон бўляпсизми? Тушунтираман. Ташкилотчи — мен бўламан. Мен сизнинг тепса тебранмас, аҳмоқона бидъатлар билан тўлиб тошган бутун капиталистик системангизни қайта қураман. Тушунарлими? Агарда бундай қилмасам, коммунистлар сизларни чалпакка ўраб еб юборишади, бу ҳам майли-я, чакса қилиб тупуриб ташлашади. Умрим бино бўлиб ёмон кўрган нарсам — коммунизм... Нима учун? Чунки у мени, Петр Гаринни, менинг миямдаги олам-олам фикрларимни йўқ қилади... Сиз мендан, оёғингиз остида беҳад, беҳисоб олтин ётганда, Роллингнинг сизга нима кераги бор, деб сўрасиз?

— Ҳа, сўрайман!— деди хириллаб Роллинг.

— Хушбўй қалампирли джиндан бир стакан ичиб юборинг, амак, ақлингизни жойига келтиради. Наҳотки сиз мени, олтинни ахлатга айлантirmoқчи, деб ўйлаган бўлсангиз? Мен ҳақиқатан одамзоднинг бошини бироз айлантираман. Одамларнинг қўлига ҳар килограмми беш цент¹ турадиган олтинни ушлатиб қўйиб, ҳалокатли жар ёқасига олиб бораман.

¹ Бир цент — олти тийинга яқин.

Роллинг бирдан бошини кўтарди, хира кўзлари ёниб кетди, оғзининг таноби қочди...

— Аҳа!— деб гулдиради у.

— Ҳа, ана шунақа! Тушундингизми энди?.. Ушанда, ваҳима авжга чиққан пайтда биз, яъни мен, сиз ва шунга ўхшаш яна уч юз кўтас, дунёда уччига чиққан муттаҳамлар ёки молия қироллари — тўғри келган юмни ўзингиз танлайверинг — бир бўлиб дунёни гирибонидан маҳкам тутиб оламиз... Биз ҳамма корхоналарни, заводларни, темир йўлларни, бутун ҳаво ва денгиз флотини сотиб оламиз... Бизга нимаики керак бўлса, яроқли бўлса — бизники бўлади. Шунда бу оролни шахта билан бирга портлатиб, дунёдаги олтин запаси чегараланган, олтин бизнинг қўлимизда, олтин — қадрни яна аввалгидек ягона қиймат ўлчови бўлиб қолди, деб эълон қиламиз.

Роллинг стулнинг суюнчиғига суюниб эшитар, олтин тишга тўла оғзи худди акуланинг оғзидек ағрайиб қолган, юзлари қизарган эди.

У кичкина кўзларини ўйнатиб, шу зайлда қимир этмай ўтирарди. Мадам Ламоль, чолнинг миясига қон қуюлмаса гўрга эди, деб кўнглидан ўтказиб қўйди.

— Аҳа!— яна гулдиради у.— Фикрларингиз дадил... Сиз муваффақиятга эришишингиз мумкин... Лекин ҳар хил забастовкалар, исёнлар хавфи бўлиши мумкинлигини ҳисобга олмаяпсиз...

— Ҳаммадан олдин шуни ҳисобга оламан,— деди шартта Гарин.— Аввал катта-катта концентрацион лагерлар қурамиз. Бизнинг режимимиздан норози бўлганларни ўша ерга жойлаймиз. Кейин одамларнинг миясини ахталаш ҳақида қонун чиқарамиз. Шундай қилиб, қимматли дўстим, мени раҳбар қилиб сайлайсизми?.. Ҳа! (У бирдан кўзини жуда хунук қисиб, юракни қинидан чиқазиб юборай деди).

Роллинг бошини қуйи солиб, пишиллади. Ундан гап сўрашапти, ўйлаб кўришга мажбур.

— Сиз мени шунга мажбур қиласизми, мистер Гарин?

— Нима деб ўйловдингиз, амак? Тиз чўкиб сўрайми? Кўпдан бери мени ҳали халоскор деб билмаётган бўлсангиз, мажбур қиламан.

— Жуда саз,— тишлари орасидан деди Роллинг ва қизғиш гудур қўлларини стол устидан Гаринга узатди.

— Жуда соз,— деб такоррлади Гарин ҳам.— Воқиялар борган сари авж оляпти. Қитъадаги уч юз қиролнинг фикри бир қарорга келган бўлишлиги керак. Сиз менинг оролимни ўққа тутиш учун флот юбориб, беҳуда уринаётганликларини айтиб хат юборасиз. Сиз уларни «олтин васвасаси»га тайёрлашга ҳаракат қиласиз (у бармоқларини бир қирсиллатган эди, бояги хизматкор югуриб кириб келди). Яна шампанскийдан қуй! Шундай қилиб, Роллинг, буюк тарихий тўнтарилиш учун ичамиз... Қалай, биродар, Муссолини дегани бир кучуквачча-да...

Петр Гарин мистер Роллинг билан битишди. Тарих отига қамчи босилди, тарих оти олтин тақалари билан аҳмоқларнинг каллаларини депсиб, елдек учиб кетди.

Тинч океан эскадрасининг ҳалок бўлганлиги ҳақидаги хабар Америка билан Европада мисли кўрилмаган даражада катта шов-шув кўтарди. Шимолий Америка Қўшма Штатларига берилган зарбадан бутун ер юзи лат еди. Германия, Франция, Англия, Италия ҳукуматлари кутилмаганда ҳаддан ташқари руҳланиб кетдилар: олтиндан шишиб кетган Америкага шу йилданоқ (балки бутунлай) процент тўлашдан қутулиб қолишарми-ди-я?! «Паҳлавоннинг оёқлари лойдан ясалган экан,— деб ёзишарди газеталар,— бутун бошлиқ дунёни эгаллаб олиш осон иш эмас...»

Бундан ташқари, «Аризона»нинг қароқчиликдан иборат саргузаштлари ҳам денгиз савдосига гулгула солиб қўйди. Пароходларнинг эгалари юк ортишдан бош товлар, капитанлар океан орқали сузишдан қўрқардилар, страхование қилиш жамиятлари страхование нархларини ошириб юбордилар, банк переводлари боши берк кўчага кириб қолди, векселлар протест қилди, бир қанча савдо уйлари хонавайрон бўлди. Япония ўзининг арзон ва сифатсиз товарларини америка мустамлакалари бозорига тиқиб қолишга ошиқди.

Оқибати хунук чиққан бу денгиз уруши Америкага жуда катта пулга тушди. Обрў, ёки бошқача айтишларича, «миллий ифтихор»га путур етди. Саноатчилар бутун денгиз ва ҳаво флотини сафарбар қилишни, уруш бошлаб, нима қилиб бўлса ҳам ғалаба қозонишни талаб

қилишарди. Америка газеталари, Пьер Гарри қафасда Нью-Йоркка келтирилиб, электр стулида қатл этилмагунча «мотам либосимизни ечмаймиз», деб хуруж қиларди (газеталарнинг нумлари қора рамкага ўралиб чиқди, бу босмахонага жуда арзонга тушган бўлса ҳам кўп кишиларга таъсир қилди). Шаҳарларда, аҳоли ўртасида гўё чўнтакда олиб юриладиган инфра қизил нур билан қуролланган Гарин агентлари ҳақида ваҳимали хабарлар тарқалди. Номаълум кишиларни уриш, кўчаларда, киноларда, ресторанда бир зум саросимага тушиб қолиш ҳоллари ҳам бўлди. Вашингтон ҳукумати оғизда кўпирса ҳам, амалда ўзини йўқотиб қўйган эди. Бутун эскадра ичидан бир кема — миноносец Олтин оролда ҳалок бўлишдан омон қолиб, бўлган жанг тўғрисида ҳарбий министрға батафсил баёнот олиб келди. Бу баёнот шунчалик даҳшатли эдики, уни эълон қилишга ботина олишмади. Муттаҳамлар оролининг нурли минораларига қарши кураш учун ўн беш дюймали тўплар ожизлик қиларди. Бу кўнгилсиз воқиалар Қўшма Штатларни Вашингтонда конференция чақиришга мажбур қилди.

Конференция чақириладиган кун эълон қилинганда бутун дунёдаги газеталарнинг редакциялари, радиостанциялар конференциянинг очилишида шахсан инженер Гарин иштирок этади, деган хабар олишди.

109

Гарин, Чермак, инженер Шефер лифтда бош шахтага тушиб боришарди... Дераза ойнасидан қувурлар, симлар, мустаҳкамлагичлар, элеватор қудуқлари, майдончалар, темир эшикларнинг саноксиз сафлари ўтиб турарди.

Улар ер қобиғининг ўн саккиз минтақасини — кесилган дарахтнинг қатлари сингари, планеталарнинг ҳаёт даври белгиланган ўн саккиз қатламни босиб ўтишди. Органик ҳаёт палеозой океани ҳосил қилган тўртинчи «оловли» қатламдан бошланганди. Унинг ҳаётбахш сувида радиоактив туз билан кўп миқдорда кўмир кислотаси бор эди. Бу «оби ҳаёт» эди.

Ундан кейинги мезозой эраси тонгида унинг суви остидан баҳайбат махлуқлар келиб чиқди. Улар миллион йиллар давомида очкўзлик билан ҳайқириб, ерни

ларзага келтириб юришди. Ундан баландроқда, шахта қатламида қушларнинг қолдиқлари, ундан ҳам баландроқда — сут эмизувчиларнинг қолдиқлари топилди. У ерда эса муз даври — инсониятнинг даҳшатли қорли тонги бошланарди.

Лифт энг сўнги, ўн тўққизинчи, алангадан ва қоришиб кетган ҳамма нарсанинг портлашидан ҳосил бўлган қатлам орқали пасая бошлади. Бу архей эрасидан қолган ер бўлиб, қора-қўнғир, майда, донадор гранит аралашмасидан иборат эди.

Гарин сабрсизликдан тирноғини тишларди. Уччовлари ҳам чурқ этишмасди. Нафас олиш оғир. Ҳар қайсисининг елкасида кислород аппарати, гиперболоидларнинг гуриллаши ва портлаш овозлари эшитилиб турарди.

Лифт электр чироқлари ёритиб турган йўлга кириб, газ тўловчи катта воронка устида тўхтади. Гарин билан Шефер худди ғаввосларга ўхшаб резинкадан ишланган юмалоқ шлем кийишиб, воронканинг люкларидан бири орқали тор темир нарвонга ўтишди. Бу осма нарвон беш қаватли уйча келадиган чуқурликка олиб тушарди. Улар пастга қараб тушаверишди. Нарвон ҳалқасимон майдончага келганда тугади. У ерда белигача яланғоч, юмалоқ совут кийган, елкаларига кислород аппарати осган бир неча ишчи гиперболоидларнинг кожухи устида чўнқайиб ўтиришарди. Улар пастга, гувиллаб турган жарликка қараб нурни кузатиб ва бошқариб туришарди.

Худди шундай осма сим нарвонлар бу майдончани қуйи ҳалқа билан боғлаб турарди. У ерда суюқ ҳаволи совутгичлар бор эди. Бошдан оёқ резинка аралашган пўстак, кислородли совут кийган ишчилар қуйи майдончадан туриб совутгичларни ва элеваторларнинг чўмичларини бошқариб туришарди. Бу ишнинг энг хавфли жойи эди. Салгина ножўя ҳаракат қилган киши гиперболоиднинг ҳар нарсани кесиб, бурда-бурда қилиб юборадиган нурига тушиб қолиши мумкин эди. Пастда қизиб кетган жинслар ёрилиб, тизиллаб чиқаётган суюқ ҳавога дуч келиб портлаб кетарди. Пастда жинсларнинг парчалари ва газ тутунлари учиб юрарди.

Элеваторлар соатига эллик тоннага қадар тупроқ чиқариб турибди. Иш айни қизиган пайт. Чўмичлар чуқурлашган сари бутун система — Манцевнинг чертёж-

лари асосида қурилган «темир кўрсичқон», юқори ҳалқа билан боғланган гиперболоид ва юқоридаги газ ворукаси пасайиб борарди. Шахтанинг мустаҳкамлагичлари «кўрсичқон системаси»нинг юқорисидан бошларди.

Шефер айланиб ўтаётган чўмичдан бир қисим кул ранг чанг олди. Гарин уни бармоқлари орасига олиб уқалаб кўрди, шошилишч бир ҳаракат билан қалам сўради. Кейин папирос қутисига:

«Оғир шлаклар. Лава»— деб ёзиб қўйди.

Шефер кўзойнакли юмшоқ совутини қимирлатиб қўйди. Улар юмалоқ майдончанинг четидан аста юриб, шахтанинг монолит деворларида осилиб турган ва бутун «темир кўрсичқон» системаси билан бирга тушиб борадиган осма асбоблар олдида тўхташди. Бу асбоблар — шу чуқурликда оғирлик кучининг тезлигини ёзиб турадиган барометрлар, сейсмографлар, компаслар, маятниклар, электромагнит ўлчагичлар эди.

Шефер маятникни кўрсатиб, Гариндан папирос қутисини олиб, шошмасдан, худди немис ёзувидек донадона қилиб ёзди:

«Оғирлик кучининг тезлиги кеча эрталабдан бери юздан тўққизга кўтарилди. Бу чуқурликда тезлик 0,98 гача тушиши керак эди, унинг ўрнига 1,07 тезликда кўпайпти...»

«Магнитларчи?» деб ёзди Гарин.

Шефер жавоб берди:

«Бугун эрталабдан бери магнит асбоблар нулда турибди. Биз магнит майдонидан пастга тушдик».

Гарин қўлларини тиззасига қўйиб, пастга «темир кўрсичқон» шовқин солиб, тобора ер қаърига ўпириб кириб бораётган ва кўзга зўрға илинадиган нуқтадек кичрайган қора қудуққа узоқ қараб қолди. Бугун эрталабдан бошлаб шахта Қалайи минтақа орасидан ўта бошлади.

— Хўш, Иван, соғлиқлар қалай?— деди Шельга боланинг бошини силаб. Иван унинг соҳил бўйидаги кичкинагина уйида, дераза ёнида океанга қараб ўтирарди. Уй соҳил бўйидаги тошлардан ясалган бўлиб, оч сариқ лой билан сувалган эди. Деразанинг орқасида кўм-кўк

океаннинг тўлқини кўпиклаб чўғиртошларни, Шельга яшайдиган танҳо бухтанинг қирғоқ бўйи қумларини ялаб турарди.

Иванни ҳаво кемасида чала ўлик ҳолда олиб келишган эди. Шельга уни зўр машаққатлар билан омон сақлаб қолди. Оролда суянган кишиси бўлмаганда, Иваннинг тирик қолиши амри-маҳол эди. Аъзойи-баданини совуқ олган, шамоллаган, бунинг устига юрагига ҳеч нарса сиғмасди: одамларнинг гапига ишонди, кучининг борица тиришди, охири нима бўлди?

— Энди, ўртоқ Шельга, Совет Россиясига мен учун йўл йўқ, мени суд қилишади.

— Э, қўйсангчи, тентак, ҳеч қандай айб иш қилганинг йўқ.

Соҳил бўйидаги тош устида ўтирганда ҳам, қисқичбақа тутаётганда ҳам, ёки оролда ажойиботлар орасида, қизгин иш устида ҳам, нотаниш, бекорчи кишилар орасида бўлганда ҳам унинг соғинч тўла кўзлари беихтиёр ғарбга, ловуллаб турган қуёш шари денгизга ботаётган томонга, ундан нарида ётган Совет Ватани тарафига тикилиб қоларди.

— Ҳозир бу ерда тун,— дерди у секингина,— бизнинг Ленинградда бўлса эрталаб. Ўртоқ Тарашкин қовға чойни ичиб ишга кетди. Крестовкадаги клубда қайиқларни созлашяпган бўлсалар керак, икки ҳафтадан кейин байроқ кўтарилади.

Бола тузалгандан кейин Шельга унга аҳволни гапириб берди; Иван ҳам худди Тарашкинга ўхшаб, оғиз очиш билан гапга тушунганлигини, унинг Советлар тарафдори эканлигини кўриб хурсанд бўлди. Ҳадеб Ленинградни қумсайвермаса борми, ажойиб бола бўлади-да!

— Хўш, Иван,— деди Шельга кулиб, кунлардан бирида,— хўш, Ванюшка, яқинда сени уйга жўнатаман.

— Раҳмат, Василий Витальевич.

— Лекин аввал бир ишни миҳдай қилиб дўндириш керак бўлади-да.

— Тайёрман.

— Баландликка чиқишга қалайсан?

— Сибирда кедр ёнғоқ оламан деб эллик метрли дарахтларга чиқардим. Василий Витальевич, чиқсанг ҳамма ёқ кафтдагидек кўринарди.

— Керак бўлганда нима қилишлигингни ўзим айтаман. Лекин оролда лақиллаб юрма. Яхшиси қармоқни олиб, денгиз кирпичларини овла.

Гарин энди Манцевнинг ёзув ва дафтарлари орасидан топилган планга қараб, ишини дадил давом этдираверди.

Чўмичлар қалин магма қатлаמידан ўтди, шахтанинг тубида ерости океанининг гувиллаган овози тинмасди. Шахтанинг деворлари ўттиз метрли қалинликда музлатилиб, мустаҳкам цилиндр ҳосил қилган бўлса ҳам, шахта қимирлаб, тебрана берди. Шунинг учун ҳамма кучларни шахта деворларини яна ҳам музлатишга ташлашга тўғри келди. Элеваторлар ер устига энди темир, никель, қалайн чиқара бошлади.

Энди ғалати ҳодисалар рўй бера бошлади. Денгиз бетида, пўлат ленталар ва понтонлар орқали жинслар чиқариб ташланаётган жойда ёруғлик пайдо бўлди. Ёруғлик бир неча кун давомида борган сари кучая борди. Охири, ҳалиги нарсалар тўкилган жойдаги сув, тош, қум, понтоннинг бир қисми билан бирга портлаб, осмонга учди. Портлаш шунчалик кучли бўлдики, ишчиларнинг баракларини учуриб кетди, улкан сув тўлқини оролга урилиб, шахтани босиб қолишига сал қолди.

Жинсларни энди тўғридан-тўғри баржаларга ортиб, океаннинг ичкарасига, ҳали ҳам ёруғлик чиқиб турган, портлаш тўхтамаган жойга олиб бориб чўктиришга тўғри келди. Бу — М элементи атомларининг парчаланиши натижасида рўй бераётган, ҳозирча номаълум бўлган ҳодисалардан дарак берар эди.

Шахтанинг тубида ҳам шунга ўхшаш ғалати ҳодисалар рўй бера бошлади. Яқиндагина нуль даражани кўрсатиб турган магнит асбоблар тўсатдан жуда катта кучланишга эга бўлган магнит майдони борлигини аниқлади. Стрелкалар энг сўнгги нуқтага бориб тақалди. Шахтанинг тубидан қалтираган, қизғиш нур чиқа бошлади. Ҳавонинг ўзи ҳам бутунлай ўзгариб кетганга ўхшайди. Ҳаво таркибидаги азот билан кислород альфа заррачаларининг таъсири остида гелий ва водородга ажраларди.

Эркин водороднинг бир қисми гиперолоид нурларида эрий бошлади — шахтани аланга тиллари ялаб, худди тўппонча отилгандагидек товуш чиқа бошлади. Ишчиларнинг кийим бошлари куйди. Магма океанининг аллақандай кўтарилиб-пасайиб туриши шахтани ларзага келтирди. Пўлат чўмичларни, темир қисмларни қорақизғиш гард босди. Машиналарнинг темир қисмлари атомларга бўлина бошлади. Кўпгина ишчиларнинг баданлари кўзга кўринмас нурлардан куйди. Шундай бўлса ҳам «темир кўрсичқон» аввалгидек қалайи минтақа орасидан тешиб ўтаверди.

Гарин шахтадан деярли чиқмай қўйди. У ўзининг беҳуда овора бўлаётганлигини энди тушунди. Қайнаб турган ерости океанининг қатлами қанчалик чуқурлигини, эриган қалайи орасидан яна неча километр кесиби ўтиш кераклигини ҳеч ким айтиб бера олмасди. Лекин бир нарса шубҳасиз — асбоблар ернинг марказида жуда ҳам паст температурадаги қаттиқ магнит ўзак борлигини кўрсатиб турарди.

Бунинг устига шахтанинг музлатилган цилиндри ўз атрофидаги эриган муҳитга қараганда анча зич бўлганлиги учун ернинг ўзига тортиш кучи таъсири остида ажралиб марказга қочиш хавфи ҳам бор эди. Дарҳақиқат, шахтанинг деворларида анча хавфли бўлган ёриқлар пайдо бўлиб, ундан вижиллаб газ чиқа бошлади. Шунинг учун шахтанинг диаметрини икки баравар кичрайтириб, кучли вертикаль маҳкамлагичлар қўйишга тўғри келди.

Янги, диаметри икки баравар кичик бўлган «темир кўрсичқон» ни ўрнатиш анча вақт олди. Шу ташвишлар ичида «Аризона»дан олинган хабаргина бир оз кўнгилни кўтарди: қароқчилар байроғи остида яна сафар бошлаган яхта кечаси Мельбурн гаванига бостириб кириб, ўзининг келганлигидан хабардор қилиш учун копр (кокс толаси) омборларига ўт қўйди ва беш миллион фунт тўлашни талаб қилди. (Пўписа учун денгиз соҳилидаги бульвар нур кучи билан хароб қилиб юборилди). Шаҳар бир неча соат ичидаёқ бўм-бўш бўлиб қолди, банклар талаб қилинган пулни тўладилар. «Аризона» гавандан чиқаётганда инглиз ҳарбий кемаси томонидан ўққа тutilди. Олти дюймли снаряд «Аризона» ватерлиниясининг тепасидан тешиб ўтди. «Аризона» ҳам ўз навбатида бу ҳарбий кемага ҳужум қилиб, уни

мажақлаб ташлади. Мадам Ламоль гиперболоид минорасининг тепасида туриб жангга командирлик қилди.

Бу хабар Гариннинг димоғини чоғ қилди. Сўнгги пайтларда унинг кўнгли ғаш эди. Манцев ҳисобда янглишган бўлса-я? У бундан бир йил аввал Петроград томонидаги танҳо уйда қандай мудҳиш аҳволга тушган бўлса, ҳозир ҳам шундай аҳволда қолди. Унинг ҳорини мияси мабодо шахтадан ҳам иш чиқмай қолгудек бўлса, бу мушкулотдан қандай қилиб қутулиш йўллари ни изларди.

Йигирма бешинчи апрелда, ҳалқа майдончасидаги «темир кўрсичқон» системаси ичида турган Гарин қизиқ бир ҳодисани кўриб қолди. Юқоридан, газ тўпловчи воронкадан симоб ёға бошлади. Гиперболоидларни ишдан тўхтатишга тўғри келди. Шахтанинг тубини музлатишни бир оз сусайтиришди. Чўмичлар энди Қалайи минтақадан ўтиб, соф симоб чиқара бошлади.

Менделеев жадвали бўйича симобдан кейин саксон биринчи рақамли галий металл келарди. Атом оғирлиги 197,2, номери 79 бўлган олтин жадвалга мувофиқ, симобдан юқорида туриши керак эди.

Ҳама ҳаракатлар зое кетганини, яъни солиштирма оғирлигига қараб жойлашган металллар қатлами ёриб ўтилаётганда олтин топилмаганлигини фақат Гарин билан инженер Шефергина биларди. Бу чиндан ҳам ҳалокат эди! Лаънати Манцев янглишган.

Гарин хомуш бўлиб, бошини қуйи солди. У ҳарна бўлганда ҳам ишнинг оқибати бунчалик расво бўлиб чиқишини кутмаган эди. Шефер паришон бўлиб, кўронкадан тушаётган симоб томчиларига кафтини тутди ва бирдан Гариннинг тирсагидан ушлаб, уни осма нарвонга судраб кетди. Юқорига чиқишгач, лифтга ўгириб, резинка совутларини ечишгандан кейин Шефер оғир ботинкаси билан депсиниб қўйди. Озғин, болаларникидек содда юзига қувонч югурди.

— Э, бу олтин-ку!— деб қичқирди у хохолаб,— ғирт каллаварам эканмиз... Олтин билан симоб ёнма-ён қайнаётган экан. Бу қандоқ бўлди? Симоб олтин!.. Буни кўринг!— деди-да, кафтини ёзиб, суяқ питраларни кўрсатди.— Симоб тусли олтин. Бу тўқсон процент червон олтиннинг ўзи-ку!

Олтин ҳам нефтга ўхшаб, ердан ўзи чиқарди. Шахтани чуқурлаштириш ишлари тўхтатилди. «Темир кўрсичқон» йиғштириб олинди. Шахтанинг вақтинча қўйилган ферма мустаҳкамлагичларини олиб ташлаб, уларнинг ўрнига бутун чуқурликни эгаллайдиган, орасига совутувчи қувурлар системаси ўтказилган катта катта пўлат цилиндрлар туширила бошлади.

Пастдан қизиган буғ отиб чиқарадиган симоб олтинни шахтанинг истаган баландлигида туриб олиш учун температуранинг тўғрилаб турилса бас эди. Пўлат цилиндрларни шахтанинг энг тубига тушириб бўлингандан кейин симоб олтинни истаган баландликка чиқариш ва уни ер устидан туриб сузиб олиш мумкинлигини Гарин ҳисоблаб чиқди.

Шахтадан шимоли-шарқ томонга тезликда симоб қувири қурила бошлади. Қасрнинг катта гиперболоид минорасининг этагига туташиб кетадиган чап қанотига олтинни буғлатадиган печкалар ўрнатилиб, улар ичига чинни тигель¹ жойлаштирилди.

Гарин дастлабки вақтларда олтин маҳсулоти ишлаб чиқаришни суткасига ўн минг пудга, яъни юз миллион долларга етказишни мўлжаллади.

«Аризона» га оролга қайтиш ҳақида буйруқ юборилди. Мадам Ламоль табрик билан жавоб берди ва Тинч океанда қароқчилик қилишни тўхтатганлиги тўғрисида радио орқали ҳамма, ҳамма, ҳаммага эълон қилди.

Вашингтон конференцияси очилиши олдидан Сан-Франциско гаванига бешта океан кемаси кириб келди. Улар голланд байроғини тикишди-да, қирғоқ бўйига келиб, қуёш нурига чўмган, кенг ва тутун бурқсиб турган кўрфазда ўзларига ўхшаган мингларча савдо кемалари ёнида лангар ташлашди.

Капитанлар қирғоққа кетишди. Ҳамма нарса жойида. Матрослар дорларга шимларини ёйиб қўйиб, палу-ба ювишяпти.

¹ Тигель — металл эритадиган гилвата идиш.

Лекин голланд байроғи тикилган кемаларга ортилган юкларни кўриб таможня чиновниклари ҳайрон бўлишди. Кемадагилар, беш килограммдан қилиб қўйилган бу сариқ металллар ёмби — олтин, уларни сотгани келтирдик, деб жавоб беришди.

Чиновниклар буни ҳазил деб кулиб қўйишди:

— Бу олтинларни қанчадан сотасизлар? Ҳе!

— Ўзининг қиймати билан,— деб жавоб беришди капитан ёрдамчилари (ҳамма кемаларда айнан шу гаплар бўлди).

— Яъни?

— Килограммини икки ярим доллардан.

— Олтинларингизнинг баҳоси қиммат эмас экан.

— Арзон сотамиз, молимиз кўп,— дейишди капитан ёрдамчилари тамаки торта туриб.

Чиновниклар дафтарга: «Юк — олтин деб ном берилган сариқ металл ёмбилари», деб ёзишди-да, кулиб кетишди. Аслида эса бунинг ҳеч куладиган жойи йўқ эди.

Орадан икки кун ўтгандан кейин Сан-Францискода эрталаб чиқадиган газеталарнинг эълонлар бўлимида, реклама стунларига ёпиштирилган оқ-сариқ афишаларда, ҳатто тротуарларда бўр билан ёзилган қуйидаги хабар пайдо бўлди:

«Инженер Петр Гарин Олтин оролнинг мустақиллиги учун олиб борилган уруш тамом бўлди деб ҳисоблаб ва рақиб томонидан берилган қурбонларга чуқур афсус билдириб, тинч савдо-сотиқ бошлаш мақсадида Қўшма Штатлар аҳолисига червон олтини юкланган беш кәмани таклиф қилади. Беш килограммдан келадиган олтин ёмбининг ҳар бир килограмми икки ярим доллардан сотилади. Хоҳлаганлар уни тамаки дўконларидан, лок-бўёқ дўконларидан, сут дўконларидан, газета киоскаларидан, этик мойловчилардан ва ҳоказолардан сотиб олишлари мумкин. Менинг чегараланмаган миқдордаги бу олтинларим чинакам олтин эканлигига ишонишларингни сўрайман. Эҳтиром билан Гарин».

Табийки, бу аҳмоқона гапларга ҳеч ким ишонмади. Кўпчилик контрагентлар қўйма олтинларни яширдилар. Шундай бўлса ҳам шаҳарда соф виждонли кишиларнинг оромини яна бузаётган афсонавий муттаҳам ва қароқчи Петр Гарин ҳақида ивир-шивир бошланди. Кечки

газеталар Петр Гаринни линч судига¹ беришни талаб қилиб чиқдилар. Кечқурун соат бешдан ошганда бекорчилар аламони гаванга қараб йўл олди ва қисқа муддатли митинглар ўтказиб, Гариннинг пароходларини чўктириб юбориш, команда аъзоларини эса симёғочларга осиб ўлдиришни талаб қилиб, қарор чиқарди. Полисменлар аламонни зўрға босиб туришарди.

Худди шу вақтда порт маъмурлари текшириш олиб бордилар. Беш кеманинг ҳамма ҳужжатлари жойида. Кемаларнинг ўзи машҳур голланд транспорт кампаниясининг мулки бўлганлиги учун уларга секвестр² қўйиб бўлмас эди. Шундай бўлса ҳам маъмурлар аҳолини васвасага солиб қўйган олтин ёмби савдосини ман этишни талаб қилдилар. Лекин чиновниклар чўнтагига иккитадан ёмби солиб қўйишгач, финг демай қолишди. Ранги, вазминлиги жиҳатидан ҳам, тишлаб кўрилганда ҳам бу — ҳақиқий олтин эди, бунга ишонч комил бўлди. Савдо қилиш масаласини очиқ қолдириб, ишни вақтинча бости-бости қилишди.

Ўттиз иккита кундалик газета редакцияларига аллақандай индамас денгизчилар бир қопдан ғалати олтин ёмбини «совғага» деб ташлаб кетишди. Редакторларнинг жаҳли чиқди. Ўттиз иккита редакцияни қий-чув босди. Заргарларни чақириб келтиришди. Петр Гариннинг сурбетлигига яраша қаттиқ жазо бериш таклиф қилинди. Лекин ўттиз иккита газета редакциясидаги ёмбилар қаёққадир ғойиб бўлиб қолди.

Бир кечада шаҳардаги тротуарларга олтин ёмбилар тираб ташланди. Соат тўққизга борганда сартарашхоналар, тамаки дўконларининг тепасига: «Бу ерда килограмми икки ярим доллардан червон олтини сотилади» деган эълонлар осилди.

Аҳоли саросимада қолди.

Ҳаммадан хунуги шуки, олтиннинг килограммини нима учун икки ярим доллардан сотишаётганини ҳеч ким тушунмасди. Лекин уни сотиб олмаслик ҳам аҳмоқлик эди. Шаҳарда ур-йиқит тўполон бошланди. Кўп мингли аламон гаванда кемаларнинг олдига келиб, «Ёмби, ёмби, ёмби!..» — деб қичқирарди. Олтинни нақ кўприкнинг устида сотишарди. Ўша куни трамвайлар, ерости йўл-

¹ Линч суди — сўроқ қилиб ўтирмай ўлдириб юбориш.

² Секвестр — мулкни давлат фойдасига хатлаш.

лари қатнови тўхтади. Идораларда, давлат муассасаларида ҳам ишнинг боши-кети бўлмади, чиновниклар иш қилиш ўрнига ёмби сўраб, дўконма-дўкон югуриб юришарди, ёмборлар, магазинлар савдо қилмай қўйди, савдо хизматчилари ҳар тарафга изгишди, шаҳарда ўғрилар билан қулф бузарларнинг ови юриб қолди.

Аҳоли орасида гуё сотиладиган олтиннинг теги оз, кемалар энди ёмби келтирмайди, дегач овоза тарқалди.

Учинчи куни Американинг ҳамма бурчакларида олтин жазаваси бошланди. Тинч океан темир йўл линияси ҳаяжонга тушган, эсанкираб қолган, ҳали ҳам шубҳаланаётган, осойишталигини йўқотган бахт изловчиларни пайдар-пай фарбга таширди. Поездга чиқиш амри маҳол эди. Одамлар бу тентаклик гирдобиди ўзларини йўқотиб қўйган эдилар.

Ҳар сафар бўлганидек, бу сафар ҳам Вашингтондан ҳукумат фармойиши кечикиб келди. «Олтин деб аталган нарса юкланган кемаларнинг йўлларини полиция қўшинлари билан тўсилсин, командирлар билан командаъзолари қамоққа олинсин, кемалар печатлаб қўйилсин». Буйруқ бажарилди.

Бахт излаб ишларини, хизматларини ташлаб бошқа мамлакатлардан келган, чигирткадек ҳамма нарсани еб битирган ва Сан-Францисконинг жазирама қирғоқларини тўлдирган ғазабнок одамлар тўдаси полисменлар ҳалқасини ёриб ўтиб тўппонча, пичоқ, тишлари билан ўлар-тириларига қарамай олишишди, полисменларнинг жуда кўпини кўрфазга улоқтириб, Гарин пароходларининг командаъзоларини озод қилишди ва олтин олиш учун қуролли навбат ўрнатишди.

Олтин оролдан яна учта пароход келди. Улар ёмби бойламларини крандан тўғри қирғоққа тушириб тахлаб ташлашди. Бунда даф қилиб бўлмайдиган қандайдир бир даҳшат бор эди. Навбатда турган одамлар шундай тош йўлнинг ўзида жимирлаб турган бойликка қараб титрардилар.

Бу вақтда Гариннинг агентлари катта шаҳарларнинг кўчаларига радио карнайларни ўрнатиб бўлишди. Шанба куни шаҳар аҳолиси хизматини, ишини тамомлаб, кўчаларни тўлдирган вақтда бутун Америка бўйлаб ваҳшиёна талаффузда қатъий ишонч билан тўла овоз янгради:

«Америкаликлар! Сизлар билан қонундан ташқари деб эълон қилинган, катталар ҳам болаларини қўрқитганда номи тилга олинадиган инженер Гарин гапириш-япти. Америкаликлар, мен жуда кўп жиноятлар қилдим, лекин бу жиноятларнинг ҳаммаси мени бир мақсадга: инсониятни бахтли қилишга олиб борди. Мен ўйлаган жуда катта ва мисли йўқ ишимни охиригача олиб бориш учун бир парча ерни, кичкинагина оролчани эгалладим. Мен ер қаърига, инсон қўли тегмаган олтин конига кириб боришга қарор қилдим. Саккиз километр чуқурликка келганда шахта қайнаб турган катта олтин қатламига дуч келди. Америкаликлар, ҳар ким ўзида борини сотади. Мен сизларга ўз товаримни — олтинни таклиф қиляпман. Олтиннинг ҳар килограммини икки ярим доллардан сотсам, ҳар доллардан ўн цент фойда қиламан. Инсоф дегани шу-да. Лекин нима учун товаримни сотишга йўл қўйишмаяпти? Қани сизларнинг савдо эркинлигингиз? Сизнинг ҳукуматингиз озодлик ва тараққиётнинг муқаддас асосларини поймол қиляпти. Мен ҳарбий чиқимларни қайтариб беришга тайёрман. Уруш вақтининг тақозаси билан «Аризона» кемалар ва банкларнинг пулларини мусодара қилиб тортиб олган пулларни давлатга, компаниялар ва хусусий кишиларга қайтариб бераман. Лекин битта нарсани илтимос қиламан — олтинни сотиш учун менга эркинлик беришлар. Сизларнинг ҳукуматингиз олтин сотишимизга рухсат бермаяпти, кемаларимни печатлаб қўйяпти. Мен ўзимни бутун Қўшма Штатлар аҳолисининг паноҳига топшираман».

Радио карнайлари ўша кечасиёқ полиция томонидан йўқ қилинди. Ҳукумат аҳолини эс-ҳушини йиғиб олишга даъват қилди:

«...Майли, Совет Россиясидан чиққан машъум бандит, инженер Гариннинг гапи тўғри ҳам дейлик. Шунинг учун Олтин оролдаги шахтани тезроқ кўмиб ташлаш, беҳад олтин запасига эга бўлиш имкониятининг ўзини йўқ қилиш керак. Олтинни худди тупроққа ўхшатиб кавлаб олинаверса меҳнат, бахт-саодат ва ҳаётнинг эквиваленти бўлган пул нима бўлади? Инсоният муқаррар равишда ибтидоий даврларга, мол айирбошлаш савдоси даврига, ваҳшийликка қайтиб, бош-кетини йўқотиб қўяди. Бутун иқтисодий система ҳалок бўлади, саноат, савдо-сотиқ ўлади. Инженер Гарин тенги йўқ

иғвогар, шайтоннинг малайи. Унинг вазифаси долларнинг қийматини туширишдан иборат. Лекин у бунга эриша олмайди...»

Ҳукумат олтинни қадрсизлантиришнинг хунук оқибатларини тушунтириб бергандай бўлди. Аммо эс-ҳушини йиғиштириб олганлар камдан-кам бўлди. Бутун мамлакатни жонсараклик чулғаб олди. Сан-Францискога ўхшаб бошқа шаҳарларда ҳам ҳаёт тўхтади. Поездлар, миллион-миллион автомобиллар ғарбга қараб учди. Тинч океанга яқинлашган сари озиқ-овқат қимматлашарди. Озиқ-овқатни ташиш учун ҳеч нарса йўқ эди. Бахт изловчилар оч қолиб, озиқ-овқат дўконларини талашарди. Чўчқа гўштининг бир қадоғи юз долларга чиқди. Сан-Франциско кўчалари очдан ўлганларга тўлиб кетди. Одамлар очликдан, ташналикдан, жазирама иссиқдан ақлдан озди.

Темир йўллар кесишган станцияларда, йўлларда поездни штурм қилиш вақтида ўлганларнинг жасадлари чўзилиб ётарди. Йўллардан, сўқмоқлардан, ўрмонлардан, текисликлардан, тоғлардан ошиб шарқ томонга қайтиб кетаётган, олтин ёмбиларни қопга солиб орқалаб олган, гуруҳ-гуруҳ хушбахт кишиларни учратиш мумкин. Орқада қолганларни маҳаллий аҳоли билан бандитлар шайқаси ўлдириб, талаб кетарди.

Олтин кўтарганлар таъқиб қилина бошланди, уларга ҳатто аэропланлардан ҳужум қилишарди.

Ҳукумат охири сўнгги чорани кўришга мажбур бўлди. Палата ўн етти ёшдан қирқ беш ёшгача бўлган кишиларни ҳарбий хизматга ялпи сафарбар қилиш ҳақидаги қонунни овозга қўйди, сафарбарликдан бўйин товлаганлар ҳарбий-дала судига бериладиган бўлди. Нью-Йоркда камбағаллар кварталида неча юз кишилар отиб ташланди. Вокзалларда қуролланган солдатлар пайдо бўлди. Баъзи бировларни ушлаб, вагонларнинг майдончаларидан тортиб туширишар, осмонга ва одамларга қараб ўқ узишарди. Шундай бўлса ҳам поездлар одамларга тўлиб-тошиб келаверди. Хусусий компанияларга қарашли темир йўллар ҳукуматнинг фармойишига эътибор бермасликни фойдалироқ деб билдилар.

Сан-Францискога Гариннинг яна бешта пароходи келди, очиқ рейдда, кўрфаздагиларнинг кўз олдида «деңгизлар даҳшати» — гўзал «Аризона» лангар ташла-

ди. Унинг икки гипербололди паноҳида кемалар олтинни тушира бошлади.

Худди шундай шароитда Вашингтон конференцияси очилди. Бундан бир ой илгари ер шарига бутун олтин запасининг ярмига Америка эгалик қиларди. Энди бўлса, Американинг олтин фонди роса икки юз эллик баравар арзон бўлиб қолди. Бунга-ку, зўр қийинчиликлар оғир йўқотишлар билан кўп қон тўкиб бўлса ҳам чидаш мумкин-а. Лекин бу аҳмоқ муттаҳам Гарин олтиннинг килограммини уриб бир доллардан ёки ўн центдан сотиб қолса нима бўлади? Кекса сенаторлар билан палата аъзолари пайтаваларига қурт тушиб кулуарларда¹ изғишарди. Саноат ва молия қироллари бўлса қўлларини силтади: «Бу қиёмат-қойим бўлди-ю, комета билан тўқнашишдан ҳам даҳшатли-ку!» дейишарди.

«Инженер Гарин ким ўзи?— деб сўрашарди улар бир-бирларидан.— Унга нима керак? Мамлакатни хонавайрон қилишми? Бу қип-қизил аҳмоқлик-ку. Тушуниб бўлмайди. У нима қилмоқчи? Диктатор бўлмоқчими? Агарда дунёда энг бой одам бўлсанг, марҳамат, сирасини айтганда, бу демократик тузум маргариндек меъдага тегди. Мамлакатда бемаънигарчилик, талончилик, тартибсизлик, сафсатабозлик авж олиб кетди. Бундан кўра, мамлакатга оғир бўридек диктатор ҳукмронлик қилгани маъқул».

Мажлисида Гариннинг ўзи иштирок этармиш деган хабар тарқалганда конференция залига одам сизмай кетди. Залга сизмаганлар устунларга, деразаларга чиқиб олишди. Мана, президиум ҳам пайдо бўлди. Утиришди. Ҳамма жимжит. Кимнидир кутишяпти. Ниҳоят, раис оғзини энди жуфтлаган ҳам эдики, залда ўтирганларнинг ҳаммаси баланд, оқ зарҳал эшикка юзланишди. Эшик очилди. Урта бўйли, ранги қум ўчган, чўққи соқолли, киприклари қора кўзларига соя ташлаб турган бир киши кириб келди. Эғнида кул ранг жун костюм, бўйнида капалаксимон қизил галстук, оёғида чарми қалин, жигар ранг туфли, чап қўлида янги қўлқоп.

У тўхтаб, бурун катакларидан чуқур нафас олди. Залдагиларга бир бош иргитиб, дадиллик билан зина-поядан минбарга чиқди. Қоматини ростлади. Соқоли

¹ Кулуар — парламентда, съездларда ва шу кабиларда мажлис залидан бошқа жой.

чўччайди. Сув солинган графинни бир четга суриб қўйди. (залда шу қадар жимлик чўккан эдики, ҳатто сувнинг қулт этгани ҳам эшитилди). Кейин баланд овоз, ваҳшиёна талаффуз билан деди:

— Жентльменлар... Мен — Гаринман... Мен дунёни олтинга тўлдириб ташладим...

Бутун зал қарсак урди. Ҳамма бирваракай ўрнидан туриб, бараварига: «Яшасин мистер Гарин!.. Яшасин диктатор!..» деб қичқирди.

Дераза орқасидан миллионга яқин аламон депсиниб, бир мақомда:

— Ёмби, ёмби, ёмби,— деб ҳайқирарди!..

114

«Аризона» эндигина Олтин орол гаванига қайтиб келганди. Янсен қитъадаги аҳвол ҳақида мадам Ламолга доклад қиларди. Зоя ҳали тўшакда, тўр ёстиқлар орасида ёнбошлаб ётипти (эрталабки кичик қабул маросими). Ним қоронғи ётоқхонани боғдан эсиб турган гулларнинг ўткир ҳиди тўлдирган. Пардозчи хотин унинг ўнг қўлини маникюр қилмоқда. Зоя чап қўлидаги кўзгуда ўзига қараб, норози бўлгандай гап қотди:

— Лекин, дўстим, Гарин тентаклик қиляпти,— деди у Янсенга,— олтинни қадрсиз қилиб қўйяпти... У қашшоқларнинг диктатори бўлмоқчи.

Янсен яқиндагина пардоздан чиққан ётоқхонанинг ҳашаматларига кўз югуртираркан, фуражқасини тиззасига қўйиб жавоб берди:

— Гарин билан учрашганимда, у, мадам Лауоль хавотирланмасинлар, деди. У ўйлаган программасидан бир қадам ҳам орқага қайтгани йўқ. Олтинни тўкиб ташлаб, курашда ғолиб чиқди. Янаги ҳафтада сенат уни диктатор деб эълон қилади. Ундан кейин Гарин олтиннинг нархини оширади.

— Қандай қилиб? Тушунмаяпман.

— Олтинни келтириш ва сотишни таъқиқлаш ҳақида қонун чиқаради. Бир ой ўтгандан кейин олтиннинг нархи яна аввалгидек бўлади. Олтин ҳали унча кўп сотилгани йўқ. Катта шов-шув бўлди, холос.

— Шахта-чи?

— Шахта йўқ қилинади.

Мадам Ламоль қоғоғини солди. Тамаки тутатди.

— Ҳеч нарса тушунмаяпман.

— Олтиннинг миқдори чегараланган бўлиши керак, бўлмаса, у инсон меҳнат қилиб тўкадиган тер ҳидини йўқотади. Албатта, шахтани йўқ қилиб юборишдан олдин, дунёдаги жами олтиннинг эллик процентдан кўпроғи Гариннинг ихтиёрида бўладиган даражада запас қилиб олинади. Шундай қилиб, олтиннинг қадри тушганда, ҳам, долларига бир неча цент тушади, холос.

— Жуда соз... Лекин улар менинг саройимга, менинг фантазиямга қанча маблағ ажратишаркин? Менга жуда ҳам кўп керак.

— Гарин смета тузиб беришингизни илтимос қилди. Қонун йўли билан сиз қанча талаб қилсангиз, шунча маблағ ажратилади...

— Қанча кераклигини ўзим ҳам билмайман... Биринчидан, ишчилар посёлкаси, устахоналар, омборларнинг ўрнига театрлар, меҳмонхоналар, цирклар қурилади. Бу муъжизалар шаҳри бўлади. Кўприклар худди қадимги хитой расмларидагидек оролни саёз жойлар, чўғиртошлар билан боғлаб туради. Мен у ерда чўмилидиган жойлар, ҳар хил ўйинлар бўладиган павильонлар, яхта ва ҳаво кемалари учун гаванлар қураман. Оролни жанубида жуда кўп миля узоқдан ҳам кўришиб турадиган, «гений қароргоҳи» деб аталадиган катта бино бўлади. Мен Европанинг ҳамма музейларини талаб келаман. Мен инсоният томонидан яратилган ҳамма нарсани шу ерга тўплайман. Жоним, шу планларни ўйласам, бошим тарс ёрилай дейди. Уйқуда ҳам булутларгача бориб тақаладиган аллақандай мармар зина-пояларни, байрамларни, карнавалларни кўраман.

Зарҳал стулчада ўтирган Янсен қаддини ростлади.

— Мадам Ламоль...

— Сабр қилинг,— шошиб-пишиб унинг сўзини бўлди Зоя,— уч ҳафтадан кейин бу ерга менинг саройимнинг аъёнлари келади. Бу қаланғи-қасанғиларнинг ҳаммасини боқиш, кўнглини очиш, тартибга солиш керак. Мен Европадан икки-учта ҳақиқий қиролни, бир дюжина шаҳзодаларни таклиф қилмоқчиман. Папани Римдан дирижаблда олиб келамиз. Пешонамга ёғ суркаб, бошимга тож кийгизилаётганда ҳамма расм-русмларга риоя қилинишини хоҳлайман, токи мен ҳақимда бўлмагур, бемаза қўшиқларни тўқиб юришмасин...

— Мадам Ламоль,— деди Янсен ёлвориб,— мен сизни роса бир ойдан бери кўрганим йўқ. Ҳозирча бўш-сиз. Юринг, денгизда бир сайр қилайлик. «Аризона» янгидан жиҳозланган. Мен сиз билан бирга қайтадан кўприкча устида, юлдузлар остида бўлишни истайман.

— Билмадим Янсен, билмадим,— деди Зоя,— баъзан менга бахт орқасидан қувишнинг ўзи бахт бўлиб кўрилади... Яна — хотиротларга берилиш ҳам... Лекин бу ҳам чарчаган вақтларда тузук. Вақти келиб барибир мен сизники бўламан, Янсен... Биладан, сиз мени интизорлик билан кутасиз. Эсингиздами... Уртаер денгизи, мен сизни «Илоҳий Зоя» мазҳабининг командори қилиб тайинлаган ажойиб кун... (Зоя кулиб, унинг бўйнини сиқиб, силкиб қўйди). Сизга қайтмасам дардим ичимда кетади, Янсен. Шунинг ўзи бахт эмасми? Оҳ дўстим, бу Олтин орол дегани, бир вақтлар Уртаер денгизда тушимга кирган нарса эканлигини ҳеч ким билмайди. Ушанда палубада мудраб туш кўрибман: денгизга туташган зинапоялар, саройлар, бир-бирига мингашиб кетган, бири-биридан чиройли саройлар. Яна жуда кўп кўҳлик одамлар, улар менинг, менинг одамларим эмиш, тушуняпсизми. Йўқ, тушимда кўрган шаҳаримни кўрмагунча қўймайман. Биладан, содиқ дўстим, менинг аҳмоқона алахсирашларим эвазига сиз менга ўзингизни, капитан кўприкчасини, денгиз саҳросини таклиф қиляпсиз. Жоним, жоним Янсен, нима қилсам экан?.. Мен юрагим уришдан тўхтамасдан туриб, бу хаёлот дунёсига учишим керак...

115

Олтин оролнинг танҳо бухтаси қирғоғидаги оқ уйда кечаси билан қизгин тортишув бўлди. Шельга ўзи тезгина ёзиб чиққан чақириқни ўқиб берди:

«Бутун дунё меҳнаткашлари! Гариннинг олтин ортилган пароходлари Сан-Франциско гаванига кирганда Қўшма Штатлар қандай ваҳимага тушганлиги, унинг оқибатлари сизларга маълум.

Капитализм ларзага келди: олтиннинг қадри қолмаяпти, валюталар пучга чиқяпти, капиталистлар ўз хизматкорларига полиция, жазо қўшинларига ва сотқин арбобларига нима билан ҳақ тўлашга ҳайрон. Пролетар революциясининг шарпаси рўй-рост қаддини кўтарди.

Лескин Гарин капитализмга шунча зарба берган бўлса ҳам, бу авантюрасининг натижаси революция бўлиб чиқишини истамайди.

Гарин ҳокимиятни қўлга оляпти. Уз йўлида, Гарин пролетар революциясига қарши курашнинг янги шакли эканлигини ҳали янги тушуниб ололмаётган турган капиталистларнинг қаршилигини синдириб бормоқда.

Гарин тез орада энг йирик капиталистлар билан битишиб олади.

Улар Гаринни диктатор ва раҳбар деб эълон қилишадди. У жаҳондаги ҳамма олтиннинг ярмини ўзиники қилиб олиб, олтиннинг миқдорини чегаралаб қўйиш учун Олтин оролдаги шахтани кўмдириб юборади.

У энг йирик капиталистлар шайкаси билан битишиб, бутун инсониятни талайди, одамларни кулга айлантиради.

Бутун дунё меҳнаткашлари! Кескин кураш пайти келди. Олтин оролнинг Революцион комитети ана шуни сизларга эълон қиляпти. Революцион комитет шуни эълон қиладикки, Олтин орол шахта ва барча гиперболоидлар билан бирга бутун дунёдаги қўзғолончилар ихтиёрига ўтди. Битмас-туганмас олтин запаси бугундан бошлаб меҳнаткашлар қўлида.

Гарин шайкаси билан бирга ўзини қаттиқ ҳимоя қилади. Қанчалик тез ҳужумга ўтсак, ғалабамиз шунчалик муқаррар».

Бу чақириқни Революцион комитет аъзоларининг бир қисми қувватламади, улар бундай дадилликдан қўрқиб, ишчиларни дарров кўтариб бўлармикин, қурол топилармикин, капиталистларнинг флоти, газ ва пулемёт билан қуролланган армияси ва полицияси бор... Бир оз кутиб туриш, жилла бўлмаганда умумий иш ташлашдан бошлаш дурустмикин, деб иккиланишди.

Шельга жаҳлини ютиб, иккиланувчиларга бундай деди:

— Революция — бу олий стратегия. Стратегия бўлса ғалаба илми демакдир. Ташаббусни ўз қўлига олган жасур кишиларгина енгади. Бу нарсаларни ғалаба қозонганимиздан кейин ўтириб, ғалабаларимиз тарихини бўлгуси авлод учун ёзиб қолдирмоқчи бўлганимизда ўйлаб, ақл тарозингизда тортиб кўрарсиз... Агар биз ҳамма кучларимизни ишга солсак, қўзғолон кўтара оламиз. Қуролни жангда қўлга туширамиз. Ғалабамиз

шунинг учун ҳам муқаррарки, инсониятнинг бутун меҳнаткаш оммаси галаба қилишни хоҳлайди — биз ана шу меҳнаткаш омманинг илғор отрядимиз. Большевиклар ана шундай дейди. Большевиклар муваффақиятсизлик деган нарсани билмайди.

Шу сўзлардан кейин, бутун тортишув давомида индамай ўтирган норғил, кўк кўз йигит оғзидан трубкасини олди.

— Бўпти!— деди у йўғон овоз билан.— Гапни бас қилиб, ишга киришайлик!..

116

Уқали фрак, узун пайпоқ кийиб олган, сочлари оппоқ, баланд бўйли камердинер товуш чиқармасдан, секингина оромгоҳга кирди, столчанинг устига бир пиёла шоколад билан бисквит қўйиб, астагина шитирлатиб дераза пардаларини очди. Гарин уйғониб кетиб:

— Папирос,— деди.

Американинг олий табақаси унинг ҳар бир қадамини, хатти-ҳаракатини кузатиб турганлигини, хуллас, наҳорга чекишни одобсизликнинг бир аломати деб қарашини билса ҳам, Гарин бу рус одатидан — наҳорга чекишдан ўзини тия олмади.

Бутун америка матбуоти кундалик фельетонларида Петр Гариннинг ўтмишини оппоқ қилиб кўрсатар эди. Бу гапларга қараганда у илгарилари вино ичган бўлса, мажбуран ичган, аслида эса ичкиликнинг душмани эмиш; бутун газеталарнинг тасдиқлашича, Гарин билан мадам Ламоль бўш вақтларида инжилдан яхши кўрган бобларини қироат билан ўқишни яхши кўришар эмиш; Вилль Даврдаги ҳодиса, кимё заводларининг портлатиб юборилганлиги, америка эскадрасининг чўктирилиши каби қалтис ишларнинг бири машъум тасодифият билан, бошқалари гиперболоид ишлатишда эҳтиётсизлик қилинганлиги билан изоҳланди. Хуллас, бу улуғ зот қилмишидан қаттиқ пушаймон бўлиб, ўз гуноҳларини бутунлай ювиш учун черков қучоғига киришга тайёрланаётган эмиш (протестант черкови билан католик черкови ўртасида Петр Гарин учун кураш бошланганди). Яна бунинг устига, бу зот ёшлигиданоқ спортнинг камида ўн тури билан шуғулланиб келади, дейишарди.

271

Гарин йўғон папиросни чекиб бўлиб, шоколадга кўз қирини ташлаб қўйди. Қани энди, уни муттаҳам, қароқчи деган номларни олиб юрган илгариги вақтлари бўлса-ю, ҳушёр тортиш учун содали сув билан коньяк сўраса, лекин наҳорда коньяк ичиш дунёнинг ярмини сўраб турган диктаторга тўғри келмайди-да! Бундай одобсизлик унинг тахти атрофида худди парвона бўлган Наполеон гвардиясидек серсавлат буржуазиянинг ихлосини қайтаради.

У афтини буриштириб, шоколаддан хўплади. Эшик ёнида виқор билан маъюс турган камердинер секингина сўради:

— Диктатор жаноблари шахсий секретарнинг киришига ижозат берадиларми?

Гарин эринибгина каравотга ўтирди-да, шойи пиджамасини кияркан:

— Кирсин,— деди.

Секретарь кириб, эшик ёнида, уйнинг ўртасида, каравот олдида диктаторга ихлос билан уч марта таъзим қилди. Эргангиз хайрли бўлсин, деди. Кейин стулга кўз қирини ташлаб қўйди.

— Утиринг,— деди Гарин ва шундай эснадики, тишлари ғижирлаб кетди.

Шахсий секретарь ўтирди. У бошдан оёқ қора кийинган, пешонасини ажин босган, лунжлари осилган, ўрта ёшлардаги суякдор одам эди. Унинг кўзлари доим мудроқ босгандек. У янги оламнинг энг башанг одами бўлиб, Петр Петровичнинг фикрича, йирик финансистлар томонидан қўйилган жосус эди.

— Қандай янгиликлар бор?— деди Гарин.— Олтиннинг қиймати қалай?

— Кўтариляпти.

— Ҳали ҳам унчалик эмас. Лаббай?

Секретарь маъюс қовоғини кўтарди:

— Ҳа, сустроқ, ҳали ҳам суст.

— Аблаҳлар! Эшаклар!

У чап қўлини пижамаси ичидан тиқиб, ўнг қўли билан иштонининг боғичини ушлади-да, липпасини кўтариб, бир тутам сочи пешонасига тушиб турган ҳолда у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Бу — секретарга тарихий бир он бўлиб кўринди шекилли, у ўтирган жойида гавдасини ўнглаб, крахмалланган ёқа ичидан бўйни-

ни чўзди. Шу туришда у тарих одимларига қулоқ солаётгандек эди.

— Аблаҳлар!— деди Гарин сўнгги бор.— Пулнинг қадри суи кўтарилаётганлигини менга нисбатан ишончсизлик деб тушунаман. Менга-я! Тушунапсизми? Мен олтин ёмбиларни очиқ сотишни ман қилиш, бу қонунни бузганларни ўлим жазосига тортиш ҳақида декрет чиқараман. Ёзинг: «Сенат қарорига биноан шу бугундан эътиборан...»

Гарин бу ишни тамомлаб, иккинчи папиросни тутатди. Уни чекиб бўлиб, ҳали ичиб тамомланмаган шоколад пиёласига ташлади:

— Яна нима янгилик бор? Менинг ҳаётимга суиқасд қилувчилар йўқми?— деб сўради.

Секретарь ўсиқ тирноқлари пардозланган узун қўли билан портфелидан бир варақ қоғоз олди, уни ичида ўқиб чиқиб, у ёқ-бу ёққа ағдариб кўрди:

— Полиция кеча кечқурун ва бугун эрталаб олти яримда сизга яна икки марта суиқасд бўлганлигини фош қилди, сэр.

— Аҳа! Жуда соз. Матбуотда эълон қилинсин. Булар кимлар экан? Аламоннинг ўзи у муттаҳамларнинг адабини бергандир, дейман? Лаббай?

— Кеча кечқурун сарой қаршисидаги боғда бир йигит ушланди. Кўринишидан ишчига ўхшайди, чўнтагидан ҳар бири беш юз граммдан келадиган иккита темир гайка топилган. Бахтга қарши кеч бўлганлиги учун боғда одам оз эди, суюкли диктаторнинг жонларига суиқасд қилинганлигини пайқаган ҳамон бир неча йўловчилар у муттаҳамнинг башарасига бир-икки тарсаки туширишибди. У ушланган.

— Бу йўловчилар шунчаки хусусий кишиларми ёки агентларми?

Секретарнинг қовоғи учди, у мийиғида кулиб қўйди.

Бутун Шимолий Америкада ҳеч ким бунақа жилмая олмасди.

— Албатта, сэр, булар сизга содиқ бўлган хусусий кишилар, софдил дўкондорлар, сэр.

— Дўкондорларнинг номи аниқлансин,— айтиб турди Гарин,— матбуотда уларга менинг қизғин миннатдорчилигим изҳор қилинсин. Суиқасд қилганга қонунга биноан қаттиқ жазо берилсин. Суд ҳукм қилгандан кейин ўзим унинг гуноҳини афв этаман.

— Иккинчи суиқасд ҳам шу боғда бўлган,— сўзида давом этди секретарь.— Оромгоҳингизнинг деразаларига тикилиб турган бир аёл қўлга тушган, сэр. Аёлнинг ёнидан кичкинагина тўппонча топилган.

— Ёшми ўзи?

— Эллик учта экан.

— Аламон нима қилпти?

— Аламон унинг бошидан қалпоғини олиб ташлаб, зонтигини синдириб, сумкачасини оёқ ости қилган. Аламоннинг бироз сусткашлик қилганлигига сабаб шуки, вақт жуда эрта бўлиб, аёлнинг ўзиям ғазабга тўлган аламонни кўриши биланоқ қўрқиб, ҳушидан кетибди.

— Бу қариб қуюлмаган қарғага чет эл паспорти бериб, дарҳол Қўшма Штатлардан чиқариб юборилсин. Матбуотда бу ҳақда шов-шув қилиб ўтирмаса ҳам бўлади. Яна нима?

Бешта кам тўққизда Гарин душга тушди, кейин ўзини сартарошга, унинг тўрт ёрдамчиси ихтиёрига топширди. У махсус тиш докторларининг креслосига ўхшаган, каламенка протина билан қопланган, уч қанотли кўзгу олдига қўйилган креслога ўтирди. Унинг юзини буғлатиб, ванна қилишди, икки малла соч қиз аррача, пичоқча, замша ёстиқчаларини ўйнатиб, икки қўлининг тирноқларига, ўз ишига моҳир икки мулат аёл унинг оёқлари тирноқларига пардоз беришди. Сочига ҳар хил хушбўй сув билан эссенция сепиб, мўйчинак билан қимчиб, шундай тарашдики, ҳатто кали ҳам кўринмай кетди. Ўз касбини жуда яхши эгаллаганлиги учун баронет унвонини олган сартарош Петр Гариннинг соқолини олиб, юзига упа суртди, юзи билан сочига ҳар хил атир: бўйнига қизил гул ҳидли атир, қулоқларининг орқасига шипр, чаккаларига Вэрнэ гулдастаси, лабининг четларига олма шохи (греб эпл), соқолига «Оқшом» деган ўткир атир сепди.

Ана шу оҳанжамалардан кейин диктаторни ипак қоғозга ўраб, қутига солиб, виставкага юбориш мумкин эди. Гарин охиригача зўрға чидаб турди. У ҳар куни эрталаб ана шу оҳанжамадан ўтарди. Газеталарда эса бу ишларга «ваннадан кейин чорак соат кетади» деб ёзишарди. Қиладиган тайинли иш ҳам йўқ эди-да.

Кейин у ердан кийинадиган хонага ўтарди. У ерда уни икки малай ва бояги камердинер пайпоқ, кўйлак, туфли ва ҳоказолар билан кутиб турарди. Бугун у жи-мирлаб турадиган жигар ранг костюмни танлади. Газетчилар, диктаторнинг ажойиб фазилатларидан бири шуки, у киши галстук танлашни яхши биладилар, деб ёзишарди. Шунинг учун ҳам бунга бўйсуниб, кўз-қулоқ бўлиб туришга тўғри келарди. Гарин «чўрт-пўрт» деб сўкиниб, ранги товус патига ўхшаган галстукни танлади.

Гарин ўрта аср услубида жиҳозланган ошхонага кириб кетаркан, ўйлади:

«Бунақада узоққа чидолмайман. Росаям режимга солишди-да, жин ургурлар».

Нонушта вақтида (яна бирор қатра ичкилик йўқ) диктатор хат-хабарларни кўздан кечириши керак эди. Севр патнусда уч юзга яқин хат ётарди. Гарин дудланган қовурма балиқни, лаззатсиз сувда, тузсиз қайнатилган арпа бўтқани (одобли кишилар билан спортчиларнинг нонуштаси) чайнаган, тўғри келган шалдироқ конвертларни оларди. Ифлосвилка билан очиб, тезгина кўз югуртириб чиқарди.

«Ушбу сатрларни ёзарканман, ҳаяжондан юрагим уриб, қўлларим қалтирайди. Мен ҳақимда кўнглингизга нималар келаркин? Э, худойим. Мен сизни севаман. Суратингизни газетада кўрган заҳотиёқ, сизга ошиқ бўлиб қолдим. Мен ёшман. Ўзига дуруст одамларнинг қизи-ман».

Бундай хатларга сурат ҳам қўшиб юбориларди. Суратдан (бир ойнинг ичида бунақа суратлардан неча ўн минглаб келган эди) пахмоқ соч, кўзлари сузук, пучуқ бурун башаралар тикилиб турарди. Бунақаларни кўра-вериш ҳам жонга тегди. Крестовка оролидан Вашингтонгача, Петроград томонида жойлашган, қўлларини қисиб, ниҳоятда мушкул ташвишлардан қутулиш йўлини излаб, у бурчакдан бу бурчакка юрган («Бибигонда»га тушиб) совуқ уйдан сенат раисининг олтин столини эгаллашгача озмунча ишларни қилдими, мана энди йигирма минутдан кейин сенатга бориши керак... Оламини ҳайратда қолдирган, ер остидаги олтин денгизига эга бўлган, бутун дунёга ҳукмрон бўлган одам келиб-

келиб, ўлгудек зерикарли мешчанлик ҳаётининг домига тушиб ўтирса-я!

— Туфе, падарига лаънат!

Гарин сочиқни улоқтириб, бармоғини столга уриб тақиллатди. Орзулари поёнига етди. Бундан ортиқ ким бўлиши мумкин? Энг олий пояга эришиб диктатор бўлди. Энди императорлик унвонини талаб қилсаммикин? Ундай бўлса, бундан ҳам баттар қийналади. Қочиб қолсаммикин? Қаёққа? Нима ҳам қилардим? Зоягами? Оҳ, Зоя! Намхуш, иссиқ тунда, Вилль Даврдаги эскигина уйда у билан бўлган қандайдир бир илиқ муносабатлар энди узилганди. Унинг бу хаёлий авантюристлик фикрларининг ҳаммаси ўшанда, ташқаридаги барглари шитирлаб турган пайтда туғилганди. У вақтда курашнинг бир нашъаси бор эди.

Бутун оламни оёғингга ташлайман деб айтиш ўшанда осон гап эди... Мана, Гарин голиб чиқди ҳам. Дунё унинг оёқлари остида. Мана энди, бутун дунёнинг ҳукмрони Гарин бўлса тузсиз бўтқа еб, аҳмоқона суратларни кўриб эснаб ўтирибди. Вилль Даврдаги хаёлий тушдан ном-нишон ҳам қолмади... Энди декретлар чиқариб ўтиравер, ўзингни улуғ сифат қилиб кўрсат, ҳар томонлама сипо бўл... Эҳ, жин урсин. Қани энди бир коңьяк бўлса.

У эшикдан нарироқда, паноптикумда худди қўғирчоқлардек қотиб турган хизматкорларга қаради. Улардан иккиси дарҳол олдинга чиқди, бири лаббай дегандек таъзим қилди, иккинчиси:

— Диктатор жанобларининг машиналари тайёр,— деди.

Диктатор сенатга дадил кириб келди. Зарҳал креслога ўтириб, қуруқ овоз билан одатда мажлис очилаётганда айтиладиган гапларни такрорлади. Қошлари туташди, юзида ғайрат ва кескинлик акс этди. Шу пайтда ўнлаб аппаратлар уни суратга, кинога олди.

Сенат бугун унга: Қуйи Уэльс лорди, Неополитан герцоги, Шарлеруа графи, Мюльгаузен барони, Россиянинг ярим подшоҳи деган унвонлар бериш шарафига муяссар бўлди. Демократик мамлакат бўлганлиги учун унвон берилмайдиган Шимолий Америка Қўшма Штатларидан «Бизмен оф готт», русчасига айтганда: «Худо ёрлақаган зот» деган унвон берилди.

Гарин ташаккур билдирди. У икки тусли залда қар-

шисида ярим доира бўлиб ўтирган бу муътабар тақир бошларга, тақводор каллаларга, аслида тупуришга тайёр эди-я. Лекин ҳозир, «туф» демай, ўрнидан туриб, ташаккур билдириш лозимлигини тушунарди.

«Шошмай туринглар ҳали,— деб ўйлади ичида (ранги қум ўчган ўзи кичрайиб, соқоли чўққайиб кетган) қаршисида ярим доира бўлиб, қарсақ чалиб ўтирганларга қараб,— одамларни ирқига қараб саралаш, дастлаб минг кишидан иборат олий зотни ажратиб олиш ҳақидаги лойиҳамни рўпара қилиб қўяй...» Лекин бошдан-оёқ боғлиқ, лорд, герцог, граф, худо ёрлақанган зот деган унвонларга ботиб кетганлиги учун бундай қилмаслигини ўзи ҳам сезарди...

Лекин сенат залидан чиқибоқ, зиёфатга боради...

Кўчада диктаторнинг автомобилни қий-чув билан олқишлашарди. Лекин яхшилаб қаралса, бу қий-чув кўтараётган ўсмирларнинг ҳаммаси кийимларини ўзгартириб чиққан полициячилар билан чиновникларга ўхшарди. Гарин уларга таъзим қилиб, лимон тусдаги қўлқопли қўлини силкиб борарди. Эҳ, қани энди, Россияда туғилмаган, революцияни бошдан кечирмаган бўлса-ю, шаҳарни кезиб, ўз садоқатини «гип-гип» деб қичқириб, гулдасталар ирғитиб изҳор қилаётган халқ орасидан ўтиб, роса хумордан чиқса. Лекин Гарин огуланган киши эди. У хуноб бўлиб: «Ҳали шошмай тур, сен палидлар, овозларингни ўчир, хурсанд бўлмай қўя-қол» дерди ичида. У шаҳар думаси биносининг дарвозаси олдида машинадан тушди. Керосин, темир йўл, консерва ва ҳоказо қиролларининг қизларидан иборат ўнларча аёллар уни гулга кўмиб юборишди.

У зинадан югуриб чиқар экан, ўнгу сўлга қараб, қўлини лабига қўйиб ғойибона бўсалар ҳадея қиларди. Залда худо ёрлақанган зот шарафига музыка янгради. У ўтиргач, ҳамма ҳам ўтирди. «П» ҳарфи шаклидаги оппоқ стол устидаги гулдасталар, хрусталлар тевланади. Ҳар бир одам олдида ўн биттадан кумуш пичоқ билан ўн биттадан катта-кичик вилка (қошиқлар, қошиқчалар, қисқичбақа илиб ейдиган пинцетлар, сарсабил ейдиган қисқичлар бу ҳисобга кирмайди) қўйилган. Қайси пичоқ ва вилка билан нимани ейишни билиш, адашмаслик керак эди.

Гарин гижиниб тишларини гижирлатиб қўйди: зодагонлар эмиш-а, дастурхон тепасидаги икки юз киши-

нинг тўртдан уч қисми кўчада балиқ сотиб юрувди, энди ўн бир вилка билан овқат еганига бало борми! Лекин кўзлари диктаторга тикилганлигидан, Гарин бу сафар жамоа тазйиқига бўйсуниб, ўзини дастурхон устида баобрў тутди.

Тошбақа шўрвадан кейин нутқлар сўзлана бошланди. Гарин нутқларни шампанский қуйилган қадаҳни ушлаб, тик турганча тингларди. «Учиб қолмасам яхши эди!» деган фикр унинг миясини эговларди. Лекин беҳуда эговларди.

Гарин икки ёнида ўтирган сергап жононларга ҳатто кечалари чиндан ҳам инжил ўқишни канда қилмаслигини тасдиқлади. Суюқ-қуюқдан кейинги ширинликни еб, кофе ичишдан олдин нутқларга жавоб берди:

«Жаноблар, сизлар ишониб топширган ҳукмдорликни оллонинг инояти деб қабул қиламан, виждонимнинг муқаддас бурчи тарихда мисли кўрилмаган бу ҳукмдорликдан бозорларимизни кенгайтириш, саноат ва савдомизни гуллатиш ҳамда фуқаронинг мавжуд тузумни ағдаришга ахлоқсизлик билан уринишини барбод қилиш каби хайрли ишларда фойдаланишга амр қилади...» Шунга ўхшаган гаплар...

Нутқ ҳамманинг кайфини чоғ қилиб юборди. Тўғри, диктатор нутқини тамом қилгач, ўзича гапиргандек аллақандай уч сўзни айтиб юборди, лекин бу сўзлар нотаниш, афтидан рустилида айтилганлигидан ҳеч кимнинг эътиборини қозонмади. Кейин Гарин уч томонга таъзим қилиб, залдан чиқар экан, карнайларнинг ғат-ғути, литаврларнинг жанг-жунги ва қувончли хитоблар уни кузатиб қолди. У машинага ўтириб уйга жўнади.

Саройнинг вестибюлида ҳасса билан шляпасини ерга улоқтирди (уни кўтариш учун хизматкорлар уймаланиб қолишди) қўлларини шимининг чуқур чўнтагига суқиб, ғазаб билан соқолини чўччайтирганча юмшоқ гилам устидан юқори кўтарилди. Кабинетда уни шахсий секретарь кутиб турарди.

— Кечқурун соат еттида «Пасифик» клубида диктатор жанобларининг шарафига зиёфат берилармиш, симфоник оркестр ўйнаб турармиш.

— Шундай,— деди Гарин,— яна нима бор?

— Бугун соат ўн бирда «Индиана» меҳмонхонасининг оқ залида жанобларининг шарафларига яна базм бериларкан...

— У ёққа ҳам, бу ёққа ҳам телефон қилиб, менинг шаҳар ратушасида қисқичбақани кўпроқ еб, касал бўлиб қолганлигимни айтиб қўйинг.

— Сохта касаллигингиз эълон қилинса оворагарчилиги кўп бўлармикин деб қўрқаман: дарҳол ҳолингизни сўрагани бутун шаҳар олдингизга келади. Яна газета хроникерларини айтмайсизми, улар ҳатто камин печнинг мўриларида тушишдан ҳам тойишмайди...

— Гапингиз тўғри. Бораман.— Гарин қўнғироқ чалиб хизматкорни чақирди.— Ванна. Кечки кийим, регалия¹ билан орденларим гайёрлансин.

Гарин ўтирди (чап томонда — радиоприёмник, ўнг томонида телефонлар, рўбарўсида — диктафон трубкаси). Тўрт буклаб қирқилган оппоқ қоғозни олдига суриб, ручкани сиёҳга ботирди-да, бирдан ўйланиб қолди...

«Зоя,— деб ёза бошлади у русчалаб чиройли йирик ҳарфлар билан,— дўстим, менинг қандай аҳмоқчилик қилганлигимни фақат сизгина тушуна оласиз...»

Гарин чоракам саккизда шошиб стол тепасига келди. Эғнида юлдузлар, регалиялар қадалган фрак, нимчасининг устидан лента тортилган. Олтин орол станцияси тўлқинларига тўғрилаб қўйилган радиоприёмникнинг аниқ сигналлари эшитила бошлади. Гарин наушникни илди. Зоя очиқ, лекин худди бошқа планетадан келаётгандек жонсиз товуш билан русчалаб такрорларди:

— Гарин, ҳалок бўлдик... Гарин, ҳалок бўлдик... Оролда қўзғолон кўтарилди. Катта гиперболоид қўлдан кетди... Янсен мен билан бирга... Агар муваффақ бўлсак, «Аризона»да қочамиз.

Гап узилди, Гарин наушникни олмай, стол ёнида қаққайганча қолди. Қўлига Гариннинг шляпаси билан ҳассасини ушлаган шахсий секретарь эшик олдида кутиб турарди. Мана приёмник яна сигнал бера бошлади. Лекин энди бошқа эркакча овоз инглизчалаб қатъий гапира бошлади:

«Бугун дунё меҳнаткашлари, Қўшма Штатларни чулғаб олган ваҳиманинг кўлами билан оқибатлари сизларга маълум...»

¹Регалия — олий мансаб белгиси, подшоҳ тожи ва салтанат ҳассаси.

Гарин Шельганинг хитобномасини охиригача эшитиб бўлгач, наушникни олди. Шошмасдан, ишшайиб сигара чекди. Стол ғаладонидан юз долларлик қоғозларнинг бир пачкаси билан кенг оғизли тўппонча шаклидаги никелланган аппаратни олди: бу унинг энг сўнгги ихтироси — чўнтак гиперболоиди эди. Қоши билан имо қилиб, шахсий секретарни чақирди.

— Дарҳол йўл машинасини тайёрлаш ҳақида фармойиш беринг.

Шунчадан бери биринчи марта секретарнинг қовоғи кўтарилиб, сариқ кўзлари тикондек бўлиб, Гаринга тикилди.

— Ия, жаноби диктатор?

— Жим! Дарҳол қўшинлар бошлиғига, шаҳар губернаторига, граждандар маъмурларига соат еттидан ҳарбий ҳолат эълон қилинажagini хабар қилинг. Шаҳардаги тартибсизликларни бартараф қилишнинг ягона йўли — отиш.

Секретарь бир лаҳзага ғойиб бўлди.

Гарин уч қанотли кўзгу олдига келди. Унинг эғнида регалиялари, юлдузлари, ўзи бўлса, худди музейга қўйган мум қўғирчоқдек ранги қум ўчганди. У анчагача ўз аксига қараб турди, бирдан бир кўзи беихтиёр мазақ қилаётгандек пирпираб кетди... «Жуфтакни ростлаб қол, Пьер Гарри, тезроқ қоч», — деди у ўзига-ўзи шивирлаб.

Олтин оролдаги воқиалар йигирма учинчи июнь кеч-қурун бошланди. Кун бўйи океан қутуриб турди. Момақалдиरोқли булутлар карвони жануби-ғарб томондан сузиб келарди. Чақмоқ осмонни ларзага солади. Сувчанги жонсарак бир тумандек бутун оролга ёғилади.

Кечга яқин момақалдиरोқлар узоқлашди, чақмоқлар океаннинг нариги бурчида ялт-юлт қила бошлади, лекин шамол бўшашмас, дарахларни ерга ётқизар, фонарь осилган баланд устунларни эгар, симларни узар, баракларнинг томларини бузиб олиб кетар, шундай ваҳшат билан инграр ва ўкирар эдики, оролдаги ҳамма жондор ин-инига уриб кетганди. Гаванда тўхтаган кемалар ғичирларди, шамол бир неча баржани лангар занжиридан узиб океанга суриб кетди.

«Аризона» кичикроқ гаванда, саройнинг рўпарасидаги тўлқинлар юзида худди қармоқ пўкагидек қалқиб юрарди.

Кейинги вақтларда оролнинг аҳолиси анча камайиб кетган. Шахтадаги ишлар тўхтаган. Мадам Ламолнинг улкан иморатларини қуриш ҳали бошланмаган. Олтининг ишчидан беш юзга яқин киши қолган. Қолганлари қўйни-қўнжини олтинга тўлдириб, оролни ташлаб кетган. Иморат солиш учун ишчилар посёлкасининг бўм-бўш баракларини бузиб, ўрни текисланди.

Энди бу бир парча ерда гвардиячилар қиладиган ҳеч қандай иш қолмади. Уларнинг қояларда милтиқ кўтариб, оқ-сарик қўриқчи итлардек қаққайиб турадиган, милтиқни пўписа билан қайта-қайта ўқлаб, тиконли сим тўсиғи ёнида виқор билан юрадиган вақтлари ўтиб кетган. Гвардиячилар ичкиликка берилиб кетишди. Энди катта шаҳарларни, ҳашаматли ресторанларни қумсаб қолишди. Отпуска бер деб қисташар, ғалаён кўтарамиз деб пўписа қилишар эди. Лекин Гарин отпуска ҳам, ишдан бўшатиш ҳам бўлмайди деб қатъий фармойиш бериб қўйган эди. Гвардиячиларнинг казармаларини доимо катта гиперболоид стволи мўлжалга олиб, шайланиб турарди.

Казармаларда қимор авжида. Ютқизган одам номи ёзилган қоғозни тўларди, чунки оёқ остида қалашиб ётган олтинлар аччиқ турпдек уларнинг кўнглига теккан эди. Қуролдан, чекилавериб четлари сарғайиб кетган трубкадан, кўп йиллик бир шиша коньякдан ёки бир-икки марта тумшуққа туширишдан ўйнашарди. Кечга бориб, бутун казармадагилар ғирт маст бўларди. Генерал Субботин бўлса, интизом у ёқда турсин, ҳатто одобни сақлашга ҳам қурби келмай қоларди.

— Жаноб офицерлар, уят,— деб ҳар кун кечқурун бўкирар эди генерал Субботин офицерлар ошхонасида,— жуда паст кетманглар, жаноби офицерлар!

Ҳеч қандай таъсир чоралари кор қилмади. Лекин ҳеч қачон йигирма учинчи июндагидек, яъни шторм бўлган кундагидек ичкиликбозлик бўлмаган эди. Инграган шамол гвардиячиларнинг қалбини ғам-ғуссага тўлдирди, ўтмишдаги хотиротлар тикланди, эски яралар янгиланди. Сув чанги ёмғирдек деразага уриларди. Осмон артиллерияси ўт сочар, довулдек ўкирарди. Деворлар титрар, столдаги стаканлар жарангларди. Ювиниб-

таралмаган гвардиячилар узун столларга тирсақларини қўйиб, абжир бошларини қўлларига тираганча душманларининг «Эҳ, олмажон, қайга қочмоқчисан...» деган ашулаларини айтишади. Тўлқинлар қўйнидаги кичкинагина оролчага қайси ўлкадан келиб қолганини шайтондан ўзга ҳеч ким билмайдиған бу қўшиқ Ватаннинг бир чимдим тузидек татиб кетди. Йиғидан хум бўлган бадмаст каллалар сарак-сарак қилади. Генерал Субботин таъсир кўрсатаман деб хип бўғилди,— ҳаммани чўчқага ўхшаган иблис деб ҳақорат қила-қила, ўзи ҳам ўлгудек ичар эди.

Ревком разведкаси (Иван Гусевдан иборат) душман казармалари оғир аҳволда деган хабарни келтирди. Кечқурун соат олтидан ошганда Шельга норғул-норғул беш шахтёр билан казармалар олдидаги гауптвахта ёнига келди-да, милтиқ қўйиладиган козла олдида турган икки бадмаст соқчи билан ғижиллаша бошлади. Соқчилар ҳушёрликни йўқотиб қўйдилар. Тўсатдан уларни йиқитиб, қуролсизлантириб, қўл-оёқларини боғлашди. Шельга юзлаб милтиқни қўлга туширди. Милтиқларни шу заҳотиёқ фонарма-фонарь, дарахт ва буталар орқасига яшириниб ўтлоқдан судралиб ўтиб келган ишчиларга тарқатишди.

Юз киши казармаларга бостириб кирди. Даҳшатли саросима бошланди, гвардиячилар босиб келувчиларни шиша ва табуреткалар билан қарши олишди, чекинишди, бироз тартибга тушиб, тўппончалардан ўқ узишди. Зинапоярда, коридорларда, тротуарларда жанглар бўлди. Ҳушёрлар билан мастлар муштлашиб кетишди. Ойналари синган деразалардан даҳшатли фарёдлар эшитилди. Ҳужумчилар кам — бир киши беш кишига тўғри келарди — лекин улар қадоқли катта муштларини худди занжирдек қилиб нозик оқ-сарикларни савалашарди. Қўғимча куч тезлик билан етиб келди. Гвардиячилар деразалардан ташлаб қочишди. Бир неча жойда ёнғин чиқди, казармаларни тутун босди.

Янсен саройнинг бўм-бўш, қоронғи хоналаридан югурди. Тўлқин гумбур-гумбур, шоп-шуп қилиб, айвонга зарб билан урилади. Шамол ҳуштак чалиб, дераза ромларини зирқиратади. Янсен мадам Ламолни чақи-

риб, аянчли бир ҳаяжон ичида товуши келармикин деб қулоқ солади.

У пастга, Гариннинг ўзи ётадиган хонага югураркан, зинадан катта-катта қадам ташлаб учиб борарди. Пастдан ўқ овозлари, бақариқ-чақариқлар эшитилади. У ичкари боққа қаради. Бўм-бўш, жон зоти йўқ. Рўбарў томонда плюш тутилган пештоқ тегида ташқаридан эшикни итаришиб, синдириб юборишадигандай бўлишарди. Ажабо, шунақаям қаттиқ ухлаб қоладими-я, Янсен дераза ойнасини чил-чил қилган ўқ овозидан уйғониб кетди. Мадам Ламол қочдими? Ё ўлдирилганмикин?

У таваккал қилиб бир эшикни очди. Кирди. Тўрт кўкимтир шар билан қадама суратли шипга осилиб турган бешинчи шар асбоблар ёзиб қўйилган столларни, ўлчагичлар тахтасини, катод лампалари солинган яшикча ва шкафчаларни, динамо симларини, чертёжлар қалаштириб ташланган ёзув столини ёритиб турарди. Бу Гариннинг кабинети эди. Ерда гижимланган дастрўмол ётарди. Янсен уни дарров олди — дастрўмолдан мадам Ламоль ишлатадиган атир ҳиди анқирди. Шунда у хонадан катта гиперболоидга олиб чиқадиган лифт борлигини, шу уйнинг қаеридадир махфий эшик бўлиши кераклигини эслади. Мадам Ламоль отишма бошланиши биланоқ, албатта, минорага югурган бўлиши керак, шу ҳам эсга келмабди-я!

Янсен ана шу эшикчани топармикинман деб аланглади. Лекин шу топда ойналарнинг синаётган овози, оёқ товушлари, девор орқасида шошилич бақариб-чақаришлар эшитилиб қолди. Саройга босиб киришди. Нега энди мадам Ламоль имирсилаяптикан? У эпчиллик билан икки тавақали ўймакор эшикдан кирди-да, ичдан қулфлаб олди. Тўппончасини чиқарди. Бутун сарой оёқ товушларига, шовқун-суронга, бақариқ-чақариққа тўлгандай эди.

— Янсен!

Унинг олдида мадам Ламоль турарди. Унинг кўкариб кетган лаблари шивирлар, лекин Янсен унинг нима деганига тушунмасди. У оғир-оғир нафас олиб, мадам Ламолга тикилиб турди.

— Биз ҳалок бўлдик, Янсен, ўлдик! — такрорлади мадам Ламоль.

Унинг эгнида қора кўйлак. Нозик, узун қўлларини

кўксига босиб олган. Мовий кўзлари бўрондек жонсарак.

— Катта гиперболоиднинг лифти ишдамаяпти,— деди мадам Ламоль,— лифт энг юқорига кўтариб қўйилган. Минорада аллаким ўтирибди. Улар сирт томондан кергилар билан чиқиб олишган... У Гусев деган бола бўлиши керак, мен бунга аминман...

Мадам Ламоль бармоқларини қарсиллатиб, ўймакор эшикка қаради. Қошлари чимирилди. Эшикни ўнларча сёқлар тепарди. Даҳшатли фиғон эшитилди. Югур-югур. Тартибсиз ўқ узишлар. Мадам Ламоль тезлик билан стол олдига ўтирди-да, рубилникни буради: динамо майин товуш билан ингради, ноксимон лампалар бинафша ранг нур сочиб порлади. Радиоаппаратнинг калити сигналлар юбориб тикиллади.

— Гарин, биз ҳалок бўлдик... Гарин, биз ҳалок бўлдик...— гапириб кетди у микрофон сеткасига энгашиб.

Бир минутдан кейин ўймакор эшик мушт ва оёқ зарбидан қирсиллай бошлади.

— Эшикни очинглар! Оч!..— деган овозлар эшитилди. Мадам Ламоль Янсеннинг қўлидан ушлаб, девор тагига судраб борди-да, ўймакор безакнинг ердаги жимжимасини оёғи билан босди. Икки ним устун орасидаги штоф панель секингина чуқурликка чўкди. Мадам Ламоль билан Янсен махфий туйнук орқали ерости йўлига тушишди. Панель аввалги жойига туриб олди.

Момақалдироқдан кейинги нотинч океан устидаги юлдузлар янада ёрқинроқ милтиллар ва порлар эди. Шамол одамни йиқитиб юборадигандек. Тўлқинлар осмонга сапчирди. Тошлар гумбурларди. Океан шовшуви орасидан ўқ овозлари эшитилиб туради. Мадам Ламоль билан Янсен буталар ва қоялар панасига яшириниб, доимо моторли катерча турадиган шимолий қўлтиқ томонга қочишди. Унг томонда — саройнинг қопқора деворлари қад кўтарган, чапда — тўлқинлар, ёруғда товланаётган кўпиклар чўққиси, узоқда — жавлон ураётган «Аризона»нинг чироқлари. Орқада катта гиперболоид минорасининг панжарасимон қораси кўкка бўй чўзган. Унинг учида чироқ милтиллаб турарди.

— Уни қаранг,— чопиб кетаётган мадам Ламоль бурйлиб қаради-да, минора томонга қўл силтаб қичқирди, — нарёқдаги нурни қаранг! Ажалимиз етибди!

У тўлқинлардан панада турган қиямаликка тушди. Бу ерда, сарой айвонларига олиб борадиган зина остида, кичикроқ бонлар олдида бир катерча чайқалиб турарди. Мадам Ламоль унга сакраб чиқиб олди, қуйруғига югуриб келди-да, титраб-қақшаб стартерни босди.

— Тезроқ, тезроқ бўлинг, Янсен!

Катерча занжир билан қулфлаб қўйилганди. Янсен тўппончасининг стволини ҳалқага солиб, қулфни бузди. Юқорида, айвонда жаранг-журунг қилиб эшик очилиб, қуролланган кишилар пайдо бўлди. Янсен тўппончани ташлаб, занжирнинг тегидан ушлаб тортди. Унинг мускуллари зўриқди, бўйни шишди, камзулининг томигидаги илгак узилиб тушди. Ишга тушган мотор бирдан тириллаб қолди. Айвондаги одамлар зинадан пастга тушиб келишаркан, милтиқларини ўқталиб «Тўхта, тўхта!» деб қичқаришарди.

Янсен кучининг борича зўр бериб, занжирни узди. Тириллаб турган катерни узоққа итариб, тўлқинлар оғушига узатди-да, ўзи эмаклаб руль олдига келиб олди.

Катер қинғир бир ёй ясаб, қўлтиқдан чиқиладиган торгина йўлакка қараб учди. Кетидан узилган ўқлар чақнади.

— Трап, эй иблислар! — деб қичқирди «Аризона» остида чайқалаётган катердаги Янсен. — Старший ёрдамчи қани? Ухлапти! Осаман!

— Шу ерда, шунда, капитан. Есть капитан.

— Арқонни кес! Моторларни ишга сол! Газни бос! Чироқларни ўчир.

— Есть, есть, капитан.

Бўрон уриб турган трапдан биринчи бўлиб мадам Ламоль кўтарилди. У яхтада туриб қайрилиб қараган эди, Янсеннинг зўр бериб турмоқчи бўлаётганини, ёнбошига йиқилиб тушганини, юқоридан ташланган арқонга жон ҳолатда ёпишиб олганини кўрди. Тўлқин уни катер билан бирга кўмиб кетди, сўнг унинг оғриқдан буришган, қонсиз чеҳраси лип этиб кўриниб қолди.

— Янсен, сизга нима бўлди?

— Яраландим.

Тўрт матрос катерчага сакраб тушишди. Янсенни кўтариб, яхтага олиб чиқишди. Палубада у биқинини

ушлаб йиқилди-ю, ҳушидан кетди. Уни кўтариб каютага олиб чиқишди.

«Аризона» имкони борича тўлқинларни кесиб, сув юзидаги жар-журларни писанд қилмай, тезлик билан оролдан узоқлашиб борарди. Старший ёрдамчи командирлик қиларди. Мадам Ламоль унинг ёнида, кўприкчада, зина тутқичини ушлаганча турарди. Усти-бошидан сув оқар, кўйлаги баданига ёпишиб қолган. Мадам Ламоль шафақнинг қизариб боришига (казармалар ёнарди) ва олов спиралдек буралиб-буралиб чиқаётган қора тутуннинг орол устига ястаниб елаётганига тикилиб турарди. Лекин мана у бирдан алланимани пайқаб қолди шекилли, командирнинг енгидан тортиб, деди:

— Жануби-ғарбга буриг...

— Бу ернинг ҳаммаси қоятош-ку, мадам.

— Жим, ишингиз бўлмасин!.. Шундан ўтинг, доим чап томонимизда оролни кўзлаб ўтинг.

Мадам Ламоль гиперболоиднинг панжарасимон минорачасига қараб югурди. Сув эпкини билан палубанинг учини босиб, мадам Ламолни кўмиб йиқитиб юборди. Матрос жиққа ҳўл бўлган, қаҳрга тўлган мадам Ламолни ушлаб қолди. У матроснинг қўлидан чиқиб, минорачага тармаша кетди.

Оролда ёнғин тутуни устида, баландда кўзни оладиган юлдуз порлади — бу катта гиперболоиднинг ишга тушиб, «Аризона»ни излаётганидан далолат берарди.

Мадам Ламоль олишишга қарор берди, барибир бир неча мил масофадаги нарсани ҳам ура оладиган нурдан қутулишнинг иложи йўқ эди. Нур аввал осмонда юлдузлар орасида жавлон уриб, бир неча секунд ичида тўрт юз километрлик доира ясади. Энди у зўр бериб океаннинг ғарбий секторини излар, тўлқинларнинг қирраларидан югурар, унинг изидан эса қуюқ паға-паға буғ кўтарилиб қоларди.

«Аризона» орол бўйидан етти мил нарида елдек учиб борарди. Яхта мачтасигача вишиллаб турган сувга кўмилиб, pista пўчоқдек сув бетига қалқиб чиқар, шунда кема қуйруғидаги минорадан мадам Ламоль жавоб нурини билан оролни урарди. Оролнинг баъзи ерларидаги ёғоч иморатлардан ўт чиқди. Учқун дасталари гўё улкан дам билан пуфланаётгандек осмонга учарди. Қутурган қорамтир океан устида шуъла жилваланарди. Мана, «Аризона» тўлқинларнинг чўққисига кўтарилган-

дан оролдагилар яхтанинг қорасини кўриб қолишди, ёндирувчи оқ игна унинг атрофида ўралишиб, юқоридан пастга, эгри-бугри чизиқлар билан кесиб, яна жуда яқиндан ёнига келиб, гоҳ кеманинг қўйруғидан, гоҳ учидан уриб тушарди.

Зоя назарида кўзни оладиган юлдуз тўғридан-тўғри унинг кўзларига санчилаётгандек, унинг ўзи ҳам аппарат стволини ана шу узоқ минорадаги юлдузга санчиб олишга интиларди. «Аризона»нинг парраклари шиддат билан гуриллар, қўйруғи яланғоч бўлиб қолган кема энди учи билан оғиб, тўлқинлардан сирғаниб борарди. Шу вақтда нур нишонни топгандай ғиз этиб кўтарилди, худди мўлжалга олаётгандек титраб турди-да, бирдан тўғри яхтанинг шундоқ устига туша бошлади. Зоя кўзларини юмди. Ана шу олишувнинг гувоҳи бўлган кишиларнинг ҳам дами ичига тушиб кетган бўлса ажаб эмас.

Зоя кўзини очганда олдида сув девор бўлиб кўтарилган, бир томони жарга ўхшайди, «Аризона» ўшаққа сирғаниб бораётир. «Ҳали ажалим етмабди» — ўйлади Зоя. Аппаратни қўйиб юборди, унинг қўллари мадорсиз осилиб қолди.

Яна тўлқин кўтарила бошлаганда, ажал нима учун чекинганлиги маълум бўлди. Улкан тутун булутлари бутун орол билан минорани қоплаганди — нефть цистерналари портлаган бўлиши керак. «Аризона» тутун пардасини пана қилиб, бемалол кетиб олиши мумкин эди.

Зоя катта гиперболоидни урдими, урмадими, ёки юлдуз тутун панасида қолдими — буни билмас эди. Энди барибир эмасми... У зўр машаққат билан минорачадан тушди. Кема абзалидан ушлаб каютага етиб олди. Унда кўк парда орқасида Янсен оғир-оғир нафас олиб ётарди. Зоя креслога ўзини ташлади, мум гугуртни ёқиб, папирос тутатди.

«Аризона» шимоли-ғарб томонга сузиб борарди. Шамол пасайган бўлса ҳам, океан ҳамон тинчимаган эди. Яхта Гарин билан алоқа боғлаш учун кунда бир маҳал жуда кўп шартли сигнал юборар, бутун дунёдаги юз мингларча радиоприёмникларда Зоянинг овози эшитиларди. «Нима қилиш керак. Қаёққа борайлик? Биз фалон кенглик ва узунликдамиз. Буйруқларингизни ку-тамиз» дер эди у.

Океан кемалари бу радио хабарини эшитиб, яна «денгизлар даҳшати» — «Аризона» пайдо бўлган кўрқинчли жойдан узоқроқ бўлишга ошиқардилар.

Енаётган нефть булути Олтин оролни чулғаб олди. Довулдан сўнг қилт этган шамол бўлмади. Қора тутун океан сувига бир неча километрлик улкан соя ташлаб, беғубор осмонга юксалди.

Орол бежон биёбондек туюлар, фақат шахта томонида элеваторларнинг чўмичлари ҳар сафаргидек бетўхтов гижирларди.

Кейин сукунатни бузиб, музыка янгради: тантанали оғир марш чалинди. Тутун пардаси орасидан икки юзга яқин киши кўринади: улар бошларини кўтариб боришарди, уларнинг чеҳралари жиддий ва кескин қиёфада. Олдиндаги тўрт киши қизил байроққа ўралган алланимани кўтариб олишган. Улар катта гиперболоиднинг панжарали минораси юксалиб турган қояга чиқишди-да, минора этагига узун тугунни қўйишди.

Бу Иван Гусевнинг жасади эди. У кеча, «Аризона» билан бўлиб ўтган жангда ҳалок бўлганди. Иван худди мушукдек тармашиб, миноранинг панжарали маҳкамлагичлари тепасига чиқди-да, гиперболоидни сошлаб, ўрқач-ўрқач тўлқинлар орасидан «Аризона»ни излай кетди.

«Аризона»дан чиққан оловли шнур оролдаги иморатларни ёндириб, столба билан дарахтларни кесиб, жавлон урарди. «Ҳа, илон», — шивирлади Иван аппаратнинг оғзини бураркан; у ҳозир ҳам Тарашкиндан ёзув сабоғи олаётган вақтидаги одатини қилиб, тилини ҳам ишга солганди.

У «Аризона»ни фокусга келтириб туриб, бурчакни яқинлаштириб кеманинг қўйруқ ва уч томонларидаги сувга нур билан ура бошлади. Ёниб кетган цистерналардан чиқаётган тутун булутлари халал берарди. «Аризона»дан чиққан нур бирдан кўзни кўр қиладиган юлдузга айланди; бу оловли юлдуз Иваннинг кўзларига найзадек санчилди, нур тешиб ўтган Иван катта гиперболоиднинг кожухи устига йиқилди...

— Хотиржам ухлайвер, Ванюша, сен қаҳрамонларча ҳалок бўлдинг, — деди Шельга. У Иваннинг жасади ол-

дида тиз чўқди, байроқнинг бир чеккасини қайириб, бо-
ланинг пешонасидан ўпди.

Карнайлар янгради, икки юз киши барабар «Интер-
национал»ни куйлади.

Бироз муддат ўтар-ўтмас қора тутун орасидан икки
моторли бир аэроплан парвоз қилди. Аэроплан осмонга
чиқди-да, ғарб томонга бурилиб, ғойиб бўлди...

120

— Ҳамма фармойишларингиз бажарилди, диктатор
жаноблари.

Гарин уйга кириладиган эшикни қулфлаб олди-да,
силлиқ жавон олдига келиб, унинг ўнг томонини пай-
паслаб кўрди.

Секретарь истехзоли илжайиб:

— Махфий эшик кнопкаси чап томонда, диктатор
жаноблари...— деб қўйди.

Гарин дарҳол секретарга ғалати бир назар ташлади.
Кнопкани босди, китоб жавони товушсиз сурилиб, са-
ройнинг махфий хоналарига олиб кирадиган торгина
йўлакни очди.

— Марҳамат, — деди Гарин секретарга биринчи бў-
либ йўлакка киришни таклиф қиларкан. Секретарнинг
ранги қум ўчиб кетди, Гарин совуқ бир илтифот билан
нур тўппончасини унинг пешонаси барабар кўтарди. —
Итоат қилганингиз маъқулроқ, жаноби секретарь...

121

Капитан каютасининг эшиги ланг очиқ, каравотда
Янсен ётибди.

Яхта зўр-базўр сузарди. Сукунатдан кемага келиб
урилаётган тўлқинларнинг овози эшитилади.

Янсеннинг орзуси ушалди, — у яна океанда ёлғиз
мадам Ламоль билан бирга эди. У ўлаётганини биларди.
Бир неча кун ўлим билан олишди, қорнини нур тешиб
ўтиб, катта жароҳат қолдирганди, ниҳоят жим бўлди.
Абадийлик ҳавоси ёғилиб турган очиқ эшикдан юлдуз-
ларга қараб ётди.

Ташқарида, булутларга соя солиб, мадам Ламоль
пайдо бўлди. Янсеннинг бошига келди. Шивирлаб,
кўнгил сўради. У қовоқларининг ҳаракати билангина

жавоб қилди, мадам Ламоль буни пайқади, «сенинг мен билан бирга бўлганингдан бахтиёрман» демоқчи эди Янсен. Унинг кўкраги ҳавога тўлиб, кўтарилиб-кўтарилиб тураркан, Зоя каравотнинг ёнига ўтириб, қотиб қолди. Унинг миёсида қайғули ўйлар кезаётган бўлиши керак.

— Дўстим, яккаю ягона дўстим,— деб пичирлади у ўксиб,— дунёда ёлғиз сиз мени севардингиз. Фақат сиз учун мен азиз эдим. Энди... Дунё нақадар совуқ, нақадар хунук...

Янсен жавоб қилмас, гўё қовоқларининг ҳаракати билангина хунук хабардан дарак берарди. Зоя унинг бурни ингичқа тортиб, оғзи заиф бир табассумга чоғланганлигини кўрди. Яқингинада унинг лола ранг бўлиб ёнган юзлари энди мумдек бўзариб кетди. Зоя яна анчагача сабр қилиб турди, кейин лабларини унинг қўлига теккизди. У ҳали ўлмаганди. Кўзларини секин очди, лаблари тамшанди. Зояга Янсен «яхши...» дегандек бўлди...

Кейин унинг афти ўзгарди. Зоя орқасини ўгирди ва оҳиста мовий пардани туширди.

Секретарь — Қўшма Штатларнинг энг олифтаси — қотиб қолган бармоқлари билан гиламни чангаллаганча, юз тубан тушиб чўзилиб ётарди. У бир лаҳзадаёқ, «ғиқ» этмай жон берди. Гарин титроқ лабларини тишлаб, секин чўнтагига нур тўппончасини солди. Кейин пастаккина пўлат эшик олдига келди. Мис доирадаги ҳарфлардан фақат ўзига таниш бўлган комбинацияни терди — эшик очилди. У деразасиз темирбетонли уйга кирди.

Бу диктаторнинг шахсий сейфи эди. Лекин бу ерда олтин ёки қиммат баҳо қоғозлар ўрнига Гарин учун улардан ҳам қадрлироқ бир нарса бор эди: Европадан олиб келинган, дастлаб махфий равишда Олтин оролда, кейин эса бу ерда, саройнинг хилват хоналаридан бирида Гариннинг учинчи қиёфадози — ўзини катта пулга сотган рус эмигранти, барон Корф сақланарди.

У юмшоқ чарм креслода оёқларини зарҳал столча устига қўйиб ўтирарди. Столча устига вазаларда ҳўл мевалар, ширинликлар қўйилган (ичиш таъқиқланган). Ерда китоблар — жиноятчилар ҳаётига бағишланган ҳар

хил инглиз романлари сочилиб ётибди. Барон Корф зерикканидан олча данакларини ўз курсисидан уч метрча нарида турган телевизор аппаратининг доира шаклидаги экранига тупуриб ўтирарди.

— Бормисиз, — деди у хонага кирган Гаринга ялқовсиниб ўгириларкан. — Жин ургур, қаёқларда қолиб кетдингиз... Менга қаранг, бу ертўлада яна қанча тузламоқчисиз? Худо урсин, бундан кўра Парижда очдан ўлганим яхши эди.

Гарин жавоб бериш ўрнига ўзидаги лентасини юлқиб олди, орденлари ва регалияси тақилган фракини ечди.

— Ечининг.

— Нега? — деб сўради барон Корф қизиқсиниб.

— Қийимларингизни менга беринг.

— Нима гап ўзи?

— Паспортни ҳам, ҳамма қоғозларни... Устарангиз қани?

Гарин кўзгунинг олдига ўтирди. Юзига совун ҳам сурмай оғриқдан башарасини буриштириб, тезда мўйлов соқолини қириб ташлади.

— Айтганча, қўшни хонада бир одам ётибди. Эслаб қўйинг — у сизнинг шахсий секретарингиз бўлади. Уни қидириб қолишса, махфий топшириқ билан бир ерга юборувдим, дейишингиз мумкин... Тушундингизми?

— Ўзи нима гап, деб сўраяпман сиздан? — қичқирди барон Корф шошиб-пишиб Гариннинг шимини илиб оларкан.

— Мен бу ердан махфий эшик орқали парктаги машинамга ўтаман. Сиз бўлсангиз секретарни камин печга яшириб, менинг кабинетимга кирасиз. Дарҳол телефон билан Роллингни чақирасиз. Менинг диктатурам механизмини ипидан игнасигача эслаб қолгандирсиз деб ишонаман. Мен, кейин биринчи ўринбосарим — махфий полиция бошлиғи, кейин иккинчи ўринбосарим — пропаганда бўлимнинг бошлиғи, кейин учинчи ўринбосарим — ифволар бўлимнинг бошлиғи, кейин уч юз кишилик махфий кенгаш бошида Роллинг турибди. Агар сиз ҳали бутунлай тентак бўлиб қолмаган бўлсангиз, буларнинг ҳаммасини қорилардек ёдлаб олган бўлишингиз керак... Шимингизни ечсангиз-чи, нима қилиб турибсиз, жин урсин сизни! Роллингга телефон қилиб, сиз, яъни

Пьер Гарин қўшин билан полицияга бош бўлганингизни айтинг. Катта жанг қилишингиз керак ҳали, азизим...

— Тўхтанг, борди-ю, Роллинг овозимдан таниб, бу сиз эмас, мен эканлигимни билиб қолса нима бўлади?..

— Э! Уларга барибир. Диктатор бўлса бас...

— Ие, тўхтанг, тўхтанг, демак, мен шу дақиқада бошлаб Петр Петрович Гаринга айланаманми?

— Муваффақият тилайман. Ҳокими мутлоқ бўлиб бир давр суриг. Ҳамма йўл-йўриқлар ёзув столимда... Мен — ғойиб бўлдим...

Гарин боя кўзгуда қиёфадошига қандай имо қилиб келган бўлса шундай эшикдан чиқиб, ғойиб бўлди.

123

Гарин усти ёпиқ машинада ёлғиз шаҳарнинг марказий кўчаларидан учиб ўтаркан, хавф-хатардан халос бўлди: у ўз вақтида жуфтакни ростлаб қолган экан. Ишчи районлари билан шаҳар атроф жойларда юз минг кишилик аламон қайнарди... Одим жойда революция байроқларининг алвонлари ҳилпирарди... Кўчаларнинг ўрта-ўртасида ағдарилган автобуслардан, деразалардан иргитилган мебеллардан, эшик, фонарь осиладиган устун чўян панжаралардан баррикадалар бунёд этилганди.

Гариннинг тажрибали кўзлари ишчиларнинг яхшигина қуролланиб олишганлигини пайқади... Аламон орасини ёриб ўтаётган юк машиналарида пулемёт, граната, милтиқлар ортилган... Шубҳасиз, бу Шельганинг иши...

Бир неча соат бурун Гарин дадиллик билан қўшинларни қўзғолончилар устига ташлаган бўларди. Лекин ҳозир унинг кучи «Йўқолсин диктатор! Уч юз кишилик кенгаш йўқолсин!» деган қарғиш ва қичқириқлар орасида физиллаб бораётган машинанинг педалини жаҳл билан босишгагина етди.

Гиперболоид Шельганинг қўлида. Буни ҳамма билар, қўзғолончилар ҳам шу ҳақда қичқиришарди. Шельга худди қаҳрамонлик симфониясига дирижёрлик қилаётгандек революцияни бошқарарди.

Олтин сотиш пайтидаёқ Гариннинг буйруғи билан қурилган радиокарнайлари энди унга қарши ишларди — ҳамманинг ёппасига қўзғолонга кўтарилганлиги ҳақидаги хабарни тарқатарди.

Гариннинг қиёфадоши Петр Петрович асло кутмаган ишларни қилди, у қатъий ҳаракат қилиб, ҳатто муваффақиятларга эриша бошлади. Унинг сараланган қўшивлари баррикадаларни штурм қилди. Полиция аэропланлардан газ бомбалари ташлади. Суворийлар чорраҳалардаги кишиларни шоп қилич билан чопарди. Махсус бригадалар эшикларнинг қулфларини бузиб, ишчиларнинг уйларига бостириб кириб, жон зотини қўймас эди.

Лекин қўзғолончилар бўш келишмади. Улар бошқа шаҳарларда, йирик фабрика марказларида дадиллик билан ҳужумга ўтишди. Пешинга бориб бутун мамлакат қўзғолон ўти ичида қолди...

Гарин машинанинг жами ўн олти цилиндрини ишга солиб, имкони борича тез ҳайдарди. Вилоят шаҳарларининг кўчаларидан чўчқа, итларни уриб, товуқларни босиб довулдек ўтиб борарди. Баъзи ўткинчилар кўз юмиб-очишга улгурмасдан диктаторнинг чапг босган, қора катта машинаси кичрайиб, ғизиллаб, муюлишда бурилиб, кўздан ғойиб бўларди...

Гарин бензин олиш, радиаторга сув қуйиш учун бир неча минутгагина тўхтади... Бутун тун бўйи елдек учди.

Эрталаб ҳам диктатор ҳокимияти ағдарилмаганди. Термит бомбалари билан ёндирилган пойтахт ўт ичида, кўчаларда эллик мингга яқин ўлик ётарди. «Оббо барон-эй!»— истеҳзоли кулиб қўйди Гарин радиокарнайи ана шу хабарни хириллаб айтганда...

Эртасига эрталаб соат бешда унинг машинаси ўққа тутилди...

Соат еттида у аллақандай шаҳарчадан ўтиб бораркан, қизил байроқлар кўтариб қўшиқ айтиб келаётган кишиларни кўрди...

У иккинчи кеча ҳам тонггача тинмай ғарбга, Тинч океанга елдек учиб борарди. Эрталаб, машинага бензин қуяётганида, ниҳоят радиокарнайининг қорайиб турган оғзидан Шельганинг жуда таниш овозини эшитди:

— Ғалаба, ғалаба... ўртоқлар, революциянинг даҳшатли қуроли — гиперболоид менинг қўлимда...

Гарин тишларини ғижирлатиб, гапнинг у ёғини эшитмай яна машинани ҳайдади. У эрталаб соат ўнда тош кўчанинг четида биринчи плакатни кўрди; фанер тахтага катта-катта ҳарфлар билан қуйидаги сўзлар

ёзилганди: «Уртоқлар... Диктатор тириклай қўлга олинди. Лекин диктатор Гариннинг қиёфадоши, сохта шахс экан. Петр Гарин ғойиб бўлган. У ғарб томонга қочаётир... Уртоқлар, ҳушёр бўлинглар, диктаторнинг машинасини ушланглар... (Машина ва Гариннинг белгилари келтирилади). Гарин революцион суддан қочиб қутулмаслиги керак...».

Пешинга бориб Гарин орқасидан бир мотоцикл қувиб келаётганлигини кўриб қолди. У ўқ овозини эшитмаган бўлса ҳам бошидан ўн сантиметр юқориқда ойнани ўқ тешиб, дарз қилибди. Гардани муздай бўлиб қолди. У машинанинг бор газини қўйиб тепалик орқасига лип этиб ўтиб, қуюқ ўрмонли тоққа бурилди. Бир соатдан кейин дара ичига ўқдек кириб борди.

Моторнинг мазаси қоча бошлади, охири ўчиб қолди. Гарин сакраб тушди-да, рулни буриб, машинани жарлика ағдариб юборди, ўзи машаққат билан оёқларини уқалаганча қия қарағайзорга тармашиб кетди.

У юқоридан қараб, ўзи томон уч мотоциклнинг елдек учиб келаётганини кўрди. Энг кейингиси тўхтади. Белигача қуролланиб олган яланғоч киши ундан сакраб тушиб, диктаторнинг пачағи чиққан машинаси ағдарилиб ётган жарга энгашиб қаради.

Ўрмонда Петр Петрович эғнидаги шими билан фуфайкасидан бошқа ҳамма нарчасини ечиб ташлади, гуфлисининг бошлиғини тилиб қўйди-да, энг яқин темир йўл станцияси томон пиёда кетди.

Тўртинчи куни у Лос-Анжелос яқинидаги денгиз қишлоқчасига етиб олди. Бу ердаги унгурда унинг дирижабли доимо шай бўлиб турарди.

124

Тонг шафағи беғубор осмонни ёритди. Океандан пушти ранг ҳовур кўтарилиб турибди. Гарин дирижабль гондоласининг деразасидан машаққат билан дурбин орқали қараб, узоқда, пастликда яхтанинг қобуғини ахтариб топди. Яхта енгил нимқоронғи тўсиқлар орасида живирлаб, шишадек сув юзида мудрагандек турарди.

Дирижабль пасая бошлади. У қуёш нурларида ялт-ялт қиларди. Яхтадагилар уни пайқаб, байроқ кўтаришди. Гондола сувга тегиши биланоқ яхтадан бир

294

қайиқ ажралди. Рулга Зоя ўтириб олганди. Гарин уни зўрга таниди — юзи бир бурда бўлиб қолибди. Гарин гўё ҳеч нима бўлмагандек табассум билан қайиққа сакраб ўтди-да, Зоянинг ёнига ўтириб, унинг қўлидан ушлаб силкиб қўйди:

— Сени кўрганим учун хурсандман. Хафа бўлма, жоним. Барбод бўлса-бўлибди, шунга ҳам ғам ейсанми. Янги бир иш чиқарамиз яна... Нега энди қовоғингни уясан?...

Зоя хўмрайиб, унинг афтини кўрмай деб юзини ўгирди.

— Мен ҳозиргина Янсenni кўмдим. Чарчадим. Ҳозир мен учун ҳаммаси — ҳаммаси бир гўр.

Уфқ этагидан қуёш кўтарилди — улкан шар мовий сахро устида юмаларкан, туман хаёлий бир нарсдек эриб битди.

Қуёш нурлари чўзилиб, сув юзида жимирлайди. «Аризона»нинг учта қийшайган мачтаси билан панжарали минорачаларининг сояси кўринди.

— Энди бир чўмилиб олсак-да, нонушта қилиб, ухласак,— деди Гарин.

125

«Аризона» Олтин орол томон бурилди. Гарин қўзғолончиларнинг юрагига зарба беришга — катта гиперболоид билан шахтани қўлга киритишга қарор қилди.

Яхтанинг мачталари кесиб ташланган, унинг уч ва қўйруқ қисмига жойлашган иккала гиперболоид тахталар ва парусин билан ниқобланган — бу ишлар кеманинг шаклини ўзгартиш ва Олтин оролга сездирмай бориб олиш учун қилинганди.

Гарин ўзига ишонган, дадил ва хурсанд эди, яна унинг кайфи чоғ бўлиб кетганди.

Эртасига эрталаб Янсен вафотидан кейин командирликни олган капитан ёрдамчиси ташвиш билан барра булутларга ишора қилди. Булутлар океanning шарқий этагидан шитоб билан кўтарилиб, ўн километрча келадиган баландликда осмонни қоплади. Шторм шамоли кела бошлади, балки довул-тўфон бўлар.

Ўз мулоҳазаларига берилиб кетган Гарин капитанни жеркиб ташлади.

— Тўфон бўлса бўлар. Тезликни оширинг...

Кўприкчада турган капитан бурканиб олаётган осмонга маънос қаради. Люкларни маҳкамлашга, қийиқлар, умуман сув юзиб кетиши мумкин бўлган ҳамма нарсани кемага мустаҳкамлашни буюрди.

Океан қора тусга кирди. Уқтин-ўқтин шамол қутуриб, даҳшатли ҳуштагини чалиб, денгизчиларни яқинлашиб келаётган фалокатдан огоҳлантирарди. Довул даракчилари — баланд-баланд қора булутлар ўрнида паға-паға паст булутлар суза бошлади. Шамол океанни янада қаттиқроқ даҳшатга солди, улкан тўлқинларнинг нотинч мавжларида югурди.

Мана шарқ томондан қўй териси шаклидаги пастакина қоп-қора хунук булут йўлга чиқди. Шамолнинг дами даҳшатли тус олди. Тўлқинлар кема устидан ошиб туша бошлади. Энди кул ранг совуқ тўлқинларнинг ўрқачлари мавжланмас, шамол уларнинг бутун-бутун қаватларини узиб олиб, сув чанги — туманга айлантириб совурарди...

Капитан Зоя билан Гаринга деди:

— Пастга тушинглар. Чорак соатдан кейин биз тўфоннинг нақ марказида бўламиз. Моторлар ҳам бизни кутқаролмайди.

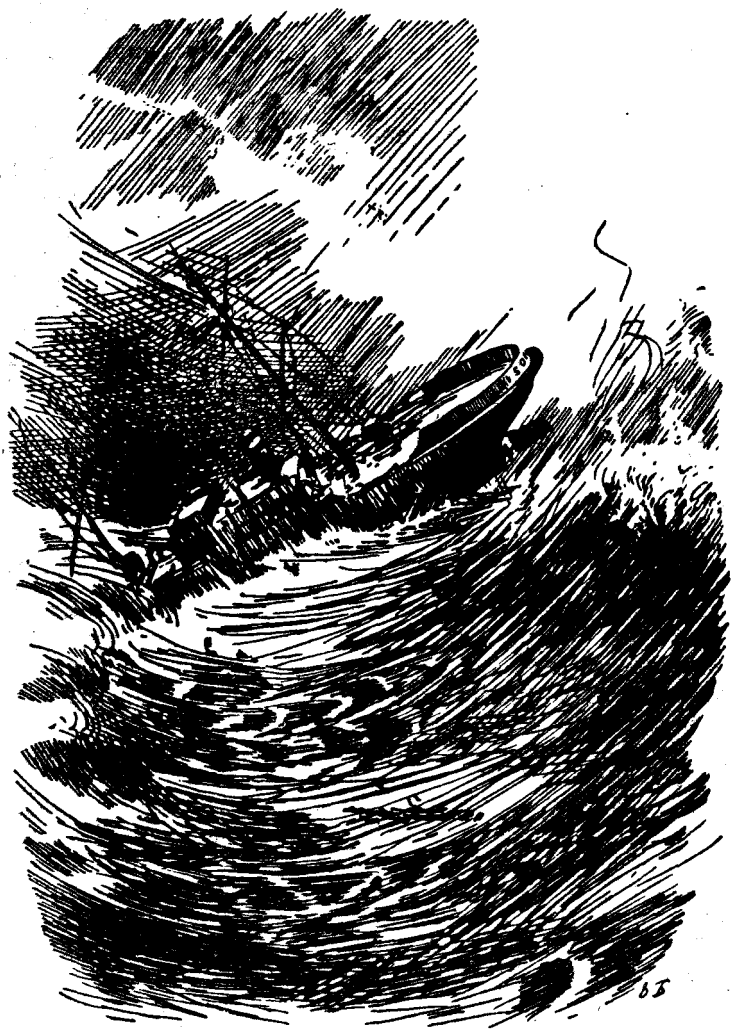
Довул «Аризона»га бутун ўн бир баллнинг даҳшати билан ҳамла қилди. Яхта сувга кўмилиб, таг ёғочи кўриниб кетадиган даражада дам у томонга, дам бу ёнга қийшайиб, рулга ҳам, парракларга ҳам сўз бермай тобора торайиб борадиган доиралар спиралидан тўфон марказига, яъни денгизчилар «дарча» деб атайдиган жойга ўқдек борарди.

«Дарча» баъзан тўфон айланадиган марказда беш километрга етади; ўн икки балл қувватидаги шамол «дарча»нинг гир атрофида қутуриб ўйнаб, унинг чеккаларида ўз кучини бараварлаб олади.

«Аризона» гирдобга тушган писта пўчоқдек, худди шу ёққа, ана шундай «дарча» томон чирпирак бўлиб борарди.

Қора булутлар палубага тегиб ўтарди. Худди кечасидек қоп-қоронғи бўлиб қолди. Яхтанинг ёнлари қарсиллади. Одамлар майиб бўлмай деб дуч келган нарсага ёпишиб олишган. Капитан ўзини кўприкча панжарасига боғлаб қўйишни буюрди.

Тўфон «Аризона»ни сув тоғининг чўққисига кўтараб, ёнбошлатди-да, денгиз қаърига ирғитди. Бирдан

қуёш кўзни оладиган даражада ялт этиб кетди, шамол бир лаҳзага тинди, суюқ ҳолдаги ойнадек яшил-тиниқ, ялтироқ тўлқинлар — ўн қаватли биноча келадиган улкан-улкан тўлқинлар гуррос-гуррос урилар, гўё денгиз подшоси Нептуннинг ўзи ғазаб билан қутуриб, қарсақ чалаётгандек эди.

Тўфоннинг энг хавfli жойи дейиладиган «дарча» мана шу эди. Шу ерда ҳаво оқими юқорига тикка отилиб, ўзи билан ўн километрча баландликка сув булларини олиб чиқиб, қора булутлар — тўфон даракчиларининг устига сочарди.

«Аризона» устидаги ҳамма нарсани: қайиқларни, панжарасимон иккала гиперболоидни, трубани, капитан кўприкчасини капитани билан сув ювиб кетганди...

Қоронғилик ва довул гирдоби билан қопланган «дарча» океан бўйлаб учар, «Аризона»ни заптига олиб, қутурган тўлқинлар домига ташлар эди.

Моторлар куйиб, руль бузилиб кетган эди.

— Энди бардош қилолмайман,— деди Зоя инграб.

— Ахир тиниб қолар... Оббо иблис!— хириллаб жавоб берди Гарин.

Иккови ҳам девор ва мебелларга урилавериб абжаги чиққан эди. Гариннинг пешонаси ёрилиб кетган. Зоя винт билан мустаҳкамлаб қўйилган каравотнинг оёғига ёпишиб олганча каюта полида ётарди. Полда одамлар билан бирга, чамадонлар, шкафлардан сочилган китоблар, диван болишлари, пробкадан қилинган камарлар, апельсинлар, идишларнинг сиқиқлари ҳам у ёқдан-бу ёққа қалдираб юарди.

— Гарин, энди тоқат қилолмайман, мени денгизга ташлаб юбор...

Зоя қаттиқ зарбдан каравотдан узилиб, думалаб кетди. Гарин унинг устидан коптокдек ошиб ўтиб, эшикка урилди...

Алланарса синиб, қасир-қусур қилиб кетди. Эпкин билан тушаётган сув гумбурлади. Одам ингради. Каюта бўлиниб кетди. Кучли сув оқими икки кишини қутурган зангори сув пучмоқларига ирғитди...

Гарин кўзини очганда бурнидан ўн сантиметрча нарида садаф чиғаноғидан танасининг ярмини чиқарган кичкинагина қисқичбақа мўйловларини чиройли ўйна-

тиб, кўзларини жовдиратиб турарди. Гарин зўр ма-шаққат билан ўзининг тирик эканлигига ишонч ҳосил қилди. «Ҳа, тирикман» деб қўйди ўзича. Лекин анча вақтгача туришга мажоли келмай ётаверди. У қум устида ёнбошлаб ётарди. Унг қўли шикастланибди. Оғриқ азобидан юзини бужмайтириб, оёғини йиғиб олди-да, туриб ўтирди.

Сал нарироқда ниҳолдек қоматини эгиб бир хурмо турар, ёқимли шаббода унинг баргларини тортқиларди... Гарин ўрнидан турди, тебраниб, юриб кетди. Атрофда, у қаерга қарамасин тўлқинлар югурар, қуёш нурига чўмган яшил-мовий тўлқинлар қирғоққа келиб уриларди... Бир неча ўн хурмо дарахти елпуғичдек кенг баргларини шамолда елпитарди. Қум устида у ер-бу ерда ёғочлар, яшиклар, латта-путталар, арқонлар ивирсиб ётарди... Маржон ороллариининг чағиртошларига урилиб, бутун экипажи билан ҳалокатга учраган «Аризона»дан қолган нарса мана шу эди.

Гарин оқсоқланиб оролчаниннг ичкарасига, баландроқ жойларида пастаккина бутазорлар ва ям-яшил ўтлар ўсиб ётган ерига қараб юрди, у ерда оёқларини кериб чалқанчасига Зоя ётарди. Гарин ўлим музини ҳис қилмай деб, унинг баданига тегишга қўрқиб, ёнида бирпас ўтирди. Лекин Зоя тирик эди— қовоқлари қимирлади, қуриқшаб қолган лаблари очилди.

Маржон оролчасида ёмғир сувлари тўпланадиган кўлча бўлиб, унинг суви аччиқроқ бўлса ҳам ичишга ярарди. Унинг саёзликларида чиғаноқлар, майда қисқичбақалар, полиплар, креветкалар бор, хуллас бир вақтлар ибтидоий одамга овқат бўлган нарсаларнинг ҳаммаси бор, хурмо барглари эса уларга кийим ва туш-ки жазирамадан ҳимоя қиладиган соявон хизматини ўтар эди.

Қимсасиз жойга ташланган икки яланғоч киши амал-тақал билан тирикчилик қилса бўларди. Тинч океан сажросидаги бу зиғирдек оролчада улар яшай бошлашди. Ҳатто бу оролча ёнидан бирор кеманиннг ўтиб, уларни олиб кетиши ҳам амри маҳол эди.

Гарин чиғаноқлар йиғар ёки кўйлагини халта қилиб, чучук кўлдан балиқ тутарди. Зоя «Аризона»дан тушиб қолган яшикларнинг биридан Олтин оролдаги сарой ва кўнгилочар павильонларнинг лойиҳаларини баён қилувчи чиройли қилиб безатилган китобнинг эллик нусхаси-

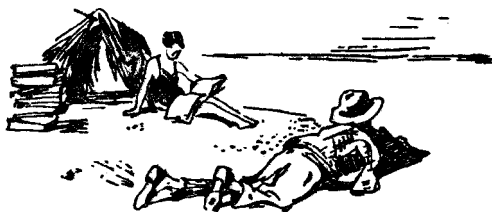
ни топиб олди. Мадам Ламоль — жаҳоннинг маликаи ҳукмдори томонидан ёзилган қонунлар, саройда юриш-туриш қоидалари ҳам шу китобда баён қилинган эди.

Зоя ўзининг тўймас хаёлхонаси яратган бу китобни хурмо барглари билан ёпилган чайланинг соясида кун бўйи варақлаб ўтирарди. Олтину саҳтиён тери билан безалиб, муқаваланган бу китобларнинг қолган қирқ тўққиз нусхасини Гарин шамолдан сақланиш учун тўсиқ қилишга ишлатди.

Гарин билан Зоя гаплашишмасди. Нима кераги бор? Нимани ҳам гаплашишарди? Улар умр бўйи якка-ёлғиз эдилар, мана энди тамомила яккамахов бўлиб қолишди.

Улар кунларнинг ҳисобини ҳам йўқотиб қўйишди, ўтган кунларни санамайдиган бўлишди. Орол устидан момақалдироқ ўтганда кўлча тоза ёмғир сувларига тўларди. Булутсиз осмондаги қуёш раҳмсизлик билан қиздирадиган ойлар узоққа чўзиларди. Шунда улар саси-ган сув ичишга мажбур бўлшарди...

Ҳозир ҳам Гарин билан Зоя ана шу оролчада чива-ноқ ва устрицаларни йиғиб юришган бўлсалар ажаб эмас. Овқатдан кейин Зоя мрамор устун ва гулзорлар орасида ўзининг гўзал мрамор ҳайкали юксалиб турган саройнинг ажойиб лойиҳалари акс этган китобни варақлашга тушса, Гарин қумга юз тубан ётиб, далва-далва кашта камзулини ёпинганича пинакка кетиб, хуррак отарди, у ҳам тушида турли ажойиб-ғаройиб воқиаларни кўриб, ич-ичидан зил кетса керак.

На узбекском языке

АЛЕКСЕЙ ТОЛСТОЙ

ГИПЕРБОЛОИД ИНЖЕНЕРА ГАРИНА

Издательство „Ёш гвардия“ — Ташкент — 1961

Редактор *Комил Пулатов*
Муқовани *Ш. Булгаков* ишлаган
Расмлар редактори *К. Назаров*
Техн. редактор *Т. Раҳимов*
Корректор *И. Ҳамроев*

* * *

Босмахонага берилди 23/1-1961 й. Босишга рухсат этилди
30/III-1961 й. Формати 84×108¹/₃₂. Босма листи 4,75. Шартли
босма листи 7,79. Нашр. листи 16,53. Тиражи 30 000.
Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 115—57.

* * *

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавиздатнинг 1-босма-
хонаси, Тошкент, Ҳамза кўчаси 21. 1961 й. Заказ № 919.
Баҳоси 75 т.

ҲУРМАТЛИ ҚИТОБХОН!

Бу китоб ҳақидаги фикр ва мулоҳазаларингизни бизнинг адресимизга: Тошкент, Навоий кўчаси, 30. «Ёш гвардия» нашриёти ёшлар адабиёти редакциясига ёзиб юборинг.

Илмий-фантастик, саёҳат ва саргузаштлар кутубхонаси сериясидан қуйидаги китоблар босмадан чиқди:

В. Ананьян. Қоплон дара асирлари. Баҳоси 88 тийин.

С. Баруздин. Катта Ласточкин билан кенжа Ласточкин. Баҳоси 31 тийин.

Л. Берг. Пржевальскийнинг саёҳатлари. Баҳоси 12 тийин.

Жюль Верн. Остин-устин. Баҳоси 28 тийин.

И. Ликстанов. Юнганинг бошидан кечирганлари.

Е. Мар. Хитойга кетяпмиз. Баҳоси 34 тийин.

В. Немцов. Денгиз тагида. Баҳоси 61 тийин.

Марк Твен. Гекльберри Финнинг бошидан кечирганлари. Баҳоси 36 тийин.

С. Волгин. Тайна крепости. Баҳоси 12 тийин.

А. Удалов. Открыватели мира. Баҳоси 15 тийин.